

Ivan
Jan

Dražgoška bitka

IVAN JAN

CANKARJEV BATALJON
IN
DRAŽGOŠKA BITKA

Partizanska knjiga

Ljubljana 1974

Ko sem kmalu po dražgoški bitki 1942 obiskal tovariša Franca Leskoška-Luko v njegovem skrivnem stanovanju v Ljubljani, mi je solznih oči pripovedoval o velikih izgubah gorenjskih partizanov v težkih bojih na prehodu v leto 1942. Tedaj je na Slovenskem bila dražgoška bitka in z njo v zvezi edinstveno borbeno razpoloženje Gorenjcev še legenda. Vesti o junaških bojih gorenjskih partizanov so se širile na Slovenskem, vendar v tedanjih razmerah niso mogle prikazati vse stvarne veličine boja.

Sedaj so nam zgodovinska dogajanja po zaslugi monografije Ivana Jana »Dražgoška bitka« znana. Sedaj lahko ocenimo sijajna prizadevanja gorenjskih partizanov in ljudstva v boju proti okupatorju, ki so prinesla mnogo slavnih dejanj in mnogo žrtev. Če pomislimo, da je bil Cankarjev bataljon tako močna slovenska partizanska enota, da je bilo vodstvo nemških okupacijskih oblasti prisiljeno izredno ukrepati in pripeljati iz Nemčije novih moči, da bi zatrli bojne napore osvobodilnega gibanja, potem se lahko s ponosom spominjamo akcij gorenjskih partizanov, ki so nemške okupacijske sile pripravili v take škripce.

Boji Cankarjevega bataljona zlasti v dražgoški bitki so med najpomembnejšimi akcijami tedanje dobe v Jugoslaviji. Cankarjev bataljon, ki je v nekem času imel v svojih vrstah okoli 400 partizanov, pa je bil ena največjih partizanskih enot pozimi 1941—1942. Prav je, da nekdanja legenda o junaških bojih gorenjskih partizanov z monografijo »Dražgoška bitka« dobi tudi realno zgodovinsko osnovo.

Golo, Stare žage, 5. septembra 1974.

Lado Ambrožič-Novljan

UVOD

Ob dvajsetletnici decembrske vstaje in bojev v Dražgošah, je s pomočjo številnih sodelavcev izšla knjiga z naslovom »Dražgoše«. Ob tridesetletnici teh dogodkov izhaja v razširjeni, popravljene in dopolnjene izdaji. To iz več razlogov, predvsem pa zaradi spoznanj, da so bili tridnevni spopadi v tej prijetni hribovski vasi na južnih pobočjih Jelovice prava bitka. In bolj ko se čas odmika, jasneje postaja, da je bil ta spopad nekaj tako velikega, da niti zdaj vsega tega še ne znamo prav ceniti. Tako glede časa in kraja, kakor tudi zaradi silovite okupatorjeve premoči. Dvestoglavi Cankarjev bataljon je tedaj dosegel nekaj edinstvenega. Po vrsti spopadov v zadnjih mesecih 1941. leta je ta enota skoraj sredi podjarmljene Evrope, ki je ječala pod Hitlerjem in njegovimi pomočniki, povzdignila plamen vstaje tako visoko kot dotlej na Slovenskem še nikjer. Ta dogodek je zato prerastel svoje meje in svoj čas. O tem govore tudi — sicer redki — nemški dokumenti, ne le sporočila in pričevanja udeležencev.

Razumljivo, da do takega spopada ni prišlo čez noč. Nastajal je in dozoreval v srcih, mislih in dejanjih požrtvovalnih in neutrudljivih organizatorjev upora po vsej Gorenjski.

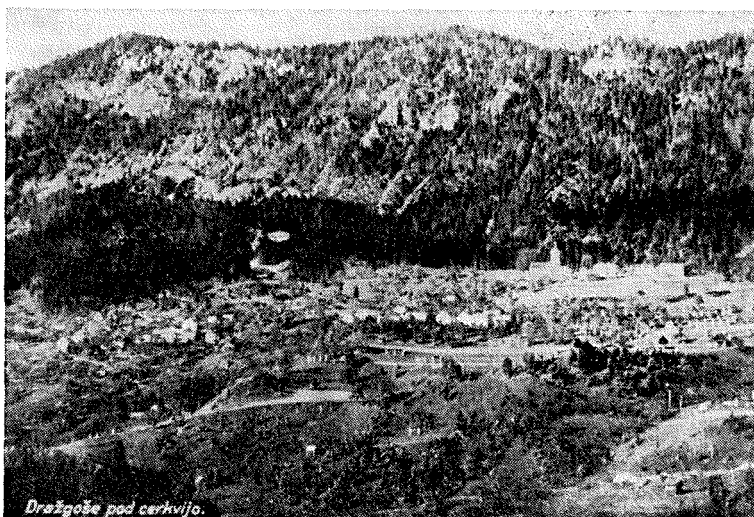
Cankarjev bataljon je po številnih akcijah, delovanju in dogodkih od poletja 1941. leta dalje postal tedaj največja partizanska enota na Slovenskem. Svoj vrh je dosegel prav v Dražgošah od 9. do 12. januarja 1942. leta, ko se je tri dni uspešno branil in spoprijemal z več tisoči Hitlerjevimi vojaki in policisti. Ta bataljon je bil že po sestavi izrazito proletarska enota, čeprav so bili — zlasti po decembrski vstaji — v njej tudi kmečki ljudje. Predvsem pa so bili v njem prvoborci z Jesenic, iz Kranja, Tržiča, Škofje Loke, iz kamniškega in šmarnogorskega območja ter še iz nekaterih drugih krajev, prav z vse Gorenjske.

Vojaške akcije tega časa so bile hkrati tudi občutni politični zamahi, ki so po vsej pokrajini puščali za seboj vidne

sledove. Zaradi svojih premikov in spreminjanja območja, na katerem so partizanske enote delovale, so prenašale žarišča upora tja, kjer so se pojavile.

Pot do takih uspehov, kakor jih je bataljon dosegel decembra v Poljanski in Selški dolini ter nazadnje v Dražgošah, pa je bila trda. Vsa je bila posejana z vzponi in padci, z žrtvami in naporu in spet s ponovnimi oživitvami ob pomoči ljudstva po vaseh in mestih. K temu so veliko pripomogli revolucionarji, organizatorji in junaki, kot so bili Stane Žagar starejši, Jože Gregorčič, Lojze Kebe, Tone Dolinšek, Tomo Brejc, Mira Svetina, Franc Vodopivec, Lucijan Seljak, Stane Žagar mlajši in vrsta drugih organizatorjev na škofjeloškem območju, ki so kot vodje in organizatorji partizanskih enot ter s političnim delom med ljudmi prek KP in OF utrjevali pomoč partizanom.

Dražgoška bitka — tako jo upravičeno imenujemo — je že tedaj postala velika legenda, nekaj takega, da je odjeknila po vsej Sloveniji in še dosti dlje. Tudi za Berlin in Hitlerjeve načrte je pomenila svojevrsten mejnik: preprečeno je bilo množično izseljevanje in odložena »začasna priključitev k rajhu«. Glas o njej je kmalu segel celo v Ameriko. Pisatelj Louis

Stare Dražgoše, posnete od Novaka

Adamič je v knjigi »Moja rodna gruda« govoril tudi o Dražgošah, ki sta jih z ženo obiskala leta 1932. Takrat sta srečala tudi plavolasega dečka Janeza, ki je bil ob okupaciji star dobrih 16 let. To je bil sedanji polkovnik Janez Lušina-Mali.

»Ko so spomladi 1941. leta preplavili Jugoslavijo nacisti in fašisti,« piše Adamič med drugim, »je pokrajina, kamor sodijo tudi Dražgoše, prišla pod Nemce. In kakih petnajst mesecev pozneje, poleti leta 1942, sem prejel poročilo, kako so v začetku leta 1942 nacisti razdejali Dražgoše,« in seveda tudi poročilo o hudem boju partizanov z Nemci.

Zanimivo je tudi, da se je tri leta po izidu knjige »Dražgoše« med drugimi oglasil celo Luksemburžan Fernand Tribeau, koncertni pianist iz Mondorfa. Oglasil se je s presnetljivim sporočilom, da je bil med tistimi Luksemburžani, varnostnimi nemškimi policisti, ki so bili tedaj v Škofji Loki. Že v prvem pismu pravi:

»... tistih strašnih časov nikakor ne morem pozabiti in se klanjam junakom pogumnega slovenskega naroda.«

Znano je, da so prav Luksemburžani v sestavi nemških oboroženih in policijskih sil med prvimi kazali odpor do nacistov in njihovih zločinov, hkrati pa na različne načine izkazovali simpatije do našega osvobodilnega gibanja. A kljub temu so morali umirati za nacistično oblast.

Ob dvajsetletnici decembrskih in januarskih dogodkov me je zgrabilo, da sem zapisal tole:

Ko vse se je balo in vse trepetalo,
ste vi se uprli, pogledali srepo smrti v obraz!
In kar je le tlelo,
se je razgorelo,
zajelo v svoj ples je sleherno vas!
Z ognjenim oralom ste rili v ledino,
in tolkli,
sejali z uporno roko,
da v nas bi živeli,
ne več hlapčevali,
zaraščeni krepko v to svojo zemljo!«

To je zdaj že dolga leta vklesano na visokem obelisku v Poljanah nad Škofjo Loko in to me je spet premaknilo, da ponovno oživljamo te dogodke. Še posebej pa me je k temu nagnilo marsikaj novega, česar pred desetletjem nisem vedel.

Udeleženci, vaščani, okoličani in nekateri preživeli organizatorji vstaje na Gorenjskem so v razgovorih in tudi pismeno marsikaj dopolnili in obogatili z novimi podatki. S pomočjo Mire Svetinove, nekdanje članice PK KPS za Gorenjsko, pa smo razčistili tudi vprašanje in nejasnosti okoli poveljstva Cankarjevega bataljona in gorenjskih partizanov v tistem času. Poleg tega je zdaj tudi o nemških silah in načrtih več znanega, za kar gre zasluga predvsem neutrudljivemu iskalcu, zgodovinarju dr. Tonetu Ferencu. Več je treba reči tudi o delovanju predanih ljudi, celih družin s terena. Vse to je potem rodilo te zgodovinsko znamenite boje in dogodke. December 1941 in januar 1942 sta bila za gorenjske partizane izjemno aktivna in pomembna. To so priznali tudi Nemci, če ne drugače, pa v svojih uradnih dokumentih. Boje z gorenjskimi partizani so tedaj imenovali z izjemnim nazivom »Grosseinsatz«. Zaradi vsega tega dražgoške bitke ne moremo opisati ločeno od ostalih dogodkov; tako na terenu, kot v partizanskih enotah.

Kljub legendarnosti, ki ovija vse te dogodke, zlasti Dražgoše, temeljijo vsi zapisi na zgodovinskih dejstvih. Ko zdaj knjigo ponatiskujemo, vnašamo nekaj dodatkov, dopolnil, popravkov ter sprememb, ki so jih prispevali predvsem nekateri preživeli borci. Največ sta jih prispevala Franc Biček in Franc Medja.

Opozarjamo tudi na spremenjen naslov. Ker je boje v Dražgošah vodil Cankarjev bataljon in ker je v pričujoči knjigi — sicer le na kratko — opisan nastanek in pot te znamenite partizanske enote, smo dopolnili naslov CANKARJEV BATALJON IN DRAŽGOŠKA BITKA. S tem je poudarjen pomen Cankarjevega bataljona, ki je od svojega nastanka kljub številnim in močnim nemškim napadom deloval in se neprestano krepil vse do konca dražgoških bojev, to je več kot pet mesecev.

Pojdimo zdaj po poteh Cankarjevega bataljona.

1. ROJSTVO IN PRVI BOJI CANKARJEVEGA BATALJONA

Čeprav je svoje največje uspehe dosegel v izredno ostri zimi leta 1941/42, je bil bataljon ustanovljen sredi vročega poletja: 5. avgusta 1941. To je bil čas, ko so Nemci že ustrelili prve talce, ko so izselili že več sto ljudi, preplavili pokrajino z nemškimi napisi in učiteljstvom, ko je okupator z grobostjo in nasiljem začel in skušal germanizirati Gorenjsko.

Prvi spopadi prvih upornikov so bili tedaj že za njimi in dan poprej je bil pod Storžičem ustanovljen Storžiški bataljon. To sta bila sploh prva partizanska bataljona na Slovenskem. V naslednjih dneh sta nameravala napasti Begunje in iz tamkajšnje graščine osvoboditi zapornike, ki jih je gestapo dotlej aretiral že okoli 400.

Vendar se ta načrt ni posrečil. Storžiški bataljon je bil 5. in 6. avgusta leta 1941 razbit, Cankarjev bataljon pa je prvi napad, tri dni po prisegi, 8. avgusta, uspešno preživel.¹

Cankarjev bataljon so po Pokljuki, Mežakli in Jelovici hajkali kar štirje nemški bataljoni.

Odkrili in napadli so ga deli 181. rezervnega policijskega bataljona, in sicer na Rženovem robu — (Partizanski vrh) nad Lipniško planino. Bataljon je zavestno sprejel boj in Nemce pričakal na položajih. Po ostrem spopadu se je bataljon zaradi večkratne nemške premoči raje organizirano umaknil. Padel je en policist, eden pa je bil ranjen. Na partizanski strani pa so padli trije: Lojze Žvan in Andrej Komar iz Gorij ter Pavle Koren z Jesenic.*

Kljub občutnim silam pa Nemci niso dosegli svojega namena. In to kljub dejstvu, da so poleg zasledovanja in napa-

* Doslej je bilo pri opisovanju tega spopada običajno navedeno, da je padlo dosti več Nemcev, kot jih je v resnici. To je izviralo iz neobveščenosti in različnih nagnjenj, predvsem pa iz propagandnih razlogov in težnje po legendarnosti, saj so bili to šele začetki vstaje.

**Prvi šef nemške civilne uprave na Gorenjskem Franz Kutschera
z Adolfom Hitlerjem**

danja partizanov že 28. julija 1941 uvedli policijsko uro, ki je veljala od desetih zvečer do štirih zjutraj. Hkrati je šef civilne uprave Franz Kutschera zaprl vse obmejne prehode v Ljubljansko pokrajino, ustanovil posebno sodišče za sojenje upornikom in uvedel še druge nasilne ukrepe ter zapiral ljudi, ki so bili osumljeni sodelovanja s partizani. Tako ostre in izjemne ukrepe je okupatorjeva oblast uvedla zaradi prepričanja, da »prebivalstvo podpira tolpe s tem, da jih jemlje pod streho, jim daje živila in obvestila«, v delovanju partizanov pa so ljudje videli »tudi osvobodilni boj nacionalnega slovenstva«. V začetni vstaji na Gorenjskem je videla tudi »agresivne nastope komunistov, kakršnih še ni bilo niti tu niti kje drugje«. SS Sturmbannführer Strathmann, komandant bataljona SS iz Celovca, pa 13. avgusta 1941 po hajkah na Mežakli, Pokljuki in Jelovici javlja v Himmlerjev glavni stan: »Česanje težko prehodnega terena, ki ima premer 70 km, je bilo izredno težko in ni imelo želenega uspeha.«

Nagla in močna vstaja je Nemce pripravila do tega, da so poleg rednega orožništva in policijskih sil privlekli še nove bataljone policistov in drugih uniformiranih enot, kajti razmere na Gorenjskem so bile take, mišljena je vstaja, kakor v nobeni drugi zasedeni deželi in pokrajini. Poleg posameznih policijskih bataljonov — 72., 171. in drugih, so pripeljali iz Celovca še SS-pehotni nadomestni bataljon »Westland«, šolski bataljon letalcev in še četo planinskih lovcev.²

Še večji uspeh začete vstaje pa je bila ustavitev oziroma odložitev nasilnih in množičnih izseljevanj. Šef civilne uprave je namreč Himmlerju predlagal, naj deportacije z Gorenjskega preloži na konec vojne. Himmler je ta predlog res sprejel in jih 20. avgusta 1941 začasno ustavil ne le na Gorenjskem, temveč na vsem slovenskem ozemlju, ki so ga zasedli Nemci. Vendar je bilo to povelje čez pet dni spremenjeno tako, da »deportacije na slovenskem Štajerskem nadaljujejo, na Gorenjskem pa odlože za čas po vojni, oziroma za primernejši čas.«³

Nastanek prvih partizanskih bataljonov so omogočile partizanske čete, ki so iz prvih skupin ilegalcev nastale že v juliju leta 1941, kmalu po sklepu o začetku oborožene vstaje.*

V zvezi s tem je bila za Gorenjsko zelo pomembna vrnitev Staneta Žagarja, ki je kot član Glavnega poveljstva in CK KPS prinesel sklep o začetku oborožene vstaje. V tem času je v pripravah na oboroženo vstajo pomembno vlogo imel Vojno revolucionarni komite, ki ga je v juniju 1941 postavil CK KPS, njegovi člani pa so bili Stane Žagar, Lojze Kebe in Tomo Brejc. Ta vojaški komite je potem organiziral in povezoval okrožne vojne komiteje, ki so pripravljali vstajo vsak v svojem okrožju.

Stane Žagar in dr. Jože Gabrovšek sta prišla na Gorenjsko 17. julija. Pripeljal ju je vodnik Matko Likovič. Žagar je prinesel partizanski zakon s prisego.

V tistih julijskih dneh je vodstvo vstaje po napotkih, ki jih je Stane Žagar prinesel iz Ljubljane, sklenilo da je treba:

— vse ilegalce takoj povezati v čete in imenovati njihova poveljstva;

* Težnja je bila, da bi vsako okrožje sestavilo svoj bataljon, kar se je v avgustu tudi zgodilo: 4. avg. je bil ustanovljen Storžiški bataljon (Kranjsko okrožje), 5. avg. Cankarjev bataljon (Jesenjsko okrožje) in 17. avg. 1941 Kamniški bataljon (Kamniško okrožje).

Narodni heroj Stane Žagar, član CK KPS in glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet ter poveljnik gorenjskih partizanov; padel 27. marca 1942 nad Crngrobom

— takoj začeti boj proti okupatorju, da se bo počutil kakor v okupirani trdnjavi;

— ljudem, živečim v strahu pred izselitvijo, pojasnjevati cilje osvobodilnega boja in jih čim več napotiti v partizane, za katere naj skrbe terenske organizacije.

Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem je te sklepe začelo tudi takoj izpolnjevati. To je bilo mogoče zato, ker so prve skupine ilegalcev nastale že 22. junija in naslednje dni, potem, ko je Hitlerjeva Nemčija napadla Sovjetsko zvezo. Takrat je CK KPS dal navodilo, da morajo vsi komunisti in simpatizerji KP na Gorenjskem, ki so količkaj znani, brez odlašanja v ilegalo. Predvidevali so namreč obsežnejše aretacije komunistov, ki dotlej niso bile tako pogoste. To naročilo je prinesla osebno Mira Svetinova od Toneta Tomšiča iz Ljubljane ter ga prek Lojzeta Kebeta in Ivana Novaka-Očka prenesla naprej na komuniste šmarnogorsko-rašiškega in medvoškega območja. Potem je s kolesom prišla v Kranj do Franca Vodopivca, ki je še ta dan prišel do Lojzeta Kebeta v Tacen in prenesel navodilo kranjskim in ostalim komunistom v gorenjskem kotu. Zato je večina kompromitiranih komunistov prešla v ilegalo že takoj ta in naslednje dni. Nemci so dobili le nekaj neprevidnih in nediscipliniranih. Tako je

Žagar z najnovejšimi navodili CK KPS našel v gorenjskih gozdovih že 11 razmeroma močnih skupin ilegalcev. Le-te je bilo treba vojaško organizirati, jim dati imena, jih zapriseči ter jim povedati, da je prišel čas, ko naj od sabotažnih akcij preidejo v oborožen boj.⁶

26. julija je bila na Vetrnem pri Trziču ustanovljena Tržiška četa; 27. julija je bila na Cegelnici pri Naklem ustanovljena I. kranjska četa; 28. julija je bila na Obranci na Mežakli nad Jesenicami iz prejšnjih skupin ustanovljena Jeseniška ali Cankarjeva četa; 29. julija je bila na Gradišču sredi Jelovice iz dotedanjih skupin ustanovljena Jelovška četa ali četa Ilije Gregoriča. Ti dve četi, Cankarjeva in Jelovška, sta bili začetno jedro Cankarjevega bataljona.

Do 5. avgusta 1941 je bilo na Gorenjskem ustanovljenih osem čet; poleg imenovanih še Rašiška, Radomeljska, Kamniška in Mengeško-Moravska.⁴

V času od 22. junija do 26. julija se je prvim ilegalcem, ki jih je bilo na Gorenjskem že pred 22. junijem 1941 že 19, pridružilo še 138 novih, tako da je bilo vseh 157. Od 26. julija do 5. avgusta, pa se je partizanskim četam pridružilo še 199 novih partizanov.⁵

Vrnimo se nazaj na Jelovico k četi Ilije Gregoriča, kjer se je ustavil Stane Žagar. Zbranim partizanom je 29. julija govoril o ciljeh in pomenu osvobodilnega boja ter novo četo svečano zaprisegel. To je bila prva partizanska prisega v gorenjskih gozdovih; na partizane je napravilo njeno besedilo zelo globok vtis. Še pred prisego pa je Žagar rekel: »Kdor misli, da na poti z nami ne bo vzdržal, se lahko še vrne. Po prisegi bo moral z nami v zmago ali smrt, z nami do konca vojne.«

Izstopil ni nihče, kajti vsi so bili prostovoljci in skoraj vsi člani partije in SKOJ, zavedni in disciplinirani komunisti.

Zaupanje v lastne sile in v moč Rdeče armade ter vera v Partijo je iz te peščice ljudi napravila več, kot je v resnici pomenila v vojaškem pogledu. V tem času so tudi Nemci dali proglas: »Kdor se vrne se mu ne bo nič zgodilo. Rok je 25. 8. 1941...« Prijavil se je en sam.* Komandir čete je postal Jaka Bernard, gradbeni tehnik z Bleda, ki se je že v zgodnjih

* To je bil Rakoš iz Radovljice, ki je postal okupatorjev sodelavec in nevaren partizanom.

dneh partizanstva izkazal s hrabrostjo in znanjem, za komisarja pa je bil imenovan Jože Krajc, nekdanji mornar, jeseniški železar, komunist in španski borec.

Prejšnji dan je Jože Gregorčič, vodja Vojnega komiteja za jeseniško okrožje, španski borec in komunist ter jeseniški delavec, na Mežakli nad Jesenicami ustanovil Jeseniško ali Cankarjevo četo. Za komandirja je bil imenovan Polde Stražisar, jeseniški kovinar in star komunist, za komisarja pa Franc

Narodni heroj Jože Gregorčič, komandant Cankarjevega bataljona, padel 9. septembra 1942 na Lipniški planini

Potočnik, tudi jeseniški kovinar, komunist in španski borec. Tudi to četo je v začetku avgusta Jože Gregorčič odvedel na Jelovico, in tako je bil na Vodiški planini 5. avgusta na Pogrošarjevi plani iz Jeseniške in Jelovške čete formiran Cankarjev bataljon. V štab so bili v Žagarjevi navzočnosti imenovani:

- za komandanta Jože Gregorčič,
- za komisarja Ivan Bertoncelj,
- za operativna oficirja častnika bivše jugoslovanske vojske Franc Primožič in Milan Švigelj,*

* Doslej je v vseh zapisih navedeno, da je bil tedaj na Jelovici njegov brat Jože. Tudi Milan je bil oficir — poročnik bivše jugoslovanske vojske.

— za bataljonskega zdravnika dr. Jože Gabrovšek, kmalu za njim pa medicinec Janez Konšek.

Bataljon je sicer štel okoli 120 ljudi, toda premogel je le 46 različnih pušk, en sam mitraljez ter nekaj samokresov, bomb, bajonetov in nožev. Toliko ljudi, predvsem neoboroženih, je prišlo v tistih dneh na Jelovico zaradi predvidenega napada na Begunje.⁷

Dan poprej, tj. 4. avgusta, je bil pod Storžičem pri Verbičevi koči ustanovljen tudi Storžiški bataljon. Z ustanovitvijo obeh enot so pohiteli predvsem zato, ker je vodstvo NOB za Gorenjsko že prve dni avgusta načrtovalo napad na kaznilnico v Begunjah, od koder so nameravali rešiti zapornike, ki jih je bilo tam že okoli 400.

Te dni (2. avgusta) so Nemci v Begunjah ustrelili tudi prve talce, zato je bila potreba po reševanju zapornikov po mnenju partizanov toliko akutnejša. Začetek napada je bil predviden ponoči med 5. in 6. avgustom in Begunjam naj bi se približala oba bataljona: Storžiški in Cankarjev.

Toda medtem je prišlo do izdajstva in Nemci so najprej razbili Storžiški bataljon pod Storžičem in na Dobrči, Cankarjevega, ki zaradi zastraženih mostov na Savi ni mogel proti Begunjam, pa so napadli 8. avgusta na Rženovem robu na Jelovici.

Že sam namen napasti močno utrjeno in zavarovano kaznilnico v Begunjah in osvoboditi zapornike, ki so bili večinoma pristaši Osvobodilne fronte, je vseboval sicer neizvedljivo, toda nadvse humano in drzno misel. Da so te partizanske namene Nemci vzeli resno, so pokazali njihovi nagli in močni napadi proti obema partizanskima bataljonoma. Toda če so namenili maloštevilnih, slabo oboroženih in neizkušenih partizanov ostali le želje, če so bili zaradi teh napadalnih in reševalnih poskusov razbiti in zaustavljeni v hribih, je bil nespeh nemških napadalcev še dosti večji.

Nemško poveljstvo je tu kljub moči in izkušenosti zagrešilo temeljno in nepopravljivo taktično in tudi politično napako. Z občutkom silovite premoči so se na vrat na nos pogнали za mladimi partizanskimi enotami v gozdove. S tem so omogočili, da so iz teh prvih spopadov partizani izšli z minimalnimi žrtvami, hkrati pa obogateni z izkušnjami, da jih bodo Nemci neprestano napadali, da bo boj krvav, da bo po-

trebna večja konspirativnost in pa, kar je bilo poglavitno, da Nemci kljub svoji številčnosti in tehničnim prednostim vendarle niso nepremagljivi. Svojega namena: napasti in uničiti prve partizanske enote na Gorenjskem, niso dosegli!

Kako vse drugače bi bilo, če bi okoli Begunj razpostavili močan policijski obroč, spustili partizane skozenj k obzidju kaznilnice, ta obroč zaprli, izza obzidja pa z notranje strani udarili po zbranih partizanih. Napaka jih je drago stala: jedro zgornjegorenjskih partizanov s Stanetom Žagarjem in drugimi voditelji je ostalo neprizadeto.

Omenimo zdaj še nekaj drugih akcij iz tistih dni:

Dne 27. julija je bila med Poljanami in Gorenjo vasjo porezana telefonska žica, kar so storili aktivisti te doline; v noči na 1. avgust je Jeseniška četa minirala most v Žirovnici; 1. avgusta je Jeseniška četa na Poljanah doživela ognjeni krst — spopadla se je z napadajočo nemško policijo ter pri tem izgubila dva borca; istega dne je Tržiška četa na cesti Tržič—Sv. Ana požagala telefonske in električne drogoe itd.⁸

Cankarjev bataljon je torej na Rženovem robu, oziroma na Partizanskem vrhu na Jelovici 8. avgusta 1941, komaj tri dni po ustanovitvi, doživel prvi srdit spopad. S Kotliča — 1410 metrov — se je bataljon umaknil proti Dražgoški gori, od tam pa na Novakovo Jelovico.⁹

Zaradi partizanske dejavnosti na Gorenjskem so nacisti tja dovažali nove okrepitve. To so bili bataljoni deželnih strelcev, v katere so bili vključeni Nemci starejših letnikov, ter policijski bataljoni. V začetku septembra je bataljon deželnih strelcev s številko 922 prišel v Kamnik, Tržič in na Jesenice. Malo kasneje so pripeljali dva policijska bataljona: 93. in 325. Slednji je bil poslan iz Krakova na Poljskem. Za temi so pripeljali na Gorenjsko cel policijski polk (Endlerjev), ki naj bi zasledoval in razbijal predvsem čete Kamniškega bataljona. Te so bile zelo aktivne. Če tem bataljonom dodamo še okrog 200 orožnikov, razporejenih v 56 orožniških postajah, je jasno, kako močne nemške sile so prišle krotit in uničevat vstajo na Gorenjskem.¹⁰

Čeprav so Nemci nekatere bataljone postopoma poslali nazaj, od koder so prišli, oziroma drugam, je bil čas od začetka avgusta do jeseni leta 1941 za mlade gorenjske partizanske čete zelo trd. Vse partizanske enote so doživele hude

preizkušnje. Zlasti močne udarce je okupator zadajal partizanskim četam na levem bregu Save, v Karavankah in še posebej na kamniškem območju.

Zaradi silovite premoči in nasilja nad prebivalstvom je po vrsti te čete razbijal, kajti ni si smel dovoliti, da bi bilo gorenjsko prometno ožilje izpostavljeno partizanom. Zaradi zveze z Avstrijo, z Balkanom in Italijo so bile te komunikacije preveč pomembne.

Bataljonsko poveljstvo je tedaj čutilo in pravilno ugotovilo, da bi bilo tudi za Cankarjev bataljon v teh okoliščinah mnogo bolje, če bi se četi spet razšli.

Jeseniška četa se je zato vrnila v jeseniški kot, četa Ilije Gregoriča pa je delovala na območju Jelovice.

Obe četi sta se po potrebi in različnih poskusih razdelili tudi na manjše enote in opravljale številne akcije. S tem sta četi dosegli manjšo ranljivost, kar je bilo tedaj dobro.

Ceprav so ju neprestano zasledovali, ti dve četi tedaj nista utrpele večjih izgub.

Drugače pa je bilo z drugimi novinci. Po spopadu na Rženovem robu se je približno tretjina novincev, predvsem neoboroženih, razbežala na več krajev. Nekaj se jih je umaknilo v Ljubljano, nekateri so doma spet delali naprej, nekatere pa so Nemci izselili in jih postrelili ali pa poslali v koncentracijska taborišča.¹¹

Medtem pa je med prebivalstvom rasla tudi Osvobodilna fronta.

Nas zanima predvsem škofjeloško območje, kjer se je pozneje zimska vstaja najbolj razvnela in kjer so tudi Dražgoše.

Po nekajmesečnih pripravah, sestanki so bili predvsem pri Francu Pfajfarju, Tonetu Fojkarju in Justinu Dolinarju, je bil julija 1941 v Škofji Loki v gostilni Jožeta Kavčiča ustanovni sestanek odbora Osvobodilne fronte, na katerem je sodelovalo sedem domačinov; vodil ga je inštruktor CK KPS Lojze Kebe. Le-ta je prisotnim razložil bistvo OF, govoril je o pripravah na oborožen upor, o potrebi po čim širši politični akciji pri zbiranju vseh domoljubov v odporu proti okupatorju in o organizacijskih vprašanjih.

Organizacija OF se je zatem naglo razširila po škofjeloški okolici, kamor so pogosto prihajali v pomoč revolucionarji z dolgoletnimi izkušnjami: poleg Lojzeta Kebeta še Mira Tom-

šič-Svetinova, Tomo Brejc in Stane Žagar mlajši (prišel je za delo z mladino).

Škofjeloški odbor OF je vzdrževal tudi stike s Selško dolino, za kar je skrbel Pavle Kavčič. Ob pomoči mizarja iz Praprotna, Janeza Rihtaršiča iz Bukovice in še posebno Ivana Tomažina-Kocjanovega iz Bukovščice je bila zveza pogosta.¹²

Narodni heroj Lojze Kebe, član PK KPS za Gorenjsko in prvi politični komisar gorenjskih partizanov, padel 20. oktobra 1942 nad Jamnikom

S sodelovanjem teh organizatorjev je tekla zveza tudi v Poljansko dolino.

V Poljanski dolini so bili posebno aktivni Pavel, Vinko in Anton Oblak, Rudolf Robnik, Franc Galičič, Valentin Rihtaršič, Maks Kalan ter sekretar Maks Krmelj, med mladino pa Jože Galičič. Ob koncu julija so tudi v Poljanah sestavili odbor OF, v katerem je bilo šest članov. Središče zvez in javk, ki so potekale prek Pasje ravni v Ljubljansko pokrajino, v drugo smer proti Primorski, v tretjo pa prek Javorij v Selško dolino in v Cankarjev bataljon na Jelovico, je bilo pri Jožetu Trpinu sredi Poljan. O začetnih dneh vstaje pravi Maks Krmelj, poznejši sekretar škofjeloškega rajona, da so v tem času pogosto-

krat prihajali v Poljane vodilni tovariši in tovarišice kot Lojze Kebe, Mira Tomšič, Tomo Brejc, Stane Žagar mlajši, Franc Vodopivec in še nekateri. Že tedaj je odbor OF organiziral zbiranje narodnega posojila, davkov in prostovoljnih prispevkov, organizirali pa so tudi nekakšno zaščito, ki jo je vodil Rudi Robnik, obveščevalno delo pa je vodil Valentin Rihtaršič. Taka organizacija je potem že okoli 20. julija 1941 iz okupatorjevega skladišča odnesla nekaj orožja in municije.

Ti terenski aktivisti so 27. julija zvečer med Poljanami in Gorenjo vasjo požagali prve telefonske drogove.

Isti dan so komunisti škofjeloškega rajona pri Lenartu v Selški dolini imeli posvetovanje, ki ga je vodil Lojze Kebe. Tu je bilo sklenjeno, da je treba začeti s pritiskom na okupatorja in z večjimi akcijami tako kot drugod po Gorenjski, zato naj bi že takoj sestavili partizanske enote. V ta namen je bilo za Poljansko dolino dodeljenih osem partizanov, ki so se še ta večer pod vodstvom Antona Nartnika z Mohorja preselili v Mladi vrh. To je bila II. kranjska četa. Tam se jim je najprej pridružil domačin Janez Tavčar in nekaj drugih.

Nemški policist ob požaganih drogovi^h električnega voda v Poljanski dolini avgusta 1941

Kmalu nato — v avgustu — so ti partizani s sodelovanjem terenskih aktivistov vdrl v Poljanah v trgovino Franca Klobovsa, ki je bil že izseljen, in odnesli iz nje več oblek, odev, hrane in drugega. 15. avgusta so izpraznili tudi trgovino izseljenega trgovca v Gabrku, 24. avgusta pa minirali most na Visokem in požgali telefonske drogove.

Ista skupina je v septembru med Zmincem in Gabrkom uničila tudi nemškega motorista.¹³

V pripravah na upor je krepko sodelovala tudi mladina. V Škofji Loku je dosegla viden uspeh že v avgustu 1941, ko je z različnimi akcijami razkrinkala in preprečila uspešno delovanje Wehrmannschafta, v Poljanski dolini pa so mladinci imeli vrsto političnih sestankov. Pri tem sta sodelovala Mira Svetina, Stanko Žagar ml. — oba sta delovala v političnem smislu — Rudi Robnik pa je poučeval mladino v vojaških veščinah. Tako kot Maks Krmelj v Poljanski dolini, je močno aktivnost v Selški dolini razvil Ivan Tomažin-Kocjanov iz Bukovščice. Ta je prihajal tudi v Škofjo Loko in razvijal organizacijo OF po vsej dolini od Stare Loke do Češnjice in Železnikov. Ivan Tomažin, ki je prišel iz Ljubljane, kjer je sodeloval z Milanom Majcnom, je bil v organiziranju že zelo izkušen, zato je ljudi na sestankih vedno učil in opozarjal, naj bodo pri delu odločni, toda previdni. Pogosto je prisotne spraševal o mnenjih in obnašanju ljudi v okolici.

Tako se je v OF vključevalo vedno več ljudi, s tem pa se je širila osnova za poznejšo vstajo, čeprav so se posamezniki že od poletja leta 1941 naprej vključevali v partizanske enote.¹⁴

2. OKTOBRA SE BATALJON SPET ZBERE

Praksa je pokazala, da so avgusta storili čisto prav, ko se je bataljon razšel, da sta Jelovška in Jeseniška četa delovali ločeno, vsaka na svojem ozemlju. To se je ujemalo s partizansko taktiko, kar je pomenilo, da se okupator ne sme nikjer čutiti varnega in obratno: ne sme se dogoditi, da bi premočne okupatorske sile presenetile vse partizane, zbrane na enem kraju in jih v frontalnem boju razbile. Avgust, september in del oktobra so bili prva stopnja šolanja partizanskih kadrov, prvo obdobje pridobivanja njihovih vojaških izkušenj. Izkušnje pa si je bilo mogoče pridobiti samo v bojih in spopadih z okupatorjem, ki je že spoznal, kaj se dogaja v gorenjskih gorah in gozdovih. Priložnosti za pridobivanje izkušenj je bilo več kot dovolj. Prav zato smo posegli nekoliko nazaj, prav zato bomo tudi na kratko opisali dogodke in boje Cankarjevega bataljona po ponovni združitvi na Mohorju. Že jesen 1941 je bila izredno hladna in ni obetala prijazne zime. Tedaj so po skritih kurirskih poteh k posameznim gorenjskim četam prihiteli kurirji. Čemu so jih poslali na pot, so vedela samo poveljstva.

Bilo je v prvi polovici oktobra. Nemci so vse od poletja močno, neprenehoma in z vedno številnejšimi enotami zasledovali in napadali prve partizanske čete na Gorenjskem. Kljub nemškim naporom pa na desnem bregu Save, to je na območju delovanja Cankarjevega bataljona, na območju Jesenic, blejskega kota, Jelovice, v škofjeloških hribih, ni bila v tem času razbita, še manj pa uničena nobena partizanska četa. Na levem bregu Save je bilo huje. Z velikimi silami so Nemci polagoma razbijali Kranjsko-tržiško četo ter čete Kamniškega bataljona, ki so medtem doživljale strahovit pritisk, vendar pozele tudi več uspehov. Nemcem se je najprej posrečilo zaslediti in razbiti Kamniško četo. To se je zgodilo 24. avgusta 1942 pri Tunjicah.

Mesec dni po požigu Rašice so Nemci nad Rašico 27. septembra napadli Rašiško četo. Nekaj njenih borcev so zajeli, preostali pa so se umaknili prek demarkacijske črte na italijansko okupacijsko ozemlje. Zaradi hudega pritiska so se na italijansko stran umaknili tudi borci Radomeljske čete.

S kamniškega območja se je umaknila tudi Mengeško-moravska četa. Ta se je, tako kot II. kranjska četa in Kranjskotržiška četa, v začetku oktobra premaknila na desni breg Save ter prek Poljanske doline prišla v Dolomite, in sicer na Samotorico na italijanski strani.

Medtem se je Radomeljska četa spet vrnila na kamniško območje z nalogo, da se vključi v I. štajerski bataljon. Toda 28. oktobra so jo na Golčaju Nemci napadli in v hudem spopadu razbili.¹

V takih razmerah je vodstvo gorenjske vstaje menilo, da naj se tudi ostanki Kamniškega in Storžiškega bataljona vključijo v Cankarjev bataljon na desnem bregu Save, predvsem v škofjeloškem hribovju, kjer so bili pogoji za delovanje in obstanek najugodnejši, tako zaradi primerne terena, kakor zaradi prebivalstva, ki je nudilo osvobodilnemu gibanju močno oporo.

Vodstvo vstaje je sredi oktobra 1941 odredilo, naj se Cankarjev bataljon spet združi, da bi bil močnejši in začel izvajati obsežnejše akcije. To je bilo že v sklopu ponovnih priprav na širjenje vstaje.

Jelovška četa s poveljstvom bataljona se je dotlej v glavnem zadrževala v območju Jelovice, Jeseniška pa je morala opraviti dolgo pot. Preden je Jelovška četa odšla naprej proti Selški dolini, kjer je bilo zborna mesto, je krenila na Lancovo pri Radovljici. Tu je za Nemce delala Remčeva žaga. Partizani so jo 10. oktobra požgali. Zgorelo je več tisoč kubičnih metrov lesa, hkrati pa so odvedli s seboj nemškega upravnika in njegovega pomočnika, stara in zagrizena člana NSDAP. Akcija je odjeknila po vsej Gorenjski, a čez nekaj dni so tam Nemci ustrelili sedemnajst talcev, tri pa v Mošnjah. Pripeljali so jih iz begunjskih zaporov, da bi s tem strašili prebivalstvo. Med ustreljenimi je bila po izdajstvu zajeta — kakor več drugih — tudi partizanka Rašiške čete Rezka Dragarjeva, narodna junakinja.²

Že naslednji dan — 11. oktobra 1941 — je Jelovška četa odšla naprej proti Selški dolini z namenom, da poišče primer-

no taborišče. Le-tega so našli na 948 m visokem Mohorju v bližini zaselka Bezovnica in Zabrekve. Blizu je tudi vas Bukovščica, znamenita po Kocjanovi hiši, kjer so se voditelji zimske vstaje dogovorili, kdaj in kako jo začeti, ter po prvi partizanski ambulantni na Gorenjskem, ki je bila tudi v tej hiši.

Zakaj so si izbrali prav Mohor?

Manevrsko gričevje je zelo ustrezno, saj leži sredi Gorenjske ter je proti jugu in zahodu vezano z gozdovi in gorovji. Hrib ni visok in na vse strani je mogoč hiter dostop, celo v Kranj. Tudi do Škofje Loke ni daleč, Selška dolina je pod nogami, Poljanska le malo dlje, v primeru potrebe pa tudi Jelovica ne bi bila daleč. Poleg tega tudi nemško-italijanska demarkacijska linija v Dolomitih ni bila preveč oddaljena, in tako je bila prek Poljanske doline zveza z Ljubljano še dosti ugodna.

Zelo važno je tudi, da tamkajšnja naselja niso preveč oddaljena drugo od drugega, kar je bilo pomembno zlasti za prehrano.

Poglavitno je bilo, ker so bile v vsej škofjeloški okolici tedaj zelo močne organizacije Osvobodilne fronte, kmetje in posamezni prebivalci bližnjih vasi in zaselkov pa so bili naj-

Ivan Tomažin-Kocjanov iz Bukovščice, organizator vstaje v Selški dolini, padel 27. marca 1942 nad Crngrobom

tesnejši sodelavci partizanov že od vsega začetka, ter nesebični in zanesljivi aktivisti, obveščevalci in podporniki OF. Skrbeli so za obvestila o okupatorjevem gibanju in dostikrat, zlasti potem, ko je bil sneg, brisali in mešali sledove. Pri tem je bila še posebno pomembna aktivnost Ivana Tomažina-Kocjanovega in Kocjanove družine sploh.* S prihodom Cankarjevega bataljona na Mohor je Kocjanova hiša v Bukovščici postala partizanska javka za zvezo med Kranjem, Ljubljano in za bližnji teren, čeprav so s partizani sodelovale tudi druge družine. Kljub živahnemu prometu pri Kocjanu, je delo te hiše nepoklicanim dolgo ostalo prikrito.

Bataljonsko taborišče na Mohorju je bilo tako dobro urejeno in skrito, da ga ni bilo moč opaziti niti z nekaj metrov oddaljenosti.³

Iz istih razlogov je bil Mohor z okolico tudi v poznejših letih pogost dom in križišče partizanskih poti: enot Gorenjskega odreda, Prešernove brigade in drugih.

Tja se je najprej napotila Jeseniška četa, ki je imela najdlje. Tudi to četo je skrbelo, kako bo s prezimovanjem, kajti mraz je naglo naraščal, vojne pa ni bilo konec! Slovenski partizan št. 1 je že oktobra na to pereče vprašanje odgovoril s člankom »Kako bomo prezimili?« kratko »PREZIMOVALI BOMO PO VASEH.« Pripomnil pa je, »to bo mogoče, če bodo partizani zatrli denuncijanstvo, če se bodo njihove vrste okrepile, če se bo izboljšala oborožitev in povečala bojevitost...«⁴

Četa, ki je nekaj borcev pustila v okolici Jesenic, Gorij, Bleda in Bohinja, je polna upanja krenila čez Jelovico. Borci, ki niso natanko vedeli kam gredo in kakšna naloga jih čaka, so se pomenkovali in ugibali:

„Gremo v toplejše kraje!

Prezimili bomo v Italijanski pokrajini!

Nekje se bomo zabarikadirali, potem pa bomo udarili!“

Toda takojšnjega odgovora še niso mogli dobiti, ker nihče ni vedel, kaj pomeni ta pohod.

Že spotoma jih je na Vodiški planini 22. oktobra presenetil sneg, ki v hribih potem ni več skopnel. Zapadlo ga je približno pol metra.

* O tej hiši je bilo dotlej le malo znanega. Predvsem zaradi zgodaj ubitega gospodarja Ivana (31. 3. 1942) in še prej — 27. marca 1942 — padlega sina Ivana, ki je bil najvidnejši organizator vstaje v Selški dolini, in pa zaradi skromnosti Tomažinovih.

Mohor in pod njim vasica Zabrekve. Taborišče Cankarjevega bataljona je bilo za grebenom levo od cerkvice (foto Fr. Planina)

Na Mohorju, kjer sta se Jelovška in Jeseniška četa združili 25. oktobra 1941 ponovno v bataljon, je bilo pojasnjeno marsikatero vprašanje. Dobra volja se jim je povrnila, kajti borcev je bilo več kot 60, kar takrat ni bilo malo. To še zlasti ob dejstvu, da sta v pozni jeseni 1941 ostali na Gorenjskem le še ti dve četi. Zaradi silovitega nemškega reagiranja na poletno vstajo, ko se je do 5. avgusta pridružilo prvim ilegalcem 356 ljudi, so bile potem prve partizanske čete na Gorenjskem razbite tako, da se je število gorenjskih partizanov s 356 do konca novembra 1941 skrčilo za 139 borcev. In to kljub dejstvu, da se je v istem obdobju pridružilo partizanom 79 novincev.⁵

V hiše se tedaj še niso vselili, a taborišče je bataljon postavil blizu njih. Da bi se zavarovali pred snegom in mrazom, so iz smrečja začeli graditi bunkerje in postavljati šotore. To je bila prva vojna zima, in partizani so jo morali preživljati na prostem. V hišah so bili preveč izpostavljeni napadom in presenečenjem, za močnejše zavarovanje jih je bilo pa premalo. Morali so računati, da so sredi Gorenjske in da so močne nemške posadke blizu. Skozi šotore pa je pihalo, zato tudi čevljev niso več sezuli. Obuti so ostajali tudi zato, da jim zunaj ne bi zmrznili.

Zaradi snega so bile nevšečnosti tudi s sledmi. Najzanesljivejši kmetje pa so jih kmalu zabrisali s sanmi in živino. Tako jih Nemci, ki so se večkrat približali taborišču, niso odkrili skoraj dva meseca. Enota je bila povezana tudi s Selško in Poljansko dolino, kjer je bilo ob razpadu bivše jugoslovanske vojske skritega precej orožja. Najprej so dobili eno, kmalu pa štiri strojnice. Tudi novinci so prihajali na Mohor. Tako je bilo treba vse bolj misliti na prehrano, kajti aktivisti in tamkajšnji kmetje tako velike enote niso mogli nahraniti. Z Mohorja so hodili po vaseh. Toda po hišah so dobivali premalo. Treba se je bilo bolj založiti.

Tudi za nabavo hrane je bil Mohor priročna izhodiščna točka, tako kakor za številne druge akcije, ki so v tem času teren močno razgibale. Rešitev je našel komandir Jaka Bernard, ki je vzpostavil zvezo z Resmanovim mlinom v Zapužah pri Begunjah in pri mesarju v Dupljah.

Zaradi razdalje in velikega tovora pa je bil potreben tudi kamion. Tega so dobili na Okroglem pri Alojzu Bukovniku. Tedanji vodnik Franc Biček je bil poprej šofer in je tako glede te stvari lahko uredil.

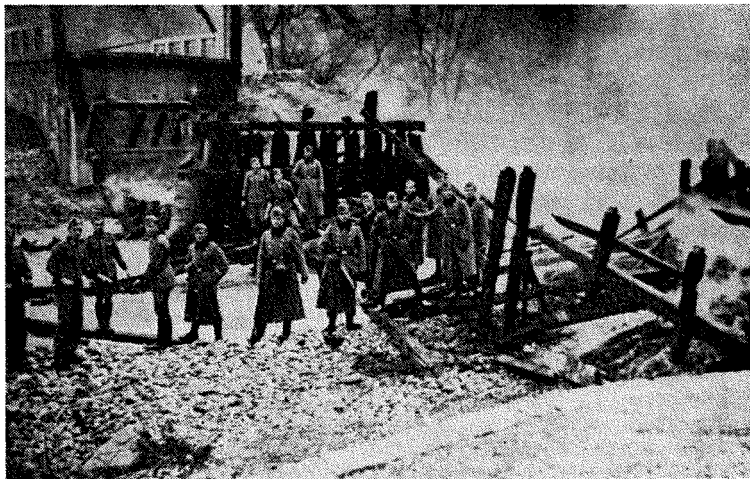
Z Mohorja se je 11. novembra v to akcijo odpravila le petnajsterica partizanov in se prek Jošta spustila k Savi. Zaradi narasle vode pa ni bilo mogoče priti s čolnom čeznjo, kot je bilo predvideno, še manj pa bi jo mogli prebresti. Zato so se ob zidu »Jugobrun«¹ pretihotapili k tržiškemu mostu ter prek njega prišli čez Savo, kar je bilo izredno tvegano. Brez strela so se pomaknili v bližino Okroglega, kjer jih je že čakal kamion. Za volan je sedel Biček s tovariši. Del borcev se je v Bistrici pri Dupljah oddvojil zaradi oskrbe z mesom in mastjo, večji del pa se je odpeljal dalje v Zapuže. Resmanov mlin je tedaj s polno paro mlel za nemško vojsko, zato je bil dobro založen. Vreč je bilo več kot so računali. In ker je bil pri mlinu še en kamion, so naložili tudi tega. Vsega skupaj 80 vreč moke. Za volan drugega kamiona je tedaj sedel še partizan Franc Benigar-Gabrin in oba kamiona s tovariši vred sta odpeljala proti Dupljam. Tam so naložili še skupino soborcev s polnimi nahrbtniki mesa in masti ter odbrzeli proti Kranju.

Mesto je bilo zatemnjeno in kamiona z dragocenim tovorom sta se, ne da bi ju kdo ustavljal, približala zasilnemu lesenemu mostu čez Savo, ki ga je varovala straža. Borci na

kamionih so bili pripravljeni na strel, a stražar jih je celo pozdravil. Očitno je mislil, da se vozijo Nemci. To je srečno minilo, a nevarnost je pretila še na dvorišču »Jugobrun« in ob postaji. A tudi to je minilo brez ustavljanja in partizanska šoferja sta zavila proti Besnici. Medtem je vseskozi padal moker sneg z dežjem. Za spravilo moke je bilo to zelo neugodno, sledi pa so bile zaradi tega sproti zabrisane. Moko so s pomočjo nekaterih domačinov, kot je povedal Janko Knific, spravili na dva kraja, kajti bilo je je veliko in na sledi je bilo treba paziti. V Besnici so jo skrili v Krtovo-Paplarjevo pajštbo-sušilnico, in sicer v luknjo pod njo, nanjo pa naložili butare. Preostali del moke pa so zvozili v Nemilje in jo zložili na Jeralov kozolec toplar.

Drugo jutro, ko so že pridrveli Nemci, zaradi svežega snega ni bilo sledov, zlasti pa ni bilo mogoče odkriti moke v sušilnici. Od tam so jo partizani postopoma odnašali v taborišče. Tudi v Dražgoše.

Moka, ki je bila na Jeralovem kozolcu pa ni vsa prišla v partizanske kuhinje. Sredi zime je nekdo pripeljal Nemce naravnost na kozolec. Jeralovo družino so potem zaradi tega preselili.

Most v Praprotnem v Selški dolini, ki ga je Cankarjev bataljon požgal
18. novembra 1941

Lastnik prvega kamiona z Okroglega je dobil vozilo nazaj, drugega, ki je bil last rajha, pa so pripeljali na križišče Drulovka-Orehek in ga tam zažgali.

Tudi o tem podvigu je potem šel glas po vsej Gorenjski, Nemci pa partizanov niso mogli izslediti.⁶

V okolici Mohorja je bataljon opravil več akcij tudi zato, ker je večino priprav: poizvedbe, zveze in sporočila, speljal Ivan Tomažin iz Bukovščice. V naslednjih dneh je s pomočjo sodelavcev pripravil kar dve pomembnejši akciji: požig mostu v Praprotnem in napad na nemške telefoniste v Češnjici. Nemci so zaradi aktivnosti Cankarjevega bataljona začeli slutiti, da je nekje v bližini Škofje Loke. V zvezi s tem so zasledovali tudi gibanje domačinov in razširjale so se govorice, da bodo začeli izseljevati prebivalce Selške doline. Da bi to preprečili, so hoteli pretrgati cestno zvezo s Škofjo Loko. Zato so aktivisti Bukovščice in Praprotna dobili nalogo, da pripravijo vse potrebno za požig mostu v Praprotnem, ki je bil na tej cesti nepogrešljiv objekt. Te priprave je vodil Ivan Tomažin, na pomoč pa so prišli tudi borci iz bataljona. Pripravili so drva, nafto in nekaj bencina, in s tem podkurili most. Pod vodstvom Jožeta Gregorčiča so ga požgali 18. novembra in pogorel je brez motenj.

Za vsak primer pa so v Soteski pred mostom navalili na cesto debele skale. Če bi tedaj s kamioni prišli Nemci, bi bili za nekaj časa zadržani pred to naravno oviro. Poleg tega so bili borci tudi v zasedah.

S tem je bil promet v Selško dolino res dalj časa pretrgan in tudi do izseljevanja ni prišlo.*

Pozneje so Nemci most obnovili in ga zavarovali z močnimi bunkerji. Tako zavarovan je poznejšim partizanom prehod čez Soro delal še dosti preglavic in več borcev je ob njem izgubilo življenje. Med njimi tudi junaški diverzant Prešernove brigade Poljak Tadek Sadewsky-Tomo.⁷

* Zanimivo je, da vsi pisci spominov in zgodovine za požig mostu v Praprotnem navajamo 18. nov. 1941, medtem ko poročilo polkovnika Handla o partizanskih akcijah v dec. 1941 pravi: »7. XII. — ponoči so partizani zažgali in razrušili lesen most, ki vodi v bližini Praprotnega čez Soro v Selce. V tej akciji so požgali tudi več brzojavnih drogov.«⁸ Tega doslej ni omenjal še nihče. Verjetno je bila to že druga sabotaža na tem mostu.

V gostilni pri Turku na Češnjici je bil nastanjen oddelek nemških telefonistov, ki so vzpostavljali telefonsko linijo po Selški dolini.

Poveljstvo bataljona je pripravilo načrt, kako naj bi to nemško enoto partizani presenetili in razorožili. Partizanom je šlo predvsem za orožje, ki jim ga je neprestano primanjkovalo. Zvezo s Turkovim sinom Maksom, ki je posredoval podatke, je vzpostavil Ivan Tomažin. Tako so partizani zvedeli, da Nemci večerjajo vsak dan ob 19,30. Odloženo je bilo, da jih napadejo prav v tem času. V to akcijo je 19. novembra zvečer pod vodstvom Jaka Bernarda odšlo 14 prostovoljcev. Do hiše so prišli natanko ob času večerje. Toda ta večer so bili vojaki že v zgornjih prostorih. Večerjali so pol ure prej kakor običajno.

To je bila sprememba. Presenečenje je odpadlo, vrata so bila zaklenjena in Nemci opozorjeni. Partizani pa kljub temu načrta niso opustili, temveč so Nemce začeli pozivati, naj oddajo le orožje in da se jim ne bo nič zgodilo. Nemški poveljnik se je tem pozivom celo posmehoval in o kakšni predaji ni hotel nič slišati.

Takoj so partizani navalili na vrata. Vnelo se je obstreljevanje, toda napadeni in dobro oboroženi nemški vojaki so bili na boljšem. Zlasti v hodniku je bilo hudo, ker ni bilo nobenega pravega kritja.

Med tem ostrim obstreljevanjem sta bila dva partizana ranjena: Anton Jug in Stane Kersnik.

Oddelek partizanov se je moral umakniti. Hudo ranjenega Juga, ki je vedno bolj slabel, so tovariši potem morali nositi, vendar je čez nekaj ur že umrl, Kersnik pa je bil ranjen v roko in v prsi. Le-ta se je poslej zdravil pri Kocjanovih-Tomažinovih v Bukovščici, kjer je nastajala prva partizanska ambulanta na Gorenjskem. Ta družina je pri partizanskem vodstvu uživala veliko zaupanje in Kocjanova mama je z vsemi ranjenci lepo ravnala in po materinsko skrbela zanje. Nekaj medicinskega znanja si je nabrala poprej kot babica, vse ostalo pa je prispevalo njeno dobro srce.*

* Kroglja, ki se je poprej odbila od vrat in je zadela potem Kersnika, je ostala v roki. Pri Kocjanu mu je nekaj časa s pomočjo Kocjanove mame skušal pomagati bataljonski zdravnik medicinec Janez Konšek s Trojan, vendar ni bilo pravega uspeha. Roka je začela zatekati in ranjenec je dobival vse večjo vročino.

Nemci so potem šli za partizani do Mohorja, kjer so izgubili sled. Partizani pa so zaradi kritja opravili prehranjevalno akcijo celo onstran Save pri Preddvoru.

Akcija v Češnjici sicer ni rodila uspeha, vendar je vnesla v okolico dodatno borbeno vzdušje.

Kadar pa zaradi snega ali drugih vzrokov bataljon ni bil v akciji in v patruljah — le-te so zlasti zbirale orožje — so se izpopolnjevali v vojaškem znanju in imeli politične ure. Največ so govorili o razmerah na frontah. In čeprav situacija tedaj ni bila ugodna, saj so bili Nemci pred Moskvo in Leningradom, na Gorenjskem pa so imeli več policijskih bataljonov, je še posebno Stane Žagar znal ustvariti odlično borbeno razpoloženje.⁹

Medtem pa tudi Nartnikova četa, ki ji je pozneje povelejal Rudi Robnik, v Poljanski dolini ni mirovala. Opravila sicer ni pomembnejših vojaških akcij, pač pa je bila njena navzočnost dobrodošla ondotni partijski organizaciji in Osvobodilni fronti, ki je poglobila in razširila politično delo. To so bile že priprave na vstajo, ki je kljub ostri zimi vse bolj dozorevala.¹⁰

Dozorevala pa je tudi v Škofji Loki. To ni nastajalo slučajno, ker sta partijska organizacija in OF pridobivali čedalje več ljudi za narodnoosvobodilno gibanje. V Škofji Loki in bližnji okolici so razdelili tudi po 100 izvodov vsake številke Slovenskega poročevalca.

Orožje je bilo seveda najbolj pereča potreba, posebno še zaradi novega prihajanja rodoljubov v partizane. V Škofji Loki so bili ob tem najbolj iznajdljivi: pri kolodvoru so Nemci imeli vojaško bazo, kjer sta bila zaposlena dva puškarja, Vraničar in Majcen, ki sta — v povezavi s Partijo — v vreče zašito orožje skozi ograjo spravljala iz mesta. Orožje so skrivali aktivisti. Že poleti so tako pretihotapili 40 pušk in 6 lahkih strojníc. Večino orožja je kmet Kalan v gnojnem košu odpe-

Zato je bilo treba dobiti zdravnika s potrebnimi pripomočki in znanjem. Nalogo, da pripelje zdravnika, je dobil domači sin Zdravko. Ta zdravnik je bil dr. Leon Matajc v Stražišču. Toda pot tja ni bila samo zasnežena, temveč tudi nevarna. Zdravko je zdravniku rekel, da gre za težak porod, med potjo čez Pševo, Javornik, Čepulje in Strmico pa mu je razložil za kakšno »porodnico« gre. Dr. Matajc je takoj prišel z Zdravkom k ranjenemu Kersniku in mu nudil strokovno pomoč ter se naslednji dan vrnil, ranjenec pa je ostal v oskrbi Kocjanove mame.

ljal iz mesta. Tudi precej municije in bomb so tako spravili v gozdove. Orožje so zbirali tudi drugod in ga skrivali, da ga je dobil Cankarjev bataljon. Tako so tekle priprave na vstajo. Nekaj orožja so ljudje in tedanji vojaki ob kapitulaciji v aprilu zakopali tudi na Blegošu in drugod.

Da bi dobili še več orožja, so se organizatorji OF v Škofji Loki že v začetku oktobra dogovorili o tem, da bi v nemški vojaški bazi, ki je bila blizu kolodvora, s skupno akcijo zaplenili kakih 600 pušk in 30 strojnic. Sestanka sta se udeležila tudi Stane Žagar in Jože Gregorčič. Do tega pa zaradi premikov bataljona potem ni prišlo.¹¹

Konec oktobra je bil sestanek tudi v Poljanski dolini pri Maksu Krmelju, ki je bil rajonski sekretar. Vodil ga je Lojze Kebe.* Šlo je že za prehod od sabotažnih na večje vojaške akcije, za kar je bila potrebna mobilizacija. Tedaj so se dogovorili, da bodo ustanovili Škofjeloški bataljon in s pritegnitvijo še drugih enot napadli škofjeloške zapore, uničili tamkajšnjo nemško posadko ter osvobodili pripornike. Pripadniki te enote bi bili novinci iz Medvod, Škofje Loke ter Poljanske in Selške doline. To pa je preprečil sneg, a razen tega se je Nartnikova četa, ki naj bi bila jedro novega bataljona, svojevoljno napotila čez mejo v Ljubljansko pokrajino. Takrat — 13. novembra — je Kuhar v Londonu v imenu izdajalske vlade po radiu pozval Slovence k pasivnosti z gesli, da »še ni čas« in »da je škoda nepotrebnih žrtev«. To je nekatere ljudi vsekokor zavrlo pri aktivnosti in vključevanju v OF in partizane.¹²

Škofjeloški aktivisti so medtem v tamkajšnji Savnikovi tovarni pletenin, v sporazumu z lastnikom, pripravili lažen napad, da bi se partizani bolje oblekli. O tem udeleženca Franca Kavčič-Veljko in Sveto Kobal-Florjan pripovedujeta:

»Druga večja akcija, pri kateri so sodelovali mladinci, je bila v pletilnici Antona Savnika 24. novembra 1941. Iz Cankarjevega bataljona je tisti dan zgodaj popoldne prišlo v Škofjo Loko k Pavletu in Jožetu Kavčiču 6 tovarišev z Jožetom Gre-

* Takrat se je Lojze Kebe že vrnil iz Ljubljane, kjer je na CK KPS in v glavnem poveljstvu partizanskih čet dobil nalogo, naj na Gorenjskem sestavijo več novih bataljonov, ter da je treba zato izvajati mobilizacijo in pripravljati zimsko vstajo. S tem v zvezi je prišel na Mohor tudi Cankarjev bataljon. Če se to takrat — v zvezi s škofjeloškim bataljonom — še ni posrečilo, še ne pomeni, da niso težili za razširitev in pomnožitev vojaških formacij.¹²

gorčičem in Stanetom Bokalom na čelu, kjer so skupaj pripravili načrt. Ob desetih zvečer pa so opravili akcijo, v kateri so partizani in sodelujoči aktivisti odnesli iz pletilnice vso zalogo volnenih izdelkov. Odnešenih je bilo okrog 300 puloverjev, dosti več pa nogavic in nekaj kap. Večji del tega so odnesli partizani takoj v bataljon, preostali del plena pa smo mi shranili in kasneje spravili v roke borcev. V hudi zimi 1941/42 so tako borci Cankarjevega bataljona nosili jopice in puloverje, zaplenjene v tej akciji...¹³

Tudi ta akcija je dvignila mnogo prahu, zlasti zato, ker je šlo za »veliko število sodelujočih partizanov« in za številne vozove odpeljanega blaga. Nemci so se zato zaskrbljeni in jezni pognali v škofjeloške hribe, dobili pa niso ničesar.¹⁴

Delovanje partijske organizacije, organizacije OF in predvsem njene udarne sile, Cankarjevega bataljona, je bilo čedalje živahnije.

Široko zasnovane akcije ob 1. decembru, zlasti likvidacije izdajalcev, so zdramile vso pokrajino.

Nemci so bili presenečeni. Vse je že kazalo, da bo gorenjsko partizanstvo zaradi velike okupatorjeve premoči in bližnje zime zašlo v najhujšo krizo; če ga že ne bo konec, pa se bo zgodilo kaj takega. Samo v Škofji Loki npr. je prebivalstvo izvedlo plebiscitno uro in trosilno akcijo po vsem mestu. Podobno se je zgodilo tudi v Kranju, v Trziču, na Jesenicah in drugod.¹⁵

To noč so se skrbno pripravljene skupine cankarjevcev razkropile po dolini in poiskale izdajalce. Kaznovanje izdajalcev je bilo le rahel opomin, da na slovenskih tleh ne morejo početi, kar bi hoteli. Kazen je zadela osem okupatorjevih izdajalcev. Polkovnik Rudolf Handl, komandant orožništva za Gorenjsko s sedežem na Bledu je v zaupnem dokumentu št. 582/41 vsem orožniškim postajam med drugim sporočil:

»... V noči na 2. december so partizani v radovljiškem in kranjskem okraju ubili naslednje osebe, ki so sodelovale kot tolmači ali konfidenti: na Zgornji Dobravi mizarskega mojstra Jakoba Ješeta in čevljarkega mojstra Jerneja Bertonclja, v Lipnici pa mizarskega mojstra Valentina Debeljaka (Ješetov sin je hudo ranjen), v Selcah tolmača Lusnerja, v Besnici gostilničarja Benedičiča, v Hruševki pa »folksdobjerja« Cema... itd. 2. decembra ob 9,30 so našli umorjenega kočarja Bafla (Potiskarja) od Sv. Ožbolta pri Škofji Loki.

...Tudi pri njem so našli listek, na katerem je bilo napisano: »Smrt izdajalcem, konfidenti so kaznovani, živila Osvobodilna fronta! Ljudsko sodišče«. ¹⁶

Nedvomno je ta dejavnost sila vznemirila okupatorske oblasti. Ker na hitro niso mogli storiti nič učinkovitejšega, so z Dobrave in Mišač preselili 40 družin, v Dragi pa so ustrelili 28 talcev. Ponovni okupatorjevi zločini so spet sprožili val ogorčenja po vsej pokrajini. Te akcije so bile učinkovit uvod v decembrsko vstajo, ki se je naglo bližala. ¹⁷

3. PREHOD NA MNOŽIČNO ZIMSKO MOBILIZACIJO IN VSTAJO

Številne aretacije, ki so jih ob koncu novembra 1941 po vsej Gorenjski začeli izvajati Nemci, so najbolj prizadele kranjsko okrožje, kamor je sodilo tudi škofjeloško območje. Gestapu je med drugim uspelo aretirati tudi nekaj članov okrožnega partijskega komiteja ter vrsto drugih aktivistov.

Prav tako so izselitve številnih družin in še bolj množična streljanja talcev v Begunjah vse bolj dvigale narodno ogorčenje.¹

Nemci so vneto širili demagoško propagando, da ne bodo več izseljevali. V začetku jeseni 1941, ko so partizanskim enotam zadali vrsto udarcev, uničili pa jih niso, je bilo v pokrajini res čutiti nekakšno navidezno pomirjenje. A oživiljena dejavnost zlasti Cankarjevega bataljona je to živo demantirala. Nemške reakcije nanjo, posebej pa še ponovna nasilja nad prebivalstvom in vesti o množičnem izseljevanju iz obsotelskega in obsavskega pasu, je spet vznemirjalo Gorenjce in seveda tudi ostale Slovence.

To so nemške oblasti dobro opazile, o čemer je 7. novembra 1941 vodja podružnice propagandnega urada NSDAP za Koroško na Bledu Lothar Weber poročal svojemu vodji v Celovec:

»Razmere na zasednem ozemlju so se v poslednjih dveh tednih na jugovzhodnem delu zaradi izseljevanja v sosednjih predelih Spodnje Štajerske zaostrele. Ta novica je tukaj, zlasti še v obmejnem okraju Litija, povzročila pravi hromeč strah in privedla do tega, da je del delavcev zapustil delovna mesta, da so kmetje v obupu začeli klati živino v prepričanju, da je odbila njihova ura ... Vsekakor je jasno razvidno, da je prebivalstvo zaradi nenehnih nasprotujočih si odredb izgubilo zaupanje v vodstvo in je zelo skeptično.«²

Že 14. novembra poroča podobno in sklepa: »... Razpoloženje je torej še naprej treba označevati kot slabo.«

Kakšno skrb so okupatorske oblasti imele z zasedenimi kraji Slovenije, v tem primeru gre za Gorenjsko, priča tudi poročilo zloglasnega šefa varnostne policije in varnostne službe v Berlinu, SS-Obergruppenführerja Reinharda Heydricha (ubili so ga češkoslovaški rodoljubi), ki ga je pisal 7. novembra 1941 visokemu voditelju Reicha zunanjemu ministru Ribbentropu. Med drugim mu javlja, da »se je vzdušje v uporniških vrstah iz tedna v teden slabšalo in da so se med člani tolpe pojavila nesoglasja, zaradi česar se je zmanjšala tudi njihova udarnost. V okrajih Dravograd, Kranj, Radovljica in Škofja Loka je v drugi polovici septembra nastala znatna pomiritev.«

Zato so bili Nemci zaradi oživljene dejavnosti Cankarjevega bataljona toliko bolj prizadeti in presenečeni. Morali so ugotavljati, da »pomiritve ni«.³

Osrednje politično in vojaško vodstvo, ki je bilo tedaj v Ljubljani, je osvobodilnemu gibanju in razmeram v tej pokrajini posvečalo veliko pozornost. To je razvidno iz številnih napotil in odhajanja posameznih organizatorjev (Žagarja, Kebeta, Brejca, Mire Svetinove) na poročanja v Ljubljano ter sprejemanja različnih navodil, ki sta jih dajala CK KPS in Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet.

O tem je malo znanega, ker je večina prvih gorenjskih voditeljev padla. Ob tej priložnosti posredujemo opis nekatere

Narodni heroj Mira Svetina-Metka,
članica PK KPS za Gorenjsko

rih novih podatkov, ki razčiščujejo podatke o tedanjem vodstvu osvobodilnega gibanja na Gorenjskem. To je pomembno posebno zaradi odločitve o zimski vstaji in dogodkih po njej ... Preden preidemo na opis odločitve o začetku te vstaje, si bomo ogledali še nekaj svežih podatkov. O tem pripoveduje Mira Svetinova, tedaj članica PK KPS za Gorenjsko.

Ob koncu oktobra leta 1941 je bilo sklenjeno, da je treba ustanoviti PK KPS za Gorenjsko.* Okrog 20. oktobra 1941 je za nekaj dni prišel z Gorenjske v Ljubljano Lojze Kebe-Štefan, ki je poročal CK ter se dogovoril o nadaljnjem delu. Kmalu po njegovi vrnitvi na Gorenjsko sem bila obveščena — tedaj sem kot član PK SKOJ za Slovenijo občasno delovala v Ljubljani — da sem postala član novoustanovljenega PK KPS za Gorenjsko in naj grem zato čimprej tja. Sestava tega telesa je bila naslednja: Tone Dolinšek,** sekretar, Tomo Brejc, Lojze Kebe, le-ta kot politkomisar »gorenjskega štaba« zaradi povezave med političnim in vojaškim vodstvom, ter jaz. Zadnje dni oktobra ali prve dni novembra sem z vojaško patruljo, ki jo je vodil Pavle Zibelnik-Pajo iz Dravelj do Medna prek italijansko-nemške demarkacijske črte, skupaj s Tonetom Dolinškom prišla na Gorenjsko. Spominjam se, da sva pred odhodom iz Ljubljane govorila tudi s Tomom Brejcem, ki se je v Ljubljani zdravil zaradi pljučnice, zaradi oslabeledosti pa še ni mogel na pot. Dogovorila sva se, da bo prišel na Gorenjsko kasneje.

PK za Gorenjsko se je potem redno sestajal ves november, seveda brez Toma Brejca. Prav zato v svojih zapisih napak navaja, da je bil PK za Gorenjsko ustanovljen šele po njegovem prihodu na Gorenjsko, tj. okoli 20. decembra.

V PK smo si razdelili delo tako, da se je Tone Dolinšek veliko ukvarjal z gornjim delom Gorenjske, jaz s Kranjem, Tržičem in Škofjo Loko do Medvod, Kebe pa je bil delno v štabu, delno na terenu in tam predajal zveze Tonetu Dolinšku (le-te je poprej vzdrževal on kot instruktor CK za Gorenjsko).

* Doslej je veljal podatek, da je bilo to kasneje, v decembru.

** Ta je na novo dolžnost kot izkušen in hraber organizator prihajal iz Ljubljane na Gorenjsko in zato tam le malo poznan, z delom pa je začel takoj. To je zlasti razvidno iz omenjenih spominov Naceta Strlekarja, ki je bil sekretar okrožnega odbora OF Jesenice.

S kamniškim območjem nismo imeli dosti zvez (velike težave zaradi razmer); tja smo kot instruktorja PK konec novembra ali v začetku decembra poslali Naceta Strlekarja z Jesenic, ker je bil na Jesenicah že močno kompromitiran.* Posebej nas je CK opozoril na pomembnost organiziranja in utrjevanja OF in naši naporji so bili usmerjeni predvsem v to smer.«⁴

**Tone Dolinšek-Metod, sekretar PK
KPS za Gorenjsko od novembra
1941 do marca 1942**

Po okrožjih Kranj, Jesenice so bili že okrožni komiteji KP in delovala so tudi okrožna vodstva OF.

Vprašanje je še, kakšen štab je bil imenovan hkrati s postavitvijo PK za Gorenjsko? Dotlej je bilo ob tem veliko vrzeli, nejasnosti in zmešnjav. Odgovor na to daje v nadaljevanju Mira Svetinova:

»Ko sem dobila obvestilo o sestavi PK za Gorenjsko, je bil Kebe omenjen kot politkomisar gorenjskega štaba ob Stanketu Žagarju kot komandantu in Jožetu Gregorčiču kot namestniku komandanta. To sem razumela tako, da je bil hkrati z imenovanjem PK KPS za Gorenjsko imenovan tudi štab za isto področje z namenom, da se partizanske enote in narodno-osvobodilno gibanje na Gorenjskem uredi in utrdi vojaško in

* Nace Strlekar potrjuje to v svojih spominih, ki so v arhivu CK ZKS.

organizacijsko — politično, da bo več sodelovanja med političnim in vojaškim vodstvom, kar je bilo do tedaj zelo pomanjkljivo.

Povezava obeh vodstev naj bi šla prek Lojzeta Kebeta.

V raznih spisih je večkrat omenjen štab Cankarjevega bataljona, v zvezi z njim po tudi Žagarjevo in Gregorčičevo ime. *Vendar pa novoimenovani štab ni mogel biti isto kakor poveljstvo Cankarjevega bataljona.*

Novi štab, imenovan istočasno kot PK, je bil zadolžen za organizacijo čimprejšnje splošne ljudske vstaje na Gorenjskem. V tako zamišljeni vstaji — seveda predvsem tam, kjer so bile za to ugodne okoliščine — bi se namreč močno okrepile dotedanje manjše partizanske skupine in enote. Ustanovili pa bi tudi nove bataljone (v decembru so s tem tudi začeli); vodil naj bi jih novoimenovani štab. Poveljstvo, ki je bilo imenovano za vse tedanje in prihodnje gorenjske partizanske enote, je bilo torej »Gorenjski štab«, kar pa je bilo treba šele formirati.

To moje mnenje se sklada tudi s poročilom, ki ga je prinesel na Gorenjsko Lojze Kebe po svojem ponovnem osebnem stiku s CK KPS in Glavnim poveljstvom v Ljubljanski pokrajini.

Ko sem se okrog 20. decembra 1941 vrnila iz Ljubljane na Gorenjsko, je bilo tam že vse pripravljeno za splošno vstajo in mobilizacijo: na Jesenicah, v bohinjskem kotu, v Škofji Loki in v Poljanski dolini...⁴ »Gorenjski štab« je bil imenovan in sestavljen tako, kakor so narekemale razmere. Tako glede namer, da se v tej pokrajini začne z zimsko vstajo, za katero je slovensko politično in vojaško partizansko vodstvo menilo, da je tu ne le možna, temveč tudi nujna, kakor tudi glede vodilnega kadra, kakršen je bil tedaj na Gorenjskem. To je bilo v tem času in v tej pokrajini vsekakor drugače, kakor je bilo v drugih pokrajinah, kjer so ostali pri bataljonih in pri bataljonskih poveljstvih. Na primer: 2. štajerski bataljon, ki je bil 15. decembra 1941 sestavljen na Kremenjku, je tedaj štel 80 borcev, 5. januarja 1942 je imel 86 mož, potem pa je vse od 8. januarja do 19. marca 1942 taboril na Pogledu in je narasel na 150 mož. Imel je bataljonsko poveljstvo, v katerem so bili komandant (Franc Rozman), politkomisar (Dušan Kveder) in komandantov namestnik (Peter Stante). Tudi v tem primeru naletimo na komandantovega namestnika.

Potem imamo v tem času še 3. partizanski bataljon »Ljube Šercerja«, ki je bil ustanovljen 7. januarja 1942 na Kožljeku in je štel 70 borcev. Do 23. januarja je narasel na 140 mož. V tem bataljonu pa vemo le za komandanta (Miloš Zidanšek) in politkomisarja (Dušan Pirjevec).⁵ Seveda so tudi te enote le nadaljevanje razvoja poletne vstaje in jesenskih bojov (Šoštanj, Lož, Čreta), ki so tako na Štajerskem, kakor na Notranjskem in drugod izzvali močno okupatorjevo reakcijo in pri čemer so prve partizanske enote v teh pokrajinah doživele hude napade in izgube.

Gre le za kratko primerjavo.

Pisanih dokumentov o »Gorenjskem štabu« iz teh časov — 1941 — ni, bistveno važno pa je, da je bil imenovan.

Na to ime — »Gorenjski štab« — pa v Kardeljevem pismu Titu z dne 29. marca 1942 vendarle naletimo, in sicer dvakrat.⁶

Tako je bil »gorenjski štab« zelo verjetno prvo tako telo, imenovano na Slovenskem. Glede na tedanjo dejavnost, množičnost in razmere v tej pokrajini pa je bilo tudi potrebno, saj je bilo narodnoosvobodilno gibanje v tem času na Gorenjskem tudi v največjem razmahu v Sloveniji nasploh. O tem govori tudi Kardeljevo pismo Titu dne 29. marca 1942, ko pravi: »Mnogo bolje je bilo do sedaj na Gorenjskem. OF je držala v svojih rokah množice skoro tako kot v Ljubljanski pokrajini. V Kranju, na Jesenicah itd. so bile skoro prav takšne množične akcije kot v Ljubljani.

...Naši so dejansko dvignili v borbo vso Gorenjsko južno od Save (v decembru — op. I. J.). Celi odredi kmetov so se pridruževali partizanom...«⁷

Zdaj si oglejmo, kako in kdaj je »Gorenjski štab« skupno s PK sprejel sklep o zimski mobilizaciji in vstaji?

V zvezi s Titovim poveljem, da je treba prebivalstvo zaščititi pred izseljevanjem, kar sta CK KPS in Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet hotela sprovesti tako, da bi

* Tam tudi govori o dosedanem politkomisarju »Gorenjskega štaba« — mišljen je Stane Žagar — kar pa je bil, kakor smo videli, v resnici Lojze Kebe.

Da je okoli »Gorenjskega štaba« in o funkciji Staneta Žagarja toliko nejasnosti, je vzrok tudi v tem, da so Žagarja klicali običajno kar s politkomisarjem, medtem ko Lojze Kebe v enotah ni bil tako viden. Poglavitno pri tem pa je, da se začeta zimska vstaja potem ni razvijala, kot je bilo zamišljeno, bitko v Dražgošah pa sta vodila Žagar in Gregorčič neposredno.

prav na Gorenjskem partizani osvobodili del pokrajine, se je »Gorenjski štab« sestal konec novembra.* Smernice CK KPS in glavnega poveljstva so temeljile na načrtu, o katerem so septembra govorili že na posvetovanju v Stolicah. Tedaj je Tito, komandant narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, predvideval osvobajanje širšega ozemlja. To ozemlje naj bi po načrtih obsegalo vse območje od Polhograjskih Dolomitov, Poljansko in Selško dolino, prek Jelovice pa naj bi povezovalo še bohinjski in jeseniški kot. V zvezi s tem bi zaprli vse dohode v te doline, manjše nemške postojanke, predvsem so bile to orožniške postaje, pa bi uničevali ali pa onemogočili njihovo delovanje.⁸ Po vsestranski presoji je štab sklenil, da bodo takoj začeli z mobilizacijo in z obsežnejšimi vojaškimi akcijami. O tem so govorili tudi na PK za Gorenjsko. To je bilo nadaljevanje večtedenskega dela in priprav, s čemer je bilo, kot je povedano prej, zadolženo gorenjsko vodstvo. Le tako — z mobilizacijo in vstajo — bi mogli opraviti te naloge.⁹

Kmalu za tem je sledil sestanek, kjer je »Gorenjski štab« ta sklep — seveda s primerno obrazložitvijo — prenesel na prisotne aktiviste Osvobodilne fronte in ostale partizanske poveljnike na Gorenjskem.

Zdaj si v luči naštetih dejstev oglejmo čas, kraj in ljudi, ki so bili navzoči na tem sestanku. Čeprav je do sklepa o zimski vstaji prišlo že pred tem, je opis tega pomemben iz več razlogov:

Prvič: v sklopu s temi dejstvi je treba poudariti, da je bila vstaja povsod organizirana, da je bila plod dolgotrajnega in

* Mira Svetinova pravi, da se je »Gorenjski štab« večkrat zadrževal tudi na Šmarjetni gori in na Joštu, kjer se je Kebe sestajal in razgovarjal z Žagarjem in Gregorčičem, kak dan ostal z njima in potem spet odšel na teren, kjer se je največ gibal. Povezoval se je z ostalimi partizanskimi skupinami in s političnimi delavci in vse to delo se je sukalo okoli mobilizacije in oboroženega upora. Zato je bil večkrat v Bohinju, na Jesenicah, Podmežaklji, na Potokih, pod Storžičem, v Trziču, v Kranju in Kropi, Poljanski dolini in Selški dolini, v Škofji Loki, Smledniku, Medvodah in drugod. Vmes se je redno udeleževal sej PK. V primeru štabnega premika je prek Šmarjetne gore in Jošta dobival tudi zvezo s štabom. Občasno se je zadrževal tudi v kakšni izmed čet Cankarjevega bataljona, kjer sta se v glavnem največ zadrževala Žagar in Gregorčič, kar je tudi rodilo zmotno mnenje, da slednja dva vodita sama in samo Cankarjev bataljon.

trdega dela številnih aktivistov in partizanov;

drugič: zaradi dosedanje zmešnjave glede datuma tega sestanka in mnenja nekaterih, da je bilo šele tedaj sklenjeno o začetku vstaje;

tretjič: zaradi ugotovitve prisotnosti ali neprisotnosti nekaterih organizatorjev te vstaje, in

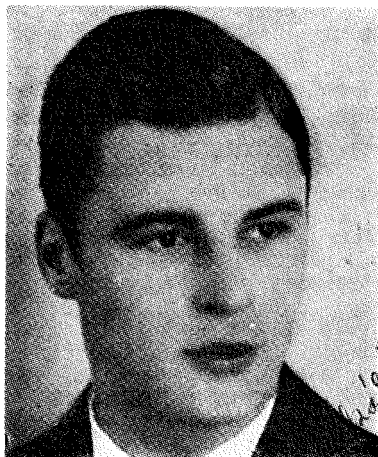
četrtič: zaradi pojasnitve kdo, kdaj in kam so odšli posamezni voditelji in organizatorji s tega sestanka.

Potek te vstaje je namreč v tesni zvezi z bojem v Dražgošah, ki je bil po decembrski vstaji poglobitveni dogodek.

Najprej vprašanje datuma in kraja.

Najpogostejše je navedeno, da je bil ta sestanek v začetku decembra oziroma 5. decembra 1941 pri Tomažinu p. d. Kocjanu v Bukovščici. Ta datum povzemajo tudi zgodovinarji, kar pa je napak.

Ugotovljeno je, da je bil sestanek najkasneje 2. decembra 1941; iz enostavnega razloga, ker je bil med drugimi prisoten tudi Maks Krmelj, poglobitveni organizator vstaje v Poljanski dolini. Ta je prenesel sklep o tem v svojo dolino iz Bukovščice, ki je v Selški dolini in s pomočjo ostalih organizatorjev 4. decembra pri Maksu Kalanu v Hotovlji pripravil s komunisti sestanek s podobno vsebino. Prisoten je bil tudi okrožni sekretar KP za Kranj, Franc Vodopivec.¹⁰

Stane Bokal z Jesenic, vodja decembrske vstaje v blejsko-jeseniškem kotu, padel 19. januarja 1942 v Lipanci

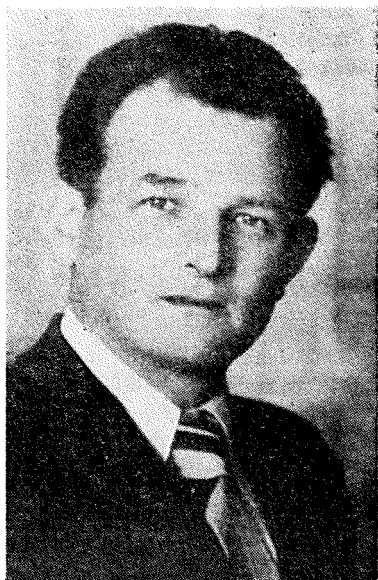
To potrjuje še dejstvo, da je med drugimi prek Jelovice v bohinjsko-jeseniški kot z nalogo mobilizacije odšel tudi Stane Bokal, ki je tudi sodeloval na omenjenem sestanku. Franc Konobelj-Slovenko, ki je z Bokalovo skupino odšel proti Bohinju, navaja celo 1. december kot datum odhoda, vendar kaže, da je ta odhod pomaknil za en dan nazaj.¹¹ Da je bil Stane Bokal prisoten, pa potrjuje še Zdravko Tomažin-Kocjanov, doma v hiši, kjer so imeli sestanek. Zdravkova naloga je tedaj bila, da skrbi za varnost navzočih v hiši.* Zaradi poteka in vsebine tega sestanka, so udeleženci, ki niso bili člani pokrajinskega vodstva, imeli občutek, da je bilo šele tu in tedaj sklenjeno o mobilizaciji in vstaji, kar je glede na okoliščine razumljivo. Ta sestanek je bil pomemben zaradi konkretnega dogovora o izpeljavi načrtov in zaradi kontinuitete potekanja vseh priprav na vstajo.

Dalje: sicer ne moremo naštetih vseh, ki so prisostvovali na tem sestanku, potrjeno pa je, da so bili poleg Staneta Žagarja tedaj pri Kocjanu še Lojze Kebe, Jože Gregorčič, Maks Krmelj, Stane Bokal, Ivan Bertoncelj, Ivan Tomažin, še nekaj aktivistov iz drugih krajev Gorenjske, le iz kamniškega in šmarnogorskega območja ne, ker tam tedaj ni bilo partizanskih enot.¹² Verjetno pa tudi Polde Stražišar. Franc Konobelj v prej navedenem viru namreč pravi, da je bil poleg Bokala tudi Stražišar natančno poučen o nalogah, ki so jih čakale v zgornjem gorenjskem kotu.

Glede prisotnosti so zdaj za nas važni predvsem zastopniki in organizatorji iz krajev, kjer se je potem vstaja najbolj razplamtela. To pa se je v najširšem obsegu zgodilo v Poljanski dolini, od koder je bil Maks Krmelj, v blejsko-bohinjskem kotu, kamor je šel Stane Bokal, zgornjesavsko-jeseniškem ob-

* Staneta Bokala se Zdravko Tomažin spominja zaradi njegove ogromne postave, posebno pa še zaradi njegove dobrote, a hkrati odločnosti. To je povezano s sosedom Adolfom Jelencem, ki je Tomažinove izdal. A. Jelenc je sosedom in partizanom že poprej postal sumljiv. Niso ga šli takoj kaznovati. Najprej naj bi mu zadoستovalo opozorilo. To nalogo je dobil Stane Bokal z Jesenic, ki je znal prepričevalno delati z ljudmi. A. Jelencu je med drugim rekel: »Moje srce je tako mehko, da tudi mravlje ne pohodim, kaj šele, da bi žival mučil. A človeka, ki je izdajalec, sovražim tako, da bi ga lahko ubil.« Jelenc se je razjokal ob teh Bokalovih besedah in obljubil, da se bo poboljšal. Vendar obljube ni držal. Preveč globoko je že zagazil v izdajstvo in v sodelovanje z Nemci, kar je bilo usodno tudi za Kocjanove.

Polde Stražišar z Javornika pri Jesenicah, voditelj decembrske vstaje v jeseniški okolici, padel 7. avgusta 1942 na Jezercih pod Lipanco kot komandant Gorenjskega odreda

močju, od koder je bil Polde Stražišar, v Škofji Loki in nazadnje v Selški dolini, kjer je deloval Ivan Tomažin ml.*

Izmed imenovanih je živ samo še Maks Krmelj.

Odgovorimo še na vprašanje, zakaj je bil ta zaupni posvet v Bukovščici in prav pri Kocjanu?

Bukovščica leži v območju Mohorja, zelo blizu kraja, kjer je taboril Cankarjev bataljon. Tja so se že nekaj mesecev pred tem stekale partizanske poti in hiša je bila kljub številnim otrokom povsem zanesljiva. Lahko so tudi poskrbeli za dobro poizvedovanje in obveščanje, za kar je imel zlasti posluh Ivan Tomažin ml., najstarejši izmed Kocjanovih otrok.¹³

Poleg tega je bil h Kocjanu zaradi ustrezne lege priročen tudi dostop: tako iz Škofje Loke, kakor tudi iz Kranja ter obeh dolin: Selške in Poljanske. Od tistega sestanka naprej, kakor se dobro spominjata Kocjanova mama in Zdravko, ni bilo več večera, da bi bili domači v hiši sami. Nепrestano so

* O zbiranju upornikov v Selški dolini dotlej še ni bilo ničesar objavljenega, čeprav je Ivan Tomažin ml. zbral 24 ljudi in tako sestavil prvo Selško četo.

prihajali razni partizani, aktivisti in kurirji. V takem okolju in času se je torej odvijal ta sestanek, na katerem so govorili o organizaciji in o uresničitvi sklepa, da je treba nemudoma izvesti splošno, oboroženo, ljudsko vstajo.

Sestanek je bil sklican zato, da »Gorenjski štab« o svojih sklepih obvesti organizatorje vstaje iz raznih krajev Gorenjske.

Stane Žagar je v imenu »Gorenjskega štaba« govoril navzočim o tem, kar se je dogajalo doma in na bojiščih, o tem, kar so pretresali v štabu, in sicer:

- da so Nemci na Gorenjskem trenutno dosti slabši, kakor so bili poleti;

- o nekaterih policijskih nemških enotah, predvsem drugih narodnosti npr. Luksemburžanih, ki so bile zaradi Hitlerjevih nasilniških ukrepov nezadovoljni in kar je pomenilo, da njihova bojna morala ni najboljša;

- o tem, da so Hitlerjeve divizije pred Moskvo ustavljene in kaže, da jih bo Rdeča armada zdaj pognala nazaj in kmalu zlomila njihovo udarno moč;

- o nevarnosti, da bodo Nemcu tudi tu, kakor je to potekalo v Obsotelju in v Posavju, začeli množično izseljevati prebivalstvo. To da še posebno in neposredno preti obmejni Poljanski dolini in bližnjim krajem ob nemško-italijanski demarkacijski črti. Vrhovni komandant Tito pa naroča, da morajo partizani pred takimi nasilniškimi ukrepi ščititi prebivalstvo. Ob tem je treba skrbeti tudi za prezimovanje partizanov, kar bi v pogojih množične vstaje lažje uresničili kot sicer;

- da je teren, zlasti v Škofji Loki, v Poljanski in Selški dolini ter v Bohinju in jeseniški okolici, organizacijsko in politično že zelo pripravljen in razgiban ter bi kljub prihajajoči zimi vstaja imela realna tla;

- dalje o tem, da je tu tudi jedro oborožene vstaje, močan in prekaljen Cankarjev bataljon, ki bo dal gibanju osnovne kadre;

- da v zvezi s temi dejstvi in zaradi splošne potrebe, kajti proti osrednjim partizanskim silam pod Titovim neposrednim vodstvom je okupator z domačimi pomočniki izvajal hudo ofenzivo, tudi glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet sodi — in prav tako CK KPS — da so tla za vstajo ugodna in da je treba nemudoma preiti k mobilizaciji, oboroževanju in sestavljanju novih partizanskih enot;

— da bo zaradi nevarnosti izseljevanja prebivalstva Poljanske doline in močno razvite organizacije OF v tej dolini Cankarjev bataljon v najkrajšem času prenesel težišče dejavnosti v Poljansko dolino;

— da se bodo hkrati s tem organizatorji vstaje lotili mobilizacije tudi v zgornjem gorenjskem kotu, vse od Bleda do zadnjih bohinjskih vasi ter v okolici Jesenic pod Stolom in v Zgornjesavski dolini;

— vstaja naj bi se začela v vseh teh krajih hkrati, s čemer bi bil okupator zelo prizadet in presenečen. Zaradi tega je seveda potrebna največja tajnost.

Tako nanizana vprašanja in naloge so bile zelo jasne, kar so vsi navzoči navdušeno podprli.

Navzoči so dobili še potrebna navodila o načinu mobilizacije in ustanavljanju partizanskih enot in krenili vsak na svoj teren: Maks Krmelj v Poljansko dolino, Ivan Tomažin je te naloge takoj začel uresničevati v domači, Selški dolini, drugače pa je bilo s skupino, ki je odšla proti Bohinju, oziroma Jesenicam.¹⁴

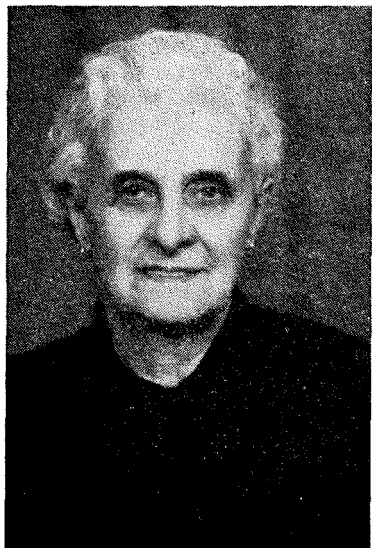
Zaradi Jeseniške čete, ki je v oktobru odšla v sestav Cankarjevega bataljona, je na tamkajšnjem terenu ostala le majhna skupina partizanov in nekaj aktivistov. Da bi mogli izvesti mobilizacijo, je bilo iz Jeseniške čete izbranih dvanajst partizanov, ki sta jih prek Jelovice odvedla Stane Bokal in Polde Stražišar. Prvi je s skupino šestih tovarišev ostal v blejsko-bohinjski kotlini, drugi pa je s šestimi tovariši odšel dalje čez Savo in se ustavil pod Stolom na Cimpkovem rovtu. Potem, ko so tja že začeli prihajati novinci, sta bila v savsko dolino proti Dovjem poslana Franc Konobelj in Ivan Vovk.¹⁵

Pozivi in priprave na zimsko vstajo so zajeli tudi Kranj z okolico, od koder je 7. decembra 1941 odšlo v Cankarjev bataljon 13 ljudi.^{15a} Vendar do množičnega odziva zaradi nadaljnjega razpleta ni prišlo, čeprav so bili na primer 10. decembra na Okroglem pri Naklem ljudje že pripravljeni na mobilizacijo.¹⁶

Izvajanje zamišljene vstaje se je pričelo.¹⁷

Cankarjev bataljon je tedaj na Mohorju štel 72 borcev.¹⁸

Te dni, v začetku decembra 1941, je zapadel nov sneg. Nemci, ki so že nekaj časa tipali za bataljonom, so ta sneg izkoristili in pohiteli, da bi ga izsledili. Iz Škofje Loke je krenilo več patrulj, ki so tipale v razne smeri. Ena izmed njih

Kocjanova mama — Franciška
Tomažin

je v sestavi štiridesetih mož prišla tudi na Mohor. Partizanska straža pa jih je pravočasno opazila in bataljon je vrh hriba, pod katerim je bilo taborišče, na položajih počakal policiste.

Nemci so se približali po poti, kjer so jih partizani čakali. Presenetili so jih tako, da so se po krajšem obstreljevanju Nemci umaknili.

Dva policista sta bila pri tem ranjena.^{18a} Eden izmed policistov je bil ranjen močno. Le-tega je potem moral na saneh prepeljati v Knape v gostilno pri Jeriču prav Pavle Tomažin-Kocjanov, še nedorasel fantič, medtem ko je brat Zdravko v tej vasi zasledoval nemške premike. Nemci so tedaj Zdravka zgrabili, ga nasilno zasliševali in zaprli v gostilniško klet. Zgoraj so Nemci prenočili. Naslednji dan so Zdravka še mučili, potem pa so se z njim umaknili. Bali so se, da jih partizani ne bi napadli, in tako jim je fant služil za zaščito.¹⁹

V bataljonu so bili prepričani, da bodo Nemci naslednji dan prišli z večjimi silami in to je vplivalo, da so se takoj pripravili na premik proti Poljanski dolini, kakor je bilo nameravano že poprej. Vendar pa se je ob tej priložnosti nekaj novincev razbežalo.

Kocjanova hiša v Bukovščici

Bataljon se je hitro pripravil na odhod. Zaradi zanimivih okoliščin opis tega pohoda, dejansko ofenzivne odprave prek Selške v Poljansko dolino, objavljam po besedah Ivana Bertoncija-Johana, ki je nekaj let po vojni zbral potrebne podatke:

»Na pot smo odšli 9. decembra 1941 zvečer. Pot nas je peljala navzdol skozi Zabrekve in Topole.

Na polju med Selcami in Dolenjo vasjo smo hoteli prekorati Selško dolino, zato smo se usmerili proti goliškemu mostu. Sredi polja, ko je čelo kolone že prekoračilo cesto Železniki—Škofja Loka, smo na cesti proti Dolenji vasi opazili sumljive sence. Luna nam je sijala prav v obraze, zato je bilo težko takoj ugotoviti, kaj naj te sence pomenijo. Ko pa so se začele premikati, ni bilo težko ugotoviti, da je nemška patrulja. Zaradi policijske ure ob tem času ni smel biti nihče zunaj. Snega je bilo v dolini nekaj manj kot na Mohorju. Po njivah je iz snega štrlelo visoko porezano koruzno trsje. Gregorčič je kolono ustavil in nekaj časa smo opazovali drug drugega ... Po kratkem zatišju smo zaslišali rezek nemški ‚Halt!‘, Kdo je?‘

Eden naših je takoj odgovoril v nemščini: ‚Nemški vojaki!‘
Nato se je ponovno oglasil Nemec: ‚Naprej!‘

**Dolenja vas s Koprivnikom, Mladim in Starim vrhom, posneto z Mohorja
v Selški dolini (foto Fr. Planina)**

Gregorčič je medtem ukazal, naj poležemo, mitraljezci pa so se pripravili na streljanje. Vsi smo naglo plegli, le vol, ki smo ga zaplenili pred nekaj dnevi, je šel svojo pot in vlekel za seboj sani, na katere smo mu naložili precej tovara. Ropotal je naprej in zvončkljal z verigo, ki jo je imel okoli vratu.

Iz nemške patrulje je spet prišel rezek ‚Kdo je? Streljal bom!‘ Komaj je to izgovoril je že ustrelil.

V tem trenutku so vsi trije naši mitraljezci užgali proti Dolenji vasi...

Imeli smo prosto pot v smeri, ki smo si jo začrtali. Tudi vol, ki smo ga v šali imenovali ‚meso, ki samo hodi‘ ali ‚železna rezerva‘, se je med streljanjem ustavil, potem pa nadaljeval pot z nami proti Golici. Naša kolona se je prebila čez goliški most ter dalje skozi Spodnjo in Zgornjo Golico, kjer smo se za kratek čas ustavili. Za tem smo nadaljevali pot naprej proti Stirpniku, kamor smo prišli 10. decembra ob svitu. Tu smo prebili dan in prespali noč.

Naslednje dopoldne smo zvedeli, da se po dolini Luše približuje kolona kakih 50 Nemcev. Takoj smo se uredili in v popolni pripravljenosti umaknili v gozdiček nad vasjo... ter podvojili straže.

Ker pa do večera nismo zvedeli nič posebnega... je štab odločil, da se prek Sv. Lenarta pomaknemo v Rovt...²⁰

Po teh dogodkih so Nemci očitno zvedeli, da se je bataljon verjetno premaknil kam drugam.

Ob odhodu bataljona z Mohorja je Ivan Tomažin imel zbranih že več fantov in mož iz Selške doline. Največ jih je bilo iz Praprotna, potem pa s Križne gore — med njimi bratje Ravnikar — in fantje iz Bukovice. Posamezniki so bili tudi iz Selc in celo iz Železnikov. Tako je zbral 24 ljudi in jih povezal v enoto. Imenovali so jo I. selška četa, ki sta jo vodila Jože Mrak iz Praprotna ter Ivan Tomažin iz Bukovščice, obstajala pa je le dva tedna.

Večina teh iz Praprotna je že prej sodelovala pri uničenju mostu v Praprotnem in pri drugih akcijah Cankarjevega bataljona. Tomažin in Mrak sta četo odpeljala v opuščeno taborišče Cankarjevega bataljona, čeprav je bilo poslej zaradi spopada kompromitirano. Čeprav se je ta četa zadrževala na Mohorju okoli štirinajst dni, Nemcev tja ni bilo več. Ko se je v Poljanski dolini razvnela množična vstaja, je tudi Selška

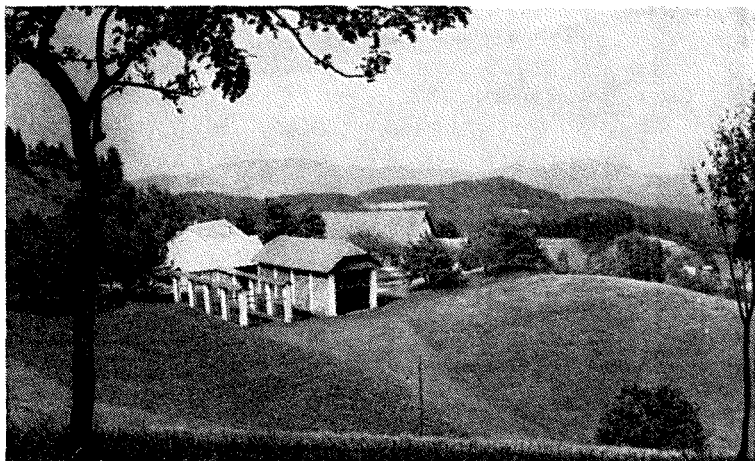
četa odšla tja in ob koncu meseca že sodelovala v tamkajšnjih bojih. 25. decembra je tudi že padel Jelenčev iz Praprotna, pozneje pa so v raznih bojih padli vsi borci te čete. Podatke o borcih iz Selške doline zasledimo tudi v prispevku Milana Žaklja v Loških razgledih 1961, kjer pa navaja manjše število.

Vendar pa je prisotnost Cankarjevega bataljona v Selški dolini poleg organizacije OF z najprizadevnejšimi domačini omogočala tudi nastanek te čete, katere člani so bili večinoma oboroženi. To je bil rezultat vztrajnega političnega delovanja predvsem Ivana Tomažina.²¹

4. MED PREMIKOM V POLJANSKO DOLINO USPEŠEN SPOPAD V ROVTU*

Bataljon, ki je tedaj štel le okoli 65 borcev, 7 se jih je po spopadu na Mohorju razgubilo — je popoldne 11. decembra 1941 krenil iz Stirpnika in po dobrih dveh urah prišel v Rovt, naselje, ki ima na okrog 900 m nad morjem pod obronki Mladega vrha raztresene domačije.¹

Najvišje ležeča kmetija je Debelakova, tik pod vojaško cesto, ki drži na Blegoš prek pobočij Mladega vrha. Ta cesta je bila naslednje jutro zelo pomembna. Bataljon se je razmestil prav pri Debelaku, kjer je bilo tudi več poslopij in zelo prostorna hiša. Sploh so hiše tam zelo velike. Za ilustracijo:

Debelakova kmetija v Rovtu, kjer se je 11. decembra 1941 nastanil Cankarjev bataljon in odkoder je šel v zasedo nad blegoško cesto (foto Fr. Planina)

* Domačini uporabljajo edninsko obliko Rovt, povsod, tudi uradno, pa pišejo Rovte, kar je napak (F. Planina).

Ko je bil že med prvo svetovno vojno na delo v Rovt dodeljen neki ruski vojni ujetnik, je o življenju v tem kraju rekel: »Stanujejo kakor graščaki, delajo kot črna živina, jedo pa kakor prašiči.«²

Po ureditvi straž in ostalega so borci legli k počitku; pripravljeni na karkoli, kajti tista nemška patrolja, ki so jo srečali prejšnji dan, jim ni šla iz spomina. Ležali so opremljeni in z orožjem ob sebi.

Toda noč je minila mirno. Napočil je 12. december. Patru-lje, ki so se vrnile, niso zvedele nič posebnega. To, da so prejš-nji dan nekje videli nemško kolono, ni bilo nič posebnega. Da bi se vrnila nazaj proti Škofji Loki, o tem nihče izmed doma-činov ni vedel nič povedati. Napetost in negotovost je že popuščala, kar je bilo utrujenim fantom zelo dobrodošlo.

Iz opazovalnice v zgornji lini Debelakovega hleva je bil dober razgled daleč po okolici, posebno še z daljnogledom. Najnevarnejša je bila pač cesta.

V zgodnjih dopoldanskih urah je stražar pri lini sporočil, da je na cesti pri Zaprevalu opazil premikajočo se nemško kolono. Jože Gregorčič, ki je praktično še vedno opravljal funkcijo komandanta Cankarjevega bataljona in četni koman-dir Jaka Bernard sta prihitela k njemu. Z daljnogledom so ugotovili, da je Nemcev 52. Prihajali so iz Poljanske doline. Hodili so v raztegnjeni koloni, precej daleč drug od drugega. To je kazalo, da partizane slutijo v bližini. Morda so bili o njih že bolj poučeni.* Da so se partizani premaknili iz Selške proti Poljanski dolini, je 11. decembra odkril nemški oddelek kape-tana Blanka, ki je na Mohorju našel zapuščeno taborišče Can-karjevega bataljona. Tudi to dokazuje, da so bataljon nepre-stano zasledovali. (Tone Ferenc: Množična vstaja na Gorenj-skem 1941 — Borec 1971, str. 753.)

Poveljstvo se je naglo odločilo: počakali jih bomo v za-sedi! Borci so pohiteli v zbor, kot da komaj čakajo na to. Prav nič ni kazalo, da so bili še neprespani in utrujeni od poti. Gregorčič in Bernard sta medtem že poiskala prostor za zasedo. Ta sicer ni bil prikladen, ker ni bilo pravega kritja, in če bi se hoteli umakniti, izbire ni bilo kdo ve koliko. Otrpli od mraza in napetosti so borci pričakovali, kdaj se

* Ta policijski oddelek je prišel prejšnji dan po Poljanski dolini in prespal v Javorjah. Od tu je zjutraj krenil proti Rovtu, kjer ga je prestregel Cankarjev bataljon.³

bodo izza ovinka prikazali Nemci, saj je od Zaprevala do Rovta le pol ure hoda.

Čelo policijske kolone se je bližalo v največji tišini in napetosti. Nemci so prihajali previdno, v precejšnjem razmaku. Predhodnica se je približevala začetku zasede, a Gregorčičev signalni strel še vedno ni počil. Nemci so bili že čisto blizu. Sodeč po njihovi dolgi koloni so menda slutili, da so partizani blizu.

Tedaj pa se je zgodilo nekaj drobnega, a za izid bližnjega spopada izjemnega in hkrati sila važnega. Nemci so namreč imeli s seboj tudi dva dresirana psa. Splašen zajec, ki je priskakal nekje iz partizanskih položajev se je nenadoma znašel med njimi in nemško kolono. Najprej se je pognal po cesti, potem pa je zaplaval v sneg. Za njim sta se pognala psa in sledil je lov, ki je bil za Nemce nepredvidena zabava. Tam kjer skače zajec, partizanov prav gotovo ni v bližini, so verjetno mislili. Toda Nemci so dobri vojaki: medtem ko se je glavnina bližala čelu in se tako gnetla na kup, je izvidnica previdno in še vedno v razmaku šla naprej. Drugi so se še vedno ustavljali in smejali, vodja izvidnice pa je začudeno gledal, od kod zajec. Naenkrat se je zdrznil in bilo je videti, da je ob cesti opazil sledove. Zamahnil je z rokami in njegovi

Cankarjev bataljon je 12. decembra 1941 napadel patroljo 181. rezervnega policijskega bataljona ter jo popolnoma uničil

vojaki so se v trenutku razdelili v strelsko vrsto, ne da bi opazili partizane.⁴

Zabava z zajcem se je še vedno nadaljevala. Tudi policisti v gruči so kmalu postali pozorni. Kaj neki je opazila njihova izvidnica?

Tedaj pa je počilo: najprej enkrat, potem pa so zaregljali rafali, da je kar bobnelo. Nemci so se že po prvih strelih valjali po tleh. To je bilo ob 10.45. Tisti policisti, ki niso padli takoj, so že streljali iz zaklonov. Najnevarnejši so bili strelji izza škarpe oziroma mostička, držečega na hlev bližnje hiše. Partizanski kuhar, ki se je pridričal pred to škarpo, je obležal smrtno zadet. Nemec, skrit zadaj, je streljal dobro in hitro.⁵

O tem je pravil Tone Ambrožič:

»Opazil sem ga v hrbet, pomeril in ga zadel v vrat. Nekaj Nemcev se je še skrivalo med hišami, pa smo tudi te kmalu pobili.

Spričo izkušenj drugih, sem se k cesti raje kar povaljal. Psa se kljub mrtvim gospodarjem nista hotela ganiti. Ko smo pobirali orožje, je nekdo izmed nas ob cesti našel še živega policista. Na njem je ležal pes in se delal, kot da je mrtev...

Med Nemci, ki so se zatekli med hiše, smo zajeli tudi lahko ranjenega policista. Obvezali smo ga in izpustili, da je šel svojim povedat, kaj se je zgodilo. Spotoma pa je moral vzklikati: »Živio Stalin!«

Ob tej priložnosti sem dobil tudi druge čevlje. Nemcev sicer nismo sezuvali, a mene so čevlji zelo tiščali, ker so bili dotedanji skoraj novi, a premajhni. Tudi uro sem dobil od nekega podoficirja in jo v spomin na naš uspeh nosim še sedaj. Še vedno gre dobro...«⁶

Janez Žvan-Dravski, ki je bil dostikrat tudi partizanski mesar, pa dopolnjuje to pripovedovanje:

»... Rovta ne bom nikoli pozabil, čeprav mi je že marsikaj ušlo iz spomina...

Lov na zajca je bil za Nemce usoden. Opravili smo z njimi v dobrih desetih minutah, a pokalo je močno. Nemci, ki jih nismo takoj zadeli, se zlepa niso vdali. Prvi smo skočili na cesto mi: pokojni Adolf Repe-Tilen, tudi iz Spodnjih Gorij, Biček, Pečnik, mitraljezec Miha Fister ter korenjaški Janez Perko, ki je nekaj policistov pomlatil kar s kopitom. Da ni bilo splašenega zajca, bi se lahko zgodilo prav obratno, ker zaseda ni bila na primernem kraju: brez kritja in na kraju,

ki ni bil pripraven za umik. Tako pa smo z Nemci hitro opravili. Omeniti moram še nekaj... Na položaj sem pohitel še s krvavimi rokami, ker sem bil pravkar pobil vola, ki je že dvakrat ušel smrti. Bil je vol iz kroparskega župnišča. Že na Mohorju sem ga hotel potolči tedaj, ko je zaregljalo. Takrat je ušel prvič. Potem nam je ušel ob prebijanju čez Selško dolino, a smo ga spet ujeli, kajti bil nam je obilna železna rezerva, ki je celo sama hodila. Ko sem ga nazadnje v Rovtu pobil, so ga pojedli novodošli Nemci, kajti mi smo se po tem spopadu raje naglo umaknili drugam.

Nemški posnetek Alojza Zvana iz Gorij, padlega 8. avgusta 1941 na Rženovem robu (na Partizanskem vrhu). Sliko je 12. decembra 1941 našel njegov brat Janez v žepu padlega policista

Ko smo Nemcem, ki so ležali križem po cesti in ob njej, pobrali orožje in opremo, smo dobili še marsikaj. Pri nekom sem v listnici našel fotografijo z mrtvim partizanom, ležečim pred policisti. Takoj je moja pozornost vzbudila obleka ubitega. Na sliki je bil moj brat Lojze, ki je padel na Jelovici — na Partizanskem vrhu poleti 8. avgusta. Kako čudno naključje! Tudi sliko padlega Andreja Komarja, ki je tudi padel ob mojem bratu, sem našel pri nekem nemškem policistu. To je dokazovalo, da je ta kolona pripadala isti enoti, ki je že poleti napadala Cankarjev bataljon! In še druge dokaze smo dobili pri ubitih Nemcih. Iz slik, ki so jih imeli pri sebi, smo spoznali, da so bili pred tem že na Poljskem, kjer so zakrivali razne zločine; na hrbtnih straneh je bilo napisanega marsikaj.

Mlad partizan, ki mu ne vem več imena, je med ležečimi policisti zagledal nekaj sumljivega. Obrnjen k Bičku je z visokim, skoraj deškim glasom zaklical:

„Poglej! Tale je še živ!“

Ustrelil pa ga ni, kot da ima manjše pravice, oziroma dolžnosti kakor Biček ali kak starejši borec. Kdo bi mu zameril, bil je še otrok, pa je moral gledati, kako teče kri.

Preživeli Nemci so še vedno srdito streljali iz zaklonov, toda z Bičkom smo jih kmalu utišali.

Takrat smo dobili prve brzostrelke, menda so bile tri, in tudi vodnik Pečnik je dobil eno. Pozneje jo je odvrigel in rekel o njej:

„Za tole puško, ki ima odbito cev, mi pa ni žal.“

Gregorčič, ki je orožje bolje poznal, je skočil k tistemu Nemcu, ki jo je nosil prej, mu odpel šaržerje in se tako bolje oborožil...⁷

Franc Biček k temu dodaja:

»Ko je večina že popadala, sva midva z Janezom Perkom pohitela proti umikajočim se policistom. Enega sva pokončala tako, da ga je Perko zamotil s streljanjem iz pištole, jaz pa sem ga s puško presenetil od strani.

Pognala sva se še za drugimi, tistimi s konca policijske kolone, proti zaščitnici, vendar so se prav tisti, ki so bili najbolj oddaljeni, rešili celi. A ni jih moglo biti več kot trije.

Med plenom so bili tri brzostrelke. Dobili so jih Jože Gregorčič, Franc Benedičič in Alojz Pečnik. Sam nisem imel časa pobirati orožja, ker sem hitel za umikajočimi se policisti. A Pečnik puške „z odbito cevjo“ ni maral in jo je raje dal meni.

Nosil sem jo še potem, ko sem bil komandant gorenjskega odreda, moral pa sem jo oddati poleti 1943. leta ob ustanovitvi Prešernove brigade, ko sem zapustil Gorenjsko.«

Te tri brzostrelke so bile, kot vse kaže, sploh prve nemške brzostrelke, ki so na Slovenskem prišle v partizanske roke.

Takega udarca Nemci še niso doživeli. Sicer je padlo tudi nekaj partizanov: Jože Saksida iz Lesc, Jože Bizjak iz Begunj, Jaka Šalamon z Jesenic, ki je bil prvotno le ranjen, opraskan pa je bil Franjo Drobnič z Jesenic.*

Toda padlo je 45 policistov,⁸ še pomembnejši pa je bil plen. Cankarjev bataljon je tedaj dobil 38 odličnih pušk, tri zbrojevke, tri brzostrelke, šest pištol, precej municije in ročnih bomb ter drugo vojaško opremo. Če prištejemo še drugo avtomatsko orožje, ki ga je imel bataljon že prej, so bili odlično oboroženi. Oboroženi tako, da se po tem uspehu zlepa ne bi ustrašili novih spopadov. Vsak osmi borec je dobil avtomatsko orožje. Zato ni bilo čudno, da so nedaleč od tam v

Padli policisti v Rovtu 12. decembra 1941

* Šalamona so prenesli v Martinj vrh in poklicali k njemu zdravnico iz Železnikov dr. Valerijo Strnadovo. Prišla je k Vancarju, a ugotovila, da bi ranjenemu pomagala morda samo operacija v bolnišnici, sicer pa mu ni bilo pomoči. Umrl je. Dr. Strnadova je pomagala številnim ranjenim partizanom.

Poljanski dolini staro orožje, ki so ga uporabljali dotlej, od-
vrgli. Tako oboroženi, pa naj bi zdaj nosili stare, rjaste puške
in drugo zastarelo orožje!? Končno — se lahko tudi zgodi, da
bodo prav kmalu zabrnela nad njimi sovjetska letala, ki jim
bodo metala na kupe težkega in avtomatskega orožja! Taka je
bila tedaj vera v moč in oborožitev Rdeče armade, ki pa je
sama preživljala kaj bridke trenutke.⁹

Ugled partizanov je močno narasel, odmev te akcije, do-
tlej najpomembnejše in najučinkovitejše v Sloveniji sploh, je
šel naglo po vsej pokrajini. Tla za začetek množične vstaje so
bila čedalje ugodnejša.

Nemci so bili poparjeni. Namesto pomiritve, ki so si jo
obetali ob prihodu novega gauleiterja dr. Rainerja, naslednika
že zloglasnega suroveža Kutschera, so doživeli nekaj prav na-
sprotnega. Priznati so tudi morali, da so ranljivi, ranljivi celo
sredi Gorenjske, sredi »Oberkraina«, ki so jo imeli za svojo
pokrajino.

Tega poraza ni bilo mogoče zanikati ne prikriti. Razbita
patrulja je bila del druge čete 181. rezervnega policijskega
bataljona. Padlo je 45 Nemcev, štirje pa so bili hudo ranjeni.
O tem govori poročilo orožniškega komandanta za Gorenjsko,
polkovnika Handla z dne 7. januarja 1942, ko svojim nadre-

Nemci odvažajo padle policiste

jenim v dnevniku št. 582/41 zaupno poroča o vseh partizanskih akcijah od 1. do 22. decembra, predvsem o akciji Cankarjevega bataljona.¹⁰

Zanimiva sta tudi dva italijanska dokumenta, ki se nanašata na ta dogodek in potrjujeta, da je prišlo takrat do prvih stikov med nemškimi in italijanskimi okupatorji. Ob tej priložnosti so Nemci Italijane tudi prosili, naj jim dovolijo svoboden prehod čez takratno mejo, da bi prišli partizanom za hrbet. Italijani so prošnji seveda ugodili. Da je bila hajka precej obsežna in v zimskem času nevarna, je videti tudi iz italijanskih dokumentov:

V brzojavki z dne 14. decembra 1941, ki jo je general Robotti, poveljnik XI. armadnega korpusa pod št. 02/10123 poslal poveljstvu II. armade, je rečeno:

»... 11. t. m. so se nemške čete spopadle na hribih jugozahodno od Škofje Loke z upornišskimi tolpmami, ki so šteje približno dvesto petdeset mož (v resnici 65 — op. I. J.)...

... Za danes zjutraj sta določena dva sestanka z nemškimi častniki: ob devetih v Žireh, ob desetih pa na prelazu Podlanišče ...«

V drugi brzojavki istega dne sporoča isto poveljstvo istemu naslovljencu:

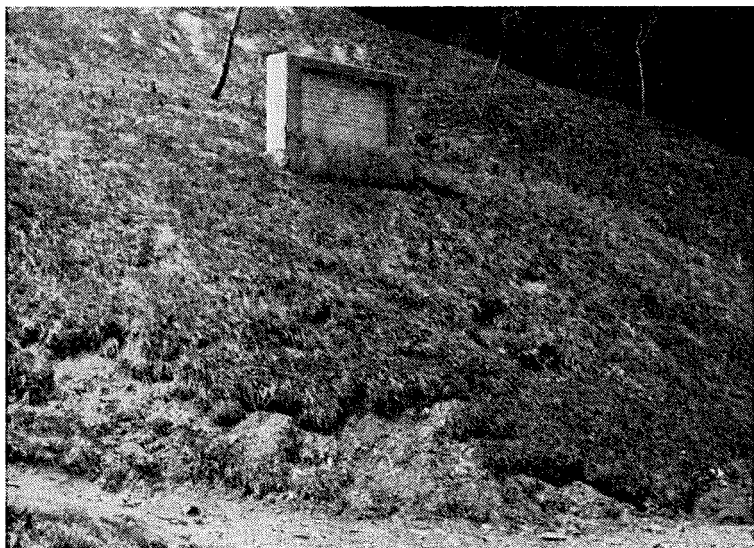
»... Dogodki so potekali takole: nemško policijsko enoto, poslano 12. t. m. na področje Blegoša—Mladi vrh, da razžene komuniste, ki so se tam utaborili, so komunisti, razporejeni na vzhodnem območju Mladega vrha, nenadoma napadli in popolnoma uničili...

Komandant nemških čet na področju Škofja Loka je 13. t. m. obkoljeval te kraje z dvema bataljonoma teritorialnih čet, okrepljenih z dvema četama težkega orožja...

Nemška obkoljevalna akcija ni dosegla uspeha in se bo nadaljevala danes ves dan...

Itd.«¹¹

Cankarjevci so se po uspešnem spopadu v Rovtu umaknili. Sicer pa ta kraj ni bil njihov cilj. Odšli so čez Črni kal v Poljansko dolino. Že blizu ceste so se prepričali, da jih nameravajo napasti močnejše nemške sile. Tam, kjer so hoteli cesto prečkati, stoji pri mostu velika hiša, s katere je visela dolga zastava s kljukastim križem. Ko so prišli tja, ni bilo več mogoče obračunati z nemškutarskim gospodarjem, kajti po dolini so že hrumeli nemški kamioni, polni policistov. To pot can-

Del prizorišča v Rovtu, kjer je Cankarjev bataljon uničil policijsko patroljo

karjencem ni šlo v račun, da bi se s policisti spoprijeli kar tam, kajti Nemci bi bili spopada gotovo veseli. Kot smo videli v prej navedenem dokumentu, so imeli Nemci na voljo dva okrepljena bataljona. Bataljon se je stisnil za tisto veliko hišo. Nemška zastava in noč sta pomagali partizanom, da so po odhodu kamionov cesto varno prečkali in prek Žabje vasi prišli v Vinharje. Nemški oddelki so spet prespali v Javorjah in naslednje jutro prišli v Rovt do padlih pripadnikov 181. rezervnega policijskega bataljona, a udarili so v prazno. Le mrtve so odpeljali v dolino.¹²

Že naslednji dan je bataljon odšel na Polhovec, kjer so se mu pridružili Poljanci z Rudolfom Robnikom na čelu, ter ostanki Kamniškega bataljona in Kranjske čete.

Zaradi zgodnjega datuma vstaje, nemške moči in zime je bil uspeh Cankarjevega bataljona zares velik; tak, da je Izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda odlikoval bataljon s slovensko partizansko zastavo. To je bilo tedaj največje in edinstveno priznanje in odlikovanje.¹³

Konec oktobra 1941 je po hudih spopadih v okolici Črnuč in Domžal prišel prek Save preostanek Rašiške čete. Iz rašiške

okolice se je najprej prebil v medvoške hribe. Ostala je le še polovica čete, drugi so padli ali so jih Nemci ujeli, nekaj pa se jih je razbežalo. Zaradi njene trde bojne poti sezimo nekoliko nazaj.¹⁴

Na poti jih je oviral tudi sneg. Po naporni hoji so se ob koncu oktobra ustavili v škofjeloških hribih na Ožboltu pri kmetu Kopaču, ki je kljub številni družini partizane pod vodstvom Mileta Špacapana in Matije Blejca rad sprejel. A nekdo jih je izdal in v srditem boju so padli štirje partizani, nekaj pa je bilo ujetih.

To se je zgodilo 31. oktobra, ko je že dober teden dni ležal sneg. Obkoljeni so bili nenadoma. Večina borcev z orožjem je bila na hlevu. Ivan Zajc in še trije so imeli celo zbrojevke, med njimi tudi dva Zajčeva brata. Šest tovarišev pa je bilo ravno tedaj v Kopačevi hiši pri družini. Gospodar in gospodinja sta rada sprejela fante, a ker je bilo v hiši še kopico otrok, katerih najstarejši je imel šele dvanajst let, je borce prosil, naj pridejo v hišo brez orožja. Tako ne bi bilo očitno, kdo so. Za primer poznejših nemških obiskov. Sedeli so za mizo, ko so domačijo obkolili policisti.

Med njimi so bili tudi Luksemburžani, ki v partizane niso hoteli streljati. Kako je to potekalo, bomo zvedeli iz zapisanih odlomkov dveh udeležencev, vsakega z ene strani: partizanskega mitraljezca Tineta Zaletela in Luksemburžana v nemški uniformi, Fernanda Tribeauja, ki je bil že omenjen.

»... Pet, šest borcev je bilo tedaj v hiši pri družini: kuhar Slavko Kraljič, brata Jurij in Leon Zajc, pa Mirko Knapič, zlatarski vajenec, ter Ciril in Martin Jurič. Bili so brez orožja, ker je tako želel dobri gospodar Kopač...

„Madona, fantje! Nemci!“ nenadoma zavpije Drago, ki je čistil puško pri vhodu na skedenj. Mitraljezci, ki smo imeli na šotorskih krilih na skednju razstavljene puškomitraljeze, smo ga začudeno pogledali, in Milan mu pravi:

„Pusti šale. Zdaj mi res ni do njih!“

Drago pa je brez besed skočil v zidani del hleva k ostalim tovarišem. Mitraljezci začudeno strmimo za njim...

Med vrati pa že stojita dva policista z brzostrelkami v rokah, ki nam nista bila videti nič manj presenečena kakor poprej Drago. A zelenca se lagodno obrneta in odideta. Kaj naj to pomeni? Presenečenje je tolikšno, da prvi trenutek

nihče ne spozna, kakšna nevarnost nam preti. Saj vendar ni mogoče, da Nemci ne bi streljali?!...

...Potem mitraljezci zberejo posamezne dele orožja in skočijo k ostalim, ki so za zidanim delom hleva.

Še vedno pa ni jasno, zakaj Nemci ne streljajo?

Potem se je začelo... Nemški oficir je začel vpiti svoj »Vorwärtz!« Kmalu smo podrli več zelencev...

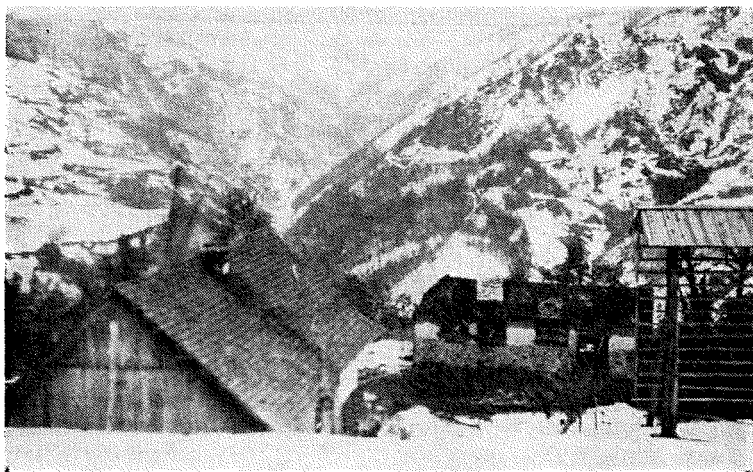
Mirko, Martin, Jurij, Ciril, Leon in Jurij, ki so bili tako neprevidni v hiši brez orožja, pa so bili zgubljeni... Trije so padli, tri so ujeli...

Zadet pa je bil tudi medicinec Vinko, ki je stal pri lini, drugi, neki čevljar iz Ljubljane, je bil smrtno zadet med prebojem...«

Tako se je večina prebila, a prebijanje je bilo težko. Ko so se pregrizli do cerkvice na Selu, so na nasprotnem hribu videli, kako so Kopačevo domačijo objemali ognjeni zublji.¹⁵

To je bila prva domačija v Poljanski dolini, ki so jo Nemci požgali.

Luksemburžan Fernand Tribeau, roj. 1921, pa mi je med drugim pred leti o tem dogodku pisal tudi tole:

Kopačeva domačija na Ožboltu, kjer se je zadrževala Rašiška četa, ki so jo Nemci napadli 31. oktobra 1941

»Na strani 28 vaše knjige ‚Dražgoše‘ je slika sv. Ožbolta. Tisti žalostni dan sem tudi jaz preživel na Ožboltu in sem bil prisoten, ko so padli prvi štirje Luksemburžani.

Takrat je bil najprej zadet moj prijatelj Alfred Gredhen. Bilo je takole: Šli smo proti hlevu, ne da bi padel kak strel. Alfred je hodil poleg mene, ko je začelo pokati in je bil zadet v pljuča. Puška mu je padla iz rok, vmes pa je rekel: ‚O, bog, kaj se je zgodilo!?‘ Takoj sem poiskal kritje, ne da bi mu mogel pomagati. Moral sem gledati, kako je tam izkrvavel. Molil je in neprestano klical svojo mamo, meni pa je prigo-varjal:

‚Fernand, pomagaj mi vendar.‘

Toda, kaj naj bi storil tedaj? Pri najmanjšem premiku bi me slovenski borci za svobodo ustrelili.

Tako sem obležal in poslušal krike ostalih treh tovarišev, ki so bili prav tako ranjeni. Zadnji teh treh tovarišev je umrl med prenosom v Škofjo Loko. Pomagal sem ga nositi... Umrl je s cigareto iz domovine v rokah, kajti tisto dopoldne je iz Luksemburga dobil pošiljko.

Proti 17. uri popoldne sem v skednju zaslišal neki šum. Na pol sem sedel na pol ležal. Naenkrat se je tam pojavilo sedem dobro oboroženih mož. Odšli so tako, da so se zavaro-vali z leve in desne.

Tedaj sem se naredil mrtvega in namenoma nisem streljal. Pa tudi drugi Luksemburžani niso proti slovenskim bor-cem oddali nobenega strela. Ko so oboroženi možje izginili, je skedenj pozneje začel goreti. To je bilo konec tistih, ki so ostali v stavbi. Slišal sem jih prositi in jokati, ko so nacisti začeli zažigati. Medtem je naša enota dobila nemško policij-sko okrepitev...«¹⁶

Očitno sta bila prva dva policista Luksemburžana in na partizane nista streljala, česar pa partizani v tistem trenutku niso mogli vedeti.

Seveda so tovariši, ki so prišli v Kopačevo hišo, zagrešili nedopustno napako: za nobeno ceno ne bi smeli pustiti orožja na hlevu. Tisti, ki so ostali na skednju, so se močno udarili s policisti in se z manjšimi žrtvami tudi prebili; razoroženih tovarišev v hiši ni bilo moč rešiti, sami pa si niso mogli po-magati.

Nedvomno je obnašanje Luksemburžanov že tedaj rešilo marsikatero življenje partizanov, čeprav so tudi oni, priganjani od nacistov, utrpeli več žrtev.

Zvezane partizane so odvedli v Begunje, jih tam mučili, potem pa jih 11. nov. 1941 ustrelili med talci. Med njimi tudi Mirka Knapiča, ki se je še zadnjo uro držal izredno junaško in vzklikal svobodi.¹⁷

Rašiška četa se je potem umaknila na italijansko stran v Dolomite, kjer so se ji pridružili ostanki Mengeško-moravske in Kranjske čete. Nekaj novincev je prišlo tudi iz Ljubljane. Izdajalca Potiskarja, ki se je polakomnil mark in zakrivil žrtve pri Kopaču, je že 1. decembra zadela zaslužena kazen.¹⁸

V noči od 4. na 5. december 1941 je ta enota sodelovala tudi v napadu na preserski most, ki so ga uspešno minirali in pri tem pobili več italijanskih vojakov. Promet je bil za nekaj časa ustavljen, Italijani prestrašeni, med ljudmi, zlasti med Ljubljančani, pa je zaupanje v partizansko moč in rast močno naraslo.¹⁹

Po preserski akciji je odšla enota v Dolomite, kjer se je razdelila; eno četo je formiral Mile Špacapan, komisar Rašiške čete, in odšel z njo na Primorsko, drugo pa Matija Blejec in se napotil z njo na Gorenjsko, da bi se pridružili Cankarjevemu bataljonu, kar so nameravali storiti že konec oktobra.

Narodni heroj Matija Blejec-Plamen, komandir Rašiške čete in poznejši komandant Kamniškega bataljona in Kokrškega odreda, padel 24. decembra 1942

Matijeva enota je nemško-italijansko mejo na poti v Poljansko dolino prestopila pri polhograjski Grmadi. Istega dne — 12. decembra — ko so cankarjevci v Rovtu uničili nemško patroljo, se je ustavila v gozdu nad kmetom Presečnikom na Polhovcu. Tu so se uredili in začeli iskati Cankarjev bataljon. Toda nihče ni poznal terena in zvezo je bilo treba šele vzpostaviti. Komandir Matija je zaupal to nalogo Cvetu Novaku, ki se tega še prav dobro spominja:

»... Po Matijevem naročilu naj bi odšel proti enoti, ki bi po našem mnenju morala priti z Jelovice. A to je pomenilo zame pot v neznano. Dotlej še nikoli nisem bil v Poljanski in v Selški dolini. Toda nekdo je moral iti. Jezil sem se na gorato ter zasneženo Gorenjsko in preklinjal, a to ni zaleгло. Odpravil sem se na pot čez Poljansko dolino in jo mahnil tja proti Gabrški gori in Rovtu. Snega je bilo povsod mnogo. To smer sem ubral zato, ker sem med potjo od ljudi zvedel, da so se partizani tam nekje udarili z Nemci. Kakšen je bil izid bitke, mi ni bilo znano in domačinom tudi še ne... Nadaljeval sem pot in prišel nekam v bližino Rovta. Pod goro, v strmem pogozdenem bregu, sem se skoraj spotaknil ob navzkriž razmetane, stare puške. Nisem in nisem si mogel predstavljati, kaj naj vse to pomeni. Ustavil sem se pri prvi kmetiji. Domači so že nekako morali uganiti, da sem pravi. Tam sem zvedel, da so partizani odšli proti Poljanski dolini. Takoj mi je bilo jasno, da gredo proti Pasji ravni, kajti tam bi se morali združiti. Naglo sem se obrnil in še pred njimi prišel nazaj v naše taborišče.

Staro orožje, ki so ga bili odvrgli cankarjevci po akciji v Rovtu, smo šli pozneje iskat, ker smo imeli čedalje več neoboroženih novincev. Vsi stari borci pa so imeli novo orožje, ki so ga dobili v Rovtu.

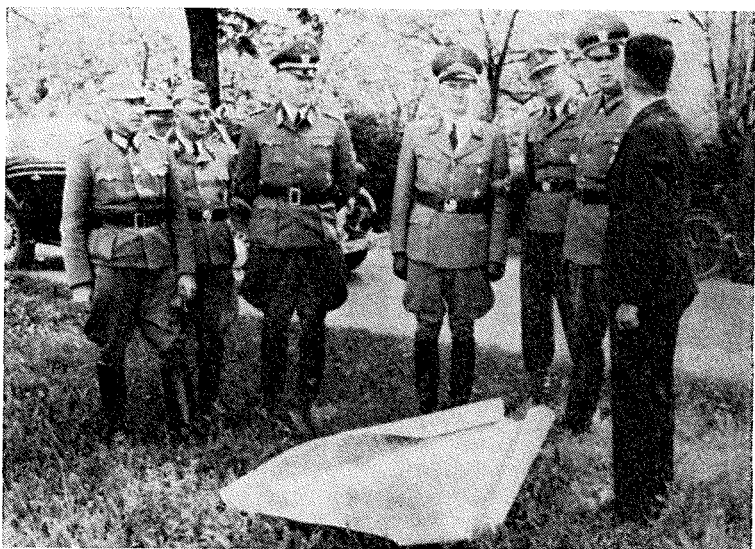
In potem smo se kmalu našli. Srečanje je bilo ganljivo. Tu sem prvič videl Žagarja in Gregorčiča, o katerih smo že dosti slišali. Kako prijetno smo se počutili, čeprav v popolnoma novem okolju! Bilo nas je precej in to nas je navdajalo s pogumom. Tovariši so nam pripovedovali o porazu Nemcev v Rovtu. Željno smo si ogledovali prve brzostrelke.²⁰

Prihajali so novinci. Bataljon je rasel in se krepil. Glas o gorenjskih partizanih je prodril med najširše sloje, Cankarjev bataljon je bil zgled drugim, Nemci pa so napenjali vse sile, da bi sproženi val vstaje zaustavili.

Vodilni organi nemške oblasti so strahovito reagirali predvsem zaradi uničenja policistov v Rovtu, kamor je prišel na ogled celo novodošli policijski generallajtnant Schreyer.

Da bi okrepili delovanje proti gorenjskim partizanom in osvobodilnemu gibanju nasploh, so v Berlinu poskrbeli za razne zamenjave in dopolnitve. Tako v decembru zasledimo kar tri nova imena visokih okupatorjevih voditeljev: ime novega šefa civilne uprave dr. Friedricha Rainerja, policijskega generallajtnanta Erwina Rösenerja ter prav tako policijskega generala Schreyerja.

Gauleiter Rainer je bil ustoličen v Celovcu prav sredi vstaje na Gorenjskem, že naslednji dan pa se je prek Ljubelja pripeljal v Kranj. Njegov prihod so zelo zavarovali z orožništvom in z deli kar treh policijskih bataljonov. Polkovnik Handl je v navodilu opozarjal, »da se je politični položaj v južni Koroški (tj. na Gorenjskem) zelo poslabšal in da je treba vsak čas pričakovati napade na kolone avtomobilov...« V tem predvidevanju se ni zmotil. Ko se je dr. Rainer s sprem-

Novi šef civilne uprave dr. Friedrich Rainer (v sredini) s svojimi sodelavci. Prvi z leve polkovnik Franz Hermann, peti SS-generallajtnant policije Erwin Rösener, predzadnji generalpolkovnik Kurt Daluge

stvom hotel prek Jesenic in Podkorena vrniti v Celovec, je v Belci prišel pred uporniške zasede, kajti prav v teh dneh je vstaja na Gorenjskem najbolj plamtela. Naglo se je obrnil proti Kranju in spet šel čez Ljubelj. Pomiritve, kot so pričakovali, torej ni bilo. Prav nasprotno. Dr. Rainer in tudi komaj došli general Schreyer sta se 18. decembra 1941 v Kranju udeležila pogreba v Rovtu padlih policistov.

Med tem je del policijskih sil, ki ni bil zajet v zaščito Rainerjevega obiska, hajkal predel Besniškega boršta, računa-joč, da se je Cankarjev bataljon premaknil tja. Udaril je seveda v prazno, kajti partizani so bili tedaj v Poljanski dolini.

Zato pa je dobro zavarovani dr. Rainer pred »odposlanci lojalnih Gorenjcev« — množičnega shoda niso sklicali — v Kranju dne 18. decembra 1941 v svojem govoru priznal, kako močno je partizanski uspeh v Rovtu odjeknil celo v samem Hitlerjevem štabu. Zaradi pomembnosti in vrednotenja uspeha gorenjskih partizanov ponovimo njegova izvajanja:

»Že v pričetku mojega uradnega poslovanja sem prejel žalostno vest. 1. decembra so razbojniški morilci na najostudnejši način umorili 8 Slovencev, ki so bili pripravljeni sodelovati pri obnovi in ki so bili za Führerja... Pri zasledovanju teh tolp so pa 12. decembra padli nemški policisti. Napadli so jih in tudi one, ki so bili ranjeni, umorili na najostudnejši in najbolj prostaški način (v resnici so jim cankarjevci nudili pomoč tako, da so jih obvezali in spustili — op. I. J.). Danes sem stal ob njihovih grobovih. Javil sem tudi to morilstvo Führerju in Führer mi je naročil, da moram z najostrejšimi sredstvi skrbeti za to, da se taka grozovita dejanja ne ponovijo več. Prisiljen sem torej izvršiti izredno ostre ukrepe... Zdaj sem v to deželo poklical okrepitev. V nekaj dneh bo to ugotovilo tudi prebivalstvo.«²¹

Rainerjev govor so na letakih razmnožili v 80.000 primerkih.

Od državnega vodje SS Heinricha Himmlerja je Rainer zahteval enote, ki so izurjene v bojevanju po gorah. Take enote je tudi dobil. Gauleiter je govoril tudi z generalom Schreyerjem, namestnikom šefa rajhovske policije generala Daluega. Schreyerja so prav tedaj poslali iz Berlina na Gorenjsko.

Poleg Rainerja pa je pomoč od Berlina zahteval tudi polkovnik Helmut Mascus, poveljnik redarstvene policije za alp-

ske dežele (njegov stalni sedež je bil sicer v Salzburgu, a je bil že od aprila 1941 v Sloveniji in se je poleti udeležil hajke na Pokljuki). Po vojni je pri zasliševanju povedal:

»Po spopadu s partizani dne 12. decembra 1941 sem pri šefu redarstvene policije v Berlinu zahteval, naj bi nekoga posebej zadolžil za nekdanje jugoslovanske predele in so nato najprej poslali v Salzburg generallajtnanta Schreyerja. O zadevi je govoril z mano in z Rösenerjem, ki je medtem postal višji vodja SS in policije v Salzburgu.«

Sredi decembra 1941 je Himmler svojim zastopnikom v zasedenih deželah izdal povelje, s katerim ukazuje, da je treba »vsako žarišče upora brezobzirno odstraniti in sovražnike rajha v najstrožji obliki kaznovati s smrtno kaznijo.«

Za nas pa je izredno pomemben posebni poveljnik, ki ga je Heinrich Himmler imenoval 17. decembra 1941 potem, ko je to povelje poprej izrekel tudi ustno. To, za nas tako zanimivo povelje, ki ga je v »TV-15« 1968. leta objavil dr. Tone Ferenc in ga povzemam po njem, se glasi:

»Generallajtnantu policije Schreyerju na Bledu.

Poverjam vam vodstvo celotne policijsko-vojaške akcije v nemirnih območjih v južni Koroški in južni Štajerski. Pri izpolnjevanju svoje posebne naloge ste podrejeni vodji SS in policije, SS-Gruppenführerju Rösenerju in ga morate čim bolj polneje obveščati o načrtih in izvajanju vaše posebne vojaške naloge. Pri tem, če je to službeno mogoče, morate upoštevati njegove želje. Obveščanje pristojnih gauleiterjev dr. Rainerja in dr. Uiberreitherja je stvar višjega vodje SS in policije. Za vso vojaško akcijo ste odgovorni osebno meni. O tem povelju je treba takoj obvestiti oba gauleiterja. Prejem tega povelja je treba takoj potrditi šefu redarstvene policije (to je bil general Kurt Daluge).«

General Daluge, ki je konkretiziral Himmlerjeve načrte, pa je Schreyerju, ki je svoj štab uredil v hotelu Toplice na Bledu, poslal brzojavko z naslednjo vsebino:

»Generallajtnantu policije Schreyerju na Bledu. Kot dopolnilo brzojavke državnega vodje SS glede vaše naloge v južni Koroški in južni Štajerski odrejam naslednje:

Polkovnika Handl in Nowotny sta vam podrejena s svojima štaboma in z vsemi svojimi silami vred. Prav tako doslej v južni Koroški in južni Štajerski angažirani policijski bata-

ljoni in čete. Poleg tega vam bodo podrejeni v akciji in poslani k vam:

- 325. policijski bataljon (zdaj v Krakovu)
- 44. rezervni policijski bataljon (zdaj v Leipzigu) in tudi izurjeni gorski vodniki ter smučarji.
- Trije izmed angažiranih bataljonov bodo motorizirani.
- Na razpolago boste dobili tudi težke in lahke mine.

Za izvedbo vaše naloge vam bodo podrejeni podpolkovnik Russel, major Mann in major Blöcher kot I a (operativni oficir).

Prosim, da mi čimprej predložite akcijske načrte.«

Tako smo dobili odgovor o delu nemških sil in pojasnilo o tem, kako visoke vojaške osebnosti so vodile boj proti gorenjskim partizanom v decembru 1941 in januarju ter februarju 1942. Schreyerjev štab, ki je bil zbran šele do 22. decembra ter znešen z raznih strani, je obstajal do 10. februarja 1942, imenoval pa se je »Polizei-Einsatzstab Südost« — Policijski akcijski štab Jugovzhod.

Policijski poveljnik 18. vojnega okrožja SS-generallajtnant Erwin Rösener, ob njem policijski generalmajor Karl Brenner

Kot smo videli, je bil Schreyer za izvršitev celotne naloge odgovoren neposredno Himmlerju, Rösenerju pa podrejen le disciplinsko. A prav v tem obdobju, po novem letu 1942, general Rösener, višji vodja SS in policije v XVIII. vojnem okrožju, začne podpisovati lepake, ki so razglašali usmrtitve talcev. Dotlej je to opravljal šef civilne uprave — gauleiter. Odtlej je bil Rösener tudi bolj angažiran v vodenju bojov proti partizanom.

V prej imenovanem štabu nismo zasledili polkovnika Mascusa. Le-temu je namreč Rösener pripisal udarec po policistih v Rovtu ter ga praktično odstavil. Februarja istega leta so ga premestili v Stuttgart.

Med ustanavljanjem Schreyerjevega štaba »Jugovzhod« je orožniški polkovnik Rudolf Handl še vedno stal na čelu orožništva, ki se je borilo proti partizanom na Gorenjskem. Znan je pod imenom »Führer der Einsatzkräfte Südkärnten« — vodja akcijskih sil v južni Koroški.

Izbrane policijske enote so res kmalu začele prihajati na Gorenjsko. 325. in 44. policijski bataljon sta odrinila na Gorenjsko že sredi decembra.

Za vsak bataljon pa so v Gradcu pripravili po 1050 smuči, ter ju dopolnili še z dodatnimi oficirji in policisti. Oba bataljona sta bila na Gorenjskem — v Kranju in Škofji Loki — že med 20. in 22. decembrom 1941. Za njima so poslali tudi številne kamione in tri protitankovske topove, poleg tega pa še motorna kolesa in prve dni januarja 1942 še oddelek policijskih smučarjev, ki je bil podrejen majorju Mannu. Ta oddelek je sčasoma narasel v dve četi.

Na Gorenjsko so tedaj poslali tudi nekaj tankov, ki naj bi skupaj z motoristi opravljali ogledniške naloge. Ta enota se je imenovala »Panzerspähzug« — tankovski ogledniški vod.

V naslednjih dneh so iz Nemčije in Avstrije poslali na Gorenjsko še več policijskih enot (priprave na napad v Dražgošah), pa oddelek za zveze z enajstimi radijskimi postajami in druge oddelke.²²

Tako obsežne priprave za nadaljnje napadanje gorenjskih partizanov so najočitneje dokazovale, na kako ranljivo mesto je okupatorja in njegove načrte zadeval Cankarjev bataljon. Po partizanski zmagi v Rovtu in naslednje dni, ko so Nemci v Kranju pokopali svoje policiste, so med ljudmi imeli kaj malo pristnih pristašev. Njihov mrtvaški sprevod je dejansko

pomenil veliko vojaško in politično zmago narodnoosvobodilnega boja na Gorenjskem. In še več — bajka o nepremagljivosti Nemcev se je prav tu razblinila v nič, hkrati pa se je pokazalo, da se v združeni, rodoljubni Osvobodilni fronti skrivajo ogromne ljudske sile, ki jih okupator nikakor ni mogel uničiti.

5. RAZPLAMTEVANJE DECEMBRSKE VSTAJE

Cankarjev bataljon, ki je po uspehu v Rovtu prešel v Poljansko dolino, je tako izpolnil obete in pričakovanja, ki so jih gojili organizatorji v Škofji Loki in v Poljanski dolini.

Cankarjevci so prišli na teren, kjer je zlasti zaradi nevarnosti izseljevanja že vrelo in kjer so številni ljudje že spraševali, zakaj ne udarijo, zakaj še čakajo.

Vendar pa pred prihodom Cankarjevega bataljona in pred uničenjem policijske skupine v Rovtu Maks Krmelj in njegovi sodelavci še niso mogli takoj pripraviti ljudi na množično odhajanje k partizanom, kar pa se je spremenilo v naslednjih dneh.

Po posvetovanju, ki je bilo 4. decembra pri Maksu Kalanu v Hotovlji in ga je vodil Maks Krmelj, so bili ljudje, predvsem

Narodni heroj Maks Krmelj, organizator zimske vstaje v Poljanski dolini in poznejši sekretar PK KPS za Gorenjsko

aktivisti tega območja, še ta in naslednji dan obveščeni o sklepu, naj gredo vsi komunisti takoj v partizane, sestavijo četo in začno mobilizirati novince.

Z dejanji, agitacijo in ob okupatorjevem nasilju je organizatorjem vstaje vse bolj uspevalo prepričevati ljudi, da nacisti prinašajo samo uničenje in iztrebljanje Slovencev. Ljudje so vse bolj spoznavali, da se temu lahko zoperstavijo edinole s splošnim uporom, če bodo med partizani. Strah pred izseljevanjem je še posebno poganjal ljudi v uporniške vrste.

Že 6. decembra so se prvi prostovoljci te doline začeli zbirati v Vinharjih pri Pavlu Kalanu. Sčasoma se je zbrala skupina dvajsetih moških, ki ji je poveljeval Rudolf Robnik iz

Rudi Robnik iz Žabje vasi, komandir Poljanske čete, padel 22. januarja 1942

Žabje vasi, že dotlej agilen organizator osvobodilnega gibanja. Tu so bili predvsem fantje iz Gorenje vasi, Hotovelj in Poljan. Prav ta prva, osnovna partizanska skupina Poljancev je v poznejših dneh v sodelovanju s Cankarjevim bataljonom veliko pripomogla, da je vstaja potekala tako uspešno.

Ta skupina je pridobivala upornike tako vztrajno, da so prihajali vsak dan: 8. decembra, pa spet naslednji dan, pa 10.

in 11. decembra itd. Le po nekaj novincev se je pridruževalo partizanom od 18. decembra, odtlej pa predvsem že zaradi prisotnosti bataljona, je bila mobilizacija še bolj množična.¹

Te dni se je priključil upornikom tudi Franc Medja, sicer znan športnik, posebno smučar, z Jesenic. Ta je odšel od doma 14. 12. 1941, čeprav je bila mlada žena v visoki nosečnosti. O odhodu piše:

»Ta dan je z Mohorja v Stražišče prišla do hiše Vinka Hafnerja skupina kakih 15 partizanov, ki jih je vodil Ivan Tomažin-Kocjanov iz Bukovščice. Priključil sem se jim in takoj dobil puško, in sicer od bolnega Rada Žvaba iz Stražišča, ki se je priključil partizanom dober teden pred menoj. Rado je imel odprto TBC in je že pljuval kri. Doma je bil kasneje izdan in ustreljen kot talec. Mi smo še isti večer nadaljevali pot v Poljansko dolino. Ko smo dobili kurirja, smo hodili še vso noč in vse dopoldne po grapah Poljanske doline, kjer sem bil prvič v življenju. Okoli poldneva smo bili na Ožboltu in nad Presečnikovo domačijo smo dobili taborišče Cankarjevega bataljona. Prepoznal sem veliko borcev, zato sem se hitro vključil v njihovo družbo. Ko je naslednjo noč začelo snežiti, smo se preselili v Presečnikov hlev. Tega smo bili zelo veseli zlasti novinci, saj za življenje pod smrekami še nismo bili pripravljeni. Ta ali naslednji dan je prišel v bataljon tudi Stane Žagar, ki ga je kurir pripeljal iz Ljubljane. Kmalu nas je Žagar tudi zaprisegel. Kot se spominjam, je Stane Žagar tedaj prevzel tudi poveljstvo. Tiste dni smo se dosti pogovarjali o Žagarju-komandantu, ki ga je iz Ljubljane poslalo glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske.

Po prisegi sem bil dodeljen četi, ki jo je vodil Franc Benedičič. V njej je bilo največ Jeseničanov. Želeli so, da bi bili skupaj. Naslednji dan pa sem bil na lastno prošnjo premeščen v Bičkov vod, kjer so bili moji dobri znanci Primorci, ki so se pred dobrim tednom priključili bataljonu na Mohorju. To so bili prijatelji, ki so mi v Stražišču maja tega leta peli na poroki. In tako sem z Bičkom že sodeloval pri napadu na orožniško postajo v Poljanah 18. decembra 1941.«

Dogodek je sledil dogodku. Nekaj posebnega se je v tem vretju pripetilo 10. decembra v Bukovem vrhu pri Šubicu, po domače pri Narigarju, kar je po razgovoru s starim gospodarjem Tomažem opisal Marjan Telatko.

Narigarjeva družina je že dalj časa delala za partizane. Narigarjeva domačija je bila na prikladnem kraju in Janez je že tedaj prenašal partizansko pošto. Tudi čez mejo je hodil. Bil je vesel fant, ki je rad igral na harmoniko. A harmonika ni bila njegovo edino veselje. Na podstrešju je imel za tramom skrito tudi puško.

Tisti dan je prišla s Črnega vrha na Bukov vrh patrolja obmejne zaščite. Nemški orožniki so bili namenjeni k Narigarju.

Narigarjeva mati je pogledala skozi okno in opazila tri postave.

»Ne bomo sami... O, Jezus, Nemci!«

Janez je planil pokonci in odhitel po stopnicah na podstrešje.

»Dobro se skrij, dokler ne odidejo. Jih bova že nekako premotila,« sta zaklicala roditelja za njim in hitela pospravljat morebitne Janezove sledove.

Nemci so prihrumeli v hišo. Objestno, previdno in s pripravljenim orožjem.

»Zdaj pa povej, kje imaš sinova?« so se zadrli na Narigarja.

»Kako naj vem? Zadosti sta stara, da pazita nase,« je odgovoril oče Tomaž, ki je poleg Janeza imel še sina Franceta.

»Govori, ali pa te prisilimo!«

»Ne vem, ni mi znano, a v partizanih prav gotovo nista!«

Nemci so se repenčili in mu grozili z orožjem. Narigar pa ni »nič vedel«. Le to je pripomnil, da je Janez morda v Ljubljani, a da bi tudi sam rad vedel o tem kaj natančnejšega.

Mati je poslušala to prerekanje vsa v skrbeh, kaj bo z možem, kaj z Janezom, če bodo Nemci brskali po podstrešju, s Francetom, s hčerko in z vnukom, kaj z domačijo? Nase niti mislila ni.

Po očetu Tomažu so padli prvi udarci. To pa je bil šele začetek.

»Povej, kje so sinovi!«

Spet je padlo po njem, a stari Tomaž je molčal. Vodja patrolje je potegnil pištolo in namignil svojemu pomočniku. Ta je sunil Narigarja proti vratom, jih odprl in ga pahnil iz hiše. Nemci so usmerili svoje revolverje nanj in tedaj so materi odpovedale moči. Zgrudila se je pri vratih in zaječala:

»Tomaž, Tomaž, kaj ti bodo naredili?«

A Narigar je bil že zvezan in Nemci so ga porinili predse.

Na dvorišču so se ustavili in razjarjeni Nemec je stopil predenj ter mu nastavil revolver na prsi:

»Zadnjič te opozarjam! Še je čas, da spregovoriš!«

»Saj sem že rekel, da ne vem, kje sta moja sinova,« je odgovoril Tomaž.

Nemec ga je sunil v prsi in še enkrat zarohnel:

»Dajem ti zadnjo priložnost! Govori, če ne spro...«

Tedaj pa je počilo...

Nemec se je prijel za ranjeno roko, druga dva sta odskočila. Potem pa so vsi trije naglo izginili izpred Narigarja.

Oče Tomaž se ni takoj znašel, a ko je videl, da Nemci beže in da je ostal sam, se mu je posvetilo: partizani! Partizani so ga rešili! Spet je prižvižgala krogla, a bilo je videti, da ni nikogar zadela. Oče Tomaž je bil rešen! Rešil pa ga je sin Janez, ki je skozi podstrešno linico opazoval, kaj delajo z očetom. Razkačen je segel za tram po puško — in pomeril skozi linico.

Oče je skozi linico zagledal obraz svojega Janeza, ki je naglo izginil. Tomaž je skočil nazaj k vratom, kjer je stala prestrašena mati, Janez pa je prihitel s podstrešja.

»Kaj bo pa zdaj?«

A oče Tomaž je bil že odločen:

»Kaj? Hitro najpotrebnejše v nahrbtnike in gremo!«

»Za božjo voljo, kam v tako hudi zimi?« je zastokala mati, čeprav je dobro vedela, da bo treba v partizane, od doma.

»Saj dobro veš, mati. Kar hitro. Prepričan sem, da bodo zelenci kmalu spet tu!« je priganjal oče in se že oblačil.

Janez je vedel, kako je materi pri srcu in rad bi jo bil potolažil.

»Mati, za nekaj časa bo treba v gozdove,« je dejal, »a kmalu se vrnemo. Bodite brez skrbi. Vi pa pojdite k znancem.«

Materi je bilo hudo in solze so ji zalile oči. Toda drugega izhoda ni bilo. Premagala se je in brž pripravila popotnico.

»Ko bi mogel vzeti še harmoniko,« je menil Janez in se ozrl na omaro, kjer jo je imel spravljeno. Toda kam z njo v teh časih, ko je bil že nahrbtnik tako težak. Zamahnil je z roko, češ, saj se kmalu vrnemo.

Oče pa je mislil drugače.

»Meso bo potrebno, Nemcem ga ne privoščim!«

In so šli v stajo, naglo odvezali kravi in telico, jih privezali na povodec in zapustili domačijo. Tudi mali osemletni fantič.

»Bo že kako. S puntom jih bomo pregnali!« so rekli.

Kmalu za tem so se priključili Cankarjevemu bataljonu.

Nemci so kmalu spet prihrumeli k Narigarju. Oče se ni zmotil. A kar se je zgodilo že na večer, niso mogli videti. Le dim so opazili, ki se je valil iz Narigarjeve hiše. Domačija je

Obnovljena Narigarjeva kmetija na Bukovem vrhu (foto Fr. Planina)

pogorela. Še prej pa so Nemci odnesli iz nje vse, kar jim je prišlo pod roke, tudi Janezovo harmoniko.² Požig Narigarjeve domačije je bil drugi nemški požig v Poljanski dolini. Poljanski organizator vstaje Maks Krmelj pripoveduje o tistih dneh: »Znamenje za množičen začetek vstaje je bilo popolno uničenje policijske kolone, ki je 12. decembra prodirala iz Škofje Loke proti Blegošu. Mera potrpljenja je bila zadnje dni decembra polna. Vse je bilo na nogah, ljudi je zajel val ogorčenja in odpora proti okupatorju.

Za silo oboroženi ljudje so se zbirali in odhajali v hribe.

Odpor proti okupatorju so ljudje izražali na različne načine. V Hotovlji na primer so domove zapuščale cele družine in odhajale v hribe. Vas je ostala skoraj prazna. Neka mati je pripeljala v hribe svojega edinega, še mladoletnega sina. Ljudje so podpirali OF, kolikor so le mogli. Kmetje so dajali partizanom živino in živila. Trgovec Anton Jelovčan iz Gorenje vasi nam je dal na voljo vse premoženje. Prav tako Janez Peterneš in Pavle Kalan iz Vinharij. Tako so prvotne skromne akcije naenkrat prerasle v močno narodnoosvobodilno gibanje, v velike odprte spopade.³

Prava množična vstaja v Poljanski dolini — vzporedno z njo pa tudi v bohinjskem in jeseniškem kotu — se je začela v drugi polovici decembra. Tedaj je bil okrepljeni Cankarjev bataljon že v dolini, utaborjen na desnem bregu Poljanske Sore, in je razvijal živahno vojaško dejavnost. Pravzaprav je oboje potekalo vzporedno, hkrati: tako mobilizacija, kakor tudi vojaške akcije. Del bataljona je odhajal v napade, del bataljona pa je, razdeljen po skupinah, po vaseh zbiral ljudi. Malodane vsi ti novinci so bili prostovoljci, kajti ob prihodu mobilizacijskih skupin so bili takoj pripravljeni na odhod z njimi.

Uspešnemu poteku mobilizacije in vojaških akcij je Cankarjevemu bataljonu veliko pripomogla tudi neprestana prisotnost Žagarja, Gregorčiča in občasno Kebeta, a tudi PK je neprestano opravljal svojo politično in organizacijsko vlogo.

Vojaške akcije so se naglo vrstile. Že 16. decembra zvečer so cankarjevci izvedli prvo večjo vojaško akcijo v Črnem vrhu ob nemško-italijanski demarkacijski črti.

S Polhovca (948 m), kjer je tedaj bataljon taboril, do nemške graničarske postaje pri Koširju, niso imeli daleč. Postajo so napadli in dva graničarja ranili, enega pa odpeljali s seboj. Ta se je potem pridružil partizanom in postal njihov kuhar. Ime mu je bilo Martin in bil je tudi v Dražgošah. Vendar je bilo zaradi njega kasneje še več težav in žrtev. Partizani so odnesli tudi opremo in rekvirirali blago v Koširjevi trgovini.⁴

Čez dva dni, 18. decembra 1941, pa je bataljon deloval po vsej dolini in izvršil kar tri akcije. Dve, in sicer na orožniški postaji v Poljanah in v trgovini, je opravil Bičkov vod,

* Nemški dokument, ki ga dr. Tone Ferenc navaja v št. 26 »TV-15« 1968, (»Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942«) pravi, da so tedaj odvedli tudi župana Koširja ter Georga Bucha. Slednjega so potem našli ubitega.

ki je tedaj štel okoli 40 borcev. Tisto noč bi v Poljanah morali justificirati tudi okupatorjevega sodelavca kovača Franca Perka, a zaradi izostanka aktivistov, ki so poznali razmere in ljudi, je ta akcija odpadla. Čisto slučajno pa je Franca Perka junija 1942. leta v Podljubelju odkril in justificiral II. bataljon kokrškega odreda. Perko je tedaj bežal v Avstrijo.

Prvo akcijo je vod Franca Bička opravil na orožniški postaji v Poljanah. Vdrl je v poslopje, ker so zvedeli, da so bili orožniki poklicani na zavarovanje dr. Rainerja v Kranj in na pogreb v Rovtah padlih policistov.

Postaja je bila res prazna.

Ko so partizani z Bičkom na čelu vdrl v poslopje, se je na temnih stopnicah pojavila neka ženska. Biček jo je ustavil s pištolo v rokah.

»Stojte, mamica!«

Zdela se mu je sumljiva, a ženska je mirno odgovorila:

»Brez skrbi! Samo luč vam prižgem. Saj nič ne vidite!«

Presečnikova domačija v strmini nad Hotovljo, kjer so se tudi zbirali novinci (foto Jože Peternej)

Fantje so poleg raznih drobnarij, oblek, odej, čevljev in pisarniških potrebščin dobili tudi nekaj pušk, pištol in streliva. To je bilo vredno največ. Kaj bi s papirjem! Glavno je orožje! Sliko s Hitlerjevim portretom pa so obrizgali s črnilom.

Med fanti, ki so vdrli v žandarmerijo, je bil tudi Narigarjev Janez, ki je z domačega podstrešja obstrelil nemškega žandarja, in ki so mu potem požgali dom. Premetaval in razbijal je predmete, kot bi se hotel znesti nad njimi za prizadejano gorje! A kakor da bi slutil, je iskal še nekaj in tudi našel: na omari je zagledal svojo harmoniko! Vzel jo je, jo stiskal k sebi, se ji smejal kot cigan belemu kruhu in je ni odložil vse do taborišča zgoraj pri Presečniku. Sedel je na visoko naložen voz, ki je vozil partizanom bogat plen, prekrižal noge in zaigral, da je odmevalo daleč naokrog. Domači fantje so tisto noč z Narigarjevim Janezom odšli v partizane. Šli so čez Hotovljo, mimo Skobla k Presečniku, kjer so se vključili v Cankarjev bataljon.⁵ V Poljanah so vdrli tudi v trgovsko skladišče, ki je bilo precej založeno s hrano. Tam so dobili okoli 2000 kg pšenice in 600 kg čebeljega sladkorja. Vse to so odpeljali in odnesli s seboj, mimogrede pa so v stanovanje nemškega učitelja vrgli ročno bombo. Le-ta je, kot poroča polkovnik Handl, prezgodaj eksplodirala in zato ni povzročila večje škode. Učitelj ni bil zadet.

Tretja akcija je bila izvršena v zgornjem delu doline na cestna mostova na Trebiji in v Hotavljah. Oba cestna objekta so partizani požgali, pri čemer je prišlo do obstreljevanja s policijo. Pri vseh teh akcijah, ki so potekale hkrati z mobilizacijo, so sodelovali tudi domači fantje.

Nemški odgovor na to partizansko dejavnost je sledil takoj. Zlasti še zato, ker se je v istem času — od 15.—17. dec. — vnela množična vstaja tudi v bohinjskem kotu in nad Jesenicami. Orožniška poveljstva v Radovljici in Kranju so takoj reagirala.

Orožniški glavar kranjskega okrožja kapetan Berger je kar po telefonu ukazal, naj iz manjših orožniških postaj začasno potegnejo moštva drugam in z njim okrepijo nekatere druge postaje.

Drugi dan, o čemer govori poročilo kranjskega orožniškega vodje Iseppa, je bilo to urejeno tako, da je bilo zaradi vstaje v decembru samo v kranjskem okrožju ukinjenih devet

orožniških postaj, med njimi tudi v Zalem logu, v Gorenji vasi in v Sovodnju (v Sovodnju že 13. decembra).*

Iz istih razlogov in na povelje iste osebe so, kot prvi odgovor na množično vstajo v bohinjsko-blejskem kotu ter v okolici Jesenic, predvsem na Dovjem in v Mojstrani, začasno ukinili devet orožniških postaj. Najbolj ogrožene so bile postaje v bohinjski Srednji vasi, na Dovjem, na Bohinjski Beli, v Zgornjih Gorjah in v Kranjski gori.

Vsega skupaj je bilo na Gorenjskem zaradi decembrske vstaje začasno opuščenih kar 18 orožniških postaj.

Polkovnik Rudolf Handl, komandant orožništva za Gorenjsko, je poleg tega že 18. decembra 1941 za policijske ustanove in orožniške enote ukinil vse dopuste.

Z raznimi povelji je orožnikom ukazal tudi poostreno čujenost, okrepili so zavarovanja, orožniki so morali spat na orožniških postajah itd. To je bilo pravo obsedno stanje.

Poleg tega so v tem času Nemci v nekaterih šolah prekinili pouk.

V krajih, ki jih je zajela vstaja, je nemško učiteljstvo samo prenehalo poučevati, v drugih, večjih krajih (npr. Kropa, Kamna gorica, Bled) pa je bil šolski pouk ukinjen zaradi tega, ker so se po šolah namestili nemški vojaški in policijski oddelki.

Medtem ko je bila množična vstaja v zgornjem gorenjskem kotu razmeroma naglo zatrta, se je v Poljanski dolini razraščala naprej.⁶

Ob živi aktivnosti bataljona je vključevanje novincev zajemalo vse širši krog. Nekakšna meja je prav 18. in 19. december, ko orožnikov večinoma ni bilo in ko se je bataljon z desnega pobočja Poljanske Sore spustil v vasi. O tem pričajo številke, saj je do 18. dec., prišlo k partizanom le 43 novincev, v naslednjih dneh — od 19. do 23. decembra — pa kar okoli 240. Verjetno jih je bilo še več, a zaradi poznejšega upadanja in vrveža ni bilo mogoče dobiti natančnejših podatkov.

Samo 22. decembra, ko je mobilizacija dosegla vrhunec, je prišlo v bataljon okoli 130 novincev. Po podatkih Milana

* Podatek o ukinjanju ogroženih orožniških postaj tudi v kranjskem okrožju je objavil dr. Tone Ferenc v »TV-15« št. 26, 1968; to je dopolnilo k reagiranju na zimsko vstajo na Gorenjskem. Dotlej smo govorili in pisali le o ukinjanju orožniških postaj v radovljiškem okrožju.

Žaklja se je decembra samo v škofjeloškem območju priključilo upornikom najmanj 290 oseb, celotna organizacija vstaje pa je angažirala neprimerno več ljudi.

Do izraza je prišla resnično široko razpredena mreža OF. Zaradi prisotnosti Cankarjevega bataljona, ki si je v Rovtu še posebno dvignil ugled in zaupanje, ter njegove nagle akcije v Poljanski dolini, po drugi strani pa zaradi odsotnosti orožništva, je bila partizanska mobilizacija precej olajšana. Tudi govorice o izseljevanju obmejnih Slovencev v Posavju in Ob-sotelju so doprinesle svoje, pa tudi vesti z vzhodne fronte, ki so govorile o protiofenzivi Rdeče armade, so dvigale bojno razpoloženje. Med novinci je bilo največ samskih; dobri dve tretjini, kar je povsem razumljivo. Bili pa so tudi taki družinski očetje, ki so pripeljali s seboj še mladoletne sinove. Po starosti so se delili takole: največ je bilo seveda mladih fantov. Starih do 25 let je bilo kar 116, skoraj enako število je bilo starih od 25 do 35 let, novincev od 35 do 40 let pa je bilo 45. Le enajst udeležencev je bilo starejših od 40 let. Med vsemi, kakor je analiziral Milan Žakelj, je bilo kljub navidezno kmečkemu puntu, največ delavcev: kar 135. Sledijo jim kmečki sinovi (93) in samostojni kmetje (27). Ostali pa so bili majhni obrtniki, bajtarji, uslužbenci, le trije pa so bili študentje. Vstaja je v Poljanski dolini zajela 41 vasi, ter 11 vasi ostalega območja škofjeloške občine.⁷

Vendar pa je bil Cankarjev bataljon, katerega jedro so bili prekaljeni borci in delavci z Jesenic, Kranja, Tržiča, kamniške okolice in iz drugih gorenjskih delavskih središč ter Tacna in okolice, dovolj močna enota, ki je v prvih dneh vstaje pozitivno in ohrabrujoče vplivala na številne novince. Tako je bataljon kmalu dosegel veliko število — 400 ljudi in še več. Oboroženih ni bilo približno 100 borcev, zato pa so imeli tedaj že več kot 30 strojnic.⁸

Novinci so bili v bataljonu tovariško sprejeti in takoj razporejeni na desetine in vode. Ko so bili poučeni o najosnovnejšem, jim je spregovoril tudi Stane Žagar, ki je novincem ognjevitno govoril. O tem pravi Ive Šubic:

»... Čaka nas nekaj velikega, zgodovinskega!« je dejal Žagar med drugim. »Zdaj se borimo za nov svet in Nemce bomo kmalu nagnali iz naše domovine! Za veliko noč bomo že doma!

Zdaj pa boste prisegli slovenskemu ljudstvu in svoji zastavi, da se boste borili za svobodo, dokler bo to potrebno.

Lahko se še premislite in odločite drugače! Ko pa boste prisegli, vas bo obljuba vezala do končne zmage ali smrti!

Stali smo v Presečnikovem hlevu. Trenutek je bil svečan, nepozaben. Za njim smo ponavljali prisego:

„Jaz, partizan osvobodilne ljudske armade slovenskega ljudstva...“⁹

Del starejših novincev iz zgornjega konca Poljanske doline pa je ob prisegi imel pomisleke. Niso skrivali, da so pripravljeni le na nekajdnevno odsotnost z doma.¹⁰

Cankarjev bataljon je naglo naraščal. Po hišah so hodile trojke in ljudem pomagale pri odhodu v partizane. Zbirali so se pri Muhu in na Brdu v Vinharjih, pri Koširju in Skoblu na Bukovem vrhu. Vasi so se praznile, med njimi najbolj Hotovlja, od koder se je priključilo partizanom 33 mož in fantov.¹¹ Pripravljali so se tudi v Škofji Loki.

18. decembra so v Škofji Loki aretirali Kavčičevo družino. Peter in Pavle sta se rešila, odpeljali pa so očeta ter sinova Jožeta in Franceta. To je bilo za najbolj agilne sodelavce osvobodilnega gibanja nekakšno znamenje za odhod v partizane. Tiste dni se je Cankarjevemu bataljonu pridružilo sedemnajst Škofjeločanov.

»Zdaj je treba hitro nekaj ukreniti,« so sklenili Ločani.

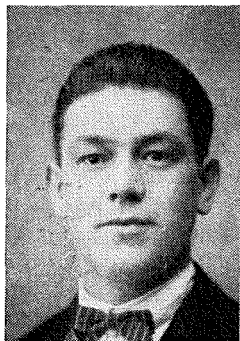
Napad na škofjeloške zapore, kakor je bilo že omenjeno, je bil predviden že prej, pa so ga preprečili nepričakovani dogodki. Zdaj, ko se je vstaja naglo širila in je bilo predvideno, da bodo zapornike prepeljali v Begunje, kjer bi bilo konec upov, se je ponujala in vsiljevala priložnost. Pavle Kavčič, ki se je z bratom vključil v bataljon pri kmetu Presečniku na Ožboltu, je s Florjanom — Svetkom Kobalom predlagal štabu:

»Poskusimo osvoboditi pripornike v Škofji Loki!«

Teh je bilo okoli 40, poleg Ločanov še ljudje iz Selške in Poljanske doline. Med njimi je bilo več vidnih aktivistov, ki jim je pretila smrt. Predlog je bil drzen, a po krajši presoji ga je štab sprejel. Ker pa bi se bil napad z vsem bataljonom bržčas izjalovil, se je štab odločil za zvijačo. Posebno še, ko je bilo časa le 24 ur. Kakor so zvedeli obveščevalci, so jih Nemci nameravali prepeljati v Begunje že v ponedeljek 22. decembra. Nemške uniforme, ki so jih zaplenili v Poljanah,

so zdaj omogočile uresničitev drzne misli. Najprej so s pomočjo sodnega uradnika Grošlja zbrali podatke o razmerah na sodnji. Medtem so zapore in okolico budno nadzorovali.

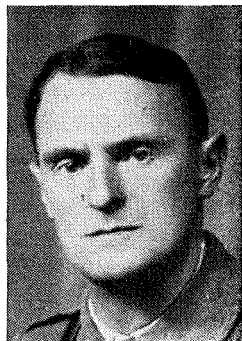
Štab bataljona je pripravljaj vojaške ukrepe. Skupaj s terenci so ugotovili, da bi bila nedelja 21. decembra za to akcijo najprimernejša. Načrt so zasnovali do najmanjših podrobnosti.

Lojze Pečnik

Jaka Božnar

France Štular

»Za take akcije so najboljši prostovoljci,« so menili v štabu.

»Trije zadostujejo!«

Ponudili so se vodnik Lojze Pečnik, (na njegovo glavo so Nemci razpisali nagrado 20.000 RM) in Franc Štular; oba doma iz Ljubnega. Poleg njiju se je ponudil še Jakob Božnar iz Škofje Loke. Pečnik se je prelevil v nemškega orožniškega kapetana, Štular v podoficirja, Jaka Božnar pa v »aretiranega tihotapca«. Tako sestavljena patrolja naj bi se približala Škofji Loki, kjer so v zaporih nekateri že vedeli, kaj se pripravlja.

Bilo je nekako pol sedmih zvečer, ko so se po predstavi v kinu, na zahtevo žandarmerijskega »hauptmana« vrata sodnih zaporov odprla. Paznik je »hauptmana« pozdravil; le-ta pa je nekaj zadirčno godrnjal. Tudi njegovemu spremljevalcu »podoficirju« ni bilo nekaj prav. Med njima se je motovilil slabo oblečen sumljiv možak.

»Tihotapca sva prignala v zapore,« je rekel pazniku Pečnik, ki je znal nemško.

TIRALICA!

Kdor izroči

Pečnik Alojzija,

delavca, roj. 16. 3. 1900 v Laufen-u, poročen, bivaječ
Laufen 82, živega ali mrtvega nemškimi oblastem ali
javi podatke, ki bi dovedle do njegove aretacije, prejme
nagrado do

20.000.- RM.

Pečnik je vodja tolpe, ki je v zadnjih mesecih
izvršila mnogoštevilne rope in roparske umore ter s
tem prizadejala miroljubnemu prebivalstvu neizmerno
gorje.

Der Höhere **ff** - und Polizeiführer im Wehrkreis XVIII

gez. Rösener

ff - Gruppenführer, Generalleutnant d. Polizei

Paznik Tomaž je začudeno gledal, kajti tega nemškega oficirja in njegovega spremljevalca na sodnji še nikoli ni videl. Seveda pa je bil takoj pripravljen odpreti vrata. Tedaj je »tihotapec« naglo zgrabil Tomaža, in »Nemca« sta mu pomagala, da so ga ukrotili. In v Nemce preoblečeni fantje so z njegovimi ključi odpirali celice.

Nastala je splošna zmeda, prerivanje, vpitje, tekanje, zapiranje celic.

Prihitei so nemški vojaki in radovedneži in v zmešnjavi bi lahko ušlo več jetnikov. Toda ugodno priložnost sta izkoristila samo dva, Jože in France Kavčič. Nekateri so omahovali, bali so se posledic, a tedaj je bilo že prepozno. Spet so bili v rokah pravih Nemcev, medtem ko se je patrolja s »hauptmanom« že umikala iz mesta nazaj v Cankarjev bataljon.¹²

Zaradi izjemnosti te akcije, ki je bila izredno drzna in hkrati zanimiva, saj je po vsej Gorenjski pritegnila tudi najbolj nezainteresirane duhove, naj navedem še nekaj originalnih podatkov.

Sveto Kobal-Florjan, ki je tedaj prišel v bataljon, se je brž zatem, ko so napravili načrt vdora v zapore, vrnil nazaj na teren. Njegova naloga je bila, da to akcijo organizacijsko pripravi. Pri tem so mu največ pomagale mladinke.

Za njim je od Presečnika krenila Pečnikova »orožniška« patrolja, ki jo je do Škofje Loke vodil Francetov brat Pavle Kavčič, za varnost naprej do zaporov pa so skrbeli aktivisti, ki jih je organiziral Sveto Kobal. Ta je prevzel tudi nalogo, da bo Pečniku pred zapori tudi sporočil, če je vse v redu. O tem pravi France Kavčič, eden izmed rešenih zapornikov:

»... v nedeljo (21. XII. 1941) je bilo lepo vreme. To je dobro vplivalo na naše razpoloženje, ne glede na neznano usodo, ki nas je čakala. Opoldne... nam je ječar delil hrano. Z bratom Jožetom sva se postavila bolj na konec vrste, da bi lahko pogledala skozi okno in izmenjala nekaj besed.

Pred poslopjem sodišča (tam so bili tudi zapori) se je tedaj sukal Franc Kovačič, vajenec pri bratu Petru, ki naju je takoj opazil in izginil. Čez nekaj minut se je pod oknom pojavil Jože Pehar. Obrnjen v okno je večkrat odprl usta. Tisto, kar je javljal, se je ujemalo s tistim kar sem želel. Razbral sem: »Zvečer!«

Od tega trenutka dalje mi je srce hitreje bilo. Brž sem novico posredoval Jožetu... Približno uro po kosilu se je pojavil ječar s frizerjem Ivom Vraničarjem, ki naj bi nas ostrigel. Ječar se je proti svoji navadi zaklepetal. Povedal nam je, da praznuje svoj god in nadaljeval: „Na ta dan sem bil v Rusiji ranjen. V revoluciji sem se boril na strani belogardistov in na ta dan mi je umrla prva žena. Res, tale dan je za mene zelo pomemben in nepozaben!“

No, sem si mislil, še nekaj boš doživel na dan svojega godu...

To popoldne je bilo dolgo. Sprehajal sem se po sobi in prepeval...

V temi sem sedel k staremu Narigarju (ki so mu požgali domačijo, družina pa je ušla v partizane) in mu šepnil:

„Morda se bo najina želja res uresničila, in to hitro!“...

Bila je priložnost tudi za pogovor z očetom. Povedal sem mu o Jožetovem in najinem namenu.

„Le pojdita,“ je dejal. „Name pa se nikar ne ozirajta. Pripravljen sem na najhujše, zime in naporov v hribih pa ne bi več zdržal.“

Poslovila sva se... Po večerji pa je v nadstropju nastal trušč. Začul sem vzklik: „Fantje — svoboda, bežite!“

Jože Kavčič, eden izmed rešencev
iz škofjeloških zaporov

Sedaj ali nikoli, sem pomislil, zaklical sobesedniku naj beži in se pogal po stopnicah... kjer me je skoraj podrla skupina zapornikov, ki so tekli nazaj v svoj zapor. Zaman sem jim kričal, naj bežijo ven. Že s stopnic sem ocenil, kaj se dogaja. „Nemški“ orožniški oficir je ponoyvil klic: „Fantje, svoboda!“ ko ga je na ječarjev poziv napadla skupina zapornikov. Bilo je jasno, da je »žandar« partizan, zaporniki pa zaslepljenci ali provokatorji.

Brat Jože je imel polne roke dela. Potem, ko je od okna dvakrat odtrgal ječarjevo ženo, ki je kričala:

„Komunisti so tu! Na pomoč!“ in hitel zapirati okna, je pomagal »žandarju«, da se je rešil napadalcev. Ječarja se je lotil širokopleč, zagorel mladenič, ga dobro premikastil in ga porinil v kot razpravne dvorane, kjer je občepel. V »žandarja« pa se je pogal še eden izmed močnejših zapornikov in ga s čevljem tako udaril po glavi, da mu je pri tem zdrnila na tla sicer premajhna kapa. Čeprav je bil »žandar« oborožen z brzostrelko in pištolo pa še z bombami, ni streljal, da bi ne ranil koga izmed zapornikov in s tem priklical oboroženih Nemcev.

Po »žandarjevem« zgledu sem zapornike začel pozivati k begu in jim dopovedovati, da so nas prišli partizani osvoboditi. Odrinil sem še nekaj zapornikov, ki so silili v »žandarja«, potem pa odhitel proti razpravni dvorani, kamor sta se dogaja. „Nemški“ orožniški oficir je ponoyvil klic: „Fantje, z radovedneži s trga. Vmes so bili tudi neoboroženi nemški vojaki, ki so imeli le pasove in bajonete. Ti so zbegano gledali in niso vedeli, kaj se dogaja.

Od tam sem potem videl, da se je »žandar« z naperjeno brzostrelko v rokah zadenjsko začel umikati proti izhodu. Ko sem se v tej gneči prerinil skozi dvorano in stekel po zunanjih stopnicah, so me hoteli zadržati trije neoboroženi nemški vojaki. Iztrgal sem se jim in hitro stopil mimo dobro oboroženega vojaka ob glavnih sodiščnih vratih, ki ni streljal name. Po tem sem vedel, da je partizan, ki varuje vhod.

Pred razsvetljeno sodnijo je bilo polno ljudi in tudi uniforme je bilo opaziti med njimi. Nisem se ustavljal...

Skočil sem mimo Šteficovega okna, ob zidu... Pomislil sem na nemško stražo in se pogal čez plot na Jeralov vrt.

Tu sem se ustavil in se šele zdaj dobro zavedel, da sem ušel smrti...

Prebredel sem vodo... in hitel naprej proti Suhi... Ustavil sem se pri kmetu Slugi. Pri njem so mi dali perilo, ker sem bil moker, in toplo kavo. Prišel je sosed Žargar, ki mi je dal zvezo.

„K Tičku,“ je dejal...

Od tam so me napotili naprej k Šinku pri Andreju...

Tu so bili že vsi trije: »žandar«, »stražar« in širokopleč neznanec iz razpravne dvorane. Navdušeni smo se objeli...

Vsi trije so se čudili zapornikom, da niso izkoristili tistih nekaj minut in zbežali... oni pa so bili pripravljeni žrtvovati tudi življenja. Potem je v hišo stopil še brat Pavle... že pred polnočjo smo bili v bataljonu pri Presečniku...¹³

Njegov brat Jože, ki je bežal po svoje, pa je prišel v bataljon naslednji dan.

Pri tem velja omeniti, da sta mladinki Meri Govekar in Marija Jamnik pod vodstvom Svetka Kobala ves dan opazovali okolico sodišča.

Ko se je pričela akcija v zaporih in je nastala zmešnjava ter je Gornji trg ostal prazen, sta tam raztrosili listke z gesli »Smrt fašizmu« in »Živela OF«. Takoj zatem pa so se tudi tam pojavili močno oboroženi policisti na motorjih. Umaknili sta se od tam in potem trosili letake še proti Spodnjemu trgu.¹⁴

Načrt cankarjevcev se je posrečil, čeprav sta z njimi ušla le dva pripornika. Preoblečena partizanska patrolja je izpolnila svojo nalogo. Nemci pa so kar besneli. Po takojšnjem alarmu so začeli do zob oboroženi tekati po loških cestah, v strahu, da bi utegnil biti med njimi še kak preoblečen partizan.

Vest o napadu na škofjeloške zapore se je razširila po vsej Gorenjski. Hkrati pa sta med ljudstvom naraščala ugled partizanov in vera v njihovo moč.

Žandarmerijski polkovnik Handl je svoje podrejene ponovno opozoril na podobna presenečenja, kar je opravil z okrožnico že naslednjega dne. S tem je med svojimi žandarji nehote širil zaskrbljenost in strah pred partizanskimi akcijami.

Že naslednji večer je del Cankarjevega bataljona pri Sv. Barbari blizu Škofje Loke obkolil tudi farmo srebrnih lisic.

Partizani so odnesli precej surove kože, odpeljali živino ter pobrali opremo.¹⁵

Nemci so se tako znašli pred odločitvijo: ali popustiti ali pa razplamtevaljo se vstajo zadušiti. Na popuščanje seveda niti misliti niso mogli, kar smo iz njihovih širših priprav videli že poprej. Takrat so bile njihove divizije že blizu Moskve, čeravno potisnjene 60 km nazaj proti zahodu. Japonci so že napadli Pearl Harbour, pa naj bi se ustrašili peščice upornih Gorenjcev?

Kako temeljito so se začeli pripravljati na boj s partizani, pričata tudi naslednja dva dokumenta.

Žandarmerijskim postajam
Podnart, Kropa, Begunje, Vodice, Medvode,
Gorenja vas, Šentvid, okr. Kamnik in Kranj.

Predmet: Smučarska ekipa v območju Mošenjske planine

Zveza: Ustno povelje žandarmerijskega poveljstva v Kranju. S 16. XII. 1941 bo pod mojim poveljstvom sestavljena 1/8 smučarska ekipa.

Tu našteti orožniki bodo s 16. XII. 1941 ob 10. uri vpoklicani na postajo Loka:...

S seboj vzemite:

kompletne smuči z vezmi in rezervnimi jermeni, smučarske palice... vetrni jopič, ščitnike za ušesa, 2—3 pare ščitnikov za zapestje..., 2—3 garniture toplega perila, 4—5 parov toplih nogavic, pribor za..., čutaro, termovko...,

Oborožitev: puška in samokres vsaj s 60 naboji.

2 odeji.

Višja stražmojstra Letsching in Bayer naj namesto pušk vzameta brzostrelki z dvojno zalogo municije.

Žandarji, ki jim manjkajo kake malenkosti, naj mi o tem takoj sporoče, da jih bomo lahko pravočasno dobili iz Celovca. V ta namen se višji stražmojster Bayer glede nakupa in navodil v soboto zglesi pri meni.

... Za prehrano poskrbi postaja Kranj. Ta postaja naj tudi izda nakaznico za 5 litrov ruma ali žganja, (le za 8 ljudi — 5 l žgane pijače op. I. J.), ki naj ga pošlje postaji Šentvid. Postaja Šentvid pa naj rum ali žganje kupi na moj račun. Nakaznico za čokolado priskrbim sam. Postaje naj dobe nakaznice še pred soboto, ker je vsa smučarska ekipa odvisna od predvidenih bojev med policisti in komunisti. Če v tem času v smeri Škofja Loka—Selca ne bi bilo primerne avtobusa oziroma prostora, naj postaja Škofja Loka poskrbi za poseben avtobus. Telefonično sem dosegljiv prek policijskega komisarja v Radovljici. Izven uradnih ur kličite postajo Radovljica na številko 1452. Zemljevide vzamem sam.

Čeprav je dokument pisan le v izvlečku, jasno kaže, kako temeljito so se Nemci pripravljali na boj s slabo opremljenimi partizani, ki pa jim kljub temu niso mogli do živega. Da so se hrabрили z žganimi pijačami, tudi zvemo iz gornjega.

Še zanimivejše podatke pa nam posreduje dokument, s katerim polkovnik Rudolf Handl razporeja takratne policijske sile na Gorenjskem. Ta dokument zavrača vse pomisleke o tem, da so v decembrskih akcijah in potem v dražgoških napadih sodelovale le manjše nemške sile. Če računamo, da je štel nemški bataljon najmanj 600 mož, da je štela nemška divizija takrat 15.000 do 20.000 mož, je bilo samo že v teh bataljonih nad 3000 mož, vštete pa niso pehota in druge redne okupacijske sile: orožništvo, gestapo itd.

Poveljnik oboroženih sil
Južne Koroške

Bled, dne 22. 12. 1941

Zadeva: Varnostni ukrep na Južnem Koroškem.

1. V zasedeni Gorenjski imamo zdaj naslednje posadke varnostne policije:

- a) Rez. pol. bat. 181 v Kranju,
- b) Rez. pol. bat. 171 v Radovljici,
- c) Rez. pol. bat. 93 na Bledu,
- d) Rez. pol. bat. 44 v Škofji Loki,
- e) Policijski bataljon 325 v Kranju.

Razen tega pridejo v bližnji prihodnosti še posebne formacije (oklopna vozila, protitankovski topovi).

2. Te trenutno neugodne razmere, nas silijo k širokopoteznim odločitvam in k tesnemu sodelovanju vseh oboroženih sil.

Zato je treba povsod, kamor so v tukajšnjo pokrajino prispele posadke ali so bile premeščene v druge garnizije, takoj navezati stike z vsemi krajevno pristojnimi in drugimi družbenimi enotami redne in varnostne policije z oboroženimi silami carinskih varnostnih straž, in tako stalno sodelovati. Pri tem pa si enote, ki so po službeni dolžnosti enake, ne smejo delati nobenih ovir. — Ne sme se zgoditi, da druge varnostne enote o pristojnosti posadk varnostne policije ne bi bile obveščene. Vsa poročila o posebnih dogodkih je treba izmenjati, pri tem pa si morajo vse sile pri izpolnjevanju teh nalog med seboj pomagati.

Za izvedbo splošnih varnostnih ukrepov dodeljujemo enotam začasno naslednje okoliše:

- a) rez. pol. bataljon 44 — okrožje bivšega okraja Škofja Loka,
- b) rez. pol. bataljon 181 — okrožje bivšega okraja Kamnik,
- c) policijski bataljon 325 — okrožje bivšega okraja Kranj (brez okoliša bivšega okraja Škofja Loka).

Na koncu je še povedal, da bodo na Gorenjsko kmalu poslani še posebni oddelki — oklepna vozila in protitankovski topovi.¹⁶

Spričo pomanjkanja nemških dokumentov je skoraj nemogoče natančno dognati, koliko nemških oboroženih sil je bilo takrat na Gorenjskem. Vendar v pomanjkljivih nemških podatkih poleg omenjenih policijskih posadk zasledimo tudi enote z naslednjimi številkami in označbami: — pehotni nadomestni bataljon št. 499 v Škofji Loki (okt. 41); — 857. bataljon deželnih strelcev s štabom na Jesenicah in s četami: na Jesenicah, v Radovljici, na Bledu in v Bohinju. Ta razporeditev z dne 4. decembra 1941 nam pove, da so njihovi bataljoni imeli po štiri čete in torej število šeststo mož za bataljon, kolikor smo vzeli za ocenjevanje nemških sil, ni pretirano. — 322. bataljon deželnih strelcev zasledimo 18. decembra v Domžalah; — v dokumentu z dne 30. decembra 1941. zvemo, da je bila neka enota deželnih strelcev bataljon 510 nastanjena v Radovljici.¹⁷

Vse to pomeni, da je bilo tedaj v pokrajini že znatno število nemških enot. Da so bile nemške priprave na obračun z gorenjskimi partizani temeljite, vidimo tudi že iz prej navedenih ukrepov.

6. PREGNANI PRESELJEVALCI

Tako je vasi v Poljanski dolini zajel uporniški val.

Bataljon je dobil tudi precej orožja, toda vsi borci še niso bili oboroženi, ker je njihovo število naglo naraščalo. Neoboroženi pa so poprijeli kar za sekire, žage in cepine, s katerimi so rušili mostove in drogove električnega omrežja. Del domačih upornikov je služil oddelkom Cankarjevega bataljona za vodnike. Ljudje so pač mislili, da bo po uspešnem uporuh vojne kmalu konec.

Cveto Novak, ki je prišel na Gorenjsko z Rašiško četo, pripoveduje o tistih viharnih dneh:

»... Takrat je bataljon naglo naraščal in v nekaj dneh se je število borcev potrojilo. Že to, da je glas o partizanih prodril med najširše sloje prebivalstva, je bil velik uspeh, pa če se ne bi zgodilo nič drugega. Seveda je bilo še važnejše to, da smo okupatorja prisilili k spremembam njegovih načrtov.

Tistih nekaj dni, ki smo jih preživelih s Cankarjevim bataljonom na Pasji ravni, je bilo edinstveno doživetje.«¹

Nemci so naglo pripravljali svoje sile. Toda pri »puntarjih« so najprej poskušali zlepa, s prevaro.

»Vrnite se, nič se vam ne bo zgodilo! Komunisti so vas zapeljali! Še je čas, da se vrnete, z orožjem!«

Tako so sporočali upornikom predvsem po svojcih, po ženah.

»Povejte svojim, ki so šli med upornike, naj se vrnejo. Nič se jim ne bo zgodilo. ČE PA SE NE BODO VRNILI, BOMO VSE PRESELILI, DOMAČIJE UPORNIKOV PA TUDI POŽGALI!«

V bataljon so začele prihajati ženske z vznemirljivimi novicami. Najbolj zavedne med njimi pa so fantom in možem prigovarjale:

»Če ste že začeli, morate v uporuh vztrajati! V dolini je Nemcev čedalje več!«

In tik pred božičem, 24. decembra, so obveščevalci sporočili, da nameravajo Nemci naslednji dan izseliti večje število ljudi iz Poljan, predvsem pa prebivalce Hotovlje, kolikor jih je še ostalo doma. To je sprožilo odpor domačinov in vsi so se prostovoljno javili, da gredo nad preseljevalce.²

Cankarjevci so že 24. decembra zvečer po dolini porušili mostove in postavili zasede. Če bi Nemce izgnali iz Poljan, bi bila dolina malone osvobojena. A to so vedeli tudi Nemci, zato so hiteli pomagat poljanski posadki. Že dopoldne so bili nemški graničarji v Sovodnjem in v Gorenji vasi tako zaskrbljeni in preplašeni, da strahu niso niti dosti prikrivali. Govorili so celo, da se bodo partizanom vdali, če jih bodo potisnili v dolino. Pri tem so z domačini navezali stike, da se jim ne bi zamerili. A bili so le graničarji, ne pa policisti.

Cankarjev bataljon se je razporedil po dolini od Loga do Poljan. Pri teh spopadih se je posebno odlikovala Druga četa, ki ji je poveljeval Jaka Bernard. Brž, ko so se Nemci pokazali, so se vneli boji, ki so trajali ves dan. Komandant nemške posadke v Poljanah je padel že v dopoldanskih urah pri šoli. Sploh so Nemci svoje naklepe drago plačali. Padlo jih je precej, po podatkih domačinov okoli 40—60, veliko je bilo ranjenih, na cesti pa sta ostala razbita dva kamiona in osebni avto.³ Pri tem je padel en sam partizan.

Vendar pa so Nemci tisti večer dolino že močno zasedli. Franc Medja je namreč tega dne šel s svojo skupino mobilizirat novince v Žirovski vrh in se potem vračal k bataljonu. Toda Nemcev je bilo po dolini že toliko, da se po prejšnji poti niso več mogli vrniti čez cesto. Tedaj so se novinci začeli izgubljeni nazaj domov, partizani pa so se po drugi poti spet približali bataljonu.^{3a}

Kakor poroča Slovenski poročevalec 6. januarja 1942, so tedaj Nemci napadli tudi s Črnega vrha. Italijanska poročila z dne 25. decembra 1941 pa govore celo »da je nemška četa, ki je prišla kot okrepitev iz Škofje Loke, padla v zasedo, ki so jo postavili uporniki, ter je utrpela znatne izgube, in sicer 35 mrtvih in 43 ranjenih.«⁴

Kronika za Črni vrh pa pravi:

»Za božič so bili hudi boji na Črnem vrhu ter v okolici. Trije graničarji so bili ranjeni, en policist je padel, nekaj pa jih je bilo ranjenih.«⁵

Kako živahen in oster boj se je vnel tedaj in kako so pri tem pomagali celo starejši ljudje in ženske, pripoveduje tudi Ive Šubic:

»Prav za božič je bilo. V Jakovi četi sem bil na položajih na Planini za Hotovljo.

Nemci, ki smo jih napadli v šoli, so se čutili ogrožene. To se nam je zdelo imenitno, saj kaj takega, da bi preseljevalce ustavili z orožjem, še ni bilo slišati. Začeli so se prebijati iz šole, mi pa smo bili tako blizu, da smo jih lahko dosegli s strelji. Blizu mene je bil mitraljezec Naglič iz Delnic. Še bližji sosed mi je bil Maks Krmelj, naš organizator. Nosil je velik usnjen suknjič, za pasom pa veliko pištolo. Mi, mladi novinci, smo vse te stare partizane občudovali.

Maks je ravnokar opazoval bežečega Nemca in pripomnil: „Si videl, kako je tekel?!“

Potem se je Nemec vrgel v jarek, se spet dvignil in spet stekel. Tako je napravil večkrat. Maks je počasi pripomnil:

„Ta je pa star lisjak! Vidiš, kako se prebija!“

Drugi Nemec, ki mu je uspelo priti do sredine klanca in so nanj bližnji tovariši na gosto streljali, je naenkrat padel, kot da ga je spodneslo, in se začel valjati po strmini. Tedaj spet pravi Maks:

„No, ta jo je že staknil! Naslednji prosim!“

Njegove mirne besede in preudarno obnašanje so nam vplivale zaupanje in gotovost, čeravno sem komaj znal streljati.

A Nemec, ki se je tačas prevahal v dno, je naenkrat skočil pokonci in se umaknil še uspešneje, kot oni prej. Kar zijali smo v to premetenost. Maks je spet počasi povedal:

„Ta nas je pa imenitno potegnil. Si videl, kaj se pravi biti vojak!“

Mlinar Janez Fortuna iz Hotoveljske grape je spremljal to naše streljanje. Potem sem ga spodaj videl, kako se je razkoračil, zvil dlani pred usta in zavpil:

„Ohoj, fantje! Ali imate zadosti municije?“

Možak se ni nič bal, kot je bilo videti. Nekdo mu je zavpil nazaj:

„Kaj sprašuješ? Prinesi, če imaš kaj!“

Za trenutek je izginil, potem pa smo ga videli, kako pleza k nam navzgor. Prinesel je cel zaboj municije in še polno kanglo toplega čaja. Hodil je okoli nas in nas hrabil ter delil pijačo.

Toda to ni bil edini primer.

Med drugimi je prišla na položaje tudi Krivarjeva Katra iz Hotovelj. Pa ne praznih rok.

„Ali vas hudo zebe?“ jo je skrbelo.

Rekli smo ji, da ni vročine, a da tudi mraz ni prehud. Ona pa je hodila od borca do borca ter vsakemu nalila žganja, ki nas je čudovito grelo. Tako smo z vero vase in v pomoč ljudi, ki so nam pomagali na vsakem koraku in prinašali municijo celo v koših in mimo Nemcev, tolkli in zaustavljali preseljevalce vse do popoldneva. Potem pa so Nemci dobili pomoč. Tudi oklopniki so prišli in spričo prevelike premoči smo se morali umakniti. Najprej smo šli do Muha v Vinharje.

Naslednji dan sem bil v Pečnikovem vodu v zasedi na Valterskem vrhu.«⁶

S preseljevanjem Poljancev in Hotoveljcev so Nemci hoteli zastrašiti druge prebivalce, da se v še večji meri ne bi pridruževali upornikom. Zato so nameravali preseliti svojce vseh, ki so šli v partizane. Nemci so tisto popoldne šele z oklopniki prodrli v Poljane, da bi ščitili kamione s policijo in preseljevalno komisijo.

Nemcem je uspelo, da so cankarjevcem udarili v bok iz Podpečne. Nemški pritisk je bil vse hujši.

Ivan Maček, padel 24. decembra 1941 pri mostu na Visokem, je bil prva žrtev zimskih bojev v Poljanski dolini

Ljudje pa so se v strahu pred preselitvijo poskrili ali zbežali v gozdove.

Tistih dvanajst kamionov pa so cankarjevci pregnali, delno pa celo uničili. Takoj nato so udarili na Poljane, da bi preprečili preseljevanje. Del partizanov se je tolkel za Poljane in Hotovljo, del je bil v zasedah v smeri Lučin, nekaj pa jih je bilo pod Poljanami v smeri Škofje Loke.

Nemci prebivalcev sicer niso mogli izseliti, vendar pa so s pomočjo oklopnikov in okrepitev potisnili partizane iz Poljan. Cankarjevci so se morali umakniti. Nastanili so se pri Koširju in Jakobcu na Valterskem vrhu ter na Bukovem vrhu.⁷

V teh spopadih je po nesreči v nočni temi izgubil življenje škofjeloški borec Ivan Maček. Bližal se je zasedi na Visokem, blizu Tavčarjevega doma. Partizani, ki so prej podirali most, so morali biti v pričakovanju nenadnega napada sila previdni. Zasedi se je bližal oborožen neznanec. Dvakrat so mu zaklicali naj obstane in pove, kdo je, potem pa je počilo.

Tovariši so prepozno ugotovili, kaj se je zgodilo. Ivan je bil na poti z Gabrške gore na Valterski vrh. Prepričan, da kraje in ljudi pozna, ni bil dobro poučen o geslih.⁸

Božo Ručigaj iz Kranja, padel 25.
decembra 1941 v Poljanah

Na božični dan, ko so partizani v ostrem spopadu zaustavljali Nemce, je padel en sam borec — Ručigajev Božo. To je bil tisti neustrašni in vedno dobrovoljen fant, pravi dolgin iz Kranja, ki je med hudim nemškim napadom le malo pred smrtjo rekel:

»Če pa bodo tako streljali, bo danes še kdo mrtev!«

Potem se je izzivalno dvignil in pogledal navzdol. Tisti hip je počilo. Nemški ostrostrelec ga je zadel natanko v čelo. Karel Kravcar, ki je bil v njegovi bližini, se spominja, da je bil pri priči mrtev in da so ga lahko samo še potegnili iz dosega nemških krogel.

Takoj nato je bil tam ranjen tudi Lojze Hiršenfelder, Kravcarjev bratranec iz Tržiča, ki pa so ga rešili. Umrl je pozneje, ko so ga prenesli čez mejo. Ta dan je bil med partizani mrtev le Božo Ručigaj, čeprav so Nemce potisnili z robov v dolino.⁹

Nemci so tako spet prodrli v Poljane in tam tudi ostali. To je seveda vplivalo na prebivalce, ki so po besedah organizatorjev vstaje računali na nagel uspeh. Zato je tudi ugasnil priliv novincev, in kot piše Milan Žakelj v »Loških razgledih« 1961. leta, so se 26. decembra 1941 priključili upornikom zadnji trije mobiliziranci. Začelo se je celo nekaj obratnega: nemška propaganda, obljube in hkrati grožnje, umik bataljona iz dna doline na Bukov, Kovski in Valterski vrh, zaostrovanje bojov in krepitev nemških sil, so storili svoje. Ljudje so se začeli vračati spet domov. Poleg tega je svoje prispevala še zima.¹⁰

To ugotovitev potrjuje tudi nemško poročilo blejske podružnice državnega propagandnega urada NSDAP, ki pravi:

»V torek 23. 12. 1941 so v raznih krajih Poljanske doline, npr. v Gorenji vasi in Trati, člani tolpe rekrutirali moške. Te osebe se deloma prostovoljno priključujejo tolпам, deloma pa jih z orožjem prisilijo, da gredo z njimi. V številnih kmečkih dvoriščih so zaklali živino, meso pa so odnesle tolpe. Granični komisariat v Škofji Loki je prosil za okrepitev nekaterih graničarskih postaj, ker se boji, da jih bodo napadli. Za ogled in zavarovanje območja so proti Gorenji vasi in Trati poslali močnejše policijske sile, ki so istočasno prodrle do graničarske postaje Lučine.

24. 12. 1941 ob pol sedmih zjutraj je bil v Gorenji vasi kratek spopad med silami 44. rezervnega policijskega bataljo-

na in člani tolp. Pri tem je bil policijski desetar Schumann hudo ranjen. Izgube nasprotnika niso znane.

Za zavarovanje območja Žiri so poslali nove policijske sile.«¹¹

Toda Cankarjev bataljon je 24. decembra še krepko držal Poljansko dolino in zvečer porušil več mostov vse do Visokega. Tiste »nove policijske sile« so bile okrepitev naslednji dan, ko se je po ostrih spopadih Cankarjev bataljon umaknil.¹²

Zaradi takega odnosa sil je pobuda začela prehajati na nemško stran. A kljub temu je tedaj prišlo do hudih in ostrih bojov na Bukovem, Kovskem in Valterskem vrhu ter Pasji ravni, ko je Cankarjev bataljon začelo napadati najmanj 1500 do 2000 mož. Nemška premoč je bila vse večja. Novodošli policijski bataljoni, o katerih smo govorili v prejšnjih poglavjih, so se zdaj že razvijali v napad.

Kljub temu doslej o teh zagrizenih bojih, kjer pa Nemci ob vsej veliki premoči niso dosegli nobenih oprijemljivih uspehov, še nismo dosti pisali.

Zato bodo to vrzel zdaj izpopolnila preverjena pričevanja sodelujočih organizatorjev in borcev. Zaradi prelomnih dogajanj v vrhovih Poljanske doline je ta opis zelo potreben, saj je bil to eden izmed večjih bojov.

7. BOJI PO VRHOVIH PASJE RAVNI IN POLHOVCA IN DOGODKI V ZGORNJEM GORENJSKEM KOTU

V spominih borcev in prebivalcev na boje konec decembra 1941, ki so se odvijali po strminah in vrhovih na desnem bregu Poljanske Sore, dostikrat zasledimo navedbe, da so skoraj vsi potekali na Pasji ravni. To verjetno zaradi tega, ker je Pasja ravan najvišji vrh tega masiva — 1030 m. Vendar so v bližini tudi 948 m visoki Polhovec, kjer se je največ zadrževal štab bataljona, potem pa še nekaj nižja Valterski in Bukov vrh s Skoblovo domačijo, nad katero se dviga Pasja ravan, ter Kovski vrh, najnižji med njimi.

Po teh krajih je bil nastanjen Cankarjev bataljon. Zadrževal se je po kmetijah: pri Koširju, Jakobcu, Ruparju, Dolinarju, Presečniku, Skoblu in v bližnjih krajih. Benedičičeva

Dolinčeva in Ruparjeva kmetija na Bukovem vrhu. Onstran grape je Valterski vrh s Koširjevo in Jakobcevo kmetijo, kjer so se zadrževali borci Cankarjevega bataljona

1. četa se je zadrževala bolj na območju Polhovca, Bernardova
2. četa pa zahodneje od Valterskega vrha. Bičkov vod, ki je bil tudi v sestavi Bernardove čete, je bil po akciji v Poljanah nastanjen pri Skoblu pod Pasjo ravnjo, Peterneljev vod je bil vzhodno od njega, njegov sosed pa je bil Pečnikov vod na Valterskem vrhu, kjer so v cerkveni zvonik postavili tudi mitraljez. Posamezne čete in vode so ločevale strme in globoke grape.

Po božičnih spopadih v dolini je bataljon 26. decembra imel komaj toliko miru, da je urejeval svoje vrste in na pri-sego pripravljaj še tiste novince, ki tega še niso storili. Časa za počitek ni bilo.

Kljub dejstvu, da je štel bataljon okoli 400 ljudi, je bil še vedno kakor prej, razdeljen le na dve četi. Zato so vodi šteli po 30 do 40 borcev. Z novinci, ki so po teh bojih morali namesto v dolino v hribe, je bilo tedaj dosti dela.

Poveljstvo je zaradi poročil iz doline vedelo, da se Nemci zbirajo k novim napadom, zato je pripravljalo bataljon na nove boje.

To se je začelo že naslednji dan navsezgodaj, kar je bilo samo nadaljevanje prodiranja v Poljansko dolino prejšnjega dne.

Tako so vzpostavili zaporo na cesti Sava—cesta Škofja Loka—Gorenja vas, cesta Gorenja vas—Lučine, nemško-italijanska demarkacijska črta. Tudi italijanski 11. armadni korpus je v soglasju z nemškim poveljstvom z okrepljenimi enotami zavaroval mejo s svoje strani. Nemški motorizirani policijski četi je tudi dovolil, da prek italijanskega ozemlja obide obkoljeno območje iz šentviške smeri čez Dobrovo in Polhov Gradec. Ta motorizirana enota naj bi skupno s policijsko četo iz smeri Lučin prodirala proti Črnemu vrhu in Pasji ravni ter od Polhovega Gradca na Kopačev vrh — Pasja ravan.¹

Sodeč po obsežnosti spopadov so Nemci zaposlili večji del svojih sil, ki so bile v bližini: rezervne policijske bataljone 44., 93. in 181., potem 325. policijski bataljon, 322. bataljon deželnih strelcev, SS-pehotni nadomestni bataljon »Westland« iz Celovca in še druge. To je bilo več tisoč mož, ne dosti manj, kot jih je bilo čez dva tedna v bitki za Dražgoše.²

Če so Nemci pri napadu v Poljanske hribe naglo angažirali tako številne enote, so prav gotovo vedeli, da se Cankarjev bataljon, ki je bil takrat tako številen kot nobena druga

partizanska enota na Slovenskem, zadržuje po hišah pod vrhovi Polhovca in Pasje ravni. Tedaj jim kaj takega zaradi zrahljane previdnosti partizanov in prebivalstva ni bilo težko ugotoviti. Zato so začeli obkoljevati širše območje. Ali se je generalu Schreyerju res tako hitro ponudila priložnost, da zbrane upornike stisne s svojimi številnimi bataljoni na majhnem prostoru, jih razbije in nazadnje dokončno uniči?

Nemci so proti Pasji ravni (1030 m) in Polhovcu (948 m) začeli prodirati že 27. decembra zjutraj. Kazalo je, da hočejo obkoliti vse bližnje hribe, očitno računajoč, da so partizani razporejeni na precej obširnejšem območju, kot so v resnici bili.

Nemški policijski bataljoni so prihajali iz smeri Poljan, Lučin, Črnega vrha in Škofje Loke. Iz štirih strani in tudi od italijansko-nemške meje.

Bataljon se je ob tem spoznanju naglo razporedil po grebenih nad kmetijami, da bi imel več pregleda in večjo obrambno moč. Kljub hitro razvijajočemu se nastopanju, pa so prvi nemški oddelki naleteli na partizanske položaje šele med 11. in 12. uro, kajti okolica tam je strma in oviral jih je tudi sneg. Vendar so napadli tako silovito, da je bil v nevarnosti tudi partizanski štab, ki je tudi šel na položaje.

Kako se Nemci približujejo in da jih je veliko, pa je bataljon zvedel dokaj pozno, zato so na položaje zelo hiteli. Le spretnemu in odločnemu vodstvu gre zahvala in zasluga, predvsem pa komandirju 2. čete Jaki Bernardu, kot pravi Milan Žakelj, da so borci še pravi čas dosegli obrambne položaje.³

Zaradi pričakovanega nemškega napada in ker je bil vrh Pasje ravni nad Skoblom ključna točka tega masiva, je Biček del svojega voda poslal na strmine Pasje ravni že zjutraj 27. decembra. Franc Medja o tem piše:

»Naš, Bičkov vod je bil naseljen pri Skoblu na Bukovem vrhu, od koder je najbližje do vrha Pasje ravni. V pričakovanju nemškega napada je Biček del voda že zjutraj poslal na položaj nad kmetijo z nalogo, da budno pazimo na morebitni prihod Nemcev iz Lučen ali od zgoraj iz Črnega vrha in prek Pasje ravni. Bil sem na straži pod robom previsa, ki je mejil na čistino sosednega hriba.

Natanko ne vem, a bilo je med 11. in 12. uro, ko smo nekaj sto metrov nad nami opazili nemško kolono, ki se je pomikala po hribu navzdol. Prišla je torej iz smeri Črnega

vrha. Nekaj napadalcev je bilo celo v civilnih oblekah, nekaj v belih zaščitnih, nekaj pa v običajnih uniformah. O tem smo takoj obvestili vodnika Bička, ki je s preostalimi borci pohitel navzgor proti nam do roba gozda. Biček je takoj odredil, naj zasedemo položaje po robu Pasje ravni, da smo tako držali dominantne točke. Nemci so se nam približali in mi smo jih presenetili z močnim streljanjem. Čeprav smo bili med seboj dosti oddaljeni drug od drugega, smo imeli idealne položaje. Kazalo je, da hočejo Nemci prav tu prodreti skozi našo obrambo, zato so bili boji ogorčeni. S precejšnje bližine smo zadevali v živo. Šlo je za biti ali ne biti. To je bil moj ognjeni krst. S sovražnikom sem se srečal na kratko razdaljo, ko sta odločala pogum in hladnokrvnost. Biček mi je sam izbral položaj ter mi zabičal, da se od tam ne smem premakniti pokonci, sicer bo po meni. Tako smo več ur zadrževali napadajoče Nemce, ki so na naših položajih utrpeli največ žrtev.

Vodnik Biček je rekel: 'Te tu bomo pa že pospravili, saj jih ni veliko.'

Toda iz smeri Lučen je prišla še druga kolona, ki nas je ogrozila s hrbtne strani. Zato so bili boji vseskozi ogorčeni.«^{3a}

Nemci so torej silovito napadali. Poveljstvo bataljona je ugotovilo, da hočejo po vsej sili bataljon presekati na dvoje. To so nameravali storiti prav na Bukovem vrhu in na Pasji ravni nad Skoblom, kamor so izredno močno pritiskali. Ta hrib je res dominantna točka, zato so ga Bičkovi partizani za-grizeno branili. Samo pri poskusih na Bukovem vrhu so Nemci v kratkem času izgubili okoli 15 mož, več pa so imeli ranjenih. Tam je napadal 93. rezervni policijski bataljon, ki je imel tudi največ žrtev; samo nad Skoblom 13, kakor po nemških dokumentih navaja dr. Tone Ferenc.

Franc Biček o začetkih obrambnih bojov tega dne pravi:

»Ko je s Pasje ravni pritekel kurir s sporočilom, da se približujejo Nemci, sem s preostalimi borci naglo pohitel od Skobla k tovarišem. A bili smo že pozni in vsi skupaj smo morali spremeniti položaje. Razporedili smo se po robu Pasje ravni in opazili, da so nekateri napadalci tudi v civilnih oblekah, da bi nas tako prelisičili. Kmalu smo podrli več Nemcev. Na tistih položajih smo bili od čete tako oddaljeni, da sem četnega komandirja Jako Bernarda mogel opaziti le z daljnogledom. Zaradi strmih grap in ostrih bojov so bile zveze med nami skoraj nemogoče in vsak je moral ukrepati samoinicia-

tivno. V glavi mi je ostalo le Gregorčičevo naročilo, da moramo položaje držati za vsako ceno.

Ko sem se vzpenjal proti položajem še više in dosegel neko skalo, se je isti trenutek na drugi strani pokazal Nemec. Samo pritisnil sem na petelina pripravljene brzostrelke, in Nemec se je zvrnil v sneg, meni pa ni bilo nič.

Naši fantje so se dobro držali, zato Nemci tu niso mogli skozi našo linijo. Nekajkrat so napadalci prišli čisto do nas. Vmes so bili tudi Korošci. Sam sem enega, potem ko smo jih odločno odbili, slišal, kako je začuden pogrkovaje ugotovil: „Preklete, močni so pa!“ Takoj sem mu zavpil nazaj: „Še ti pridi k nam, pa bomo še bolj!“

Brat Henrik je bil v tistih dneh tudi postavljen za vodnika. Ko je zaslišal streljanje nad hišo, kjer se je ukvarjal z neoboroženimi novinci, jih je pustil, da so se umaknili po svoje, kajti praznih rok niso mogli pomagati, sam pa se je s puško priključil našemu vodu na Pasji ravni. Potem smo napadalce podirali še bolj.

Držali smo se do večera in razen Jožeta Koruze, ki je med približevanjem zašel med Nemce in so ga verjetno najprej ujeli, nato pa ubili, nismo tu zgubili nobenega drugega borca.«^{3b}

Skoblova kmetija na Bukovem vrhu s Pasjo ravno v ozadju
(foto Fr. Planina)

Veliko žrtev je ta dan utrpel tudi SS-nadomestni bataljon »Westland«. Ta je napadal pri Ostrožu (920 m), ki se dviga vzhodno od Skobla in Bukovega vrha.⁴

Na teh ključnih položajih je bila razporejena preostala 2. četa in njen komandir Jaka Bernard je vseskozi hodil med branilci, jih premeščal na boljše položaje in jih bodril.

»Borbena morala je bila tako visoka, da smo na vsej črti začeli peti ,Bratje, le k soncu, svobodi‘.

A tudi na položajih 1. čete, ki je bila usmerjena bolj proti Črnemu vrhu in Škofji Loki, borci niso poznali umika. Tako Nemci niti na enem kraju niso mogli prebiti naše fronte in napraviti zmede... Nad Skoblom na Pasji ravni pa so tri ure neprenehoma pritiskali proti našim in skušali prebiti našo črto prav tu...« pravi Milan Žakelj v svojih spominih⁵

O teh bojih so ohranjeni tudi spomini drugih borcev. Kako je ostre spopade doživljal Jože Galičič, zvemo iz naslednjega:

»Takrat sem bil že kurir pri komandirju 2. čete Jaki Bernardu. Marsikaj sem imel priložnost videti in doživeti, kajti Bernard je bil nagel, odločen, pronicljiv in silno hraber.

27. decembra smo z Bernardom prilezli na vrh, kjer je bil Peterneljev vod. Pri bajti na Pasjem kralju vrh hriba smo od daleč ugibali, kaj se godi na Črnem vrhu. Bilo je nejasno, vendar smo razločili tam precej premikajočih se točk. Ko pa se je ozračje malo razčistilo, smo z daljnogledom ugotovili, da so Nemci. To je bilo že nekaj čez poldne.

Prihajali so v kolonah in ugotovili smo, da lezejo k nam iz štirih smeri. Ena njihova kolona je pritiskala celo iz polhograjske strani, kjer je bila nemško-italijanska meja. Občutili smo, da bi nas z vrhov radi potisnili v dolino, kjer so nas čakale močne zasede, ki naj bi nas potolkle. Z vojaške plati gledano, je bil to dober načrt, nekaka prevara.

Bernard je bil pronicljiv vojak in takoj sem začel raznašati obvestila o smereh nemškega gibanja, o njihovem približevanju in o približnem številu moštva v kolonah.

Tako so naše skupine zasedle pomembne položaje že pred Nemci. Na položaje pod vrhovi smo šli tako, da z njihove poti ni bilo mogoče opaziti sledov. Na daleč nismo streljali.

Nemci so bili kmalu pod vrhom in vse je kazalo, da so o smereh, o času in načinu napadanja dogovorjeni do precizno-

sti. In ko so se nam čisto približali, smo užgali prvi! Ropotalo je po vseh vrhovih, a Nemci niso odnehali.

Bernard z naših položajev, ki so bili dobri, ni dovolil nobenega umikanja. Šlo je zob za zob. Če pa je padel kakšen izmed njih, so ga na vsak način hoteli odvleči. Očitno jim je bilo mnogo do tega, da mi ne bi dobili njihovih uniform in njihovega orožja. Zato jih je pri reševanju precej padlo. Za nas — novince je bil to hud ognjen krst! Med tistim bojem so stari partizani radi pripovedovali, da deset Nemcev na enega nas, še ni nič hudega! Mi, predvsem mlajši, smo to tudi verjeli in se tako skušali obnašati.

Nemci pa so okoli nas načrtno stiskali obroč, ki se je vse bolj zoževal. Njihove rakete so švigale na vse strani. Potem so nam začeli pošiljati tudi nekatere žene tistih, ki so bili z nami.

Predvsem družinski očetje so začeli omahovati! Kljub našemu odporu je bila nemška sila velika, boj trd, ljudje tega nevajeni, zima je pritiskala, poleg tega pa je šlo nekako drugače, kakor so si zamišljali ob odhodu in kakor jim je bilo rečeno. Ljudje so začeli izginjati.

Začelo se je mračiti in Nemci tega dne svojega načrta še niso uspeli realizirati. So pač računali na naslednji dan!«⁶

Nemci so tedaj že uporabljali tudi prenosne radijske postaje, ki so jih poleg ene večje dobili na Bled iz Recklinghausena 20. decembra 1941, kakor o tem piše dr. Tone Ferenc v »Borcu« leta 1971 na strani 760. Zaradi tega so zlahka takoj usmerjali svoje čete tja, kamor se jim je zdelo najbolj nujno, medtem ko je bila partizanska zveza samo kurirska. V strmih bregovih in v snegu ter po obstreljevanih položajih je bilo to zvezo le težko vzpostaviti.

Intendant Tone Ambrožič, partizan od poletja 1941, pa pravi:

»Naša fronta je bila dolga, vendar ne sklenjena. Če smo hoteli Nemce, ki so lezli proti nam od vseh smeri, zaustaviti, smo se pač morali razdeliti.

Ker pa nam tedaj ni manjkalo poleta, nas ni kdo ve kako skrbelo.

Tedaj sem bil pri kuhinji. Tam je bil v rezervi vod s šestindvajsetimi možmi. Nemci so resnično prihajali od vsepovsod, da nisi vedel, kam bi najprej streljal. Ropotati je začelo po vseh robovih.

Za božič so imeli kmetje pripravljene dobrote, ki so nam jih kmetice celo s koši, kakršne imajo zaradi strmin, prinašale na položaje. To nas je še bolj hrabrilo, da nismo odnehali.

Na neko hišo — bilo je pri Koširju na Valterskem vrhu, kjer smo dobili ogromnega vola, kakršnega nisem videl ne prej ne pozneje, so Nemci še posebno zagrizeno napadali. Kmalu smo spoznali, da je za to hišo določena posebna skupina. Nemci so namreč mislili, da je v tej hiši partizanski štab. Proti tej domačiji so torej lezli z več strani. Pokalo je pred menoj, za menoj, levo in desno. Pogledoval sem okoli sebe in to streljanje spredaj in zadaj me je močno zaskrbelo. Ležeč v snegu sem se oziral za tistim, ki naj bi bil za menoj. Počasi sem le pogruntal, kako je s to rečjo: tedaj sem se prvič srečal z dum-dumkami.

Janez Perko, ki je bil takrat desetar, je z mitraljezom šel v zvonik cerkvice, da bi imel boljši pregled. Janez se res ni ničesar bal. Nemci so bili oddaljeni le še za slab streljaj. Takrat je prijel za puško tudi kuhar. Pustil je kotel in vse skupaj, videč, da je pritisk hud. Ljudem pri kuhinji je zavpil: „Za menoj!“

Blizu tam je bil kozolec. A kuhar ni nič gledal, če so tovariši šli za njim. Saj ni bilo niti časa. Naslonil je puško na lato kozolca in našigal, da je bilo veselje. Proti njemu pa so tudi tako streljali, da so od kozolca letele treske.

S tem dejanjem je za seboj potegnil še več borcev, ki so se bolj previdno držali v kritju. Ko sem bil prepričan, da ga bodo pri kozolcu preluknjali, sem mu zavpil:

„Umakni se! Tam bo po tebi! V kritje!“...⁷

Janez Žvan-Dravski, tudi partizan iz poletnih dni, ki tudi v teh bojih ni bil med zadnjimi, dodaja:

»Spominjam se neustrašnega borca. Pravili so mu Brico (Ivan Zupanc). Bil je nezgrešljiv ostrostrelec. Veliko sem jih srečal, a boljšega menda res ne. Tam nas je s 400 metrov oddaljenosti skozi daljnogled opazoval nemški oficir. Pokazali smo mu ga. Njegove oči so ga kmalu našle in rekel je samo: „Pazi ga!“

Potem je počasi dvignil puško, pazljivo in mirno meril in ga z gotovostjo spodnesel. Pri tem mu je razpolovil celo daljnogled, katerega polovica je v Škofjeloškem muzeju.

Pa še nekaj redkega je bilo pri tem človeku. Če je prišlo povelje za umik, je vedno godrnjal:

„Spet umik! Uvek umik! Nikamor ne grem!“

Le stežka smo ga spravili s položaja.

Na Valterskem vrhu je neki kmet pobral že izrabljeno mitralježno cev. Bila mu je všeč zaradi rebrastih navojev v notranjosti. Ogledujoč jo, je dejal:

„Za zavoro bo kar imenitna!“ in jo je spravil.

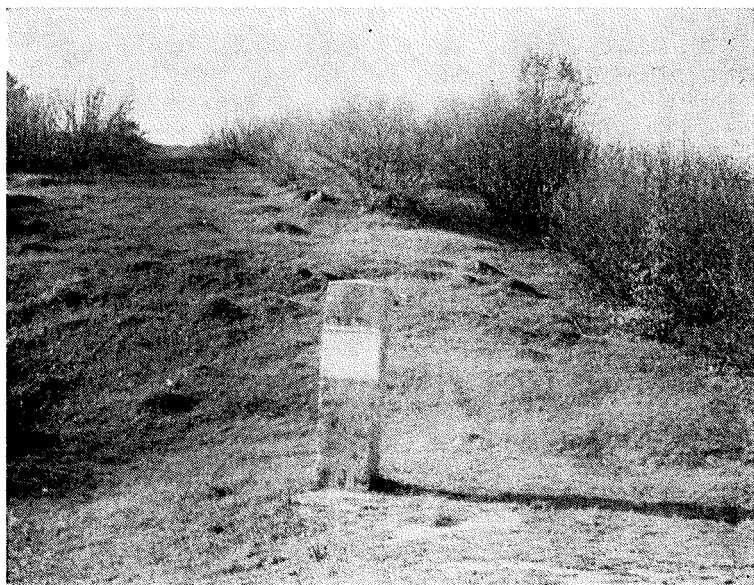
Potem, ko so pridirjali Nemci in mu napravili preiskavo, so staknili tudi to cev. Zadostovalo je, da so segli po njem.

Nič ni zaleгло. Vse dokazovanje je bilo zaman: pri njem so našli kos orožja, in to je plačal z življenjem.

Ko smo hodili po tistem snegu je bilo tako mraz, da se je za nami delalo ivje, ki je bilo dobrodošlo vsaj zaradi sledov, ki jih je dostikrat zabrisalo.«⁸

Tisti dan je padel tudi drzni in hladnokrvni mitraljezec Janko Mlakar iz Šenčurja, star komaj sedemnajst let. O tem dogodku primorski rojak Franc Čopi ve povedati tole:

»Na Pasji ravni smo se trdo spoprijeli. S Henrikom Bičkom sva tedaj imela puški. Najprej sva pokončala nemškega

Pasja ravan, kjer so 27. decembra 1941 bili zagrizeni boji

mitraljezca, ki je bil najbolj nevaren. Nemci so na vsak način hoteli rešiti orožje, ki je pravkar utihnilo. Reševanje orožja in padlih Nemcev z uniformami je bilo v tistih bojih za Nemce sploh značilno. A mi jim tega nismo dovolili. Streljali smo se čisto od blizu. Tam, kjer sva bila s Henrikom, je bil položaj tak, da sva merila samo v živo. In zadela seveda. Pravzaprav to bolj velja za Henrika, ki je bil tak strelec, da sem mu zavidal. Ostrostrelec, ki se mu ne bi nastavljal tudi na kilometer daleč. Pozneje smo tam ob nemškem šarcu dobili devet ali deset ubitih Nemcev. In mitraljezec Janko Mlakar, še skoraj pubertetnik, kaj vse je ta počel z orožjem! Ni bil še izučen obrti, ko je šel k partizanom...

Janka so tovariši po tej bitki dobili na Polhovcu na vrhu nekega prijaznega hribčka. Toda mrtvega, z roko na petelinu, v njegovem telesu pa je bil cel rafal krogel, ki jih je med dvobojem pod vrhom vanj spustil nemški policist iz avtomatskega orožja. Tudi on je ležal z brzostrelko v zmrznjenih rokah, z glavo obrnjen proti Jankovi glavi, komaj meter stran.

Vse skupaj pa se je zgodilo na dramatičen način, kar smo zvedeli zvečer. Med bojem je šlo tudi za tisti »kucelj«. Kdor bi ga dosegel prvi, bi zagospodaril daleč naokoli, kamor seže strel. To so vedeli Nemci in tudi mi. Tega se je lotil Janko. Hitel je navzgor, trgal sneg in ni se oziral nazaj.

Zdaj je legel, zdaj spet čistil pred seboj s kratkimi rafali. Dosegel je vrh. Da bi prišel tja gor kakšen Nemec, še ni bilo videti. Tako je verjetno mislil tudi Janko. Žal napak, kajti Nemci so imeli na sebi bele zaščitne obleke. Tako se je tisti Nemec tudi priplazil proti vrhu, ne da bi Janko vedel zanj in za nevarnost, ki mu je pretila. In ko sta oba ogledovala pred seboj, če jima ne preti sovražna cev, sta se opazila oba hkrati. In ker sta bila nedvomno oba nagla, spretna in dobra vojaka, sta tudi na petelina pritisnila oba hkrati. Bila sta si tako blizu, da niti meriti ni bilo treba. Zdrdrala sta dva rafala in le za dve roki vsaksebi sta se zarila v sneg, ki je pordel od njune krvi.«⁹

V decembrskih dneh je prišlo v partizane v Poljansko dolino tudi osem prostovoljcev iz Kranja in Stražišča. Bili so v glavnem delavci, ki so kljub takojšnjim bojem dobro prestali ognjeni krst.¹⁰

Cveto Novak o dogodkih na Pasji ravni in Polhovcu dodaja:

»Nemci so napadli energično. Naše vrste še niso bile utrjene in urejene, kajti v bataljonu smo imeli dve tretjini novincev in skoraj polovica je bila brez orožja. Zato ni bilo čudno, če se je vojaška zmogljivost, polet in zavest v primeri s tistim pred nekaj dnevi, precej spremenila. Kljub temu smo imeli le majhne izgube, Nemci pa se niso mogli pohvaliti s podobnim. Poleg tega niso dosegli, kar so se namenili.

Žal sem v tem boju izgubil nekaj svojih dobrih tovarišev iz naše rašiške skupine: od nas so Nemci odrezali Marjana Rožanca, Vinka in Srečka Burnika, Tineta Zaletela, Milana Juvana in Mirka Kraljiča. Ti so se spet potem prebili čez Soro in šli spet čez Savo. Tako sem potem poznal le pet, šest tovarišev, s katerimi smo prišli skupaj iz Dolomitov. Strašno mi je bilo žal za tovariši in dobrimi prijatelji še iz predvojnih let. Posebno še, ker dolgo nisem vedel za njihovo usodo.«¹¹

Organizator vstaje v Poljanski dolini Maks Krmelj, ki je tudi sodeloval v teh bojih, dodaja:

»Brez pretiravanja lahko rečemo, da je na Pasji ravni in v okolici padlo ta dan nekaj desetih napadalcev. Koliko, ni mogoče reči, ker so podatke o tem Nemci skrivali. Vem pa, da je bilo po enem samem poročilu iz Begunj, kjer je bil tedaj zaprt Maks Kalan, pripeljana tja s Pasje ravni 72 ranjencev.

Zelo zanimivo pa je bilo že tu obračunavanje med samimi napadalci. Mi tedaj sicer še nismo vedeli, da so se SS-ovcem in gestapovcem Luksemburžani že začeli upirati. Pravzaprav je prav to zaustavilo napredovanje nemškega napada na nas.

Proti večeru 27. XII. 1941 so policisti nad Skoblom kar dvakrat po vrsti jurišali proti položajem naših. Slišali smo tudi njihovega kapetana, ki je napadajoče poganjal navzgor, dokler ga ni podrl ostrostrelec Brico.

Naenkrat se je z nemških položajev začulo vpitje:

„Fuj Hitler!“, „Živio Moskva!“, „Dol s fašizmom!“ in „Živio Stalin!“ Vpili so v nemške policijske uniforme oblečeni Luksemburžani, ki so jih SS-ovci poganjali proti nam. Tako so se prav ti znašli med dvema ognjema: med našim in policijskim!

Tedaj je bil nemški napad na mah ustavljen in spodaj, v dolini pod Skoblom, so policisti obračunavali z Luksemburžani.

Mi si tega tedaj še nismo znali razlagati, a prav to je povzročilo, da Nemci tu niso nadaljevali z napadom. Če se to ne

bi zgodilo, bi Nemci verjetno — in to kljub naši zagrizeni obrambi — dosegli naše položaje. Ne da bi mi to mogli vedeti, so nam tedaj Luksemburžani, razporejeni med policisti, olajšali obrambo in zmanjšali žrtve.

In še tole: policisti so imeli res dosti mrtvih. Preden smo odšli iz Poljanske doline, smo samo na enem kraju s komandirjem Jakom Bernardom zložili na kup dvanajst mrtvih in že zmrznjenih policistov ter jih obložili s kamenjem. V ta kup smo postavili desko, na katero je Jaka Bernard s kosom oglja napisal naslednje svarilo:

Narodni heroj Jaka Bernard, komandir 2. čete Cankarjevega bataljona, padel 9. februarja 1942 na Stirniku

,TAKO SE BO ZGODILO VSAKEMU, KI BO Z OROŽJEM STOPIL NA SLOVENSKO ZEMLJO!'

Komandir Jaka Bernard je bil res čudovit vojak!«¹²

Ti ostri in srditi boji na Pasji ravni, Polhovcu in bližnjih vrhovih so trajali vse popoldne in šele zvečer so se nemške enote umaknile s položajev. Iz doline pa niso odšle, kar je dokazovalo, da bi naslednje jutro skušale stisniti obroč in tedaj doseči to, kar so nameravale 27. decembra. To so pokazali dogodki naslednjega dne.

Franc Medja o koncu bojev na Pasji ravni pripoveduje takole:

»Nemci so morali priznati poraz. Imeli so dosti žrtev. Zaradi tega je vodnik Biček računal: če Nemci pri umiku niso utegnili s seboj odnesti tudi mrtvih, bi nemara tu lahko prišli še do orožja. Odločil se je, da gre ponj na drugo stran grape, kjer so bili čez dan nemški položaji. To je bilo ob vznožju Pasje ravni. S seboj je vzel brata Henrika in vprašal, če je še kdo pripravljen iti z njima. Priključil sem se jima. Malce tesno mi je bilo pri srcu, ko smo zašli na položaje, od koder so nas čez dan tako nevarno obstreljevali. A v družbi s tako prekaljenima borcema sem hitro pozabil na strah. Tam smo res nabrali precej različnega orožja, poleg tega pa tri daljnogleda in fotoaparata, kar pomeni, da smo pregnali tudi oficirje. Res se jim je moralo muditi, ko so pustili tam toliko orožja. To se je Nemcem zgodilo le redkokdaj.

Mene pa je veselilo predvsem to, da sem ognjeni krst prestal tako uspešno. Ko smo se pozneje zbrali, smo se vsi veselili tega plena in uspešnega boja.«

Franc Biček pa je zaključil takole:

»Zvečer smo pod vrhom Pasje ravni zaplenili precej orožja, toliko, kolikor smo ga trije mogli odnesti. Prinesli smo ga k Skoblu in ga razdelili. Vmes so bili tudi trije daljnogledi in fotoaparata. En daljnogled in fotoaparat imam še danes in oba sta še dobra. Pozneje sem kot komandant Poključkega bataljona in Gorenjskega odreda s tem aparatom poslikal več filmov. Kaže, da so bile to prve slike gorenjskih partizanov. Poslali smo tudi po pogrešanega Jožeta Koruzo, ki so ga tovariši precej dolgo iskali. Nazadnje so ga prinesli k Skoblu, pokopali pa smo ga nad hišo na koncu njive, kjer je zdaj spomenik. Kmalu za tem je prišlo povelje za premik in odhod iz Poljanske doline.«^{12a}

Kako zagrizeno so se tedaj tolkli partizani na Pasji ravni in njeni okolici, kljub temu, da ne navajajo števila padlih, Nemci zelo jasno priznavajo. O izgubah 27. decembra 1941 govori historiat oborožitvene inšpekcije XVIII. vojaškega okrožja takole:

»Resnejši so nemiri na Kranjskem, ker so gorovja brez poti in bližina italijanske meje. Dokazano je, da je Ljubljana središče gibanja, ugodna za partizane. Ti se združujejo v manjše tolpe od 40 do 100 mož in tudi v večje od 200 do 500

Padli na Pasji ravni 27. decembra 1941: Jože Koruza iz Kranja, doma iz Prezlja na Primorskem, Janko Mlakar iz Senčurja, mitraljezec, Ivan Subić iz Poljan, Ciril Demšar iz Hotovlje in Miha Pušavec iz Vogelj pri Kranju (manjka slika Vinka Dolenca iz Praprotna)

mož, ki imajo spretno vodstvo in so izdatno oborožene s težkimi in lahкими strojnicami ter brzostrelkami in tudi zadostno preskrbljene s strelivom.

Razmere so zahtevale uporabo močnih policijskih sil in tudi vojske. V poslednjih dneh preteklega leta je prišlo do večjih bojev, v katerih *sta obe strani imeli mnogo mrtvih in ranjenih. Vendar pa ni uspelo, da bi tolpe obkolili in uničili* (podčrtal I. J.). Vedno najdejo kakšno luknjo, skozi katero uidejo. Boji še niso končani, temveč še trajajo.¹³ Večje pohvale za vodstvo gorenjskih partizanov si ne moremo želeti, hkrati pa še pohvale pravilno izbrane gverilske taktike, združene z nepopustljivim in napadalnim delovanjem.

Kljub močnim nemškim napadom so partizani tisti dan imeli le šest mrtvih. Padli so: Janko Mlakar iz Šenčurja, Jože Koruza iz Kranja, Miha Pušavec iz Vogelj pri Kranju, Ciril Demšar iz Poljan, Vinko Dolenc iz Praprotna in Ivan Šubic iz Hotovlje, sedem borcev pa je bilo ranjenih.¹⁴ Kljub razmeroma maloštevilnim žrtvam so bile zaradi ranjencev velike skrbi, kajti nemška obkolitev ni obetala nič dobrega. Poleg tega jim je tudi sneg povzročal težave.

Zaradi hudega nemškega pritiska, ostrih bojev takoj po prihodu med partizane, pomanjkanja orožja, nekaterih padlih borcev-domačinov in vplivih, ki so bili že omenjeni, je bil proces odhajanja novincev močno pospešen. Čeprav so sodelovali pri obrambi s starimi partizani, je nemška premoč le storila svoje. Začeli so dvomiti in misliti, da je »za boj le še prezgodaj«, da se morda le »nikomur ne bo nič zgodilo, če se bo vrnil« in podobno. Zato so voditelji upora imeli dosti dela s prepričevanjem ljudi, naj ne nasedajo nemškim obljubam. Mira Svetina o tem pravi:

»Zame, za partijske in politične delavce je bila tedaj največja težava v tem, kako prepričati ljudi, da ne bi nasedali nemški demagogiji; obljubam, da se nikomur ne bo nič zgodilo, če se bodo moški vrnili domov.

Kljub našim naporom se je to zgodilo na Jesenicah, v Bohinju in v Poljanski dolini. Sledilo je prav to, kar smo jim govorili: aretacije, streljanja, taborišča...«¹⁵

Največ takih, ki so se vrnili, so bili predvsem iz zgornjega dela Poljanske doline, iz Javorij, Žetine, Volče in drugih vasi. Ko ni nič zaleglo, je vodstvo bataljona zagovarjalo stališče prostovoljnosti, kajti začejala se je tudi ostra zima.¹⁶

Predvsem je bilo čutiti sovražnikovo obkolitev, pri čemer je nemškim enotam pomagala tudi italijanska vojska. General Robotti je namreč svoji grenadirski diviziji naročil: »Opozarjam vas na uporniško tolpo šeststotih komunistov v bližini Črnega vrha, v neposredni bližini naše meje. Ukrenite vse potrebno, da bo njihov prihod na naše ozemlje preprečen ter da bodo v primeru takega poskusa uničeni.«¹⁷

Tako je v sodelovanju z nemškim poveljstvom italijanska skupina pomagala zapreti nemško-italijansko mejo.

Poleg neoboroženih ljudi, ki so odhajali domov, se je skozi nemške položaje pretaknila tudi desetina domačinov z dvema

strojnicama. Ta je v Poljanski dolini tudi ostala, in sicer v zgornjem predelu.¹⁸

Odrezana od glavnine je ostala tudi skupina sedmih borcev iz nekdanje rašiške čete, tudi z dvema strojnicama. Ko je skupina ostala sama, se je pod vodstvom Milana Rožanca v smeri Medvod prebila čez Savo in se v začetku januarja priključila mladi Kokrški četi, ki je bila ustanovljena 10. decembra 1941, v času priprav na zimsko vstajo.¹⁹

Zimske in vojaške razmere so se zdaj tako zaostrole, da je bilo treba misliti na rešitev iz obkolitve. Patrulje so namreč ugotovile, da napadalci niso odšli iz svojih jutranjih izhodišč. Na vsak način je bilo treba premisliti, kako in kam se izviti iz nemških klešč, ki so se čedalje bolj zapirale.

Takratne partizanske uspehe priznava polkovnik Handl, poveljnik angažiranih sil za Gorenjsko, že 22. decembra 1941, ko pravi, da se je »v zadnjem tednu na tukajšnjem ozemlju začelo dobro organizirano, bliskovito uporniško gibanje...« V poznejših letih, tudi ko so bile tu partizanske brigade, se Nemci zaradi nemoči niso nikoli več umaknili iz tolikšnega števila orožniških postaj — kar iz osemnajstih — kakor prav v decembru 1941 (podčrtal I. J.).²⁰

*

Čeprav nas tu zanima predvsem vstaja v Poljanski dolini, oziroma na škofjeloškem območju, se z nekaj podatki ne moremo in ne smemo izogniti tudi vstaji, ki je zajela zgornji gorenjski kot in se začela tudi pod Krvavcem. Na sestanku v Bukovščici sta Stane Bokal in Polde Stražišar dobila nalogo, da s skupino borcev odrineta v Bohinj oziroma v okolico Jesenic in tam začneta z mobilizacijo in vstajo. Iz Cankarjevega bataljona na Mohorju je prve dni decembra odšlo prek Jelovice dvanajst partizanov, kakor je bilo omenjeno že spredaj.

Ta skupina se je čez nekaj dni ustavila na obronkih Polkluke pri aktivistu Matevžu Volfu v Slamnikih nad Bohinjsko Belo. Pri njem so dobili zvezo s partizani, ki so ostali na tem območju ter vzpostavili stik z nekaterimi aktivisti v Bohinju, v gorjanskih vaseh in na Bledu.

Tu se je partizanska skupina tudi ločila. Polde Stražišar je namreč polovico borcev odpeljal naprej v bližino Jesenic in pod Karavanke. Ta skupina se je ustavila na Cimpkovem rovtu pod Valvasorjevim domom in od tu začela razpredati niti s terenskimi organizacijami OF.

Dne 10. decembra 1941 je bil pri Matevžu Volfu v Slamnških sestankih skupine partizanov in aktivistov. Razpravljali so o mobilizaciji in izvajanju vstaje ter postavili štab za blejsko-bohinjski kot. Za komandanta je bil imenovan Stane Bokal.

V naslednjih dneh, ko so se partizani in aktivisti razšli po gorenjskih in bohinjskih vaseh, so priredili več sestankov in zborovanj, na katerih je sodelovalo tudi po večsto ljudi. Organizatorji so jih pripravljali in navduševali za vstajo, za katero so se odločili kljub pomanjkanju orožja in kljub zimi.

Načrt vstaje v bohinjsko-blejskem kotu je bil naslednji:

Upornikom iz Gorij in z Bleda, ki se bodo zbrali prvi, naj bi se 15. decembra ponoči pridružili Gorjušci in Koprivničani. 16. decembra zjutraj se bodo najprej spustili s Koprivnika v Nomenj, ga zavzeli in se utrdili, zaustavili jutranji delavski vlak in se potem z njim odpeljali nazaj v Bohinjsko Bistrico. Tam se jim bodo pridružili Bohinjci iz obeh dolin, kjer jih je pripravljajl Tomaž Godec, ter skupno očistili ves Bohinj, nato pa še Gorje. V zvezi s tem bodo izvedli potrebne varnostne ukrepe: ceste bodo zaprli z drevjem, pretrgali bodo telefonske zveze in postavili zasede. Izostanek delavskega vlaka, ki je iz Bohinja na Jesenice prihajal ob pol šestih, bi bil znak, da se je vstaja v tem predelu uspešno začela.

V istem času naj bi uporniki okoli Jesenic začeli osvobajati jeseniški kot.²¹

Odziv prebivalstva je bil velik in samo iz petnajstih gorskih in bohinjskih vasi se je na Koprivniku zbralo že prvi večer okoli 350 ljudi. Organiziran je bil bataljon »France Prešeren«, njegov komandant je postal Stane Bokal, četna komandirja pa sta bila Andrej Žvan in Tomaž Godec.²²

Navdušeni uporniki so se na Koprivniku zbrali ponoči s 15. in 16. december 1941. Zaradi pomanjkanja orožja — imeli so le okoli 30 do 40 pušk — je večina nosila sekire in žage, kar je bilo potrebno pri podiranju drevja.

Kmalu po tretji uri zjutraj so se uporniki spustili v Nomenj. Bataljon je bil razdeljen na sedem vodov, izmed katerih so bili štirje večinoma oboroženi s puškami, ostali pa le z drvarskim orodjem. Del neoboroženih je ostal na Koprivniku.

V dolini so se upornikom pridružili še Nomenjci, vsi pa so bili porazdeljeni po vodih in zadolženi z različnimi nalo-

gami. Tu se jim je pridružil tudi četni komandir Tomaž Goddec, ki je skupno s Stanetom Žagarjem mlajšim pričakal upornike v Nomnju. Med podiranjem drevja na cesto in železniško progo, med približevanjem k železniški postaji in med pripravami za zavzetje Nomnja sploh, pa so jih presenetili Nemci. Ti so se na dveh kamionih pripeljali iz bistriške strani. To je bila policijska četa 93. rezervnega policijskega bataljona, ki je bila zaradi izdajniškega sporočila enega izmed domačinov o tem, kaj se pripravlja, 15. decembra poslana v Bohinjsko Bistrico.²³ Toda o tem nihče ni nič vedel, zato je bilo presenečenje v Nomnju toliko hujše. Začelo se je medsebojno obstreljevanje, a ker so bili Nemci v vsakem pogledu na boljšem kakor slabo oboroženi uporniki, je poveljstvo uvidelo, da se morajo umakniti nazaj v strmine nad vasjo. Žrtev pri tem ni bilo.

Medtem je iz Bohinjske Bistrice pripeljal delavski vlak, ki je zaradi nepredvidenega nemškega napada nemoteno odpeljal naprej proti Bledu in Jesenicam.²⁴

Uporniki so se med obstreljevanjem počasi umikali po globokem snegu proti vrhu.

Bataljon se je tako skrčil na »Prešernovo četo« z 80 možmi, ki se je premaknila na Zatrnik.

Ljudje so se potem s Koprivnika in Gorjuš demoralizirani začeli razhajati, pripravljeni Bohinjci pa so zaman čakali, kdaj se bodo priključili zmagovitim upornikom z vlakom.

Tako je bilo zaradi izdajstva in nastopa nemške policije izvajanje vstaje v tem predelu zavrto že v začetku.

Zjutraj so Nemci v Nomnju požgali pet hiš, ostale pa preiskali. To so storili tudi na Gorjušah in na Koprivniku ter dva fanta, pri katerih so našli orožje, odvedli v Nomenj ter ju vrgli v gorečo hišo. Takoj za tem so začeli ljudi tudi aretirati, jih zapirati v begunjsko kaznilnico in jih pošiljati v koncentracijska taborišča.²⁵

Kot vidimo so tudi tu Nemci reagirali takoj in silovito. Uspešni so bili predvsem zaradi poučenosti, o čemer 24. 12. 1941 govori tudi orožniško poročilo polkovniku Handlu:

»... Od *zaupnikov* (najprej od Franca Sodje iz Češnjice št. 5, potem pa še od Avgusta Dijaka s Koprivnika) *smo izvedeli, da so komunisti (v Bohinju) imeli zborovanje* (podčrtal I. J.). Zato je 15. 12. 1941 proti 22. uri prišel v Bohinjsko Bistrico vojaški oddelek (pravilno: policijska četa 93. rez. policijskega

bataljona), ki naj bi razbil zborovanje. Ko se je ob štirih zjutraj vračal, so ga v Nomnju zadržale postavljene barikade in obstreljevali komunisti... Orožniška postaja Bohinjska Bistrica... je ogroženemu oddelku prihitela na pomoč in ga tako rešila obkolitve... 16. in 17. 12. (pravilno: 15. in 16. 12.) so bili ob železniški progi med Bohinjsko Belo in Bohinjsko Bistrico prerezani vsi telefonski vodi...²⁶ Zaradi zaupniških obvestil o pripravah na vstajo v bohinjski kotlini so Nemci prosili za pomoč in sodelovanje tudi poveljstvo italijanskega XXI. obmejnega odseka. Želeli so, da okrepe mejo predvsem v smeri Cerknega in Podbrda in prosili tudi za tri lahke strojnice, s katerimi bi okrepili nemške graničarske postaje v Davči, Sorici in Pakmanu.²⁷

»Prešernova četa« se je zaradi sporočil o krepitvi nemške policije in hude zime krčila še nadalje. Nemci so jo čez nekaj dni izvohali in jo med obsežno hajko na Pokljuki napadli. Nemško poročilo, ki ga navaja dr. Tone Ferenc, o tem pravi:

»Dne 21. in 22. 12. je velik policijski oddelek izvedel veliko akcijo na Pokljuki, v kateri so ujeli 21 oseb, 1 pa ustrelili.«²⁸

Odtlej dalje je v četi ostalo le še 24 borcev, ki so se najprej premaknili na planino Brjanco nad Slamniki, pozneje pa v planino Lipanco.²⁹

V istem času je tretje žarišče vstaje na Gorenjskem nastajalo v okolici Jesenic, predvsem v Zgornjesavski dolini.

Kakor je bilo že omenjeno, se je Polde Stražišar s skupino šestih partizanov ustavil pod Stolom. Takoj so začeli delovati in 14. decembra je nekaj borcev odšlo na posamezna in dogovorjena zborna mesta na Potokih. Tja naj bi prihajali prostovoljci, ki so bili pripravljeni pridružiti se upornikom.

Organizacije Osvobodilne fronte so oživele. Že naslednji dan je z Jesenic, z Javornika in iz Žirovnice, kjer so bile močne organizacije OF, prišlo 52 ljudi. Prišlo bi jih še več, pa je dvanajstim preprečila pot nemška patrulja. Čutiti je bilo, da Nemci o vsem tem nekaj vedo, vendar se je postopoma v Ratibovcu zbralo čez 100 ljudi. Zaradi nevarnosti je Polde Stražišar vso skupino odpeljal na Cimpkov rovt. Tako so se izognili koloni Nemcev, ki jo je vodil žirovniški župan Franc Hočevnar. Tudi tu je bilo zborna mesto izdano. Zato in pa zaradi prihoda jutranjega vlaka iz Bohinja, kar je pomenilo, da začetek vstaje tam ni uspel, se uporniška dejavnost tu ni raz-

mahnila. Ignac Strlekar, tedanji sekretar okrožnega odbora OF Jesenice je povedal, da so nadaljnji razvoj vstaje ustavili predvsem zaradi tega, ker je zjutraj pripeljal vlak iz Bohinja. To je bilo očitno znamenje, da se je nekaj zataknilo.

Na Cimpkovem rovtu so ustanovili Jeseniško četo, ki pa se je kmalu močno skrčila. Ljudje so se začeli vračati domov, preostali del pa je taboril pod Stolom in vso zimo izvajal manjše akcije.

Drugače, dosti bolj živahno pa je bilo na Dovjem, v Mojstrani in na Belci. Tja je Polde Stražišar 15. decembra poslal dva borca-organizatorja: Franca Konoblja in Ivana Vovka z naročilom, naj tudi tam s pripravljenimi aktivisti OF začno mobilizirati, »spotoma pa naj bi opravila kako sabotažno akcijo.«

Zaradi snega in časovne stiske sta prišla na Dovje kar po cesti. Pri Rabiču sta že našla aktiviste. Sestavili so »štáb za izvedbo mobilizacije in vojaških akcij«. Po izdelanem načrtu, pri čemer so upoštevali tudi vstajo v blejsko-bohinjskem kotu in v okolici Jesenic, so hoteli razorožiti orožnike na Dovjem, ki so še vedno vztrajali tam, zažgati most na Belci in na cesto postaviti zapreke, na železniško progo podreti drevje ter tako ustaviti železniški promet proti Jesenicam, zažgati železniško postajo, z orožjem, ki bi ga pridobili na Dovjem, pa bi se lotili tudi graničarjev v Mojstrani.

Tu so se mobilizaciji v nekaj urah odzvali skoraj vsi moški.

Na Dovjem so začeli najprej. Medtem ko so neoboroženi prostovoljci podirali drevje na cesto in železnico ter požgali cestni most v Belci, je skupina oboroženih zajela in razorožila orožnike na Dovjem. Na orožniški postaji na Dovjem so uporniki zaplenili brzostrelko, 7 pušk, 3 pištole in nekaj ročnih bomb, uničili pa so tudi uradne prostore orožniške postaje. Pretrgali so tudi telefonske zveze in postavili zasede za primer nemške intervencije.

Ker niso imeli zveze iz Bohinja, je kmalu za tem — med 16. in 17. decembrom — močna skupina upornikov odšla na desni breg Save v Mojstrano in se lotila graničarjev, ki naj bi jih bilo v postojanki le 5. A ko so se jim uporniki približali, jih je zunaj čakala zaseda. Padel je eden izmed voditeljev vstaje — Alojz Rabič — ranjen pa je bil tudi en graničar.

Tudi tu je izdajalec povzročil, da je bila začeta vstaja zaustavljena že v prvih urah.

Uporniška skupina je morala oditi iz Mojstrane, ne da bi izvršila zamišljeno nalogo. Poleg tega pa predvidena skupina zaradi neuspeha v Mojstrani ni zažgala železniške postaje.

Uporniki so se zaradi pričakovane nemške reakcije 17. decembra zjutraj umaknili na Dovške rovtje pod Karavankami, delno pa na Mežaklo. Vseh je bilo 124. Tedaj so na Dovških rovtih ustanovili Triglavsko četo.

Nemci so tudi tu začeli širiti agitacijo, naj se ljudje vrnejo domov, hkrati pa so grozili, da bodo požgali vas. V takih razmerah so ljudje začeli odhajati domov, in do 25. decembra se je četa razšla. Nemci, ki so demagoško lagali, pa so začeli z aretacijami. Do 8. januarja 1942 so pobrali 90 ljudi, jih pet ustrelili med talci, ostale pa razgnali po taboriščih.³⁰

O uporniškem gibanju v Zgornjesavski dolini, kakor piše dr. Tone Ferenc, so Nemci poročali:

»Vstaja naj bi se začela 17. decembra. V resnici je od 16. do 18. 12. 1941 izostalo z dela v jeseniški železarni 140 delavcev, ki pa so v naslednjih dneh prihajali nazaj. Tako je zdaj le še malo odsotnih.

Tisti dan, ko je prišel gauleiter, so bile na cesti od Jesenic proti Kranjski gori barikade na sedmih mestih, telefonski vodi pa so bili pretrgani. Prejšnji večer so likvidirali orožniško postajo Dovje, orožnikom pa je po 24 urah uspelo pobegniti.

Isti večer so komunisti nameravali likvidirati graničarsko postajo v Mojstrani. *Ta pa je bila prej na to opozorjena in je napad odbila* (podčrtal I. J.). V nočnem obstreljevanju je bil ustreljen neki komunist, graničar pa je bil ranjen.

Kljub temu pa je gauleiter lahko nadaljeval vožnjo. To je bila v glavnem zasluga orožništva, ki je bilo v spremstvu...

Ceprav lahko rečemo, da je vstaja zadušena, pa bojevanje s tolkami, čeravno so prispele večje enote, še dolgo ne bo končano.«³¹

Kakor smo videli že prej, so v radovljiškem okrožju tedaj na ogroženem območju opustili kar 9 orožniških postaj, njihove posadke pa začasno premestili v večje: na Bled, Jesenice itd.³²

Naslednje žarišče zimske vstaje na Gorenjskem se je začelo pod Krvavcem.

Iz Šenčurja in okolice je v prvi polovici decembra 1941 odšlo v gozdove 10 ljudi, ki so se utaborili nad Štefanjo goro pod Krvavcem. Ti so 10. decembra ustanovili novo enoto, ki se je imenovala Kokrška četa. Ta je do začetka januarja 1942 narasla na 24 borcev.³³

Vse to kaže, da je bila zimska vstaja na Gorenjskem zelo široka, da je v njej sodeloval velik del prebivalstva.

Že spredaj smo našeli represalije na vse to, za vstajo v bohinjsko-blejskem kotu in za uporniško decembrsko gibanje okoli Jesenic in v Zgornjesavski dolini pa velja še naslednje:

— v obeh žariščih je prišlo med partizane veliko prostovoljcev naenkrat, tudi po več kot 100 celo v enem samem dnevu;

— za oba primera, in tudi za skupino pod Stolom, je značilno izdajstvo, kar je že v prvih urah demoraliziralo upornike in zmanjšalo možnost nadaljnjega razvoja vstaje;

— na obe žarišči je negativno deloval izjalovljeni začetek vstaje v Bohinju, kar je že vnaprej onemogočilo uspeh;

— v vseh treh žariščih je bila pripravljenost ljudi na upor in udeležbo v njem večja, kakor so pričakovali organizatorji sami.

Zunaj vsakega dvoma je, da se kaj takega tedaj ni dogodilo v nobeni drugi slovenski pokrajini.

Ni torej nepomembno, da se je v blejsko-bohinjskem kotu pridružilo upornikom več kot 150 ljudi, v jeseniško-zgornjesavskem okoli 200, največ pa seveda na škofjeloškem območju — okoli 300. Po popisu, ki ga je obdelal Ivan Križnar, se je na Gorenjskem za daljši ali krajši čas v decembru priključilo upornikom najmanj 665 ljudi, med njimi 356 delavcev, ostali pa so bili kmečkega porekla.³⁴

Največ upornikov se je torej pridružilo partizanom na Loškem, čeprav se jih je postopoma vrnilo domov dve tretjini. Kljub temu je ostalo v Cankarjevem bataljonu okoli 130 novih ljudi, medtem ko so se v zgornjem delu Gorenjske vrnili domov skoraj vsi.

Zakaj tako?

Zelo važno je dejstvo, da je ljudem ob nemško-italijanski meji grozila izselitev. Dalje: na Loškem sta bila osnova in jedro upora dovolj močna. To je bil v bojih preizkušeni Cankarjev bataljon, ki je uspel potegniti za seboj del upornikov. Tudi orožja je bilo tu veliko več, kakor više na Gorenj-

skem. Prav tako je bilo s kadrom. Tako v blejsko-bohinjski kakor v jeseniško-zgornjesavski kotlini ni bilo dosti starih partizanov. Pri vsaki skupini jih je bilo le po nekaj in ti, zlasti še ob takojšnjih nemških posegih in v zimi, neoborožene množice niso mogli obvladati ne vojaško ne politično. Tudi teren je okoli Škofje Loke drugačen od terena v zgornjem gorenjskem kotu.

Zelo pa iz vsega tega dogajanja udarja tisto, kar je bilo enotno vsem. To je čas.

Udar v Črni vrh na koncu Poljanske doline, udar v Nomnjo v Bohinju, začetek upora na Dovjem in v Mojstrani, zbiranje upornikov blizu Jesenic, je bilo izvršeno istega dne — 16. decembra 1941. To je bilo tisto, kar je vznemirjalo okupatorjeve oblasti, kajti težko bi mogli reči, da je natančna istočasnost le slučaj, naključje? Navedeni podatki nas silijo k razmišljanju o dobro premišljenih načrtih, kajti že tedaj so v štabu gorenjskih partizanov vedeli, da pomeni presenečenje pol uspeha. Prav to pa je bilo z decembrsko vstajo doseženo.

Dokazano je tudi, da je prav vstaja preprečila izseljevanje prebivalstva iz Poljanske in Selške doline, pa tudi iz drugih krajev Gorenjske ter preprečila začasno priključitev Gorenjske in Štajerske k rajhu.

Ne glede na osip večjega dela sodelujočih upornikov je ta vstaja tudi vojaško okrepila gorenjske partizane, zlasti Cankarjev bataljon, saj je v njem tedaj ostalo čez 100 novincev, ki so bili pripravljeni na nove boje in žrtve.

Ti dogodki niso razburkali le Gorenjske, temveč tudi vso ostalo Slovenijo in tako krepili uporniškega in narodno zavednega duha ter vplivali vero v nadaljnji boj proti okupatorju.

Komaj nastale, vojaško neutrjene in slabo oborožene uporniške enote so okupatorju sicer zadale skrbi in dokazovale, da se Gorenjska z okupacijo ne bo pomirila, vendar kljub pripravljenosti niso bile kos izurjenim in nasilniškim policijskim oddelkom. Tako so nemške enote pod Alpami in Karavankami zlahka in že v začetku uničevale uporniška žarišča. Le dvanajst partizanov Cankarjevega bataljona in nekaj drugih borcev je bilo prešibko vojaško jedro, da bi moglo združevati in voditi sicer za boj pripravljene množice. Tako je nemškim okupacijskim silam, konec decembra 1941, po zadušitvi množične vstaje v zgornjem kotu Gorenjske, uspelo območje gorenjske vstaje zožiti na škofjeloško hribovje.

Dosti večje uspehe oz. večjo trdnost in trajnost pa bi decembrska vstaja na Gorenjskem dosegla, če bi se tudi drugod po vsej Sloveniji odvijale akcije skladno, istočasno. »Ko je bila po vsej Gorenjski vstaja, je bila ljubljanska pokrajina pasivna,« pravi Edvard Kardelj v pismu Titu 29. marca 1942, ko mu poroča o razmerah v Sloveniji.³⁵

8. ZARADI NEMŠKIH NAPADOV MANEVR PROTI SELŠKI DOLINI

Širjenje vstaje je bilo zaradi silovitih in takojšnjih nemških sunkov tudi v Poljanski dolini zaustavljeno. Po vsestranski presoji in po tako srditih bojih je partizanskemu štabu postalo jasno, da se bo treba močnejšim nemškim silam, sredi katerih so se znašli na Pasji ravni in Valterskem vrhu, nekako izviti in prebiti. Tudi v primeru, če bi ostali tu, dolgo ne bi mogli zdržati. Pretilo jim je razbitje, zato so misel za širjenje vstaje morali opustiti. Skrbeti je bilo treba za zbrane. Poleg utrujenosti in malodušnosti dela novincev, so imeli tudi sedem ranjencev, ki so jih morali spraviti v nego. Vsa ta vojska je zdaj potrebovala predah, mir in čas, da se uredi in utrdi, ter prilagodi zimi. Naključje je bilo, da so bili ti ranjenci v glavnem že starejši borci in da so zaradi lažjih ran še mogli hoditi.

Tedaj se je štab odločil, da bodo spet krenili v Selško dolino in da jim bo prvi cilj spet Mohor. Tam so bili znani, tam je bilo več odličnih družin, ki so bile pripravljene pomagati, tam je bila tudi Kocjanova hiša, kjer so se že zdravili ranjenci, in bi zdaj nemara sprejeli še nove. Poleg tega bi sovražnika, ki je pričakoval prehod na italijansko stran, čisto zmedli. Ko je bila odločitev sprejeta in vsestransko obdelana, tudi niso pozabili na novince-domačine, ki ne bodo vedno mogli ostati v domači dolini, čeravno je bil ob njihovem odhodu med upornike tudi to eden izmed motivov pri njihovem odločanju.

Mira Svetina o tem vprašanju pravi:*

»Še posebej je bilo treba kmete-partizane iz Poljanske doline prepričevati, da bodo morale partizanske enote manevrirati po vsem gorenjskem področju, da se ne bo mogoče vedno

* Njene navedbe o teh časih uporabljam večkrat zaradi tega, ker razen nje in Toneta Dolinška nihče izmed takratnih pokrajinskih voditeljev gorenjskega odpora ni več živ.

zadrževati samo v domači dolini. O tem je na eni izmed sej PK posebej poročal Lojze Kebe. Opisal je, kolikšne težave ima štab prav s temi lokalističnimi težnjami. Zato je bil premik iz Poljsanske doline v Selško in proti Dražgošam zelo pomemben, čeprav jih je na tem pohodu veliko »zaostalo« in so se potem, ko so »izgubili zvezo«, do spomladi skrivali v domačem okolju. Vse to je bilo treba tolmačiti pripadnikom OF po vsej Gorenjski, za kar se je angažiral zlasti PK.«¹

Kot že rečeno, pa to ni bilo lahko delo in obnašanje domačinov, posebno mož z družinami, je bilo zaradi znanih okoliščin čisto razumljivo, čeprav hkrati tudi nevarno in škodljivo.

Toda — kako se prebiti iz obroča?

Z izvidniki so v štabu ugotovili, da so Nemci, razen proti Škofji Loki, obroč okoli njih zaprli in je bilo očitno, kaj namestavajo storiti naslednji dan. Večina v poveljstvu je bila kljub temu za to, da se skozi nemške položaje prebijejo na zahod proti Kremeniku (705 m — tj. nižje od Pasje ravni), ter se naokrog pretolčejo na drugo stran Poljsanske Sore. Razgovor o tem je bil oster in nazadnje so se le odločili drugače.*

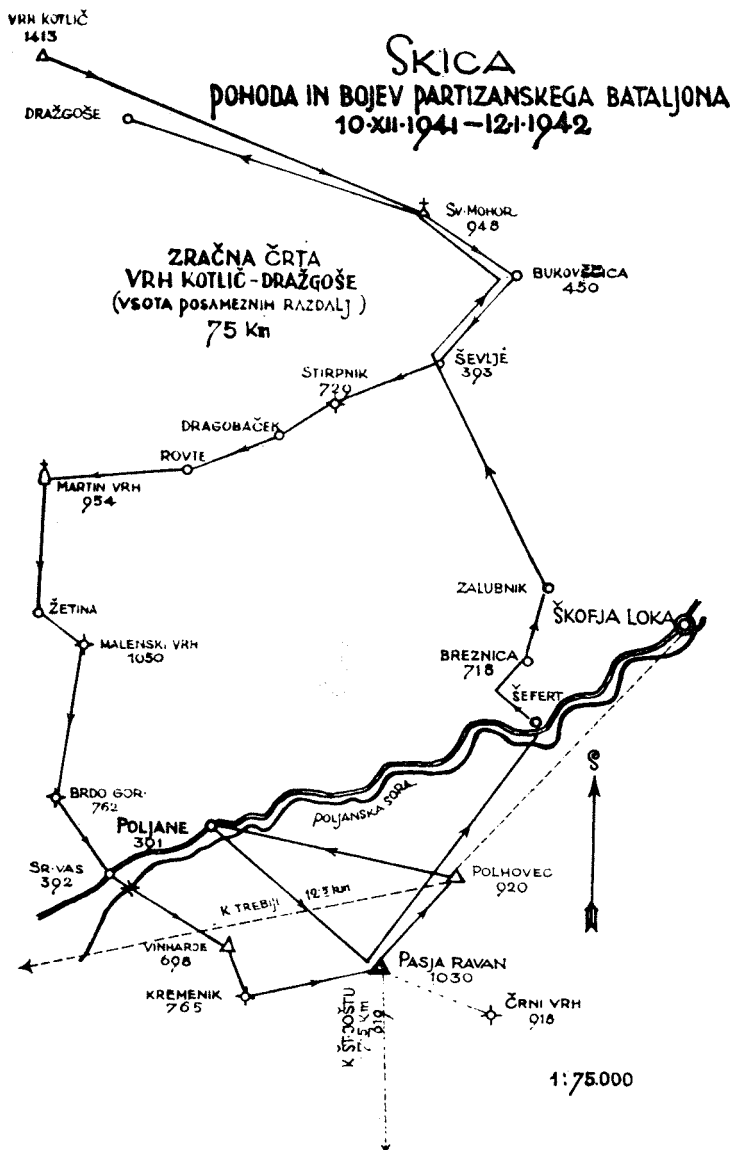
Komandir Jaka Bernard je namreč predlagal, da bi udarili v praznino proti Škofji Loki, kjer Nemcev ni bilo. To je bila slabost nemških položajev. Nekaj časa so se ostali voditelji temu čudili, ko pa so ugotovili, da je tako tveganje verjetno res najpametnejše — in tudi pot bi skrajšali — je obveljal Bernardov predlog.

Bataljon se je proti večeru 27. decembra potihem pripravljal za pot. Še preden pa so odšli, so kljub stiski in zmrznjeni zemlji poleg svojih padlih pokopali okoli deset Nemcev, ki jih njihove enote niso dosegle. Tako je zahtevalo poveljstvo.

In zdaj so namesto proti zahodu, kakor so vsi računali, udarili prav v nasprotno smer: navzdol proti Škofji Loki. Borci so sicer čudno spremljali to manevriranje, toda vodstvu so zaupali in so šli.

Pred odhodom so v štab poklicali Pavleta Kavčiča iz Škofje Loke, ki je teren dobro poznal. Naročili so mu, naj jih po-

* To je bila predvsem zasluga veččega komandirja Jaka Bernarda. Čeprav ni bil domačin, je hitro ugotovil, kako je s terenom, in s pomočjo karte je ugotovil, da bi bilo dosti bolje in za sovražnika presenetljiveje, če se bo usmeril prav v nasprotno smer, kjer ni bilo nemških položajev: proti Škofji Loki.

Skica pohoda in bojev Cankarjevega bataljona od 10. decembra 1941 do 12. januarja 1942, izdelana po medvojnem osnutku Maksa Krmelja

pelje čez Soro proti Lubniku nad Škofjo Loko. Da bi bil pohod in preboj čim zanesljivejši, je Pavle poklical na pomoč še domačina Gašperja Dolinarja.³

Pavle Kavčič to opisuje takole:

»Po Žagarjevem naročilu smo se od kmeta Koširja na Valterskem vrhu na Pasji ravni spustili v smer za Lubnik. Odšli smo pozno ponoči 27. decembra. Bilo je napeto, a šlo je brez strele; v Breznico in Sopotnico smo prigazili šele proti jutru naslednjega dne. Pot je bila naporna.

Štab se je naselil pri kmetu Rohotniku pod blegoško cesto, vojska pa se je nastanila pri sosedih v Sopotnici, kjer smo ostali le en dan. Tega se dobro spominjam zaradi tega, ker so ljudje iz Poljanske doline tu in tam še vedno odhajali domov v veri, da je vstaja propadla.

Tam smo precej govorili o teh odhajajočih ljudeh in o nadaljnjih načrtih bataljona. Razgovorom je prisostvoval tudi sekretar škofjeloškega rajona Maks Krmelj, ki je bil z bataljonom. Toda bolj ko smo se oddaljevali Poljanski dolini, več ljudi je izginjalo.

Drugi dan smo torej krenili dalje, namenjeni čez Selščico na Sv. Mohorja, ki je bil že tedaj nekakšno zatočišče v sili. Tega dne zvečer smo šli čez Sv. Tomaža za Lubnikom, čez Lušo, čez Selščico in čez cesto mimo Knapov na Mohorja. Že v Sopotnici je bilo domenjeno, da bo Mohor samo prehodno postajališče.«⁴

Franc Medja v spominih o tem premiku navaja:

»Še isti večer, 27. decembra, smo odšli na pot. Kam, borci nismo vedeli. Snega je bilo že precej, zato je bil pohod še bolj težaven. Šli smo v neznano in pot je bila dolga ter utrudljiva. Proti jutru smo se pričeli zavedati, da nas vodijo spet iz Poljanske doline in v smeri Škofje Loke. Počivali smo le malo, zato smo vedeli, da moramo kmalu doseči cilj.

Z dnem smo se ustavili strašno utrujeni nekje pod Lubnikom. Ko se je kolona ustavila, sem naslonjen na puško stoje zaspal. To se je dogajalo tudi drugim, zato smo budili drug drugega. Dan smo preživeli in prespali skriti po senikih. Jedli smo le malo, zvečer pa smo prek Tomaža nadaljevali pot v Selško dolino. V Bukovščico smo prišli še pred dnem in se nekateri zadržali pri Kocjanovih. Tam sem našel Grilovo mamo in hčerko Danilo iz Stražišča, ki sta v začetku decembra odšli k partizanom s primorskimi fanti. Ostali sta pri Kocja-

novih in pomagali mami pri zdravljenju ranjenih partizanov, ki jih tedaj v tej hiši ni manjkalo.

Potem smo dva dni ostali v Zabrekvah pod Mohorjem in prebivali v hlevih tamkajšnjih domačij, kjer so nas ljudje lepo sprejeli. Prebivalcem smo tiste dni pomagali pri domačih delih.

V tistem hlevu, kjer smo se nastanili, sem ležal s Henrikom Bičkom. Oblečen sem bil le v pulover in vetrni jopič. Tedaj mi je Henrik podaril topel, zelen, tričetrtinski površnik in vojaško šajkačo, njemu pa je ostal dolg vojaški plašč, kar nikoli ne bom pozabil.^{4a}

Rafael Buh pa opis tega preboja in pohoda dopolnjuje. To je predvsem zanimivo zato, ker nam razkrije, kje so preko-račili Poljansko Soro.

»Bali smo se te poti, ker smo bili prepričani, da je grapa zastražena. Še danes pa se mi čudno zdi, da smo to nevarno mesto zlahka prešli. Šefertski most nam je ljubeznivo priskočil na pomoč, da nam ni bilo treba močiti nog v ledeni Sori. Tako smo nemoteno prišli v Sopotnico. Utrujeni seveda in neprespani, kajti noč je bila, borba na Pasji ravni pa nas je pošteno utrudila. Menili smo, da se bomo tu vsaj malce odpočili, pa s to željo ni bilo nič. Šli smo naprej do Sv. Tomaža. Hodili smo previdno. Disciplinirano smo se zvrstili v gosji red, tako da je bilo med nami po tri sežnje noči. Skrbeli smo, da je bila gaz čim ožja in tako kar se da najmanj vidna. Pa še to skromno gaz smo skušali zakriti tako, da je zadnji vlekel za seboj smreko. Tako je pometala za nami in zabrisala gaz vsaj toliko, da ni bilo moč ugotoviti, koliko ljudi je šlo po njej. Tako nam je bila tedaj ta novoletna jelka pomagala, da smo kar se je dalo varno hodili po globokem in sipkem snegu. Kar ni storila jelka, so postorili še domačini. Lepo so zakrili sledove in o kakršnemkoli premiku ni bilo več sledu...

Sv. Tomaž od Sopotnice ni daleč. To je hribovska vas z raztresenimi hišami, tako kot je pač v škofjeloških hribih navada. Hiše po obronkih so bile v tistem obilnem snegu videti kot prijazne koklje, ki vabijo, da bi se pri njih pogreli.

Toda to je bila le naša pobožna misel; kdo bi si upal kar tako v hišo, ko pa si vedel, da je trenutek zatem že lahko potrkal na gostoljubna vrata — Nemec. Tako se tudi tu, pri Sv. Tomažu, nismo zadrževali. Željo o poteku nam je uresničil šele Mohor. To pa je že v Selški dolini, torej precej daleč od

Pasje ravni, kjer smo se zadnjič videli z Nemci. Kar bolj varni smo se počutili, čeprav za to nismo imeli razloga. Zaradi Nemcev smo morali biti previdni tudi mi, kajti domačini so nam povedali, da ne mine dan, ko bi jih ne videli.«⁵

O tistih tesnobnih dneh, ko se je bataljon premikal nazaj v Selško dolino, Ive Šubic pravi:

»Vse od odhoda s Pasje ravni do Mohorja smo dostikrat našli prazna ležišča, na njih pa celo puške, odeje, nahrbtnike z opremo in z jedili, med katerimi so bile zaradi praznikov tudi potice.

Vzgledi tistih, ki so se vračali domov, so čudno delovali. To je bila pač podoba teže boja, ki smo ga začeli tedaj.

Toda meni kakšno vračanje še na misel ni prišlo. Ne toliko zaradi korajže, temveč prej zaradi nasprotnega: čutil sem se ljudem, da so se odločili za povratek, čeprav so že vedeli, kaj počenjajo Nemci. Jaz sem se tega bal; se pravi, bal sem se priti v roke podivjanim gestapovcem.

Saj smo se prav zaradi tega umikali, upirali!

Na Mohorju, kjer v glavnem že ni bilo več tistih, ki so mislili nazaj, smo se zadrževali le dva dni. Z Rafaelovo desetino smo bili v nekem hlevu, kjer smo se učili ravnati z orožjem. Tudi mali Narigarjev vnuk, ki je bil z nami, je vneto pritiskal na sprožilec puške, ki mu jo je posodil Rafael. Tistemu kmetu pa smo v prostem času pomagali delati rezanico.«⁶

Od Koširja na Valterskem vrhu je odšlo še kakih 260 borcev, na Mohor pa jih je prišlo le še nekaj nad 200. Zima, negotovost, nagli in hudi udarci Nemcev, naporen umik, grožnje in obljube, vse to je premotilo in zbegalo ljudi, da so uhajali. Nazadnje so ostali iz Poljanske doline le mladi fantje, nevešči bojevanja, a pripravljeni na vse, in seveda stari cankarjevci, jedro bataljona.

Bataljon se je na Mohorju ustavil v Zabrekvah, kjer so se borci začasno naselili po hlevih. Zunaj je bilo preveč mraz, staro taborišče pa je bilo preveč razglašeno in zato nevarno.

Med potjo se je skupina z ranjenci ustavila v bližini Bukovščice pri Kocjanu, da bi tu oddali v oskrbo preostale ranjence. Kocjanova mama jih je rada sprejela, a bil je tudi že skrajni čas, da so dobili zavetje. Pri Kocjanu pa so že imeli skrit bunker zanje in v njem dva, tri ozeble in nekaj ranjenih borcev. Tako jih je bilo zdaj pri Kocjanu deset.⁷

Bataljon je že na Mohorju zvedel, kaj se je zgodilo po naseljih na Pasji ravni in na Valterskem vrhu.

Natanko tisto, kar so pričakovali. Okrepljeni policijski bataljoni, ki so jim onstran demarkacijske črte ščitili položaje tudi italijanski grenadirji, so udarili na partizanske položaje, toda v prazno. Bataljon se je umaknil pravočasno in pretehtano ter tako tiho, da tega Nemci očitno niso opazili. To je bila uspešna vojaška prevara. Nemški poveljniki so besneli. V tem srdcu so se lotili golorokih domačinov. Ta dan so divjali po hišah. Na Valterskem vrhu so »zaradi sodelovanja s partizani in v opomin drugim« ustrelili kmeta Janeza Demšarja, po domače Jakobca in njegovega hlapca Janeza Šubica.

Razjarjenim zaradi izgub prejšnjega dne, in razočaranim, ker jim s tako številnimi enotami udarec proti partizanom ni uspel, ta zločin ni zadoščal, zato so požgali domačijo.

Divjali so tudi na Črnem vrhu. Iz istih razlogov so tam ubili kmeta Silvestra Buha, ženo Marjano in sina. Zažgali so jim tudi hišo in hlev, njihova trupla pa zmetali v plamene.

Tako so besneli in mučili ljudi tudi drugod. Ko so 3. januarja 1942 v zvezi z zimsko vstajo streljali v Begunjah talce, sta bila med njimi tudi kmet Janez Peternelj-Brdar in njegov sin Ferdinand iz Vinharjev.⁸

Veliko tistih mož in fantov, ki so se medtem že vrnili na domove, so kmalu aretirali; nekaj so jih postrelili, nekaj pa odpeljali v taborišča.

Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe za Gorenjsko, ki ga navaja dr. Tone Ferenc, pravi med drugim o teh aretacijah:

»V okraju Škofja Loka smo aretirali kakih 150 ljudi, ki so se v času vstaje v škofjeloškem okraju priključili banditom in so se nato vrnili domov.«⁹

Tudi v tem pogledu se je zgodilo natanko tisto, kar so jim dopovedovali in pred čemer so jih opozarjali partizanski voditelji, vendar pa so tudi okupatorji čisto dobro vedeli, da je prebivalstvo na Gorenjskem na strani upornikov. Neverni »Tomaži« pa so prepozno doumeli nacistično demagogijo. Ob tem je zanimivo tudi poročilo blejske podružnice propagandnega urada NSDAP za Koroško z dne 3. januarja 1942.

Takole ugotavlja:

»Tolpe delujejo še naprej in se zdi, da je vsa dežela prepredena z odlično obveščevalno službo. Obe dolini Sore, kjer

se je največja tolpa držala v božičnih dneh, sta odrezani od vsakega avtobusnega prometa. Zato seveda težko posredujemo naše propagandno gradivo tamkajšnjemu prebivalstvu.

Tolpo je naša policija obkolila, a nam je prizadejala velike izgube — mrtvih in ranjenih — ter se prebila na sever proti Bledu in Radovljici...¹⁰

To je veliko priznanje osvobodilnemu gibanju, hkrati pa izraz tudi razmeroma dobro in gosto spletene mreže vohljačev in ovaduhov. Poleg tega so Nemci marsikaj zvedeli od tistih, ki so se vrnili in ki so nesrečno končali v njihovih zaporih.

Iz tega lahko sklepamo, da so Nemci že vedeli, v katero smer se je premaknil partizanski bataljon, vendar so tudi vedeli, da se še ni ustavil, da je še na pohodu, sicer bi ga takoj skušali napasti.

Vendar pa tudi številnih enot niso mogli v enem dnevu premestiti v Selško dolino. V teh dneh so spet zbirali podatke in nove sile.

Iz tega lahko vidimo, da Nemci upora in njegovih sil niso podcenjevali. Policijski general Schreyer je namreč realno ugotovil, ko je še pred božičem napovedal:

Del starih Dražgoš Na pečeh

»... računati je treba z zelo hudimi spopadi, na pomirjenje pa bo treba čakati še precej dolgo.«¹¹

Partizansko poveljstvo je zdaj premišljevalo o kraju, kam naj bi šli v prihodnjih dneh. Da bi ostali na Mohorju, ni bilo moč niti pomišljati, kajti ljudje so nekako zvedeli, kje so partizani in žene tistih novincev iz Poljanske doline, ki so še zdržali med partizani, so prišle celo na Mohorja ter tudi h Kocjanu v Bukovščico. Na vsak način so hotele, da se možje vrnejo. V resnici je tudi tam marsikdo izginil - sicer pa je ta proces vračanja potekal vse do 6. januarja.¹²

Pri presoji in iskanju primerneга kraja, kamor naj bi Cankarjev bataljon odšel vsaj za nekaj časa prezimovat in se urejati, je najverjetneje spet imel precejšnjo vlogo Ivan Tomažin, ki je te vasi najbolj poznal.

Izbrali so Dražgoše, prijazno in raztegnjeno hribovsko vas pod vrhom južne, zelo strme strani Jelovice v Selški dolini. Na ta kraj je vodstvo mislilo že večkrat poprej, ker je za obrambo zelo ugoden. Brž, ko je bilo to sklenjeno, je bila skupina borcev iz prve čete poslana naprej proti Dražgošam. Imela je nalogo, da si ogleda vas in pripravi najosnovnejše za prihod glavnine. Ta skupina, ki jo je vodil Ivan Tomažin, in s katero je bil tudi štab, kakor pričajo izjave in sestanek ostalih udeležencev - domačinov, je prišla tja že zadnji dan starega leta, na Silvestrovo 1941. Nastanili so se v Sokolskem domu, Na Pečeh, štab pa je šel k Birtu — Jelencu. Kocjanova mama iz Bukovščice, ki je zdravila ranjence, piše v svojem dnevniku, da je bilo »v noči na 31. december težko slovo od sina Ivana in od ostalih, že zdravih tovarišev,* ki so odšli v Dražgoše...«¹³

Pikcov oče pa pravi:

»Ko sem se na Silvestrovo v mraku vrnil s svoje običajne »furnge« z Jelovice, kjer smo prevažali les, me je v veliko začudenje žena pričakovala na pragu. Nekaj me je spreletelo, nekakšna čudna slutnja, kajti ni imela navade, da bi me tako pričakovala. Moralo se je zgoditi nekaj nenavadnega.

Veš kaj je novega v »gun« vasi, Na pečeh? Komunisti so prišli, gošarji! Glavno komando imajo pri Birtu...«¹⁴

To potrjuje tudi Birt — Karel Jelenc z naslednjim:

* Med njimi je bil tudi Jože Dežman, ki je bil ranjen v Poljanski dolini in je Ivanu Tomažinu poslej pomagal pri obveščevalnem delu — op. I. J.

»V del vasi Na peči so prišli partizani 31. decembra 1941. Štab se je naselil v naši hiši. Poleg Staneta Žagarja in Jožeta Gregorčiča so bili v štabu še Ivan Bertoncelj, Ivan Tomažin in Oskar Pogačnik. Bilo je tudi nekaj drugih.

Naslednji dan so se nastanili tudi v delu vasi Pri cerkvi...¹⁵

Preostali del bataljona pa je prišel v Dražgoše v treh skupinah, tako da so bili partizani zbrani v vasi dokončno na novo leto 1942.

Kako so prihajale te skupine?

Ob premiku v Dražgoše so mislili tudi na vojaške in sabotažne akcije, ki bi jih opravili pred ali med potjo ter se poleg tega založili še s hrano. Načrt je bil naslednji:

— prva skupina bo pri Praprotnem postavila zasedo in napadla nemške kamione;

— druga skupina borcev, dobro oboroženih in veščih, bo šla minirat železniški most pri Besnici;

— tretja, večja skupina, bo odšla na Dobravo pri Kropi, od koder so izselili številne družine, ter od tam odpeljala in prinesla hrano;

— glavnina moštva, čez sto ljudi — to je bila 2. četa — pa se bo z Mohorja odpravila za skupino, ki je odšla že prejšnji dan, naravnost proti Dražgošam in uredila tam vse potrebno.

Kako je opravila nalogo prva skupina, zvemo iz ohranjenega izvlečka mesečnega poročila Gorenjskega štaba:

— organizirali smo tudi zasedo na cesti v Selško dolino v Soteski, ki pa zaradi prepoznega prihoda naših, oziroma prezgodnjega prihoda Nemcev, ni imela uspeha.¹⁶

Te akcije, ki se je razvijala malce drugače, se spominja udeleženec Ive Šubic, ki pripoveduje:

»Z Mohorja smo pred odhodom v Dražgoše šli v zasedo blizu Praprotna. To je bilo v Soteski, kjer sta Narigarjev Janez in sekretar Maks Krmelj, ki sta šla čez Selško Soro, postavila mine. Čakali in čakali smo, v ušesih pa so nam še vedno doneli udarci motik v trdo cesto, kjer sta onadva zakopavala mine. Mi smo bili potaknjeni po grmovju ob levem bregu Selščice in se tresli od mraza. V dolini je bilo le malo snega, vendar zadosti, da nas je zeblo. Končno so se le pojavili kamioni. Toda, ko smo računali, da bomo užgali, ni eksplodirala nobena mina. Avtomobilska kolesa so jih vrgla iz ležišč, da je

grdo ropotalo. V minah (sabotiranih iz bivše jugoslovanske vojske) je bil pesek, mi pa smo kleli! Takrat je bil Maks Krmelj že na poti nazaj v Poljansko dolino, z nalogo, da tam nadaljuje s političnim delom. To je bilo poslej dosti težje, kakor pred vstajo, in skrbeti je moral tudi za skrite ranjenice.«¹⁷

Franc Biček, vodnik v Cankarjevem bataljonu, pozneje komandant Gorenjskega odreda

Skupino, ki je šla minirat, sta vodila Rudi Robnik in Franc Biček. V njej je bil tudi Milan Žakelj, ki to opisuje takole:

»Naša skupina je prav na Silvestrovo dobila nalogo, da pri Besnici minira železniški most. V njej sta bili dve mitralješki trojki. V naši je bil mitraljezec Pavle Inglič in še moj brat Janez. Z nami sta bila vodnik Franc Biček in naš vodnik Rudi Robnik. Kdo izmed njiju je tedaj vse skupaj vodil, ne vem. Vem samo to, da je Biček odlično poznal pot in teren, Robnik pa je bil mojster za miniranje in za sabotažne akcije.

Z Mohorja smo krenili že pred mrakom. Skupina je poleg svoje opreme morala nositi še dva zabojevka eksploziva. Pot nas je vseskozi vodila po gozdu in po stezah; hodili pa smo zelo hitro. V Besnici smo najprej poizvedeli, kako je na progi.

Dva sta šla v vas, ostali pa smo čakali. Bilo je silno mraz, veliko bolj kot prejšnje dni na Mohorju. Luči iz hiš so svetile zelo dolgo, kajti bil je Silvestrov večer. Tovariša, ki sta bila na poizvedovanju, sta povedala, da pripelje prvi vlak šele okrog enih po polnoči. Ta da je tovorni in da bo zato treba še čakati.

Mi z mitraljezom smo šli v zasedo, ostali pa pod most, kjer so položili eksploziv. Po tem polaganju pa smo morali čakati še dolgo, pošteno smo prezebali. Noč je bila svetla in zato smo imeli dober pregled na cesto, progo in vas...

Končno je iz smeri Kranja le prisopihal vlak. Nestrpno smo pričakovali, kako se bo izteklo. Komaj je prednji del vlaka zapeljal čez most, je močno zagrmelo. Posamezne vagonne je privzdignilo v zrak. Zelo je ropotalo in grmelo, vendar je vlak odsopihal naprej. Most je samo počil, ne da bi se zrušil, kar smo hoteli mi. Bili smo razočarani in slabe volje. Ugotovili smo vzrok slabega delovanja: razstrelivo je bilo predolgo zakopano, pri čemer se je napilo vlage in s tem izgubilo pravo moč. Še bolj smo bili jezni zaradi tega, ker je bilo eksploziva dovolj in smo pričakovali, da bo most razneslo, kot bi bil iz papirja.

Potem smo krenili na pot, ne da bi vedeli, kam pravzaprav gremo. Hodili smo kar po široko razvoženi cesti, ki je bila ledena, da smo se le stežka premikali. Noben korak ni bil varen, zato smo se kmalu utrudili. Kot pomočnik mitraljezca sem poleg svoje opreme moral nositi še zabojček municije, kar me je pošteno utrudilo. Kje vse smo takrat hodili, da smo se šele zjutraj ob sedmih znašli pod strmo skalo, ki je pozneje dobila ime »Bičkova«, ne vem, ker sem tam takrat hodil prvič. Vem samo to, da smo bili zelo utrujeni. Pod to skalo smo vsi zahtevali počitek. Posedli smo po snegu ob poti in v trenutku zaspali. Buden je ostal le Biček, ki je bil videti še najmanj utrujen. Mimogrede povedano, ta človek je bil za hojo vedno sila izdržljiv.

Čez četrte ure smo krenili naprej v Dražgoše, ki so bile tik pred nami. Kljub zaspanosti in utrujenosti sem zdaj opazil, da je medtem prišel v vas že ves bataljon.«¹⁸

Kako je hodila in delovala druga, večja skupina, ki je štelala okoli 50 mož?

O tem je domačin Ivan Bertoncelj-Johan, ki jo je vodil, zapisal tole:

»Predlog, da bi šli na Dobravo pri Kropi, se je porodil zaradi tega, ker so Nemci že 4. decembra od tam izselili 35 kmečkih in kajžarskih družin. Nemci so izpraznjene hiše običajno izropali in tega smo se bali tudi v tem primeru... V Lipnici smo zvedeli, da so nas Nemci že prehiteli. Zvedeli pa smo tudi, da je trgovina — konzum — zelo dobro založena z živili. Svetovali so nam, naj bi šli tja. Takoj smo bili za to! Kaj bomo praznih rok hodili tako daleč? Vsak dan je bilo treba nahraniti 200 ljudi!... Hrane in zalog je bilo v konzumu resnično veliko. Toliko, da bi je ne mogli odnesti niti četrtno. Če bi bil tu ves bataljon, no, potem bi šlo. A nismo dolgo pomišljali: priskrbeli smo dva voza in konja, naložili krušne, ajdove, koruzne moke, riža, sladkorja, masti in olja. Že samo tega je bilo več tisoč kilogramov. V nahrbtnike smo naložili le lažje reči.

Na Dobravi smo se s tem mudili tri ure, vse do enih ponoči. Kraj smo zavarovali s patruljami in s stražami.

Oba voza sta bila tako težka, da ju kljub naši pomoči konja nista mogla speljati. Klanci so bili le prehudi. Zato smo večji del tovora odložili med Lipnico in Kropo v Šmelovi šupi, ki je bila tik ob cesti. Del tovora pa smo peljali naprej, ga v Kropi preložili na sani in okoli petih zjutraj prišli na vrh Jamnika... Pot je bila tako zaledenela, da nam je konj večkrat padel na kolena in se polomil. Pomagali smo mu, vendar smo le s težavo prišli do Lajš.

V Dražgošah je bil prostor za nas že pripravljen. Prišli smo zjutraj okoli sedmih, prav v času, ko je novoletno sonce že barvalo jasno nebo. Ljudje so odgrinjali okenske zavese, nas ogledovali in nas prijazno pozdravljali. Vendar ni bilo težko opaziti in z obrazov vaščanov razbrati tudi nekakšen čuden strah, kot bi hoteli reči: ‚Kaj bo z nami, če pridejo Nemci?‘

Sredi vasi smo naleteli na starega možaka, ki je krmil živino. Mirno nas je ogovoril, videč, da nas je veliko: ‚Koliko vas pa je, gošarjev? Ste dobro oboroženi? He, Nemci pa v dolini vsak dan dopovedujejo, da so vsi partizani uničeni...‘¹⁹

O teh dveh akcijah govore tudi nemški dokumenti.

Žandarmerijski polkovnik Handl je v svojem zaupnem poročilu o partizanskih akcijah z dne 31. januarja 1942, v katerem govori tudi o veliki akciji pri Dražgošah, žandarmerijskim postajam sporočal:

»31. XII. 1941, ponoči atentat z razstrelivom na železniški most, nedaleč od postaje Sv. Jošt pri Kranju. Nameravali so povzročiti čimvečjo škodo. Osumljenega atentatorja smo še isti dan prijeli.«²⁰

Nemci so tudi sabotažno akcijo prisojali osumljencu, o katerem so pripovedovali, da so ga že aretirali.

»Banditi so isto noč vlomili v podružnico združne delavnice DAF (Deutsche Arbeitsfront — Nemška delovna fronta) na Zg. Dobravi, okraj Radovljica in ukradli za 4000 RM blaga, nato pa v hiši nekega izseljenca razbili vrata in omare in ukradli perilo in obleke,« pravi dalje isto Handlovo poročilo. »Na Sp. Dobravi pa so prisilili hlapca Zupana, da je vpregel konje in naložil na voz hrano iz gospodarskih zalog, nakar so hlapca kot talca odgnali s seboj. Zupanu se je posrečilo pobegniti.«²¹

Tretji del — največ moštva — pa je proti Dražgošam vodil komandir 2. čete Bernard.

Da bi bil umik varnejši, so za vasjo Topole na primernem kraju razmestili zasedo, v kateri je bil tudi Zdravko Tomažin, ki je ta večer tudi odrinil k partizanom. Zaseda je pazila, da Nemci medtem ne bi prišli do Zabrek in ogrožali glavnine.²² Toda — Nemcev ta večer ni bilo čutiti v bližini.

V glavni koloni proti Dražgošam je bil tudi slikar Ive Šubic, ki o tem pohodu pripoveduje:

»Odšli smo zvečer. Noč je bila izredno mrzla, toda tudi izredno lepa. Lunini žarki so z jasnega neba razsvetljevali okolico, da je bilo svetlo skoraj kot podnevi, pod nogami pa nam je škripal sneg... Sredi noči je komandir Jaka Bernard kolono ustavil in — še zdaj ga slišim — toplo rekel 'Polnoč je. Jaka vsem želi srečno novo leto 1942 in zmago še letos!'

Tisti, ki tega niso slišali, so to zvedeli šepetaje ali mrmraje, kajti zaradi stegnjene kolone in varnosti, je sporočilo šlo od moža do moža. Ta čestitka me je prijetno ganila. In ker smo bili mladi, smo tudi verjeli, da se bo ta želja uresničila...«²³

Rafael Buh, tedaj desetar v Pečnikovem vodu v Bernardovi četi, pa takole opisuje ta pohod:

»...Izbirali smo grebene, da smo se tako izognili presenečenju. Hodili smo seveda ponoči. Zaradi teme in globokega snega se je tudi razdalja raztegnila nekam v večnost. Vso noč smo morali žrtvovati za pot, ki bi jo sicer lahko prešli v slabih

treh urah. Pot se je vlekla, hodili smo v največji tišini, Dražgoše pa so bile daleč... Povrh pa je bilo še pred novim letom. Praznik je bil, pa ga nismo smeli praznovati. Nekajkrat mi je to prišlo na misel, ko smo se kot sence pomikali pod smrekami, okrašenimi s snegom.

Nazadnje smo le dočakali jutro in sonce. Našlo nas je nad Dražgošami.

Novoletno jutro, kako lepo je bilo, prav tako, kot se za novo leto spodobi... ščemelo nas je v očeh in stiskalo v želodcih... Smreke so bile okrašene s snegom kot največja drevesca... Vas pod nami — to je bilo nekje z Jelenšč — pa se je kopala v sončnem novoletnem jutru...

Gledal sem te mlade fante, ki še živeti niso začeli, in možje mojih let, kako so stali in čakali, kot da bi nekaj pričakovali... In kaj počno zdaj moji, me je obšlo. Žena Katarina in otroci. Sedmerica. Najstarejša Polda in najmlajša Katka?... Spustili smo se v vas in z desetino sem se utaboril v Prosvetnem domu. Tu smo si uredili ležišča in za silo vse ostalo... Kdo ve kako razkošno ni bilo, bilo pa je toplo in tudi hrana je bila topla, kar je bilo za partizana posebna nagrada. Spali smo na slami, imeli smo streho nad glavo in zeblo nas ni, čeprav smo bili daleč od domačih...²⁴

Franc Medja se tega Silvestrovega večera spominja takole:

»Ta večer sem stal na straži blizu Prosvetnega doma. Misli so me odnašale k domačim. Kako preživlja vse to žena, ko niti ne ve, kje sem? Kako bo z njo in z novorojenčkom, ki bo kmalu prijoval na svet, ki se zdaj vrti v vojni vihri? Po vojni mi je žena povedala, da je prek Kocjanovih iz Bukovščice že vedela, da smo prišli v Dražgoše.

Ne bom opisoval, kako smo potem doživljali v vasi devet dni svobode, ko ni bilo premikov in nevarnih akcij. Le to bi rad povedal: kar preveč smo pozabljali, da smo tudi tu lahko vsak trenutek napadeni — kar pa za komandni kader seveda ne velja. Ta mir dejansko ni kazal nič dobrega. A na to borci tedaj nismo mislili, in kar godilo nam je tako vzdušje. Neki večer smo šli v drugo vas celo v gostilno in na krvavice. Pogovarjali smo se z domačini in navdajal nas je občutek, da smo varni.^{24a}

Tako in podobno so se uredili tudi drugi: v šoli, župnišču, v Prosvetnem in Sokolskem domu, po hišah in hlevih.

Zanimivo je, da so bili mnogi borci v najožjem sorodstvu. Iz nekaterih družin sta bila kar po dva, po trije, celo po štirje so bili. Tudi cele družine so bile vmes. Med njimi kar štirje bratje Ravnikarji s Križne gore, bratje Kavčič iz Škofje Loke, trije Žakljevi fantje iz Žirov, Narigarjeva družina z Bukovega vrha, trije Benedičiči z Jesenic, brata Bička iz Kranja, Galičiči in Omani iz Hotovlje, oče in sinova Kovačič iz Kranja, brata Štularja iz Ljubnega, brata Dežmana iz Lesc, brata Jelovčana z Malenskega vrha, bolničar Grega Rupnik in njegov 16-letni sin in še nekaj ožjih sorodnikov. Tako je del »Dražgošanov« povezovala tudi sorodstvena vez. Mnogi med njimi so bili pred vojno komunisti in skojevci ali vsaj simpatizerji Partije in njeni aktivisti. V bataljonu je bilo okoli 40 članov KP in SKOJ.

Vaščani Dražgoš, kamor vojna pravzaprav še ni segla, so na novo leto 1942 navsezgodaj opazili v vasi skupine obo-roženih ljudi, ki so kadili in se tiho pomenkovali. Oblečeni so bili pol vojaško, pol civilno, vsi pa so imeli na pokrivalih rdeče zvezde. Tudi njihovo orožje je bilo že na prvi pogled različno. Domačini so jih presenečeno ogledovali in nekako zaslutili, da je zdaj »vojna« prišla tudi k njim. Vaščani so o partizanih slišali že marsikaj, videli pa jih še niso. Seveda v tej vasi niso imeli nobene organizacije ali povezave z Oslo-bodilno fronto, zato ljudje na prihod partizanov niso bili pri-pravljeni. Ledino je bilo treba orati čisto na novo.

Ko se je dodobra zdanilo, so šli partizani od hiše do hiše in ljudem povedali, kdo so in kaj hočejo. Povedali so jim tudi, da se za nekaj časa nameravajo v tej vasi celo naseliti. Domačini, sicer dobri ljudje, so slutili, da bo prišlo s partizani nadnje nekaj hudega. Bali so se posledic, če bi prišli za njimi Nemci. Partizani so v Dražgošah ostali.

Dražgoše so prijazna vasica na prisojnem pobočju Jelo-vice v višini 800—900 m; razdeljena je na tri dele. Štela je 83 hiš, vštevši Prosvetni dom Pri cerkvi in Sokolski dom Na pečeh. Zaraščen gozd sega z Jelovice skoraj do vasi. Na drugi strani globeli, v smeri proti Ratitovcu, stoji ponosna Novakova kmetija, domačija nekdanjih svobodnjakov. Zahodni del Pri cerkvi je posut s seniki in podaljšuje vas daleč pod Dražgoško goro, z više stoječih Jelenšč na vzhodu pa drži pot na Jamnik in v Kropo. Glavna pot pa drži v dolino potoka Češnjice, v Selško dolino. Pred vojno so šteje Dražgoše 444 pre-

bivalcev, ki se še danes ukvarjajo s kmetijstvom, z lesom, nekatere ženske pa še vedno znajo peči »mali kruhek«.

Pred vojno je bila to samostojna fara z baročno cerkvijo Sv. Lucije, sloveče po štirih »zlatih« oltarjih iz 17. stoletja.

Čez Dražgoše je bila speljana tudi žičnica za prevažanje lesa. Dražgoše so še pred vojno poleg župnišča imele tudi šolo, več društev, pa tudi elektriko so si napeljali z Rudnega.²⁵

Tako so bile Dražgoše že tedaj nekaka republika zase, k čemer jih je pač silila odročnost. Vojna je posegla v to vas že poleti 1941, ko so z Mošenjske planine odpeljali domačina Mirka Ambrožiča in njegovo sestro. Občutili so jo po tem, ko so izgubili učiteljico in ko so Nemci zapečatili šolo. Zaprli so tudi Kovačevega Johana, nekakšnega radioamaterja. Do prihoda cankarjevcev ta vas prave vojne še ni poznala, saj dotlej iz te vasi še nihče ni padel.

Na novo leto zjutraj je bil torej ves bataljon zbran v Dražgošah. Štab je predvidel tako razporeditev, da bi v primeru napada imeli vsi borci ugodne položaje. Po tem razporedu je bila I. četa nastanjena Na pečeh, večinoma v Sokolskem domu, nekaj pa po hišah. Tudi štab bataljona se je vgnedil v tem delu vasi, ker je bila nekako v sredini in za zveze še najbolj ugodna. Nastanil se je pri kmetu Birtu in ostal tam, dokler se niso umaknili iz vasi.

Druga četa se je nastanila Pri cerkvi v Prosvetnem domu in v šoli. Na zaselek Jelenšče pa je čez dva dni odšel samostojni Bičkov vod II. čete, ki je bil spričo višin povezan neposredno s štabom bataljona. Vse dohode na položaje pa je noč in dan nadzorovalo budno stražarjevo oko.

Štab je že kmalu po prihodu v vas ustanovil tudi rezervni vod, ki je štel kakih 16 borcev in imel dva mitraljezca. Takoj so bile tudi vzpostavljene zveze z Železniki, Škofjo Loko, Kropo in prek njih tudi s Kranjem.

Kako pa je bilo z oborožitvijo Cankarjevega bataljona? Imel je 24 strojnic, med njimi tri francoske, ki pa niso delovale. Tudi »schwarzlose« je bil brez udarne igle neuporaben. Poleg tega je imel bataljon tudi nekaj brzostrelk, večina pa je bila oborožena s puškami. Primanjkovalo jim ni niti nasekanih bomb in municije. Med bivanjem v Dražgošah so to še pomnožili. Patrulje so odhajale v okolico in zbirale orožje in municijo. Tudi Dražgošani sami so sčasoma kaj dodali. Vsak deseti borec je imel naposled avtomatsko orožje.²⁶

Organizacija življenja v bataljonu je bila tako dobra, da je vsaka četa in celo samostojen vod, kot je bil Bičkov, imela svojo kuhinjo in oskrbo. Pri tem je bila dobrodošla zaloga iz dobavškega konzuma, precej hrane pa jim je v dolini priskrbel OF. Partizani so dobivali tudi obleko, čevlje, zdravila, tobak in druge potrebščine, nekaj pa so prispevali tudi kmetje. To je bil že velik korak naprej, saj je bilo videti, da kmetje bataljonovo usodo vse bolj enačijo s svojo. S prihodom bataljona na dražgoško ozemlje je postala vas ne samo nekakšna vojašnica, temveč tudi bojišče, bojno polje, čeprav je trenutno vladal mir in čeprav je kazalo, da so Nemci za bataljonom izgubili sled. V vseh vojnah pa je menda že običaj, da prebivalce iz krajev, kamor seže fronta, preselijo drugam, na varno. In sklep poveljstva, da bo bataljon v primeru napada branil kraj, je že tedaj, že v mirnem času pomenil, da bo tekla bojna črta prav čez to vas. To so domačini slutili in predvidevali.

To so vedeli tudi cankarjevci, posebno vodstvo. Zaradi tega so takoj šli med ljudi, da bi jim pojasnili, za kaj gre. Zveze z domačini je bilo treba vzpostaviti čimprej in jih utrditi.²⁷

9. DRAŽGOŠKA REPUBLIKA

Čeprav je bil novoletni dan jasen in mrzel, to mladega slikarja Iva Šubica ni zadržalo pri slikanju nove table na šolskem poslopju, kjer je bila tudi nastanjena skupina borcev.

Tedaj je bil nad njenimi vrati nemški napis »Volksschule«.

»Le čakajte,« je ob pogledu nanj rekel Šubic, »tole bomo popravili kot se šika!«

Vpričo borcev je popleskal tablo in s »krasno pisavo«, kakor je to povedal bolničar Gregor Rupnik, napisal na novo:

NARODNO — OSVOBODILNA VOJSKA

Imeniten se jim je zdel ta napis, kajti ljudje so vajeni na red in nekakšne napise. Tudi pri domačinih je ta malenkost imela določen vpliv.

Stara dražgoška cerkev s šolo, župniščem in prosvetnim domom

Toda tisto novoletno jutro se je zgodilo še nekaj. Pred Birtom, kjer je bilo partizansko poveljstvo, so se ustavili trije resni možje, odposlanci domačinov. Stražarju pred vrati so povedali, da bi radi govorili s partizanskim poveljstvom, kar jim je bilo takoj ustreženo. Ko so jih Stane Žagar, Jože Gregorčič in ostali sprejemali, so se jim ob močnem stisku rok tudi predstavljali in jim želeli srečno novo leto. Posedli so okrog mize in partizanski voditelji so pazljivo poslušali želje Dražgošanov. Šlo je namreč za to, da bi morda partizani šli raje kam drugam, da bi se tako vaščani izognili nesrečam. Če pa to že ni mogoče, naj jim dovolijo vsaj prijaviti jih Nemcem, kar »bi bilo za vas najboljše. S tem bi grožnje okupatorjev izgubile osnovo za izvrševanje sovražnikovega nasilja nad vasjo, ko jih bodo oni, gošarji, iz kakršnegakoli vzroka zapustili. Prosimo pa tudi,« so nadaljevali, »da tistega, ki bi to storil, ne bi imeli za izdajalca.«

O tem so se nekateri dražgoški kmetje dogovorili že prejšnji večer, na Silvestrovo, in ta delegacija ni prišla kar tako. Prav zaradi prihoda partizanov so se zbrali v neki hiši,* da bi se domenili, kaj jim je storiti ob tej, tako veliki spremembi.

Ko so ugotovili, da so gošarji čisto pametni in dostojni ljudje, dobro vojaško organizirani in z dobrim poveljstvom, da je med njimi tudi nekaj domačinov iz te doline, je eden izmed njih povzel:

»Gošarji pravijo, da se od tu ne bodo umaknili. Če pridejo Nemci, se bodo tolkli. Toda, tega ne moremo vzeti resno. Niso še zadosti močni, da bi zadržali nemški napad. Doslej so imeli taktiko: udari in izgini. Odprtega boja ne sprejemajo radi. Dvomim, da bo tu drugače. Gošarji bodo odšli, potem pa gorje nam. Poglejte samo, kaj piše na zadnjem nemškem plakatu: Vsak, kdor sodeluje z banditi, jim nudi zavetje, z njimi simpatizira, bo brezpogojno in neusmiljeno uničen!

Kakor veste, so Nemci pri izvrševanju groženj peklensko dosledni. Groza me je, kadar pomislim na vse to!«

Na navzoče je legla težka mora.

»O, da so morali priti prav v našo vas! Ali niso mogli drugam,« je kriknil eden. A nihče mu ni ugovarjal niti pritrjeval...

»Tako hudo pa spet ni,« je mučno tišino pretrgal naslednji. »Bili so na Mohorju, v Rovtu, v Poljanski dolini, pa se je povsod

* Avtorji tega opisa ne žele, da bi jih imenovali. Zaradi originalnosti in odkritosti pa objavljamo neokrnjenega.

dosti srečno izteklo. Pogovorili bi se z Mlinarjem. Pameten mož je in on bo že uredil, da bomo z naše strani pri Nemcih kriti.*»

»Ne bi bilo lepo na vrat na nos gošarje ovajati Nemcem,« se je oglašil eden izmed zavednejših. »To bi zamerili. In gorje tistemu, ki bi zaslužil ime izdajalca!«

»Nisem mislil tako hudo,« se je branil tisti, ki je govoril prej. »Saj bi se z gošarji poprej domenili, zakaj smo k temu prisiljeni, če že ne bodo šli drugam. Prepričan pa sem, da bodo tako uvidevni, da nam bodo to dovolili. Zato pa bi bilo dobro, da izberemo zdaj tri može, ki bodo jutri to opravili pri gošarjih in pri Mlinarju.«

V takih stiskah so se menili toliko časa, da so potem res izbrali tri gospodarje, ki naj bi se najprej s partizanskim poveljstvom pogovorili o vsem: o morebitnem umiku iz vasi, o dovoljenju, da prijavijo njihovo prisotnost, o medsebojnih odnosih in o vsem, kar bo še treba.

Starinska ura je potem začela biti polnoč, konec staremu letu. Možje so si segli v roke in si želili veliko sreče v 1942. letu. In to tako iskreno, kot morejo le tisti, ki se zavedajo, da nad njimi krili strahotna zver vojne...

Še so si segali v roke in želeli, da bi bila ta mora čimprej mimo. Svojim odposlancem so naročali, naj svoje delo opravijo v dobro vseh. Posebno pa so si želeli, naj jim 1942. leto prinese miru in svobodo. Potem so izginili proti svojim domačijam. Namesto godbe in fantovskih vriskov jim je v uho udarjalo nenavadno lajanje vaških psov, iz teme pa se je oglašil ostrí in ukazovalni »Stoj!« partizanskega stražarja...

Z vsem tem so možje torej prišli v partizanski štab. Ta vprašanja so bila nadvse resna.

Vendar pa so bili partizanski voditelji tudi potem, ko so zresnjeni vojaški odposlanci izrekli to prošnjo, še vedno dobro razpoloženi.

Ko so možje svoje končali, je Stane Žagar povzel:

»Da ste tako malodušni, si res nisem mislil. In ravno zdaj, ko se je začelo vse sukati, ko je najmanj povoda za to. Hitlerja je doletela enaka usoda kakor Napoleona pred 129. leti. Nemška vojska je v razsulu, Rdeča armada napreduje nezadržno. Radio poroča, da 60 km v enem dnevu. Cele nemške armade so obkoljene... Njih uničenje je še samo vprašanje časa. Glavni nemški poveljnik (Brauchitsch) je odstopil, povsod se upirajo zaslužnjeni narodi. Vi pa se tako bojite!

* Franc Benedik — Mlinar po domače, je bil lesni trgovec in nemški komisar, prejšnji župan v Selcah, zato je imel pri Nemcih dovolj vpliva. Poleti 1942 je bil zaradi sodelovanja z okupatorji kaznovan s smrtjo.

Kar pojdite v dolino in povejte, da se jih ne bojimo. Sprejeli jih bomo kot pravi vojaki! Dražgoš pa ne bomo zapustili!»

Žagarjev nastop je na vaške odposlance napravil močan vtis. In potem je dodal še Jože Gregorčič:

»Če je že tako, vam dovoljujemo, da nas prijavite, če mislite, da je tako najbolj prav. A ne pozabite jim povedati, da nas je tu nad 500 (zavestno je rekel več op. I. J.) in da nas bo vsak dan več. Da pa smo dobro oboroženi, vidite sami.« Pogovorili so se še o vsem drugem, in ko so se možje poslavljali, jim je bilo nerodno. Ko so bili odposlanci spet sami, sta dva opustila njihovo namero, da bi šli do Mlinarja, in tako je ostal le en sam (kdo, tu zaradi razumljivih okoliščin ne bomo omenjali). A še njemu, ki se je spuščal proti Selcam, se je zdelo, da so ga škripajoče stopinje v snegu opominjale »stra-ho-pe-tec, stra-ho-pe-tec...«.

Ker je bil praznik, je zaskrbljeni Dražgošan dobil Benedika v Selcah v gostilni pri Jakelnu.

Tam mu je povedal, da so ponoči prišli v vas gošarji. V pivnici je nastala grobna tišina, Benedik pa je z dražgoškim odposlanecem odšel v občinsko pisarno. Benedik je zapisal vse, kar mu je Dražgošan povedal, in še posebej tisto, kar mu je naročil Gregorčič: o številu in oborožitvi. Za uslugo je Dražgošan hotel vedeti, kaj naj njegovi sovaščani napravijo v zvezi z zadnjimi nemškimi proglasi.

»O tem bodite brez skrbi. To bom že jaz uredil, vi pa delajte naprej tako, kakor doslej. V enem, kvečjemu dveh dneh bodo Nemci gošarje napadli. Ne jamčim, da bo med bojem vse ostalo celo. Nekaj bo gotovo razbitega in požganega, pa tudi kaj mrtvih. A kaj moremo... Kar pa se tiče lepakov pa pravim, da velja le za tiste, ki prihoda gošarjev ne bi javili. Zato bodite potem, ko bodo Nemci vas zasedli, brez skrbi.«

Dražgoški odposlanec se je olajšan vrnil domov. Takoj je o razgovoru s komisarjem Benedikom poročal sovaščanom in partizanskemu poveljstvu.¹

Partizani se zdaj niso ne smeli ne mogli tolažiti s tem, da Nemci morda ne vedo, kje se zadržujejo. Prav gotovo so poleg sporočila nekako legalnega dražgoškega odposlanca zvedeli za njihovo bivališče od nekaterih beguncev, ki so se udeležili decembrskega upora in so izginili že iz Dražgoš, da pri vsem tem ne računamo še na vohljače, ki so delali skrivoma. Jakob Potočnik iz Dražgoš v svojem dnevniku piše:

»Posamezniki so policiji takoj naznanjali prihod partizanov.«²

Prav zaradi tega je štab računal, da bodo Nemci prišli prej ali slej. Zdaj, ko so bile karte odkrite, so se partizanskemu poveljstvu vsiljevale nagle odločitve ter pospešene vojaške in politične priprave. Takoj so pripravili načrt obrambe, ogle-

dali teren in ugotovili, da je kraj za obrambo še ustrežnejši, kakor so računali prej.

Po vsem pobočju so bile najrazličnejše police, njive in ravnice, ki jih iz doline ni bilo moč videti. Za hrbtom se je dvigala Gora, ki je branila, da bi v boj moglo poseči letalo, gozdovi pa so po njihovi oceni nudili velike možnosti manevriranja.

Poleg tega je pod njimi ustrezalo tudi tako razgibano gričevje kot svetokrižki hribi in pa Lajše ter globel proti zahodu in Novaku. Po debelem snegu se v taki strmini Nemcem ne bo lahko približati vasi. To so bile izredne odlike za obrambo tega kraja, tako je cenil partizanski štab. Zaradi varnosti so v vasi uvedli nekak vojaški režim. Omejili so gibanje in vsak, ki je prišel v vas, je moral biti priveden tudi v štab, vsak, ki je hotel iz vasi, je moral imeti partizansko dovoljenje.

To novoletno dopoldne je hitro minilo in po teh ukrepih so se začeli pripravljati tudi na miting, da bi tako vzgajali, pripravljali in hrabrili domačine in borce.

Prošnje in želje Dražgošanov ter njihovo razpoloženje, vse je partizansko poveljstvo priganjalo k pospešenemu vojaško-političnemu delovanju. Partizani so razumeli zaskrbljene in odkrite domačine, kar je samo še bolj potrjevalo, da je treba še bolj delati z ljudmi, kajti umaknili se ne bodo.

Zdaj so se po hišah razšle patrulje in pozivale ljudi, naj popoldne pridejo v Sokolski dom. Na miting, so rekli.

Ljudje so prihajali počasi, nekako nerodno, zadržani in s strahom, vendar pa jih je prignala tudi prirojena radovednost. Le kaj naj bi zvedeli na tem mitingu.

Vsi niso prišli, a kako je bilo, vzneseno pripoveduje partizan Janko Bernik, ki je šele nekaj tednov prej prišel v bataljon:

»... Vrstile so se recitacije, govori, pel je pevski zbor, ki ga je vodil kar komandant Gregorčič. Ta je tudi sam lepo prepeval. Vas je bila navdušena, saj kaj takega do tedaj še ni doživela.

Najlepši govor je imel Žagar... Na koncu je poudaril še to, da imamo zdaj dražgoško republiko, in da se bomo zanj, če bo treba, tudi borili.

Takrat je navdušenje prikipelo do vrhunca. Žagar je govoril, da je kar vizgalo. Videl sem stare ljudi, ki so jim prišle solze v oči...«³

Skupina »Dražgošanov« ob dvajsetletnici bojev, z leve: Karel Jelenc-Birt, Ivan Bertonec-Johan, narodni heroj Tonec Dežman in Franc Biček

S tem mitingom so prišle v vas prve partizanske pesmi, ki so jih zlasti lepo prepevali Primorci, ki jih je bilo precej v bataljonu. Najvidnejša pa sta bila komandant Jože Gregorčič, ki je veliko pesmi prinesel iz Španije, in Benedikt Padovan. Tudi Rafael Buh je bil dober pevec. Prvi so jih povzeli domači otroci in mladina, katerim so partizani prinesli novo življenje in veselje.

Nekakšen led, s katerim so bili obdani vaščani, je bil s tem mitingom prebit, vendar še ne raztopljen. Bivanje partizanov v njihovi odmaknjeni vasi je doživljal vsak po svoje.

Domačin, Pikcov oče, a ne le on, je takole sprejemal vse to:

»V dvorani smo napeto poslušali Žagarjevo predavanje. Tako je govoril, da nam je kar kri zastajala po žilah. A odkrito povedano: Žagarjevim zagotovilom, da je nemška zver v zadnjih krčih in da so ji ure štete, nismo verjeli. Čeprav smo bili mi kmetje naivni, smo vendarle mislili trezno: Če so številne nemške armade pred Moskvo, »dražgoška republika«

ne bo mogla dolgo obstajati. Te naše osvobojene Dražgoše so le nebogljen čolnič sredi razburkanega nemškega morja, ki mu Nemci strežejo po življenju...»⁴

Kljub pesmim, ki so jih radi poslušali, kljub prepričljivim besedam in dejanjem, ki so hrabrila in privajala ljudi na njihovo prisotnost, nekaterih domačinov niso potolažile. Bili so v strahu pred nemškimi povračilnimi ukrepi, prepričani, da bo do tega prišlo. Močnemu partizanskemu bataljonu so verjeli, da bo vas branil, da se bodo Nemcem uprli, vendar so se prav tega bali. Zato bi dosti raje videli, če bi bataljon odšel kam drugam.

Vendar je bataljon moral biti nekje, kjer bo prišel do sappe, nekje, kjer bo za silo obvarovan pred hudo zimo. Kam bi sicer? Nad njimi je bila siva Jelovica z visoko, previsoko snežno odejo, spodaj po dolini številna nemška vojska in policija, mraz pa tak, da se je roka lepila na železo.

Zato prvi miting ni zadoščal. To je bil šele začetek sodelovanja z domačini. Dražgoška republika je morala zaživeti še močneje. Cveto Novak pripoveduje o tem takole:

»... Dlje, ko smo bivali v Dražgošah, bolj smo se spoznavali z ljudmi... Ti so postajali vse zaupljivejši. Prinašali so nam celo hrano in tople napitke, ker smo se jim zaradi zime tudi smilili. Tu in tam so nam ponudili tudi kakšno municijo in orožje.

Za tako navdušenje je skrbel štab in tudi mi sami. Predvsem je vse navduševal Žagar. Kdor ga je poslušal, mu je moral verjeti, pa če je hotel ali ne.

Na Nemce borci prve dni nismo niti dosti mislili. Zakaj tako, ne vem. Vem le to, da iz Poljanske doline niso takoj silili za nami. So bili preslabotni ali kaj? Verjetno so bile to posledice s Pasje ravni! Nekaj dni se je vsiljeval občutek, da je vojna končana, in na mitingih ter po vasi so se razlegale pesmi: Bratje le k soncu svobodi, Kovači smo, Nabrusimo kose, ki so jih znali prepevati cankarjevci.»⁵

4. januarja je spet pričelo snežiti in spet je padlo snega do kolen. To je poti še bolj zasulo in oteževalo gibanje.

Tega dne je bila nedelja in v Sokolskem domu je bil spet napovedan miting! Prišlo je že več ljudi. Prišli so tudi od drugod, kajti o »Dražgoški republiki« se je razvedelo že po vsej okolici. Ljudje so kljub nevarnosti radovedno prihajali ogledovat osvobojeno vas. Prišli so z Jamnika, iz okolice Kroke in

iz Selške doline: iz Lajš, Češnjice, Selc in Rudnega. Pa tudi iz Kranja in še delj.

Spet je za Gregorčičem govoril Žagar. Ognjevitost je opisoval pomen Osvobodilne fronte in partizanski boj, govoril je o upor na Gorenjskem in v Poljanski dolini, o fašističnem nasilju pri nas in drugod, da so se ljudem ježili lasje. Zatrjeval je, da se Nemci partizanov boje in ne upajo priti za njimi v Dražgoše, da so Rusi potisnili Nemce za sto kilometrov nazaj, prikazoval je življenje po osvoboditvi in pozival domačine, naj zdaj opuste medsebojno sovraštvo in strankarstvo, ker je skupni sovražnik le okupator!

Ljudje, željni jasnih in bodrilnih besed, so bili tako navdušeni, da še dolgo po končanem govoru niso odšli iz dvorane in so obljubljali pomoč.⁶

Nemci sicer niso takoj planili proti Dražgošam, kakor je zapretil Benedik v Selcah, vendar tudi v okolici niso mirovali.

Očitno so bili takoj obveščeni o partizanih v Dražgošah, kajti v Selcah in Železnikih, kjer ni bilo veliko vojaštva, so takoj dobili okrepitev. Pomnožili so patrulje, ogrožena okna orožniških postaj pa so utrdili z opekami, v njih pa napravili strelske line. Tega ljudje pri vedno napadalnih hitlerjevcih niso bili vajeni. Tako je šlo od ust do ust:

»Nemci se boje in se utrujejo!«

Ta dejstva je v svojih navdušujočih govorih znal uporabiti tudi Stane Žagar, ko je pravil: »... Vedo, kje smo, pa jih je strah priti. Če pa bodo prišli, jim bomo že pokazali...«

V svojih razpredanjih je Žagar zelo zanimivo predstavljal partizansko vojsko. Razlagal je:

»Nemci nam pravijo banditi. Ljudje, ki nas ne vidijo preveč radi, nas imenujejo komuniste; preprosti, nam naklonjeni ljudje pa nam pravijo gošarji, hostarji, gmajnarji in še drugače. Toda mi smo narodnoosvobodilna vojska! Mi smo partizani, ki se borimo za izgon okupatorja in za nov, pravičnejši red. Vi, ki se krvavo in v potu svojega obraza trudite za svoje življenje, boste potem... še naprej obdelovali zemljo in ne boste plačevali davkov, samo če boste hoteli ostati tu.«

Navzoči kmetje so bili navdušeni nad besedami, ki jih kmečka ušesa tako rada slišijo...⁷

Na dan Treh kraljev — 6. januarja — je bil spet miting. Tokrat Pri cerkvi v Prosvetnem domu. Ti mitingi so dajali ljudem moč in vlivali vero v tisto, za kar so se partizani

tolkli. Zaupanje je raslo. Tudi bataljonu! Te prve, ubrane in nove pesmi, ki so pele o upor, o nasilju, izkoriščanju in svobodi, so v ljudskih dušah puščale globoke sledi.

Srca so se vžigala in vsa bolj gorela za osvobodilni boj, za ljudi, ki se upajo upirati močnim Nemcem...

Janez Lušina-Mali iz Dražgoš,
v času boja star 16 let

Takrat šestnajstletni Janez Lušina iz Dražgoš, zdaj polkovnik JLA, se teh dni spominja takole:

»... Tu smo slišali prve partizanske pesmi... Če bi hotel popisati te občutke, bi moral biti velik pisatelj, da bi to zmožil. Lahko povem le to, da smo se jih naučili takoj, ko smo jih slišali prvič...

Tiste ljudi, ki na ta miting niso prišli, smo označili kot nemškutarje. Z očetom sva bila že na obeh mitingih in ko sva se vrnila domov, je mati s strahom vpraševala, kaj je bilo tam. Pri tem naju je svarila in opozarjala, da naju bo kdo zažigal, če se bova družila s partizani. Nekateri kmetje so vse to res samo opazovali od daleč in zmajevali z glavami:

— Le kaj bo, ko so prišli v našo vas?⁸

Nič čudnega. Naenkrat presedlati iz mirnega življenja na partizanske nemirne tire, v resnici niso majhne stvari. In to tedaj, ko še ni prav nič kazalo, da bodo partizani res zmagali!

Čeprav so bili dnevi mirni z obilico snega in bataljon še vedno potreben počitka, cankarjevci niso počivali. Ne glede na vse, je bilo treba razvijati in utrjevati vojaško življenje. Celo obratno: prav zaradi vsega niso smeli čakati prekrizanih rok.

Vsak dan so bile na vrsti različne vojaške vaje, učili so se rokovanja z orožjem, odhajali so na straže in v patrolje, urejali so opremo, skrbeli za hrano, predvsem pa tudi politično pripravljali tovariše.

Sredi tega — 6. januarja — je štab poklical v Dražgoše tudi več političnih delavcev iz raznih krajev Gorenjske. Sestanek je vodil Stane Žagar. Aktivisti so tudi dobili napotke za nadaljnje delo na terenu in bili seznanjeni z razmerami doma in v svetu.⁹

Prehrana je bila tiste dni tako redna, kot bi bila to že stalna vojska, ki ima nekje bogato založena skladišča. Pri tem so bili do domačinov, ki jih je sprva skrbelo, kako se bo prehranila tolikšna vojska, zelo pazljivi.

Kmet Jakob Potočnik je o tem v svoj dnevnik pohvalno zapisal:

»Glede preskrbe z živili smo bili lahko mirni. Ljudi niso prav nič nadlegovali. Niti prosili niso za karsibodi. Kje so dobivali, ne vem...«¹⁰

Pikcev oče pa razlaga takole:

»V skromni vasici, kjer so bile le tri majhne trgovinice, v katerih je bilo mogoče dobiti le najpotrebnejše drobnarije, ni bilo mogoče preživljati tako velike vojske.

...Gošarji so si znali nabaviti hrano sami. Imeli so pri tem pač svoj sistem. Kaj so hoteli drugega, če so hoteli živeti! Med pohodom k nam so menda spraznili neko trgovino. Tako so imeli velik del živeža že sami, nekaj so dobili po sosednih vaseh, veliko pa po dražgoških hišah, ki tedaj niso imele slabo založenih kašč. Kruh pa so jim pekle nekatere vaščanke iz moke, ki sta jo prinašala dva mlada partizana. (To je bila moka iz Zapuž, ki so jo 11. novembra pripeljali do Besnice in jo tam uskladiščili. Zdaj so hodili ponjo — op. I. J.). Po dve peki na dan sta morali biti, in tudi hlebi so bili veliki...«¹¹

To pomeni, da vsi ljudje niso vedeli kdo in koliko daje partizanom, kar je tudi, ne glede na svobodno »republiko«, razumljivo. To tudi dokazuje, da so imeli cankarjevci dobro

organizirano intendantco. Z vsem tem so na vaščane vplivali zelo pozitivno, kajti ljudje cenijo poštenost in urejenost. Ni bilo primera tudi med bojem ne, da bi si partizani samovoljno prisvojili kakšno dobroto, ki jih je bilo po dražgoških hišah tisto zimo še vedno precej.

Lastnina prebivalstva je bila nedotakljiva, kar je zagotovila visoka zavest partizanov.¹²

Kako so imeli organizirano prehrano, naj pove še Anton Ambrožič iz Gorij, ki je bil tedaj četni intendant:

»Že prvi dan po prihodu v vas smo pripravili kuhinjo, ki je bila v hiši poleg Birta. Tam je kuhal tudi nemški graničar Martin, ki smo ga zajeli na Črnem vrhu. Poslovali smo kakor redna vojska. Količine hrane smo dobavljali v soglasju s poveljstvom, ki nam je dajalo spisek ljudi in ostale potrebe. Zaloge z Dobrave so nam prišle silno prav. Ne samo, da je bilo tega precej, temveč smo vsaj v prvih dneh domačinom lahko pokazali, da se hranimo dobro, organizirano, ne da bi bili njim kaj preveč na hrbtih... Kruh pa so nam pekli v petih hišah, tako nam ga tiste dni ni primanjkovalo. Kolikor se spominjam, ga vsa štiri leta nismo imeli tako redno!«¹³

Poleg vojaških vaj, političnih ur, prehrane in ostalega tudi na osnove sanitete niso pozabili. Učili so se opravil pri prvi pomoči, obvezovanja, reševanja, kako se paziti pred zastrupljenji in podobno. To je pod vodstvom medicenca Janeza Konška zavzeto opravljal bolničar Gregor Rupnik. Ta je to delo opravljal že v kraljevi vojski, poleg tega pa je devet mesecev služil v neki apoteki. Bolj zamotane reči je podučeval medicenec Janez, ki so ga fantje zaradi velikega tovarništva imeli zelo radi. Tako so v tistih dneh imeli nekak prvi sanitetni partizanski tečaj, kar jim je omogočalo prebivanje v vasi.¹⁴

V dolino pod vasjo je bila vsak dan poslana tudi zaseda. Kako se je to odvijalo bo najbolj razumljivo, če si sposodimo besede Janka Bernika:

»...Iti je bilo treba že ob treh zjutraj, kar praktično v tem času pomeni sredi noči. Kdor je bil na vrsti, je to zvedel že prejšnji večer. Tako je vrsta prišla tudi name... Šli smo v dolino blizu Selc. Vodil je vedno tisti tovariš, ki je v naslednji zasedi ostal od prejšnjega dne, kajti ta je poznal razmere in pot. Za takega vodnika sem bil nekoč tudi jaz...«¹⁵

V akcije in po strelivo so hodili tudi dlje. Jakob Galičič se spominja, da je s patroljo šel večkrat proti Škofji Loki, enkrat pa do Praprotna, kjer so postavljali mine.

Šli so tudi nazaj v Poljansko dolino, kjer je bilo še vedno moč dobiti kakšno orožje. To je bilo za bataljon še vedno najvažnejše vprašanje.

Ko pa je v zgornji del Selške doline odšla petčlanska patrolja, je bil v njej tudi Gašper Dolinar, ki o tem pripoveduje takole:

»... Vodil nas je domačin Janez Šinkar-Jakčev iz Selc, pozneje je šel k belim, kjer je bil tudi njegov brat — duhovnik. Odgazili smo čez Novaka, čez Podlonk, potem čez Jesenovec in v Zali log. Tam so naši z nekim fantom že imeli zvezo. Menda je bil Strujevčev, če se prav spominjam. Ta mi je potem povedal, kje je municija. Morali smo naprej in ubrali smo jo proti Farjemu potoku.

Ves čas smo morali gaziti sneg. Tisto noč smo hudo izčrpani prilezli v Farji potok. Bilo je ravno na moj god — 6. januarja, zato se tega natanko spominjam.

Čez dan smo se zadrževali v neki bajti pri zanesljivih ljudeh in čakali. Tam so nam priskrbeli municijo. Bila je še v škatlah; taka za strojnice. Obenem smo dobili še zaboj nasekanih ročnih bomb! Ni nam bilo žal truda, ki smo ga čutili v kosteh, kajti dobili smo dragocena darila, da dragocenejših v tistih časih nisi mogel misliti.

Bogato obloženi smo hodili še teže kakor prej iz Dražgoš. Kljub težavni hoji smo se vračali v našo »republiko« po drugi poti. Vodnik nas je peljal tako, da smo prišli iz tistih hribov in kotanj nekje blizu Rudnega. Od tam pa smo jo kar po poti mahnili naravnost v našo svobodo!

Med potjo se nam je zgodilo še nekaj. Z nami je bil tudi neki Javorčan s Poljanskih hribov. V Farjem potoku nas je prosil, da bi »pogledal« malo domov, češ da ima od tam čisto blizu. Bil je eden tistih, ki se nam je pridružil v decembrski vstaji. Dovolili smo mu, posebno še, ker je obljubil, da se bo zamudil komaj toliko, da se bomo mi odpočili ... Mi smo medtem že dobili municijo, a ga še ni bilo. Čakali smo nekaj časa, a dočakali ga nismo ... Zaradi enega moža manj smo nosili še teže, razen tega pa smo bili še ob enega borca.¹⁶

Municijo so zbirali povsod, kjer je kazalo, da je kaj. Kljub snegu so patrolje križarile za njo, kot bi bila magnet-

na. Tudi v odročno Davčo je šla patrulja sedmih tovarišev, ki jo je vodil Silvo Štibelj. Hodila je podobno kot tista v Farji potok in premagovala napore, ki jih je povzročala zima. Hodili so dva dni, vendar je bilo vredno žrtvovati toliko truda: dobili so več tisoč nabojev! In če pomislimo, da so dosti kasneje imeli partizani le malo streliva, si lahko predstavljamo, da je bilo to pravo bogastvo, če že ne kar zaklad!

Tiste dni res ni pogosto pokalo, zato bi kdo pomislil, da so tudi cankarjevce končno pregnali v hribe, kjer je preveč snega, da bi mogli storiti karkoli. Toda partizani so delali in živeli tako, da Nemci niso ničesar vedeli. Prinašanje municije in orožja je bilo prikrito njihovim očem, vojaško utrjevanje še bolj, ki še nikoli ni bilo tako intenzivno ko prav te dni.

Sicer pa si Nemci niso delali utvar, da so cankarjevce že uničili in onemogočili, zato so medtem pripravljali svoje sile.

Prav zato pa je bil pohod skupine proti Bledu in ki je pri Ribnem obstreljevala nemško patruljo, toliko pomembnejši. Ne toliko morda zaradi vojaškega podviga, temveč zato, ker so se sredi ostre zime in sredi Gorenjske spet oglasile partizanske puške!

S to patruljo je bil tudi preživel Marko Čadež. O tem pohodu pripoveduje takole:

»Nekaj dni po novem letu nas je na to pot krenilo okrog petnajst. Vodil nas je komandir Jaka Bernard, ki je bil doma z Bleda. Naša naloga je bila s tamkajšnjo organizacijo OF vzpostaviti zvezo, nazaj grede pa naj bi iz nekega skrivališča prinesli strelivo in ročne bombe.

Toda zgodilo se je drugače...

Krenili smo čez hudo zasneženo Jelovico proti Radovljici. Z nami je bil tudi neustrašni Janez Perko, pa tudi Oskarja Pogačnika z Bleda se spominjam. Če se ne motim, sta bila z nami tudi Jože in Tonček Dežman iz Lesc. Pot je bila zaradi obilnega snega zelo težavna. Vendar smo vse te težave voljno premagovali. Bernardovo in Perkovo junaštvo, ki nam je bilo dobro znano, je prehajalo na nas, da se nismo bali. Do drugega mostu pri Savi, prek katerega se pride tudi na Bled in v Radovljico, smo prigazili šele v mraku. Menda je prav prejšnji dan snežilo. Blizu mostu smo malo počakali in oprezali...

Tedaj smo opazili nemško stražo. Še smo počakali...

Čez čas se je izmenjalo več kot deset novih vojakov. Prišli so prav na most.

Zdaj nas je zamikalo, da bi užgali, čeravno to pot to ni bil naš namen. Bernard je bil takoj za udar. Kje boš imel lepšo priložnost za napad kot sedaj, ko so na mostu. Pomerili smo vsi hkrati — in usekali!

Videti je bilo, da smo dobro zadeli. Močno je zaropotalo, potem pa smo se napotili k nekemu posestvu, kjer je bil gospodar izseljen, tam pa so kraljevali Nemci. Pobrli smo jim hrano in živino ter vse skupaj odgnali s seboj.

Odpravili smo se v Jelovico. Kar ob pravem času, kajti prišla je nova nemška patrolja, ki je pomagala napadeni...

Vračali smo se čez Lipniško planino. V Dražgoše smo se vrnili naslednji dan okoli enajste...¹⁷

O tem dogodku je poveljnik orožniške postaje v Radovljici 6. januarja svojemu predstojniku polkovniku Handlu poročal tole:

»5. I. 1942 okrog 17,30 je komunistična banda sto korakov pred mostom čez Savo pri Skalcah, občina Ribno... s strojnico in ročnimi bombami močno obstreljevala... patroljo 1. čete 510. bataljona deželnih strelcev v Radovljici, ki je štela 11 mož. Krogle so ranile tri vojake, enega nevarno v trebuh. Patrolja se je umaknila na varno in počakala na okrepitev... potem so skušali prodreti do mostu, kar pa spričo močnega ognja komunistične tolpe ni bilo mogoče. Šele ko je prispela druga okrepitev, se je posrečilo most zasesti in bando pregnati!« Handlovo zaupno poročilo pa o tem dodaja, da so tistega dne zvečer zahodno od Radovljice banditi napadli neko kmečko hišo in odgnali konja ter tri krave, pri vrnitvi pa so streljali na neko vojaško patroljo.¹⁸

Med bivanjem v Dražgošah so se pripetili tudi drobni dogodki, ki pa nam vendarle povedo, kako so se obnašali cankarjevci tedaj.

V tistih dneh pred spopadom je nekega dne umrla starejša Dražgošanka — Mihova mama. In kaj so storili partizani? Udeležili so se njenega pogreba. Pri tem so se srečali z nemškim duhovnikom, ki je opravljal pogrebni obred. Razumljivo, da se je možak tega prestrašil, a ko se ni nikomur nič zgodilo, je bil pomirjen. Potihem je celo občudoval obnašanje partizanov. Tudi vaščani niso mogli prehvaliti partizanov in njihove pozornosti.¹⁹

Razen dela, ki je bilo domačinom bolj ali manj znano, so si v teh zimskih dneh skušali čas nekoliko skrajšati. Po hi-

šah so prišli največ v stik z mladino, ki je kar vpijala pripovedovanje starih partizanov, kot so bili: brata Bička, Bernard Pečnik ali pa komisar Jože Krajc. Slednji je bil veder človek, poln doživetij iz Francije, Španije in služenja pri mornarici. Smešno je obračal kapo in pri tem delal take obraze, da se mu je moral vsak smejati. Nekega dne je pripovedoval zgodbo iz mornariškega življenja.

»Nekoč smo na ladji počeli veliko grdobijo s šimpanzom, ki nam je krajšal čas. Zaradi zabave se je nekdo spomnil, da bi mu dali piti alkohol. Poklicali smo ga bliže ... Toda tisti, ki je prišel na to misel, se ni zadovoljil samo s pijačo. Med tekočino mu je natresel čike, pepel in podobno umazanijo, kar šimpanza ni nič motilo. Spil je in potem res uganjal norčije ...

Popoldne smo odšli na kopno. Očedili smo se in preoblekli v sveže oprane obleke. Lepo zlikani smo začeli zapuščati ladjo.

Opica nas je čakala pri izhodu. Nič več ni norela. Mirno nas je ogledovala, kot bi se hotela z vsakim pozdraviti ... Tedaj je prišel mimo tisti, ki jo je opijanal. Šimpanz ni pokazal nobenega posebnega znaka, dokler mornar ni prišel čisto do njega. Tedaj pa je nenadoma stegnil taco in z umazanimi prsti potegnil po beli obleki svojega »prijatelja«. Sledovi prstov so bili taki, da mornar ni mogel z ladje, rezervne obleke pa ni imel. Moral je ostati doma ... Nastal je smeh! Le kdo bi opici prisodil tak spomin in morda misel o maščevanju!? Marsikoga je spravila v sramoto!«²⁰

Če je bilo treba kdaj dlje hoditi, je Žakelj rad vzdihujoče zaklel:

»Eh, prekleta priroda Gorenjske! Gde si, blaženo more!«

Zato ni bilo čudno, da je ta morja vajeni in duhoviti človek večkrat rekel:

»Le zakaj bi preganjali Nemce s teh strmih robov! Mar bi jih raje naselili sem gori, da bi se oni mučili po teh strminah!«

Tovariši so ugovarjali in dokazovali, da Gorenjska brez hribov ne bi bila lepa, vendar z namenom, da bi Krajc povedal še kaj veselega.

»Lepa! Že štiri mesece partizanim po Gorenjskem, pa še nisem stopil na ravno!« Tako je odvrnil in zasukal kapo, kar je zadostovalo, da so tovariši spet bušnili v smeh.²¹

Dražgoška republika je živela. »Nekega dne«, se spominja Marija Habjan-Ožbicova, so prišle do nas tri neznane ženske. Pozneje smo zvedeli, da so prišle od zelo daleč, iz Gorij pri

Bledu. Obiskale so svoje može oz. brate.« Kako so dobile zvezo z njimi, Habjanovi ni znano, vendar tudi ta obisk, eden izmed obiskanih je bil Dolfe Repe-Tilen, govori o »svobodni dražgoški republiki«.²²

O teh dneh pripoveduje tudi Milan Žakelj:

»... Hodili smo patroljirat tudi proti Rudnemu in proti Novaku onstran globeli. Na stražo sem hodil v bližino pokopališča, razen tega pa smo iz našega voda hodili stražit tudi na Jelenšče. Vojaške vaje smo imeli onstran pokopališča, z orožjem pa smo se seznanjali kar v šolskih klopeh. V šoli smo namreč tudi prebivali...

Mitingov tudi ne bom pozabil, posebno ne Žagarjevih navdušenih govorov. Tistega, ki smo ga slišali v Prosvetnem domu, smo večkrat analizirali. V njem je bilo zelo zanimivo dokazovanje s številkami o padlih nemških vojaki in o skorajšnjem razsulu Hitlerjeve vojske. V to smo radi verjeli in bili smo prepričani v zmago nad fašizmom, da pa bomo v gozdovih še dolga leta, si nismo mogli predstavljati. Žagar nam je znal čudovito vlti vero v naš boj! Veliko avtoriteto pa so uživali tudi: Jože Gregorčič, Jaka Bernard, radi smo poslušali Pečnika, Krajca, zaupali smo našemu vodniku Robniku, ki je bil poleg hrabrosti tudi najboljši smučar v Poljanski dolini...

Po hišah nismo dosti hodili, radi pa bi prepevali, a nismo bili na »dobrem glasu«. Vse lepše so prepevali Primorci...«²³

Med izjavami udeležencev je majhen, a zato zelo zanimiv podatek o tem, ali je Žagar resnično verjel v skorajšnji zlom Hitlerjeve vojske, ali pa je s svojim nastopom ljudi le bodril.

Med bolničarjem Gregorjem Rupnikom, že zrelim možakom in med Žagarjem, ki je pravkar končal z govorom o uničenju nemške vojske, se je namreč nekega dražgoškega dne na samem razvil tale pomenek:

»Se ti ne zdi,« je začel Rupnik, »da Nemci po tem, kar si povedal, prehitro ginejo!«

Žagar na to naglo odvrne:

»Mar ne vidiš, kakšna zima je?«

»In kaj potem.« Gregor ni takoj razumel.

»Ali hočeš, da nas bo vedno manj? Ne vidiš, kako posamezniki odhajajo domov?«

To je bilo res. Vendar je Rupnik pripomnil:

»Saj je zginilo le nekaj novincev.«

»Vsakega, ki se nam je pridružil ali bi se nam pridružil, je škoda.«²⁴

Anton Demšar pa pravi, da so stanovali v prijazni hiši, ki je stala bolj na samem. Mož je drvaril, oba, on in ona pa sta bila zelo prijazna. Tudi kaj za pod zob sta jim dala in celo kakšen požirek žganja, ki zaradi mraza ni škodoval. Stražil pa je ob velikem drevesu, kakih tristo metrov od hiše...²⁵

Del Bičkovega voda je bil prve dni pri Maticu Na pečeh, potem pa pri Grogovcu na Jelenščah. O tem pripoveduje Grogovčeva Ivanka:

»... Bilo je okoli trideset fantov, ki jim je poveljeval Franc Biček. Z njim je bil tudi njegov brat Henrik, pa Čopi, Padovan, Kovačič s sinovoma... Bili so delavci, v glavnem Primorci«*

Osemnajstletni Jože Kovačič je bil z bratom in očetom na Jelenščah. V svojih spominih pravi, da so bili domačini z njimi zelo prijazni in da so jim ženske celo krpale in prale perilo. Takole pripoveduje:

»Bili smo na skrajni desnici, če gledaš z Rudnega. Zapirali smo smer proti Jamniku in Kropi. Čez nekaj dni smo dobili vtis, da so se nas vaščani naveličali. Verjetno pa le iz strahu, kajti pogosto so nas spraševali, kdaj bomo odšli. Bali so se srečanja z Nemci, mi pa smo jih tolažili, da se to ne bo zgodilo, da ne bo hudega, ker smo dovolj močni. Vendar so po naših občutkih ostajali nezaupljivi.

Hodili smo na straže in v patrulje. Učili smo se tudi osnovnih pojmov vojskovanja. Vaje je vodil Franc Biček, naš vodnik. Čez nekaj dni smo se preselili še višje k skali Jelenci na neko kmetijo. Naš kuhar je bil oče, ki je še posebej skrbel za čaj, ki je ogreval premražene stražarje. Čistili smo orožje. Brat Janez je še zadnji dan pred bojem z nekimi tovariši popravljal staro težko strojnico, kar je trajalo več dni. A ves trud je bil zastonj.«²⁶

Franc Medja, tudi borec v Bičkovemvodu, pa pravi:

»Mi smo se čez nekaj dni nastanili na Jelenščah v Grogovčevem hlevu. Stražarska mesta smo imeli na izpostavljenih krajih okoli kmetije, posebno proti Lajšam. V zvoniku

* To so bili primorski rojaki, ki so pred Mussolinijevim fašizmom pribežali v Jugoslavijo. Stanovali so v Kranju in Stražišču ter se med prvimi priključili partizanom. Bili so zavedni, revolucionarni in nekateri izredno hrabri borci.

cerkve Sv. Jedrti nad Lajšami smo postavili zasedo. Enkrat sem šel s tričlansko patruljo na ogledе vse do Jamnika. V začetku smo hodili po robu nad cesto, pozneje pa kar po cesti, seveda z na strel pripravljenimi puškami. Vendar tedaj o kakih nemških premikih nismo nič zvedeli. Naši nasprotniki pa so prav lahko spremljali naše gibanje in o tem obvestili Nemce. To je bilo tudi verjetno, saj so nas kasneje najprej napadli prav s te strani.«^{26a}

Ive Šubic je medtem narisal nekaj portretov nekaterih partizanov; bili so med prvimi partizanskimi likovnimi izdelki. O tem pripoveduje:

»Imel sem precejšen zvezek partizanskih portretov — zanimivih tipov; partizanov z bradami, brki, kučmami, klobuki in delavskimi kapami v najrazličnejših jugoslovanskih in nemških uniformah, pa tudi navadnih oblekah.

Ive Šubic, borec in slikar Cankarjevega bataljona

To so bili prvi likovni zapisi o partizanih na Slovenskem sploh in je škoda, da je ta zvezek po našem odhodu iz Dražgoš prišel v nemške roke. Risal sem tudi propagandne letake, ki so jih patrulje raznašale po dolini: stisnjene pesti, roke, ki trgajo verige, zvezde in podobno s primernimi gesli!« »V

boj za svobodo!«, »Bratje, podajmo si roke!«, »Mi delavci — vi delavci!«, kar je bilo namenjeno nemškim vojakom, in podobno.«²⁷

Miha Demšar, ki je bil tudi v Jakovi četi, se spominja, kako so šli po hrano:

»Nekega dne je komandir Jaka vprašal:

„Kdo gre z menoj?“

Pa ni povedal — ne po kaj, ne kam. Nismo ga vprašali. Priglasili pa smo se od kraja, zaupali smo mu bolj kot očetu.

Vzeli smo nahrbtnike in odgazili. V Besnico smo prišli z nočjo. Ljudje še niso spali. Kazalo je, da se Jaka z ljudmi pozna, čeravno ni bil domačin. Za nami je tedaj pritekla neka ženska in nas zasopljena povabila:

„Še k nam pridite. Prej ne hodite naprej. Vsaj toliko, da vas bomo videli.“

To nas je ogrelo, zakaj ljudje so nas imeli za svoje, čeprav je bilo hudo nevarno. Šli smo z njo . . .

V hiši so nas ogledovali, kot bi bili na razstavi, potem pa so nam napolnili nahrbtnike. Jaki pa so rekli:

„Res, „fejst“ fante imaš!“

Tudi drugod smo še dobili hrano, potem pa se je nekdo celo ponudil:

„Nekaj časa vam jo bom peljal. Gotovo imate daleč!“

Pred nami je bila resnično dolga pot, a do jutra smo zadovoljni, čeprav upehani, prilezli v Dražgoše!«²⁸

Nekaj dni pred napadom je prišel tja gor tudi Lojze Kebe, član štaba in PK. Sekretar Tone Dolinšek je ostal na terenu v okolici Kranja, prav tako pa tudi člana Mira Svetina in Tomo Brejc. Politično delo po dolini ni smelo zaspiti.

Kebe je že prinesel vesti, da se spodaj zbirajo Nemci, kar je sporočil tudi pismonoša in drugi ljudje, ki so odhajali v dolino.²⁹

10. PRIPRAVE NA SPOPAD

Minili so Trije kralji in vse očitneje je bilo, da se spopadu ne bo moč ogniti. Nemci so se nedvomno zbrali zato, da bi udarili na Dražgoše.

Pikcov oče o teh dneh pravi:

»Če je šel kdo izmed nas v dolino, smo ga ob vrnitvi kar zasuli z vprašanji... Že vseskozi smo se bali, kdaj nas bodo Nemci zgrabili. S partizani vred! Oni pa se niso bali nemških groženj in napovedi...

Možaki smo večidel hodili delat v Jelovico. Ob prekladanju hlodov in ob vožnji smo se nekoliko zamotili.

V sredo in četrtek — 7. in 8. januarja — so bili partizani še prav brezskrbni. Če smo katerega vprašali, kako se pri nas počuti, je bil vsak zadovoljen, češ da bi rad tu kar prezimil...

A iz doline so prihajale vedno bolj vznemirljive vesti...«¹

Vendar so partizani ljudi, ki so jih morale skrbi, tolažili in hrabrili. Zagotavljali so jim, da imajo že vse pripravljeno, če bi prišlo do napada, da bodo vas krepko branili. Vendar bi nekateri ljudje še vedno radi videli, če bi se umaknili vsaj zdaj. A kam v zimi, ki je bila vse hujša. Razen tega ni šlo le za umik ali premik! Lepšega kraja za obrambo, kot je bil ta, res ni bilo lahko najti! Naj Nemci kar pridejo! Bodo že videli, kako jo bodo odnesli! Še v Poljanski dolini so jim delali preglavice, kjer ni bil tako primeren teren in so bile okoliščine vse slabše, pa bi bežali zdaj od tu, ko so jih čakali pripravljene! Kar pridejo naj!

Nedvomno partizanskemu vodstvu ni bilo lahko sredi te zime usodo vaščanov vezati s svojo! Kaj bo, če bo zdivjal boj, s tolikimi nebogljenimi otroki, starčki in ženami? A kamorkoli bi šli zdaj, bi bili Nemcem precej bolj dostopni. Hočeš, nočeš: vas in partizani so se vse bolj zlivali v eno, čeravno so bili domačini vezani na ta košček zemlje, na kmetije in družine, predvsem pa na mirno življenje.

Vojna je bila zdaj tu! V njihovih bregovih, v njihovi vasi! A tega je bil kriv grabežljivi okupator, ki je v roke mirnih ljudi potisnil orožje.

V takih razmerah bi bilo nečastno in cankarjevcev nevredno, če bi odšli drugam.

V tem vzdušju so izginjale razprtije med sosedi, odpirale so se gruntarske kašče, zakaj nihče ni vedel, kaj bo prinesel jutrišnji dan.

Da pa je spopad blizu, o tem so bili prepričani vsi ...

Kakšno vzdušje je vladalo tedaj v tej pokrajini, predvsem v okolici Poljanske in Selške doline ter o pripravah Nemcev na napad, povzemimo iz besed Francke iz Martinj vrha, ki je imela v Dražgošah prijatelja Johana.*

»Da so partizani odšli v Dražgoše, smo zvedeli od žensk iz Poljanske doline, ki so šle za možmi, ki so se ob vstaji priključili cankarjevcem. Nekatere so jih nameravale pregovoriti, da bi se tudi oni vrnili domov. Za usodo Dražgoš sem bila zelo v skrbeh. Zaradi vseh, posebno pa še zaradi tega, ker je bil tam doma prijatelj Johan ...

Na dan Treh kraljev — 6. januarja — sem se spustila proti Škofji Loki, da bi izvedela kaj več. Na trgu in po ulicah so stale cele vrste kamionov, po dolini pa so še vedno prihajali novi, naloženi z vojaštvom. Celo topove so imeli s seboj. Blizu trga sem naletela na sosedove ženske, s katerimi sem se potem vrnila domov ...

Razšle smo se že, ko se nam je naglo bližal moj znanec Johan iz Dražgoš. Bil je prijetno presenečen nad srečanjem, me pa še bolj. Tudi začudene smo bile ob tem. Če je v tistih dneh kdo prišel z osvobojenega ozemlja, če je prišel mimo tolikih straž in zased, smo imeli to za veliko junaštvo. In z one strani do nas ni bilo blizu.

„Partizansko dovolilnico imam,“ je rekel. „Nemci me še pogledali niso! Toda takoj popoldne se moram vrniti, ker se nekaj kuha. V Dražgoše pa ne bodo prišli, so naši premočni,“ je pojasnjeval.

Sosedove ženske so odšle, midva pa sva stopila k nam. Spotoma mi je pravil o partizanih, o mitingih, o navdušujočih govorih voditeljev, o tovarištvu, ki vlada med partizani in o vsem, kar so prinesli cankarjevci v Dražgoše. Mene je ves čas

* To je bil Janez Šmid, 29 let, ki je bil med ostalimi ubit in sežgan 12. I. 1942. Glej seznam zadaj.

skrbelo, kaj bo, če bodo Nemci le pridrli v vas. Znesli se bodo nad njo, kakor so se nedavno nad Nomnjem v Bohinju, nad Rašico v jeseni in nad drugimi!

„Takrat beži s partizani ali pa pridi na našo stran! Da ne boste čakali doma! Glavno bo, da v takem primeru ohranite življenje! S seboj vzemite le najnujnejše,“ sem mu naročala zaradi izkušenj od drugod. Odhajal je smeje. Ob vrtni ograji se je še enkrat obrnil, jaz pa sem gledala za njim. Tedaj je rekel:

„Grem nazaj v svobodno partizansko državo!“

Dvignil je klobuk, zamahnil z njim v pozdrav... in že ga ni bilo več videti. Včasih sem večkrat mislila, da ga tedaj vidim zadnjič, zdaj, ko je odhajal tako vesel in navdušen, pa prav nič... In vendar sem ga videla zadnjikrat.«²

V tem času je gorenjski partizanski štab — četudi se partizani v Dražgošah pred ljudmi niso več skrivali — vse bolj cenil tudi obveščevalno in kurirsko delo. Tako tu prvič zasledimo, da se je s to zadolžitvijo v štabu vedno bolj ukvarjal Ivan Tomažin, poleg tega pa sta tako delo imela tudi Jože Dežman in Pavle Kavčič, čeravno še ne moremo govoriti o formalnih obveščevalnih funkcijah. Tedaj so to šele uvažali, in to je bilo ostalim prikrito. Zato o tem doslej tudi še ni bilo nikoli nič pisanega.

Ceprav so obveščevalno delo na terenu skupaj s političnim takrat opravljali še aktivisti, vendarle zapazimo, da postopoma dobiva obveščanje vedno jasnejše naloge. Tako je Stane Žagar že prvi dan po novem letu poslal nazaj domov tudi Zdravka Tomažina iz Bukovščice, Ivanovega mlajšega brata, čeravno bi fant raje ostal s partizani v Dražgošah. To je bilo storjeno iz več razlogov. Kocjanova hiša dotlej še ni bila kompromitirana in taka naj bi zaradi skritih ranjencev v njej ostala še naprej. Posebno še zato, ker ni bila daleč od Dražgoš. Poleg tega pa je Zdravko dobil nalogo, da bo skrbel za ogledovanje in obveščanje ter vzdrževal zvezo med Kranjem in Dražgošami, med KP in gorenjskim štabom. Tako se je še ta dan spet vrnil v dolino in hkrati odnesel pošto za Kranj. Namesto puške, ki jo je prinesel v Dražgoše, je dobil pištolo.

Do bitke je bil Zdravko s pošto še dvakrat v Dražgošah — a obakrat ponoči. Zanj je smel vedeti le štab.³

Le kak dan pred napadom je štab poslal Pavla Kavčiča s tremi tovariši do Mohorja in naprej do Škofje Loke, kjer naj

bi si ogledali strelisce, ga skicirali in ga pozneje z bataljonom napadli.⁴

Štab bataljona se je sicer zavedal, da bi se po partizanskih pravilih kazalo umakniti, kar so vedeli že iz zgodovine in predvsem iz lastnih izkušenj. Nedvomno so napadalci želeli boj, tak boj, ki bi jim obetal uspeh. To pomeni, da bi se radi spopadli frontalno, na enem kraju, kjer bi bili v vsakršni ogromni premoči. Tu bi uporabili vso tehniko, izrabili bi vse prednosti, izgnili bi se presenečenju ter bi tako to peščico partizanov naglo in enkrat za vselej razbili. Tako so pač name-ravali.

Toda v času, ko je šlo za začetke in širjenje osvobodilnega gibanja, za preprečevanje priključitve in preseljevanja, se iz čisto političnih in propagandnih razlogov ni kazalo umakniti iz Dražgoš. Tako Nemci kot vaščani in navsezadnje tudi novinci naj bi videli, da so partizani vojska, da še niso uničeni, kot je trobila po deželi fašistična propaganda!

Zato ni šlo toliko za Dražgoše, ki so se s tem spreminjale v fronto, šlo je za večje in pomembnejše cilje!

Šlo je za kaljenje borcev, zlasti novincev v novih bojih, če je bila zima še tako ostra in Nemci še tako močni. Morda prav zaradi tega!

Če bi se umaknili, bi se morali samo na Jelovico, kjer pa je bilo mnogo snega in je pritiskal hud mraz. Tam bi jim bili nevarni predvsem dobro opremljeni in urni nemški smučarski oddelki. Z lahkoto bi jih podili sem in tja in jih naposled razbili. Tudi za to je bilo treba prve nemške valove zaustaviti, oslabiti, šele potem bi lahko ukrenili kaj drugega. Tako je na bližajoče se dogodke gledal štab in zato ni mogel ugoditi željam, da bi se partizani umaknili iz vasi. Umakniti se tedaj drugam, bežati pred Nemci, četudi jih je bilo mnogo, bi pomenilo izgubiti morda več, kakor samo bitko. Pomenilo bi omogočiti uresničevanje nemških naklepov.

Medtem so aktivisti vse pogostejše poročali o nemških transportih, ki so prihajali od več strani. Sicer pa so bili tedaj na Gorenjskem že številni policijski bataljoni, zato novice o nemških silah niso bile pretirane. Ob vsem tem se je Nemcem ponudila lepa priložnost, da z zbranimi silami čimprej napadejo Cankarjev bataljon. Novica, da se partizani zadržujejo v Dražgošah, je izredno olajšala njihove priprave.

Da je bilo temu tako, dokazujejo večdnevne koncentracije nemških enot in njihovo poznejše prodiranje proti Dražgošam. Vendar niso napadli takoj, temveč šele po skrbnih pripravah, da bi bilo uspešneje kakor v Poljanski dolini. Takoj pa so okrepili bližnje orožniške postaje: v Poljanah, Gorenji vasi in Žireh v Poljanski dolini, v Selcah in Železnikih v Selški dolini, ter v Naklem. Ti orožniki so bili premeščeni s Koroške.⁵

Generallajtnant Schreyer in njegov štab ter generallajtnant Rösener, sta v boju proti gorenjskim partizanom dotlej nabrala že bogate izkušnje, zato boja proti njim nista podcenjevala. Propaganda je bila eno, resne vojaške priprave pa drugo.

Poleg tega se je okupatorska oblast na Gorenjskem dobro zavedala, kakšne razmere so v tej pokrajini in kakšnega mnjenja je prebivalstvo. O tem pričajo tudi njihovi dokumenti. V enem — iz podružnice državnega propagandnega urada NSDAP za Koroško na Bledu — z dne 3. januarja 1942 zvemo:

»... V bližini Kroke je (tolpa) v silvestrski noči obkolila vas in izropala tamkajšnji konzum... Sedanje razmere so torej znova kritične in nejasne. Kaže, da naše sile ne zadostujejo, da bi te bandite dokončno uničile. Takšne razmere seveda tudi zelo slabo vplivajo na razpoloženje prebivalstva.«⁶

Šef civilne uprave dr. Rainer se je tudi dobro zavedal, kakšne razmere so bile tedaj na Gorenjskem, zato si je na vso moč prizadeval, da bi okrepljene vojaške in policijske enote Cankarjevemu bataljonu čimprej zadale uničujoče udarce. V takem pričakovanju in željah je tudi velel, da je o razpoloženju gorenjskega prebivalstva in o razmerah treba poročati »zadržano in predvsem pametno«. Potem pa pravi:

»Ljudstvo na eni strani ve, da potekajo boji s tolpmi, zato ni mogoče govoriti o kakšnem čudovitem razpoloženju med prebivalstvom.«⁷

Schreyerjev štab je v zvezi z opisanimi dejstvi — to je izsleditev bataljona — prvi del naloge že opravil. Sledile so samo še neposredne priprave na napad: izdelava načrta in zbiranje sil. Prav tako kot na partizanski strani, je tudi na okupatorjevi predstavljal bližnji napad ne le vojaško, temveč tudi politično dejanje, zato so se tega lotili z vso natančnostjo in zagrizenostjo. Vse je kazalo, da so se jim partizani v Dražgošah naravnost nastavili. Tu je bila še lepša priložnost za njihovo uničenje, kakor pred dnevi v Poljanski dolini!

Policijski akcijski štab Jugovzhod pod Schreyerjevim poveljstvom je v začetku januarja 1942 imel na voljo naslednje osnovne sile, ki so jih sestavljali že znani rezervni policijski bataljoni:

- 44. v Selcih,
- 181. v Kranju,
- 171. v Radovljici,
- 93. na Bledu,
- 10. pa je bil na poti proti Gorenjski.

Poleg tega pa:

- 325. policijski bataljon v Stražišču pri Kranju,
- smučarski patroljni oddelek na Bledu,
- 322. bataljon deželnih strelcev,
- SS-pehotni nadomestni bataljon »Westland«,
- druge specialne enote (oklopniki, letalo in drugi).⁸

Okoli 22. decembra 1941 se je iz Maribora na Bled (v hotel Toplice) preselil tudi vojaški štab »Jug«, ki ga je vodil generalmajor Weiss. Ta je imel tudi svoje enote, ki jih je za napad na Dražgoše »posodil« generallajtnantu Schreyerju. To so bili predvsem:

- 499. pehotni nadomestni bataljon v Škofji Loki,
- 48. bataljon tankovskih lovcev v Celju, ki je posedoval predvsem protitankovske topove.

Tu so sodelovale, če že ne pri napadu, pa prav gotovo pri zavarovanju, še naslednje enote:

- 857. in 510. bataljon deželnih strelcev ter krajevne enote.

Tako so Nemci za napad na Dražgoše imeli na voljo najmanj 10 bataljonov različne vojske in policije.

V širšem smislu od 30—40 Hitlerjevih vojakov na enega borca Cankarjevega bataljona. Če pa je napadlo »le« pet policijskih bataljonov (eden okoli 600 mož), je bilo proti branilcem Dražgoš kljub temu angažiranih najmanj 3000 mož.

To je bila ogromna premoč.⁹

V četrtek, 8. januarja je bilo videti sicer še vse mirno, a spodaj ob Selščici ni bilo tako.

Kak dan pred tem se je vrnil v štab tudi Lojze Kebe, ki je prišel iz okolice Škofje Loke. Tudi on je povedal, da se v dolini zbirajo Nemci ter bataljon opozoril na skorajšnji napad.

Z njegovim prihodom je tudi politično delo takoj bolj oživel, kajti Kebe je bil neutrudljiv. Po vseh enotah so bili pri-

rejeni partijski in skojevski sestanki, kjer so govorili o razmerah na frontah, o razpoloženju, o nalogah, ki jih čakajo zaradi nemške koncentracije na Gorenjskem. Jasno je bilo rečeno, da bataljon čaka skorajšen, močan napad, zato so na sestankih pretresali tudi o poveljstvih in o razpoloženju med borci. Partijske celice so bile sicer močne, saj je bilo v bataljonu veliko — okoli 40 starih komunistov in skojevcev, a zaradi dobre polovice novincev so imeli pred seboj dosti nalog, kajti vse je bilo treba pripraviti na spopad.

Partizansko poveljstvo je potem tudi domačine še opozarjalo, naj se v primeru bojev zatečejo v kleti. Doma so bili večinoma le starejši ljudje, ženske in otroci, moški pa so bili v pretežni meri na Jelovici, kjer so vozili in pripravljali les.

Napetost v Dražgošah je naraščala.

Cankarjevci so čistili orožje, pošiljali iz vasi patrolje, skrbno postavili straže, štab s poveljstvi čet pa se je posvetoval o načinu obrambe in uredil vse tako, da bi prišli na položaj že v nekaj minutah. Glede orožja sta Žagar in Gregorčič orožarju Vraničarju naročala, da odgovarja predvsem za delovanje strojnic. Orožar se je pri tem zaskrbljeno popraskal za ušesom. Vedel je namreč, da so partizanski mitraljezi namazani z navadnim oljem, ki se kmalu strdi in v hudem mrazu tudi zmrzuje. To ohromi ves mehanizem in zastoj je neogiben. Če kaj pride, bo treba dobiti glicerín, s katerim so mazali mitraljeze Nemci. Toda glicerín je bil takrat še pri Nemcih.¹⁰

11. BREGOVI V OGNJU — NAPADALCI ODBITI

Večtisočglavi, do zob oboroženi in vsestransko opremljeni nacistični stroj je bil sprožen 8. januarja 1942 zvečer.

Po dolini ob Selščici iz Škofje Loke navzgor so se premaknile kolone kamionov, ki so prevažale napadalne oddelke. Kamione in povelja je bilo slišati vso noč. Največ vozil se je ustavilo na Češnjici, sicer pa so stala vse do Železnikov.

Milka Lotrič, zdaj poročena pri Birtu v Dražgošah, doma v gostilni »Ratitovec« v Češnjici pravi:

»K nam, v našo gostilno so prišli Nemci med sneženjem 8. januarja med 20. in 21. uro. To so bili mladi vojaki, vsi premraženi in mokri. Ko je prišel potem neki gestapovec, jih je

Lotričeva gostilna »Ratitovec« v Češnjici, v kateri je bil nemški štab

nagnal ven, da so se mi celo smilili. Za tem, naslednje jutro ob svitanju je prišel k nam njihov štab. Oficirji so bili mrki, vendar pa ne surovi. Bila jih je polna hiša. Pri nas so ostali tri dni, seveda ločeni od nas, morali pa smo jim kuhati. Naseljeni so bili v gostilniških prostorih. Takoj so prebivalstvu prepovedali gibanje zunaj hiš.

Dolgo nismo vedeli, kaj se godi okoli nas. Le iz telefonskih pogovorov smo potem ujeli kako novico... Komandiral je neki general — to smo slišali — bil pa je podložen gestapovcu, ki je bil nižji po činu kakor on...¹

Na partizanski strani pa je bilo to noč še mirno. Vendar so morale biti straže in patrulje budnejše kakor običajno.

Opreznost ni bila odveč.

Da vsaj ne bi pritiskal tako strupen mraz in da ne bi bilo toliko snega! Ko je minila polnoč, sta bila na Jelenščah v Bičkovem vodu nekaj časa na straži tudi Jože Kovačič in Franc Čopi. Oči so jima begale po dolini in tipale v temo.

Naenkrat je Kovačič daleč spodaj res zagledal dve premikajoči se luči in takoj za njima so se zasvetlikale še nove.

Poklical je tovariša, da bi skupaj preganjala tesnobo in bolje opazovala. Kmalu sta zaslišala zamolklo brnenje. To je bil glas avtomobilskih motorjev. Luči so se pod njima bližale in bilo jih je čedalje več. Vsa dolina je bila kmalu posuta s svetlimi, grozeče mežikajočimi očesci!

Jože in Franc pa sta štela... in naštela 95 dvojnih luči!

To je pomenilo prav toliko vozil. In sta računala: če jih je na enem samo 20 ali 25, prihaja po dolini najmanj 1900 do 2300 napadalcev!

Več kot preveč!

Potem je eden naglo skočil, zbudil Bička in mu povedal, kaj vidita, vodnik pa je brž obvestil štab.

Sumljivo premikanje Nemcev so opazile tudi druge straže. Najlepši pa je bil razgled z Jelenšč. Zato so prihajali tudi drugi tovariši in med štetjem luči ter ugibanjem gledali, kaj se dogaja v dolini.²

Bataljon je še pred zoro dobil ukaz, naj zasede položaje. Borci so pohiteli za hiše, za zidove, v zasede, za drevesa. Tako se je fronta raztegnila na slabe tri kilometre. Položaji so bili povsod, kjer so jih lahko partizani uspešno branili. Segali so od Jelenšč na vzhodu, kjer je bil Bičkov vod, tja do Razpotja na zahodu, kjer so bili borci Pečnikovega voda. Tudi s te za-

hodne točke je bil dober razgled v dolino. Stražar, ki je bil na izmeni od treh do štirih ponoči, je tudi sporočil, da prihaja po cesti dolga vrsta kamionov. Jože Galičič o tem pričakovanju pripoveduje:

»V noči od 8. na 9. januar sem bil dežurni v Pečnikovem vođu. Komandir Jaka me je že tedaj opozoril, da se v dolini zbirajo Nemci in da moram vse zelo natanko in skrbno opazovati in sporočati. V strahu, da ne bo kaj narobe, nisem vso noč zatisnil očesa, čeprav bi bil lahko malo zadremal.

Bil sem v dvorani Prosvetnega doma. V Pečnikovem vođu nas je bilo kakih 40 in v domu smo tudi ležali.

Ponoči, že bolj proti jutru, sem zaslišal brnenje avtomobilov. Tedaj sem o tem obvestil komandirja. Ker so ležali obuti in oblečeni, so bili vsi naglo pripravljeni! Prej smo redno vstajali ob šestih, čeprav je bila še tema. Jutro je bilo za partizana običajno najbolj nevarno. Tisto jutro pa so vsi vstali še prej in po zajtrku naglo odšli na položaje.

Bil je še mrak. Naš položaj je bil pod vasjo Pri cerkvi. Čakali smo in prezebali...³

Silvo Štibelj iz desetine Staneta Mrharja, ki se je usidrala v Kovačevem hlevu, je bil v tej noči v svojem oddelku določen za komandirja straže. V spominu mu je ostalo tole:

»Ker je bil mraz in je razen tega rahlo naletaval sneg, ni bilo lahko stražiti. Nismo vedeli ali bodo Nemci napadli še ponoči ali šele z dnevom?!

Zaradi mraza je vsak stražil le po eno uro, kar je bilo še vedno precej. Pri nekem obhodu mi je stražar poročal, kako je malo prej šinilo nekaj po bregu nizdol. Z žepno svetilko sem previdno ogledoval tam okoli in našel smučine. Bil sem hud, zakaj stražar na tisto ni streljal, pa se je ta izgovarjal, da je tisto »gmoto« ustavljal, a da se nihče ni hotel ustaviti. Rekel je, da je sprožil, a da je puška zatajila. Stražarja sem takoj zamenjal, misleč da je nezanesljiv, vendar sem pozneje pregledal še njegovo puško. Bila je resnično sprožena, toda zamrznjena udarna igla je dosegla le polovico svoje poti!⁴

V tistih neprijetnih trenutkih čakanja na položajih so se borci začeli potihoma pogovarjati. Nekateri so s tem preganjali skrb in strah, drugi, predvsem starejši partizani, so jih bodrili.

»Danes nas pa mora hudič vzeti, ko jih je toliko!«

»Kaj bi tisto! Nakresali jih bomo, da bodo pomnili!«

Šestnajstletni Rupnikov sin je med tem čakanjem in zmrzovanjem ob očetu rekel:

»Ata, ali jih ne bo? Tako ne bomo nič zaplenili in potem ne bomo mogli pripovedovati, koliko smo jih potolkli!« Na Pasji ravni je fant zaplenil na položajih tri puške.

»Še prehitro bodo tu, fant!«⁵

Okrog štirih zjutraj se je vrnila tudi utrujena patrulja osmih mož, gazeč visok sneg, ki je med potjo spet naletaval. Videli so slabo in zato so še težje gazili sneg. Zaspali so kot ubiti.⁶

Ni pa še minila ura, ko so jih že zbudili. Na položaje! Medtem se je namreč že vrnila patrulja, ki je šla zamenjat zasedo k Selcam. Vodil jo je šestnajstletni skojevec Stanko Mlakar iz Šenčurja, ki mu je leto dni starejši brat Janko padel pred dvema tednoma. Z njim so bili še Justin Dolinar z mitraljezom, Gašper Dolinar in Ivan Franko.⁷ Šli so čez Smrečje v smeri Selc. Pri kapelici, četrť ure od Selc, jih je Mlakar, ki je že imel pripravljeno puško, opozoril, naj bodo previdni. A komaj je utihnil, je že zadonelo iz teme:

»Halt!«

Mlakar se ni dal zbegati. Vprašal je, kdo je, hkrati pa ustrelil proti postavam v belih zaščitnih plaščih. V gruči je nekdo kriknil, takoj za tem pa so tudi proti njihovim glavam prižvižgale krogle. Na petelina je pritisnil tudi mitraljezec Dolinar, a zapirač je le počasi lezel v ležišče. Mitraljez je bil ves v ivju. Patrulja se je naglo umaknila in poročala štabu, kaj se je zgodilo. Ranjen ni bil nihče, a bilo je jasno, da so Nemci že zasedli vse dohode proti Dražgošam, da se že pripravljajo na napad. Pozneje so domačini iz Selc povedali, da so že navsezgodaj tja pripeljali nekega ranjenca, takoj nato pa so ga z avtom prepeljali v Škofjo Loko.

Med potjo se je mitraljezec Dolinar, da bi se nekako opravičil, jezil na Mlakarja:

»Zakaj mi pa prej nisi povedal, da bo nevarno?«

Nanj se je jezil Gregorčič:

»Zakaj nisi užgal?«

A Justin se je branil:

»Kako, če je bil pa mitraljez od ivja čisto bel?!«

Mráz je bil za vse mitraljezce velika ovira. Zato so jih najprej gredli nad ognjem, pozneje pa kar s streljanjem. Ven-

dar so bili nekateri tudi sami krivi, ker so orožje preveč namazali z oljem, ki je kmalu zmrznilo.⁸

Čeprav se je to zgodilo navsezgodaj, na položajih v Dražgošah in okoli njih še dolgo ni pokalo. Spopad patrulje z Nemci je obe strani opozoril, da je treba biti pripravljen. Napad se je zato zavlekel in cankarjevci so imeli zadosti časa za razporeditev.

Končno se je začelo počasi daniti. Nemci so lezli v hrib in spotoma mobilizirali vodnike, ki so morali z njimi. Dražgošani in partizani so jih bolj čutili, kakor videli. Nekaj časa jih je skrivala tema, potem pa megla, grmovje in bela oblačila. Kolona, usmerjena proti levemu krilu bataljona, je kmalu prišla v Lajše do kmeta Toneta Peternelja-Jakša, ki je bil naklonjen Nemcem. Policisti so ga vzeli s seboj, da jih je vodil. A živ se ni več vrnil. Še preden se je vnela bitka, je počil zgoraj osamljen strel. Pozneje so mrtvega Jakša prinesli domov sami Nemci. Ali so ga počili sami ali Luksemburžani, ki so se upirali že na Pasji ravni? Verjetno so ga partizani.⁹

Na samotno Novakovo domačijo onkraj globeli, kjer ni bilo partizanov, je prva nemška kolona 9. 1. 1942 prišla že ob štirih zjutraj. Bilo jih je okoli 150, se pravi ena četa. Takoj so začeli poizvedovati po partizanih, toda Novakovi niso »nič vedeli«. A le dva dni prej so partizani iz Dražgoš prišli po telico in jo zaklali. Iz previdnosti je gospodar Filip poskrbel, da so čreva in ostalo zakopali v gnoj. Sicer pa so pregledali hišo in hlev, domače zaprli v kamro, okna zavarovali z žimnicami in se z dnem razmestili na primernih položajih. Te so izbrali največ pod in nad hišo, kjer so postavili tudi težke strojnice tako, da so bile usmerjene čez globel proti Dražgošam. Tam so bili odlični, a za partizane nevarni položaji.

Večina je bila na smučeh in oblečena v bele halje. Novak je sčasoma ugotovil, da je ta četa prišla iz Radovljice, orožje pa so jim morali pripeljati vozniki (4—5) iz Češnjice.

Kaže, da je bila to specialna planinska četa, ker ji je poveljeval major. Bil pa so zmerni vojaki, med njimi tudi Čehi, gradiščanski Hrvatje in Avstrijci. Imeli so tudi radijsko postajo in jo večkrat uporabljali.

Tam so potem čakali, dokler se ni začel napad na Dražgoše.¹⁰

Tudi z jamniške strani je pritiskala kolona, da bi cankarjevce napadla z boka. Šla je čez Besnico, Nemilje in Podblico

in se zjutraj okrog sedmih ustavila pri Tovcinu, kjer so imeli štiri mladoletne otroke. Očeta že tako niso več imeli. Tisto jutro so jih vrgli iz postelj Nemci. Potem so v sneg postavili mizi, nanju pa položili prestrašene in premražene otroke. Čeprav je od tam do Dražgoš še trideset ure hoda, je bila ta hiša zanje dražgoška, pa so jo zažgali.¹¹

Približevanje dolge kolone kamionov po dolini so začutili tudi vaščani. Dolga kača avtomobilov je bila raztegnjena od Dolenje vasi do Češnjice in brnelo je vso noč. Zato so bili domačini spodaj v dolini, še bolj pa v Dražgošah, zaskrbljeni za svojo usodo in usodo cankarjevcev! Dražgošani so to jutro vstali prej kot običajno. Andrejčkov Janez, takrat šestnajstletni fantič, pravi o tem jutru:

»Še temno je bilo, ko je pritekel k nam prijatelj Rudi Potočnik z novico, da je pod nami slišati in videti vse polno kamionov. Pogledal sem skozi okno. Z lahkoto sem opazil premikajoče se luči, ki so se nam približevale.

Vsi smo bili takoj pokonci!

Starejši ljudje so se bali in se zaskrbljeno spraševali, kaj bo iz tega, nas mlajše pa je bolj zanimal boj, ki se je zanesljivo obetal! Za hišo sem potem srečal vodnika Pečnika. Za seboj je vodil kolono partizanov. Vsakemu je pokazal, kje naj bo, kako naj se obnaša na položaju, in se potem še prepričal, če je navzdol dober pregled...

V našo hišo je prišla Dacarjeva trojka s strojnico, ki pa še dolgo ni zaropotala. Najbolj sem bil radoveden, kako bo delovala. Postavili so jo kar na mizo, da sem si jo lahko doobra ogledal...¹²

Robnikov vod, ki je bil tudi v sestavi druge čete, je zasedel položaje severozahodno od Dražgoš. Obrambna črta je tako potekala od strme Jelovice do poti, ki pelje iz grape proti Rudnem in po kateri prideš tudi h kmetu Novaku onstran globeli. Potem je ta črta tekla po poti vse do prvih hiš. Vodnik Robnik je kar na smučeh obiskoval položaje. Njegovo smučarsko znanje mu je zelo koristilo.

Mitraljez so namestili tudi v cerkveni zvonik, od koder je bilo moč obvladati vso bližnjo okolico.

In tako je bila zdaj prva — Jeseniška četa — razporejena predvsem na območju vasi Na pečeh. Tam je bila tudi bataljonska rezerva, ki jo je sestavljalo 15 borcev in se je zadrževala v Hkavščevem hlevu.

Tako je bila bliže štaba.¹³

Pomemben položaj je bil tudi ob stebrišču žičnice, ki je bila med zgornjo in spodnjo vasjo. Tam je bila postavljena mitralješka trojka Vinka Žaklja. Ta položaj je bil strateško zelo dober, vendar so bili borci močno izpostavljeni sovražnikovemu ognju, predvsem topništvu!

Na Jelenščah, na levem krilu in na najvišji točki fronte, nekakšnemu vozlišču obrambe, pa je bil razporejen preizkušeni Bičkov vod, kjer so bili v začetku mitraljezci: vodnikov brat Henrik, Maks Krmelj in Miha Fister. Skale Jelence nad njimi zaradi megle še niso videli. Tudi če bi jo, zaradi visokega snega tja gori zaenkrat ne bi gazili. Ves vod je pričakoval Nemce z jamniške in selške strani . . .¹⁴

Pod Bičkovimi položaji, na razpotju pri križu, pa je bila razmeščena desetina, v kateri so bili predvsem Škofjeločani in je predstavljala nekakšno stražo. Njena naloga je bila preprečiti prodiranje kolone iz smeri Sv. Jere. Tik pod njimi je bila strma, skoraj neprehodna grapa. Tja je poveljstvo razporedilo desetino iz dveh razlogov: zaradi sledov zjutraj vračajoče se Mlakarjeve patrulje in pa zaradi oblike terena. Kdor bi poskušal priti v Dražgoše, bi to poskusil verjetno najprej s te strani, pri čemer ne bi potreboval večjih sil.

Presenečenja torej ne bo. Če bo kdo, bodo presenečeni le napadalci. Kako dobro in prav je bilo, da so partizani zasedli vsa tista mesta, ki so bila važna za dostop in obrambo Dražgoš.

In resnično, okoli devetih se je nasproti Ilijeve desetine pokazala kolona Nemcev, ki so ugibali, kod naj bi prodirali. Nemci so bili že dobro vidni, toda Ilijevi borci so čakali, da bodo prišli še bliže. Bilo jih je kakih 200. Potem so se nad grapo ustavili, da bi ugotovili kje so. Vsepovsod je bil mir in vas je bila videti kot izumrla. Vse pa je skrbelo, da zaradi mraza ne bi odpovedalo orožje. Posebno mitraljezi!¹⁵

Z jamniške strani se je tudi bližala nemška kolona! Ta je bila usmerjena prav tja, kjer so bili Bičkovi položaji. Tretja kolona Nemcev se je pomikala iz Rudnega proti Pečem, četrta je silila na vzhodni strani čez Lajše, peta pa bi rada prišla čez Novaka na desno krilo dražgoških branilcev. Tako bi vas obkolili od vseh možnih strani, za hrbtom pa je pot zapirala prestrma in zasnežena Jelovica.¹⁶

Sleherni Ilijev borec je medtem že lovil na muho svojega moža. Vsi so bili sicer vznemirjeni, toda mirovali so in čakali,

da bi Nemci prišli še bliže. Streli morajo zadeti v polno! To, da bi Nemci užgali prvi, niso hoteli čakati!

Nemci so prišli tako blizu, da bi bilo zdaj nesmiselno čakati. Po tihih in zasneženih dražgoških bregovih je odjeknil prvi strel, ki ga je sprožil mladi France Kavčič, z bratom Jožetom nedavno rešeni fant iz škojeloških zaporov. Sledil je drugi in potem je nastalo splošno streljanje. V prvem hipu ni bilo moč razločiti, kdo je pravzaprav začel, potem pa se je pokazalo, da so začeli partizani! Prav to je zagotovilo, da je že po prvih streljih, ki so Nemce presenetili, padlo nekaj zelenih vojakov, pravzaprav policistov. Nemci so takoj odgovorili, čeprav so bili sprva zmedeni in so svoje mrtve in ranjene najprej spravili na varno. Obojestransko streljanje je trajalo toliko časa, da je padel tudi poveljnik te nemške kolone, zato so se napadalci za nekaj ur umaknili.¹⁷

Streljanje pri Ilijevi skupini pa ni bilo dolgo osamljeno. Začelo je ropotati po vseh strminah, na vsej okoli tri kilometre dolgi fronti. Bilo je tako, kot bi prižgal minersko vrstico, ki je vnela vse tisto strelivo, ki se ga je dotaknila. Sneg je sicer dušil gosto streljanje, vendar je odmevalo po vseh bregovih.¹⁸

Na tako dolgi fronti se partizani doslej še niso spoprijeli! To je bilo presenetljivo tudi za same cankarjevce, ki so tedaj računali, da spopad nemara ne bo tako dolgotrajen, kajti Nemci se najkasneje zvečer vedno umaknejo!

Nemške kolone so že v prvem naletu hotele priti v Dražgoše, vendar jim to ni uspelo niti na enem odseku. Ustavili so jih dobro merjeni partizanski streli!

Po kratkem zatišju se je zgodilo nekaj novega: iz doline so bruhnili nemški topovi in po dražgoških bregovih so padle prve granate!

Zdaj ni bilo več šale! Topovi so stali na Rudnem pri Novakovi žagi in bruhali v Dražgoše ogenj, da so se domačini naglo umikali v kleti! To je bil obenem tudi dokaz, da nemški pehoti ni uspelo priti v Dražgoše.

Nemci so tedaj prvič s topovi streljali na slovenske partizane in na naseljeno vas. Ker so bili ta dan na položajih topovi manjšega kalibra, so nekateri borci pozneje mislili, da so Nemci uporabili topove šele drugi dan dražgoške bitke. Da so topovski ogenj usmerili na Dražgoše že prvi dan, nam potrjuje tudi poročilo gorenjskega partizanskega štaba v ja-

nuarju 1942, kjer med drugim zvemo: » 9. I. 42 je artilerija pričela boj, okoli 13. ure pa pričela (spet) boj proti nam pehota...«^{18a}

Tako se je vnela prava bitka, ki ni bila »samo vaja«, za nemško vojsko, kakor se je hvalil pred tem nemški oficir!

Nemci so imeli s seboj tudi radijske oddajnike in sprejemnike, s čimer so si zagotovili naglo zvezo in obveščanje, cankarjevci pa so si po partizansko pomagali s požrtvovalnimi kurirji.

Zelo vroče je bilo tisti dan tudi na Bičkovih položajih. Najhujši pritisk Nemcev so čutili prav na levem krilu obrambe. Nemško poveljstvo je dobro precenilo položaj in je računalo na prodor s te strani, od koder bi po razbitju partizanov potiskali fronto kakor harmoniko proti zahodu... Bičkov vod je, zgoraj nad Ilijevo desetino, mogel biti razporejen le bolj na redko. Fantje so bili tudi po 50 do 60 metrov vsaksebi in vodnik jim je zabičal, da v prazno ne smejo streljati. To je pomenilo pustiti napadalce čisto blizu. Motila jih je tudi megla, ki se je plazila po pobočju in včasih izginjala. Ko se je megla dvignila, so pred seboj že zagledali Nemce. V belih oblačilih so bili skoraj nevidni. Prihajali so v velikem številu. Tako je v soseščini in pod njimi pokalo že kako uro. Šele tedaj so se približali tudi Bičkovim položajem. Borci so udarili po Nemcih, jih zaustavili in razbili. Dobro merjeni streli so povzročili tudi začasen in delen umik! Toda za tem valom je takoj pritisnil navzgor naslednji. A se mu ni godilo nič bolje kot prvemu! Napadalci so se morali umakniti!

Vodnik Biček je hodil po položajih in borcem dajal navodila. Del fantov je bilo razmeščenih za zadnjimi hišami in pod skalo, del pa na Hudi njivi. Zdaj ni bilo težko opaziti, da nameravajo Nemci prav tu prebiti njihove položaje. Zato je vodnik sodil, da je njihov vod za obrambo tega oddelka fronte premalo, kajti Nemci so se zaganjali navzgor val za valom.

Zato je poslal h Gregorčiču kurirja s sporočilom, naj mu pove, kako je tu in da naj jim takoj pošlje pomoč, ker je nevarnost, da jih bodo Nemci, ki močno pritiskajo iz lajške in jamniške strani, izrinili.

Že tedaj je prišla do izraza bataljonska rezerva. Ko je v štab prihitel Bičkov kurir, je Gregorčič takoj vedel, da je nujno. Poznal je Bička in pomembnost Jelenšč. Ukrepal je hitro in poslal tja Tončkovo desetino z naročilom:

»Pohitite in takoj užgite po Nemcih, da vas ne bodo prehiteli!«

Zdaj je šlo, kot gre lahko samo še v filmu: nemški smučar-ski oddelki so lezli od strani, njihova pehota je pritiskala od spodaj, v to smer pa je hitel z desetino tudi mitraljezec Tonček Dežman, ki ga je poslal tja komandant Gregorčič. V ušesih so mu še vedno zvenele besede, naj pohiti, ko se je s skupino že bližal Bičkovim položajem. Streljanje je bilo bolj in bolj srdito...

Proti Jelenščam so tako hiteli z dveh strani: nemški smučarji, ne da bi Biček za to vedel, in Tončkova desetina! Biček je bil že v skrbeh. Vendar pa je še naprej uspešno zadrževal napadalce. Neredko je bilo vmes slišati vpitje njihovih oficirjev: »Vorwärtz«, »Schnell«, »Links«, »Rechts!«

Nenadoma so tik pod njihovimi, Bičkovimi položaji, opazili še v belo oblečene smučarje, ki so se trgali iz megle. Udarili so jim v bok. Le stežka bi jih opazili, a so jih izdajale smuči in streljanje. Bila jih je dolga kolona, več kot sto...

Narodni heroj Tonček Dežman

To je bil nevaren poskus, kajti vse je kazalo, da so jim hoteli priti ne le v bok, temveč tudi za hrbet. Če se megla prav tedaj ne bi razkadila, bi bili hudo nevarni... Biček je težko čakal na pomoč, za katero je z vso gotovostjo vedel, da pride.

A čakati nanjo ni smel, kajti smučarji so bili tu in streljanje je bilo zelo gosto. Dobro, da je računal že prej, kako nevarni so boki in je tako razporedil tudi borce. Vod je tako imel pregled na obe strani vijugastega grebena nad Dražgošami. Z daljnogledom je opazoval spremembe na vseh straneh in še dosti zgodaj opazil napadalno kolono smučarjev...

Med tem pa so od spodaj nenehno pritiskali nemški pehotni oddelki. Zdaj je bilo povsem jasno, da hočejo najprej zavzeti to dominantno točko, kar je pomenilo, da so jo oboji ocenili kot ključ obrambe. Visok sneg pa je naredil svoje in tudi megla je pripomogla k temu: nemški smučarji so prismočali malo prenizko. Znašli so se prav pred Bičkovimi puškami.

Prav v tem je prihitela tja tudi Tončkova desetina. Zdaj se je zgodilo nekaj, kar se je le malokrat. Ko so Nemci udarili na Bičkov vod, se je z druge strani pojavila partizanska pomoč. Nemci so bili presenečeni: prišli so v križni ogenj Bičkovega voda in Tončkove skupine. In četudi jih je bilo več kot partizanov, so se morali naglo umikati. Velik del te skupine pa je obležal na kotanjastem in zasneženem hrbtu pod skalo Jelenco. Partizani so imeli cilj blizu. Streljali so v klobčič zbeganih teles. Biček in Dežman pravita, da česa takega nista doživela nikoli več!

Ostalo nemško pehoto so medtem oficirji s pištolami priganjali navzgor, da bi vsaj odvlekli ubite in ranjene. Tako so Dražgoše za Nemce, ki so streljali tudi s topovi, postale resnična fronta.

Tončkova desetina pa ni mogla več ostati pri Bičkovih: vrnila se je spet k štabu, ki je večkrat potreboval to majhno rezervo za različne in nagle intervencije.¹⁹

Ugled Bičkovega voda in Tončkove skupine je še ta dan močno porasel, kajti to je bil redek vojaški uspeh!

Nemci so še vedno napadali in pošiljali v boj nove enote. Niso pritiskali samo na levo krilo, kjer je bil Biček, temveč so skušali omajati in zlomiti partizanski odpor na vsej črti. Vse do mraka so se Nemci brez koristi zaganjali v dražgoško obrambo.

Na položajih Bernardove čete Pri cerkvi in zahodno od nje prvega dne bojev nemški pritisk ni bil kdove kako hud. Napadalcı so vse bolj silili Na peči, kjer je bila Jeseniška četa in štab ter proti dvignjenim Jelenščam.²⁰

Med tistimi, ki so bili na položajih Na pečeh, je bil tudi Cveto Novak iz rašiškega voda, ki takole pripoveduje o začetku dražgoških bojov:

»... Ko so se Nemci vzpenjali proti nam, smo doživljali dolge in vznemirljive trenutke. Bilo je tisto grozeče zatišje, po katerem se razdivja vihar... V začetku so Nemci nekaj obračunavali med seboj... Šele kasneje smo zvedeli, da Luksemburžani niso hoteli v boj pred ostalimi nemškimi enotami, kakor so od njih zahtevali oficirji. Pri tem so uporabili celo orožje. Zato kasneje Luksemburžanov niso več uporabljali za spopad z gorenjskimi partizani. Šele, ko so med seboj obračunali, so se Nemci zagnali proti nam. Kamor si pogledal, povsod je gomazelo, toliko jih je sodelovalo pri napadu.

Čez čas smo jih opazili čisto blizu naših položajev, tik pod prvimi hišami in pod žičnico... Pustili smo jih priti zelo blizu, na petdeset metrov in še manj! Bili so nam tako blizu, da bi jih mogli zadeti s kamni. Takrat smo začeli streljati. Priznam, da sem pred Nemci čutil spoštovanje. Zato mi je tembolj igralo srce, ko sem videl, kako jih kosimo. Dotlej Nemcev še nismo videli bežati, zdaj, v Dražgošah, sem že prvi dan bojov to doživel! Nekaj nepozabnega je bilo to. Umikali so se pred našimi streli in vlačili s seboj svoje ubite in ranjene. Da pa bi mi zaplenili kaj prida orožja, ne bi mogel reči, ker so vse ubite skrbno in za vsako ceno spravili iz našega dosega. Enega smo našli šele drugi dan. Ob tej priložnosti sem prišel do lepo izrezljane pipe, na kateri je bila mrtvaška glava. Kasneje sem jo podaril komandantu odreda Stanku Starcu-Fazanu, ki mi je na Polhograjski grmadi rešil življenje, ko me je spravil izpod snežnega plazua...

Nemci so napadali silovito. Poganjali so se iz juriša v juriš. Niso gledali na žrtve! Včasih so padli služili za kritje tistim, ki so prihajali za njimi. Toda Dražgoše in tisti bregovi so bili kot ustvarjeni za obrambo!²¹

Cveto Novak in drugi dražgoški borci, prav tako pa tudi domačini iz Češnjice, Rudnega in Dražgoš o protihitlerjevsko nastrojenih Luksemburžanih vedo povedati, da partizanov niso hoteli napadati. O tem še ni izrečena zadnja beseda, a ob tej

priložnosti Stane Šinkovec, ki je bil tedaj sekretar SKOJ v Kranju, pripoveduje:

»Največ Luksemburžanov je bilo v Škofji Loki. Po pripovedovanju pokojnega sekretarja SKOJ za Gorenjsko Staneta Žagarja ml. se spominjam, da so z Luksemburžani posredno vzdrževali zveze in da so partizanom včasih sporočili, kam bodo šli hajkat.

Pri napadu v Dražgošah je moralo sodelovati okoli 250 Luksemburžanov, ki pa so se uprli že prvi dan. Niso hoteli v napad proti partizanom in odvrgli so celo orožje. Zaradi tega jih je policijsko poveljstvo, kakor vse kaže, pobilo kar okoli 40, ostale pa so razorožili in jih odpeljali v taborišče. To vemo zaradi naslednjega:

Med aretiranimi, bilo je v začetku 1942. leta v Kranju, sem bil tudi jaz in še vrsta mladincev. Junija smo se znašli v zloglasnem Dachauu in tam smo naleteli tudi na Luksemburžane, ki so bili poprej na Gorenjskem. Ko so zvedeli za nas, smo z njimi kmalu navezali stike.

Luksemburžan Albert Theys, mobiliziran v nemško policijo — s katerim se osebno poznam, je bil že eden izmed njih. On mi je pozneje povedal, da so razorožene odpeljali s Češnjice in Škofje Loke v Šentvid in dalje v Innsbruck. Tam so od njih zahtevali, da prisežejo Hitlerju. Luksemburžani pa so jim odgovorili, da niso Nemci, in da se proti drugim narodom ne bodo borili za Hitlerja.

To je bil pravi upor, zato so jih razposlali po raznih taboriščih. Albert Theys in z njim več drugih, je bil dodeljen v Dachau. Ob tem je nekaj zelo zanimivega, kar še posebej odraža odpor Luksemburžanov proti nacizmu. Albert Theys je bil že poprej doma poklicen policist. Po nalogu šefa policije je pred vojno preganjal in aretiral rojaka, ki je bil španski borec. Zdaj so se v Dachauu znašli vsi trije: policist, njegov šef in njun rojak — španski borec. Tam so postali nerazdružljivi prijatelji. Vse je povezovala ista narodnost in sovraštvo do nacizma. Čeravno so različnih političnih nazorov, še zdaj goje toplo prijateljstvo in se pogosto sestajajo. To mi je pripovedoval Albert Theys na zasedanju mednarodnega komiteja za Dachau v Münchnu 1965. leta.

Odpor proti nacizmu so pokazali tudi pod Dražgošami in v Dachauu, kjer so bili poleg drugih zaprti tudi nemški protinacisti. Le-ti pa do našega prihoda tja niso nič vedeli o naši

državi, še manj pa o našem boju proti nacizmu. Šele mi smo jim začeli razlagati, kaj se godi pri nas, Luksemburžani pa so nam pri tem pojasnjevanju pomagali.

Natančnejši podatki o Luksemburžanih v dražgoškem boju sicer še niso znani, a ob tem poudarjam, da je boj proti nacizmu odkril želje in težnje tako majhnih narodov, kot sta luksemburški in slovenski.

V svetu in tudi med seboj nismo bili znani, zblížal pa nas je skupen boj. Zaradi odpora proti nacizmu smo se srečali v taborišču smrti, ker smo fašizem pravilno in zgodaj ocenili kot smrtnega sovražnika človeštva.

Že 1941/42 smo delovali proti nacizmu, ko o antifašistih drugih evropskih dežel še ni bilo nič slišati.«²²

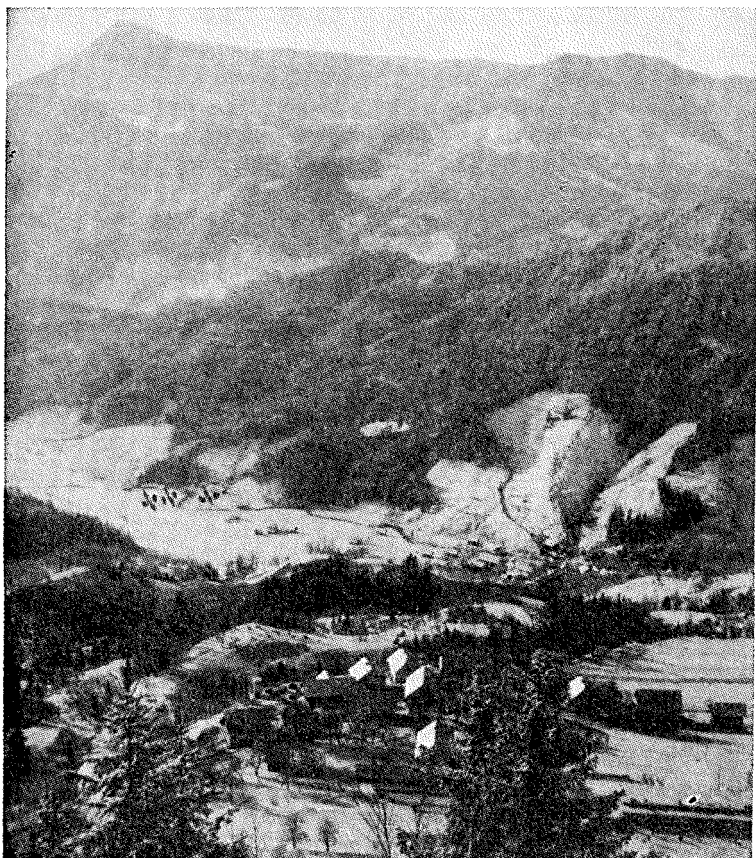
Vrnimo se spet na dražgoška pobočja, kjer je bil med drugimi borci tudi pomočnik mitraljezca Karel Kravcar iz Tržiča. Ležal je blizu Sokolskega doma. Takole pravi:

»... Že ko so Nemci začeli napadati, je Jože Gregorčič neprestano hodil po položajih ter nas opozarjal in hrabil. Posebno tam, kjer so Nemci najbolj pritiskali. Na našem odseku ni bilo take nevarnosti, ker je bil svet strm in so Nemci po visokem snegu le s težavo lezli navzgor. Ukaz je bil, da je treba z municijo zelo varčevati in da ne smemo streljati v prazno!

Ležanje v snegu je povzročilo, da sem bil ves otekel. Opazil me je komandant Gregorčič, čeprav je med bitko imel veliko skrbi. Takoj me je premestil za pomočnika mitraljezca Jerneju Slaparju, ki je streljal izza nekega hleva. Prav k Slaparjevemu mitraljezu je Gregorčič prihajal zelo pogosto. Mitraljezu je naročal, naj strelja v dolino, kjer so Nemci hoteli postaviti topove — to velja za drugi dan bojev — in da pod nobenim pogojem tega ne sme dovoliti. Jernej je bil zelo dober borec in tako so Nemci mogli en top privleči šele ponoči.

Ko je Gregorčič spet prišel k nam, so bili Nemci že tako blizu, da smo slišali njihovega oficirja, ki je svoje vojake pogajal natanko pred naše cevi. Skrit je bil za drevesom in podrejenim grozil s pištolo. Gregorčič mu je tedaj zavpil, naj pride naprej sam, če si upa. Izzival ga je. Nemški oficir pa je vpil nazaj in nas obkladal s kletvicami in zmerjal z banditskimi svinjami.

Gregorčič nam je naročil, naj na tega oficirja dobro pazimo, da jo ne bo potegnil kam drugam. Nekaj časa je še kričal proti nam, banditom in nad svojimi vojaki, potem pa se je le

Novakova žaga pod Rudnim, kjer so stali nemški topovi

malo preveč sklonil izza drevesa. Tedaj so naše krogle opravile svoje. Zmerjanje za drevesom je utihnilo, vojaki pod nami pa so se nehali plaziti v hrib, ker jim oficir ni več grozil s pištolo...

V strmini je bilo vedno več okrvavljenih drč, ki so kazale, kod so napadalci odvlekli svoje ranjene in padle...²³

Ko pehota ni nič opravila, so Nemci udarili po dražgoških pobočjih tudi s topovi. Ti so bili spočetka sicer manjšega kalibra, toda granata je granata. Sprva so topovi celo na borce

delovali zastrašujoče, kaj šele na domačine, ki so se stiskali po hišah in kletih.

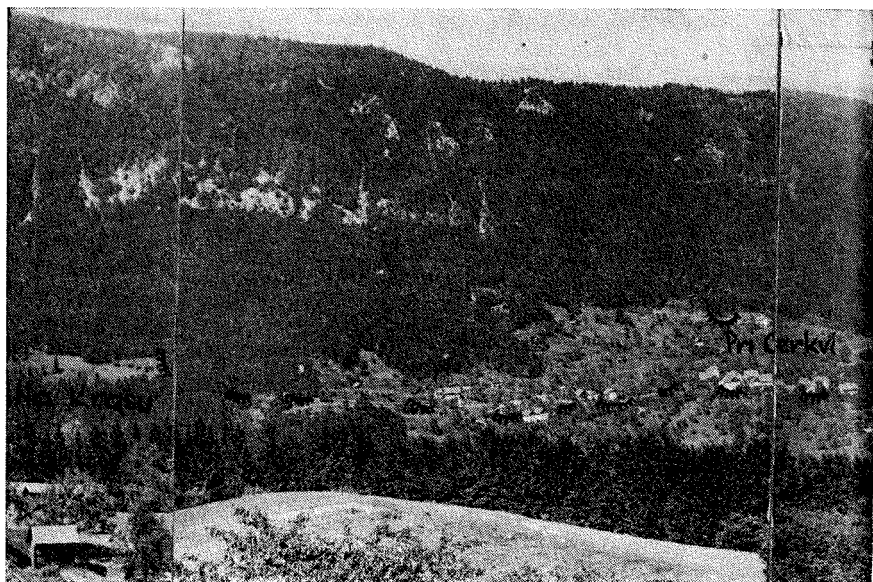
Že prvi dan je več granat padlo v bližino Birtove hiše. Kazalo je na to, da Nemci vedo, kje je partizanski štab. Padale so tudi na Sokolski dom in na sosednjo hišo, kjer je bila glavna kuhinja z intendanturo. Na pečeh so granate padale zelo na gosto. Prav čudno, da ni bilo več žrtev. Steno Sokolskega doma je porušilo, tako da so se borci, ki so spali tam, morali že po prvem dnevu bojev preseliti v Beštrov hlev. Več granat je bilo zažigalnih, in tako je Žerelnikova hiša pogorela že prvi dan. Vmes se je vnelo tudi nekaj senikov. Sicer pa je največ granat zbučalo čez vas in oralo zasneženo pobočje.

Tik pod vasjo so napadalci poskušali postaviti tudi minomet, a so jim partizani to preprečili z dobro merjenimi strelji.²⁴

Med gostim streljanjem je bilo borce težko primerno hraniti. Vsak premik je pomenil veliko tveganje. A kljub temu so tovariši raznašali hrano na položaje, kajti borci so začeli slabeti. Zlasti nevarni so bili težki mitraljezi, ki so jih Nemci že ta dan postavili po Novakovem hribu, na Površnici in na Slemenu. To so vzpetine, s katerih so streljali v Dražgoše in na tamkajšnje položaje skoraj vodoravno. Razen tega partizani niso imeli belih zaščitnih oblek, da bi se skrivali pred nevarnimi nemškimi mitraljezci. Glede tega so bili napadalci veliko na boljšem.²⁵

Zahodno od Peči, blizu cerkve, se je prvi dan v glavnem spopadla le skupina ob poti, ki je odbila Nemce tudi s te, najzahodnejše strani, ko so hoteli prodreti med hiše. Vodnik Rudi Robnik se je s smučmi spustil na ogroženi kraj in z brzostrelko pomagal desetini, ki se je spopadla z napadalci. Zvečer je nemški oficir v Rudnem pripovedoval, da se partizani vozijo na smučeh kot sami vragi in da so strelci, kakršnih še ni srečal.²⁶

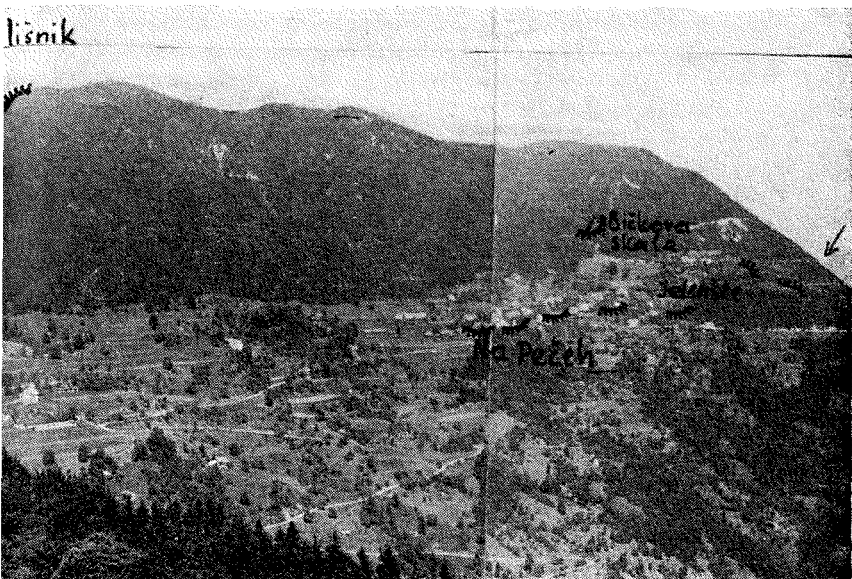
Tisti dan so dobili borci Pri cerkvi hrano okrog enajstih in to je bilo za ta dan tudi vse. Nemci so preveč nažigali v to smer. Hrano jim je v košu prinesel neki domačin.²⁷ Vse nemške granate pa niso eksplodirale, čeravno jih je ta dan padlo zelo veliko. Posebno Na peči! Borci in domačini so govorili, da je veliko granat delo sabotaže ali pa so tempirane tako, da bodo eksplodirale šele pozneje!²⁷

Pogled na Dražgoše od Novaka. Z desne Jelenšče z Bičkovo skalo, del vasi Na pečeh in Pri cerkvi. Nad vasjo se dviga strma in poraščena Dražgoška gora z Jelovico

Nemci so takrat nekaj tovarn municije imeli tudi v drugih okupiranih deželah — na Češkem, v Belgiji ali v Holandiji. Morda so bile po sredi res roke tamkajšnjih rodoljubov — antifašistov, ki so se oprijeli te vrste boja proti Hitlerju. Marsikatero življenje je bilo s tem prihranjeno in prav zanimivo bi bilo vedeti, od kod so te granate prišle.

Ker so bile strojnice v začetku poledenele od zmrzali, jih je orožar Drago Vraničar z mitraljezci ogreval nad plamenčkom v hiši, kjer si je uredil majhno delavnico. To je bilo važno opravilo, kajti na položajih je bilo nad dvajset partizanskih strojnic. Te so bile hrbtenica obrambe! Bile so v rokah mitraljezcev: Ivana Zajca, Maksa Krmelja, Henrika Bička, Janeza Ogrina — Templavovega, Franca Jerale, Maksa Ržena, Vinka Žaklja, Miha Fistra, Pavla Ingliča, Franca Potočnika, Franca Dacarja, Tončka Benedičiča, Danka Padovana, Lojzeta Goloba, Draga Jakopiča, Milana Bajca, Jerneja Slaparja, Karla Mlakarja, Pavla Platiše, Toneta Dežmana, Justina Dolinarja in še nekaterih drugih, kajti mitraljezci so se tudi menjavali.

LEGENDA

Obrambni položaji Cankarjevega bataljona

Med naštetimi danes živi samo še Tone Dežman.²⁸

Ko se je dan nagibal k večeru, so se številni napadalci, ne da bi dosegli svoj namen, morali umakniti pod vznožje strmin, od koder so začeli napadati zjutraj.

Branilci Dražgoš bi radi še za dne zdrknili po strmini, da bi pobrali nemško orožje ali opremo padlih Nemcev. Toda podnevi je bilo to toliko kot tvegati življenje, zato se niso spuščali s položajev.

Na Bičkovih položajih je obležalo precej napadalcev, čepravno so jih večinoma odvlekli stran. Nekaj pa jih je kar uto nilo v snegu. Njihove ostanke so našli šele na spomlad, ko je sneg skopnel.

Jože Kovačič se tega večera živo spominja:

»Ko smo čutili, da je zrak bolj čist, nas je Biček, razporejene v strelce, poslal raziskovat prizorišče borbe. Previdno smo gazili po hribu in pri tem našli več parov smuči, palic in nekaj orožja. V hiši, ki smo se ji potem približali, sta bila

doma samo gospodar in gospodinja. Možakar svojih šestdeset let star, je bil ves zmešan. Pripovedoval nam je, da so imeli Nemci veliko mrtvih in ranjenih in, da so jim v njegovi hiši nudili prvo pomoč. O tem so zgovorno pričali tudi krvavi madeži. Vrnili smo se pozno ponoči, se okrepili in kmalu spet odšli na položaje.

Noč pa ni prinesla nobene spremembe in jutro smo dočakali vsi premraženi. Po dolini pa so spet brneli kamioni... Našemu vodu je kuhal oče in to samo ponoči. Vročo hrano in čaj nam je prinesel celo na položaje.«²⁹

Jože je bil v Bičkovem vodu najmlajši, zato ni vedel vsega. Njegovo pripovedovanje je dopolnil Franc Biček:

»Tiste skale, skale Jelence nad našimi položaji prvi dan dopoldne zaradi megle še nismo videli, vendar smo že s teh prvih položajev Nemce krepko namahali. Popoldne pa se je megla razkadila in tedaj smo odkrili nad nami tisto mogočno skalo. Zaradi svoje višine in zaradi položaja na pobočju nas je vabila na svoj hrbet.

Tončkova pomoč pa je prišla res ob pravem času.

Ves dan me je grizlo, da nismo imeli belih plaščev, kakršne so imeli Nemci! Potem bi bilo drugače. Tako pa se čez dan nismo smeli kdove kako premikati. Morali smo se dobro pokrivati... Proti večeru, ko smo začutili, da so se Nemci umaknili, smo se spustili tja, kamor so čez dan udarjale svinčenke. Naše svinčenke!

V okrvavljenem snegu smo naleteli na različno vojaško opremo. Fantje pa, ki so tako prezebali, so najprej planili po toplih, s kožuhovino podloženih plaščih, da bi se bolje oblekli. To je bilo povsem razumljivo. Pregledovali smo zasneženo bojišče in med padlimi Nemci iskali, kar bi nam moglo koristiti. Poleg smuči in zaboja municije smo dobili tudi eno strojnico in osem pušk, ki jih Nemci niso utegnili odnesti. Ko so bili popoldne še blizu nas, se je megla nenadoma razkadila. Opazili smo jih, in ker so bili na planem, smo jih kosili, da je bilo veselje.

Ko med trupli nisem vzel nobene bunde, so me borci začudeno zbadali:

,Ti si pa izbirčen! Kaj bi pa rad?'

Bili smo dobre volje in razposajeni po tako čudovitem uspehu, zato sem se jim smejal in iskal dalje... In tudi našel tisto, kar sem hotel dobiti, našel sem Nemca z belo zaščitno

obleko. Sicer je bila okrvavljena, a to me ni motilo. Fantje so se mi posmehovali, zakaj nisem izbral kaj toplejšega. Mislil sem si svoje in jim odgovoril:

„Tudi vi bi raje poiskali kaj podobnega. Bomo videli, kdo se bo smejal zadnji!“

Potem sem pri Grogovcu okrvavljeno obleko opral, in jo ponoči posušil na peči. Zjutraj sem jo že oblekel. Tega so me naučili Nemci. Opazoval sem jih še podnevi. Tedaj sem si rekel: Franc, to pa ni neumno! Hodiš sem in tja, pa te nihče ne vidi!

Strojnico pa smo preizkusili v kleti. Zaropotalo je, da je bilo veselje: bila je brezhibna! To je bil tisti dan naš najdragocenejši plen!«²⁹

To potrjuje tudi izjava Grogovčeve Ivanke, ki je povedala, kako so tisto noč preizkušali mitraljez v njihovi kleti.

Franc Medja iz Bičkovega voda, ki bi kot dober smučar rad prišel do smuči, o prvem dnevu dražgoških bojev pravi:

»Prvi dan sem bil na položajih na stezi pod skalo Jelen-co... V mraku po končanih spopadih, ko smo čutili, da so se Nemci umaknili, smo se v strelski vrsti spustili po čisti strmini vse do poti, ki pelje v Lajše. Mrtvih Nemcev nismo več dobili, pač pa smo nabrali nekaj orožja, municije, obleke in predvsem smučarske opreme.

Jaz sem se razveselil predvsem smuči, ki sem jih dobil, ker sem pač računal, da mi bodo v veliko pomoč in korist. Na dvorišču pred Grogovcem sem jih naslednji dan res malo preizkusil, drugih koristi pa ni bilo. Nazadnje so ostale na pogorišču.«³⁰

Ko je legla noč, so partizani tudi Na pečeh nabrali nekaj vojaške opreme, štiri puške in nekaj smuči. In še nekaj: dobili so tudi glicerin, ki ga je bil zlasti vesel orožar in mitraljezci.³¹

12. KO JE MINIL PRVI DAN BOJEV

Led je bil prebit, nemški napad se je izjalovil. Ta bitka je postajala nekaj novega: tolkli so se ves dan, zvečer se pa niso umaknili. A tudi Nemci ne.

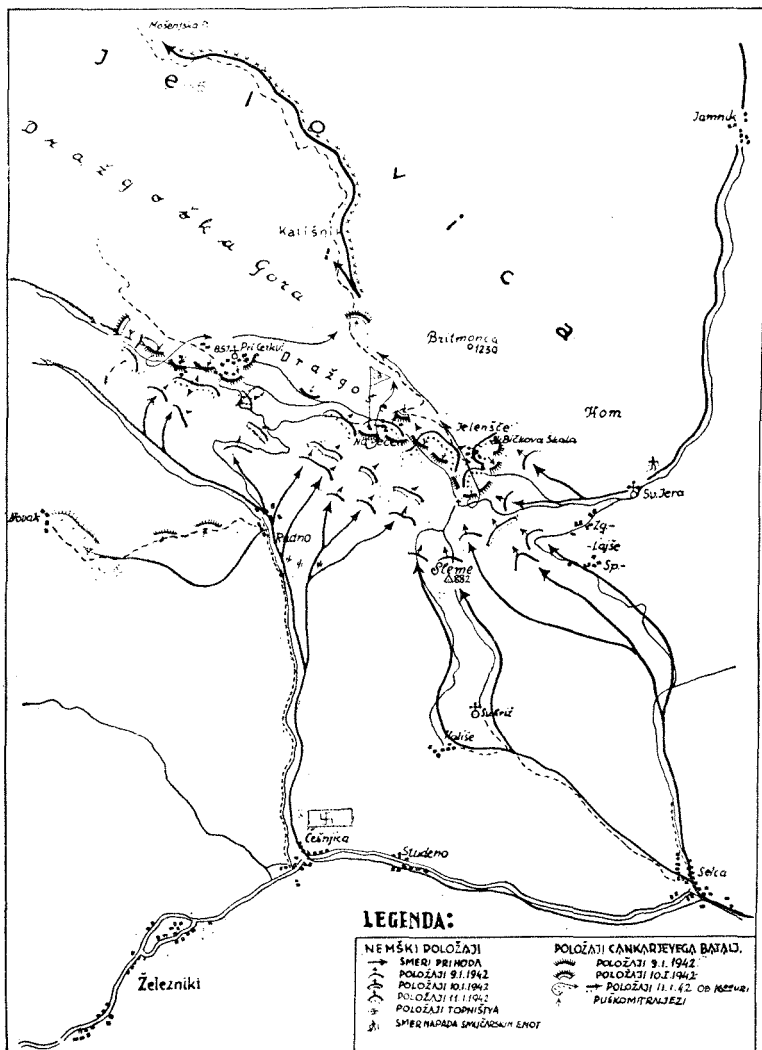
Nekateri borci so sicer začudeno in vprašujoče gledali, kot bi hoteli reči, kaj bo zdaj? Umaknimo se! Vendar o umiku prvi dan boj ni bilo niti govora, čeravno se tudi Nemci niso umaknili. Radovedni, prestrašeni in začudeni so bili najbolj domačini. Partizani niso kazali nobenih znamenj, da bi radi odšli od tod! Kako neki! Nemci jim ves dan niso mogli do živega. Ne s smučarji, ne s topovi, ne z veliko premočjo! Pri tem jim ni pomagal niti rum. Zmagovalci so ostali oni, cankarjevci, ki so dobili celo nekaj nemškega orožja!

Še važnejše pa je bilo to, da so imeli cankarjevci ta dan samo enega ranjenca, med vaščani pa ni bil nihče zadet. Izgube na strani napadalcev pa so bile že prvi dan občutne, kot še nikoli. Franc Ržen z Rudnega je povedal, da so mrtve vozili ponoči in so bili zmrznjeni kot drva!¹

Ljudje so tisto noč prespali večinoma v posteljah, podnevi pa so iskali zavetje po kleteh. S tesnobo v srcih so spremljali ta spopad in ponoči obiskovali drug drugega, ugibali, kako se bo vse to izteklo, iskali nasvetov pri partizanih in jim priznavali junaštvo za njihov boj. Spočetka niso računali, da se bodo cankarjevci tako trdovratno upirali številnim in močnim napadalcem! Kljub temu pa so neprestano mislili na konec, ki ga trenutno še niso videli, čeprav je boj zvečer pojenjal.²

Vso noč med 9. in 10. januarjem je bilo slišati brnenje kamionov. Samo stražar Čopi je z Bičkovih položajev naštel luči devetindvajsetih kamionov. Verjetno je bila to okrepitev.³

Po uvodni bitki je bil na položajih v glavnem mir. Tišino je pretrgal le kak osamljen rafal ali strel, včasih pa je siknila proti nebu svetla raketa. To je dokazovalo, da se Nemci s tega področja niso umaknili. Vsaka stran je tipala, kako je z nasprotno, a vsi so bili potrebni počitka in toplote.

Partizanski položaji in smeri nemških napadov v dražgoški bitki

V štabu so se tudi znašli pred vprašanjem, kaj storiti. Ali se umakniti, ali ostati in se bojevat naprej? Nekateri so se nagibali k prvemu tudi zaradi ljudi, kajti napadalci niso odšli in bilo jih je veliko več kot v Poljanski dolini. Skrbno so pretehtali vse dogodke tega dne in potem sklenili, da zaradi dobre obrambe ostanejo, čeprav niso računali na to, da bi se boj utegnil tako podaljšati. Ugotovili so, da je bil ta dan najhujši pritisk na Jelenšče, kjer je bil Bičkov vod. Sicer so napadalci skušali skozi obrambo prodreti na vsej črti, vendar ne povsod z enako močjo. Tudi domačini so razmeroma dobro prestali ta ognjeni krst. Razen tega je bilo čutiti, da del napadalcev ne napada z veseljem, saj so jih njihovi oficirji celo z orožjem priganjali navkreber!

Borili se bodo torej naprej in ukrepali tako, kakor bo najbolj ustrezalo razmeram.⁴

Tisti borci, ki so utegnili, so ponoči malo legli, vendar oblečeni in pripravljeni, da takoj spet zasedejo položaje. Zunaj so ostale le menjajoče se straže in nekaj patrulj, kajti bilo je jasno, da napadalci iz doline še niso odšli. To je bilo tisto, kar je vnašalo skrbi: dotlej je vsak spopad trajal le nekaj ur, kvečjemu en dan. Tako je bilo tudi v Poljanski dolini. Zdaj pa je kazalo, da se bo vse skupaj zavleklo. Nemci niso odnehali.

Zato so podatke o Nemcih in o vsem ostalem čez noč skrbno zbirali. Dva, Janko Bernik je bil eden izmed njiju, sta odšla proti Lajšam in v neki hiši naletela na številne krvave sledove, ki so jih pustili napadalci. Domači so povedali, da jih je šlo mimo hiše več sto in da so se zelo bali partizanskih strojníc. Nekaj časa so se skrivali v njihovi hiši in kleti, čeprav jih je oficir naganjal ven.⁵

Janko Bernik je bil ta dan imenovan za kurirja v štabu, zato je po položajih dosti videl. Zvečer so se borci pogovarjali o doživljajih, a ker so bili trudni in premraženi, so tisti, ki so lahko, kmalu pospali. Slišal je govoriti mitraljezca Vinka Žaklja: »Jutri pa bom streljal nanje prav v dolino!« Ob žičnici je bil odličen pregled. A tudi zanj je bilo nevarno.⁶

Prvi dan so partizani dobili tudi nekaj sanitetnih potrebščin in pošto od Toneta Dolinška iz Kranja. To je prinesel Zdravko Tomažin, ki pripoveduje:

»Prvi dan bitke v Dražgošah sem bil poslan v Kranj. Pri lekarnarju Rauhu sem dobil nahrbtnik z obvezami, pri Ku-

merdeju v Stražišču — tedaj je bil še doma — pa dve pištoli in pošto za Žagarja.* Z nočjo sem brez ovir prišel domov v Bukovščico, se malo odpočil in okoli polnoči odgazil proti Dražgošam. Pot ni bila lahka, ker je zapadlo precej novega snega... V Lajšah sem že naletel na sledove bojev. Hiše so bile videti prazne, v snegu pa so bile krvave srage. Bližal sem se prvi hiši. V eni roki sem stiskal pištolo, v drugi bombo. Poklical sem neko žensko, ki je povedala, da so se Nemci umaknili v dolino. Tam sem dobil celo zaboj municije, ki so jo Nemci v naglici pozabili v hiši. Odšel sem naprej in malo pred Dražgošami me je pozdravila prva straža. Rekli so mi, naj pohitim, če hočem še pred bojem priti v štab. Začelo se je pomalem že svitati, Nemci pa so medtem že lezli proti Rudnu in ob vsem vznožju.«⁷

Noč je Na pečeh sicer potekala v miru...

Drugače pa je bilo v Bernardovi četi. Janez Žvan se tega spominja takole:

»Komandir Bernard nas je zvečer zbral v Prosvetnem domu in povedal:

— Utrujeni, premraženi in počitka potrebni smo vsi, zato se bomo na straži in pri dežuranju menjavali vsako uro! Nemci še niso odšli. Kdor bo na straži zaspal, ga bom pri priči počil. Hodil bom naokoli! Tisti, ki počivajo, morajo počivati brez skrbi! Se strinjate!?

Ta strogi, toda pravičen predlog je sprejel ves kolektiv. Vsem je bilo znano, da Jaka besedo vedno drži in čeprav smo vedeli, da je nevarnost velika, smo mirno spali.

Moja zaseda je bila v mrliški vežici ob cerkvi. Gledal sem skozi odprto okno. Zato je bilo zelo mrzlo. Naša zaseda je bila najzahodnejša. Vmes sem skrbel za zvezo in tudi strazaril. Moral sem biti zelo previden. Drugi del zveze je vzdrževal velik, močan in rdečeličen možak. Z njim sem se srečaval sredi najine poti. Veselila sva se, da bo boja verjetno kmalu konec, tako kot vsak večer. Ob nekem takem srečanju sva začula sumljiv šum in nekakšno govorjenje. Pomislila sva, da mora biti tam naša umikajoča se skupina, ki je bila spodaj

* Med potjo sem se ustavil v gostilni Končovc na Javorniku. Pred odhodom sem z lahkoto oprtal z obvezami napolnjen nahrbtnik. Nekdo mi je tedaj rekel: »Gotovo nosiš cigarete, ko je tako lahko?« Nisem se zbehal in sem kar pritrdil: »Saj jih imam res!« Pozdravil sem in mirno odšel.

v zasedi, a ni bilo nič videti, niti senc ne. To je bilo čudno. Zato sem v temo vprašal: „Kdo je tam?“ Iz teme je prišel neznan in zamolkel glas: „Petelin!“ Kdo naj bi bil to in kaj naj pomeni? Med nami nisem poznal nobenega Petelina! Ob tem se mi je zablistalo: to morajo biti nemški smučarji!

Segel sem za pas, prijel bombo, jo sprožil in jo vrgel v »petelinovo« smer. Midva sva legla v sneg. Močno je zagrmelo. Umaknila sva se in to povedala vodniku Pečniku. Potem je zaropotalo nekaj rafalov, nato je bilo vse tiho. Našli pa smo okrvavljen sneg in ostanke obvez. Bomba ni udarila v prazno...⁸

Tisti prvi večer se je z zahodne strani hotela prikrasti in prebiti skupina smučarjev, ki se je tja približala z nasprotnega hriba od Novaka. Vendar so jih partizanske zasede pregnale, česar se poleg ostalih spominja tudi Filip Novak, gospodar domačije, od koder so krenili napadalci.⁹

O tem ve povedati tudi Bernardov kurir Jože Galičič:

»Večina borcev je šla zvečer k počitku, ostali so stražili na položajih. Okoli enajstih so nas od Novaka sem hoteli presenetiti nemški smučarji. Prodrli so že tako daleč, da so streljali na naše stražarje v vasi. Z vodnikom Pečnikom smo potem šli do skale, toda Nemcev ni bilo več. Medtem jih je pregnal še Robnik na smučeh. Zalegla je tudi bomba našega soborca in nekaj rafalov bližnje zasede. Videli smo tudi madeže krvi, v zrak pa so se dvignile rakete.

Spati potem nisem smel, kajti bil sem med tistimi, ki so bili poslani na spodnjo pot. Nad nami je bilo pokopališče in naš mitraljez. Sredi noči so proti nam začeli streljati, da je kar žvižgalo okoli ušes. Kmalu bi nas potolkli naši, ki očitno niso vedeli, kje smo.

Iz tiste zasede smo že ponoči slišali brnenje kamionov in gledali njihove luči. Ko so se spodaj približevali, so bile vedno večje. Zato smo rekli: Še bo hudič, ko prihajajo novi!¹⁰

Andrejčkova mama, Frančiška Lušina, pa o tistem prvem dnevu in večeru bojev pravi:

»Partizani, ki so že zgodaj prišli v našo hišo, so imeli kritje v veži, kjer so se pred pečjo tudi grel.

Z otroki, ki so bili še vsi majhni, smo se zatekli v klet, kjer smo se potem zadrževali vse dni. Mož pa je bil še na Jelovici, kjer je golcaril.

Prva noč mi je še posebno ostala v spominu. Ko se je zvečer bojišče umirilo, je le še tu pa tam počil kak strel, vmes pa je rahlo snežilo. Okoli enajstih pa se je nebo nenadoma razsvetlilo. Videli smo rakete različnih barv. Nekatere so se dvigale pod našo hišo, druge pa nekje na zahodni strani vasi. Tudi od cerkve so priletele nekatere in zato smo mislili, da jih mečejo partizani. Vendar so jih Nemci. Lepo jih je bilo gledati, obenem pa me je bilo strah, ker sem vedela, da so Nemci v bližini. To početje sva opazovala s sinom Janezom, ki je bil najstarejši, šestnajst let star.

Partizanov ponoči ni bilo v hiši. Zvečer so jih potegnili nazaj v Prosvetni dom in v šolo, kjer so bili nastanjeni. Brez njih je bilo v hiši še bolj tesnobno. Še posebno zato, ker je obenem z raketami začelo tudi pokati, kar je trajalo dobre pol ure.

Nato se je vse umirilo, le snežilo je še naprej. Bilo je mrzlo in ponoči sem nekajkrat naložila peč...¹¹

Kako je potekal ta nemški poskus, je bilo pojasnjeno zjutraj. Nemci so poskusili priti v Dražgoše od Novaka ter prek potoka Češnjice in Jazbenka. Na Krasu, zahodno od vasi, pa so jih partizani pričakali in kljub noči močno udarili po njih. Nemci so bili na smučeh in v belih oblačilih. Pri umiku je eden izgubil celo smuči. To so pripovedovali furmani, ki so jih prisilili, da so jim že zjutraj vozili municijo. Tako so z Nemci vred padli v partizansko zasedo, vendar so imeli srečo, da ni bil nihče izmed njih zadet. Nemci so se umaknili nazaj proti Novaku, vozniki pa so vso noč prečepeli zunaj v skalnatih votlinah. Šele zjutraj so se lahko vrnili v vas. Nemci so imeli tedaj dva ranjena. V tem spopadu sta se zelo izkazala vodnik Rudi Robnik in Janez Šinkar, ki je bil poleg Robnika tudi eden najboljših smučarjev.¹²

Zato to noč ni bilo pravega spanja ne na eni ne na drugi strani. Vendar pa cankarjevci pri vsem tem niso pozabili niti na propagando. Ive Šubic je risal letake z različnimi znamenji in napisi, ki sta jih med drugimi odnesla v dolino Jože Rupar in Miha Demšar.

»Previdno sva se spuščala navzdol po zasneženi strmini,« se spominja Miha Demšar, »a tam ni bilo nobene nevarnosti. Svež in mehak sneg nama je omogočil, da sva hodila čisto potihoma. Potem sva začutila Nemce, ki so se tam spodaj pogovarjali. Pritihotapila sva se tako blizu, da sva pripela tiste

papirje na najbližje drevo. Rečeno je namreč bilo, da se bodo gestapovcem in oficirjem uprli tudi nekateri Luksemburžani in obrnili orožje proti njim.

Ko sva to opravila, sva zadovoljno odšla nazaj v Dražgoše in legla. Toda počitek ni bil dolg. Komaj sva si ogrela premrle kosti, že je prišlo povelje:

„Na položaje!“

Po dolini so prihajale policijske okrepitve.«¹³

Ljudje v Škofji Loki, Selški dolini so se bali za partizane, kajti tako številne vojske dotlej še niso videli.¹⁴

13. DRUGI DAN JE BILO ŠE HUJE ...

Drugi dan so začele napadati sveže nemške sile, ki se prejšnji dan zaradi snega in strmine verjetno niso mogle razviti še ob napadajočih. Poleg tega so ponoči pripeljali tudi težje topove, kajti prvi dan očitno niso opravili tistega, kar so računali poveljniki. To so tako partizani kot domačini občutili že zjutraj, ko se je komaj zdanilo.

Bila je sobota 10. januarja. Tisti, ki so iz Dražgoš to mogli, so že navsezgodaj od Rudnega proti Novaku in proti podnožju dražgoških strmin opazili nemške kolone in skupine. Nemci so nastopili z okrepljenimi ali zamenjanimi silami. Da so prve zamenjale nove enote, ki so bile bolj napadalne kakor one prejšnjega dne, potrjuje tudi Filip Novak, ki pravi:

»Drugi dan, v soboto, so prve zamenjali novi. A medtem ko so bili oni, ki so bili prvi dan zmerni, so bili novi zelo ostri in surovi SS-ovci. Prusi so bili in kar okoli 125 jih je prišlo. Vse so nam prebrskali, čez dan patroljirali in streljali, zvečer pa so se močno zavarovali. Neprestano so vpili in kar lajali med seboj, ter dvigali roke in hajlali! Z njimi se ni dalo nič pogovoriti po človeško...«¹

Partizani, ki so vseskozi pazili na nemške premike, so bili spet navsezgodaj že na mrzlih položajih.

Takoj z dnem so se oglasili topovi. V Rudnem sta bili postavljeni dve topniški bateriji. Nekaj topov je bilo celo kalibra 76 mm, o čemer pričajo ostanki granat. Po bližnjih gričih nasproti Dražgoš pa so stale težke strojnice, ki so sipale ogenj po vsem pobočju. Vse, kar se je premaknilo na tej dražgoški fronti je bilo v nevarnosti.

Tine Fajfar-Špan iz Rudnega pa o tem dnevu pravi:

»Drugi dan — 10. I. je bilo v naši hiši več vojaštva kakor prejšnji dan. Prišlo jih je okoli 40. To so bili tisti, ki so prej na Krasu naleteli na partizansko zasedo. Bili pa so mokri in prezeblji. Eden je bil čisto ozebljen v noge. To so bili predvsem orožniki in ne slabi ljudje. Menda so bili Luksemburžani, ki

so jih nekaj za Slemenom, tam proti Lajšam, zaradi upiranja verjetno gestapovci pobili.

Mimo hiš so hodile večje kolone in iskale mrtve kote.

Za naju s sovaščanom Gašperjem — Lukom Rženom je bilo tisti dan posebno hudo. Nemci so naju namreč prisilili, da sva s konji odšla po top, ki je bil na ogroženem položaju in ga sami niso mogli izvleči.

Tam blizu je bilo na položajih tudi več policistov, ki jim je poveljeval neki poročnik. Stiskal se je za neko češnjo in podrejene priganjal v napad. Tedaj so nam okoli glav cvilile partizanske krogle. Poročnik je mirno obležal v snegu, zadeta pa je bila tudi Gašperjeva kobila. Midva sva tudi hitro legla v sneg, a poprej sem uspel še toliko, da sem svojo kobilo pognal nazaj proti domu. Tako tega topa nismo odvedli in še mi smo bili v nevarnosti. Seveda so medtem Nemci z drugimi topovi streljali proti Dražgošam.

Ko sem bil spet doma, nam niso pustili prostega gibanja in zato tudi nismo mogli videti, kaj vse se godi. Toliko pa smo le opazili, da so Nemci vozili ranjence v Ambruščevo hišo, kjer so jim nudili prvo pomoč, mrtve pa so odlagali pri Gašperju v prašičji kuhinji. Vozili so jih s sanmi. Koliko, ni mogel videti nihče, ker so vse to dobro skrivali.

Pri nas so imeli tudi poljski telefon. Sredi dneva so neprestano zvonili in zahtevali municijo. Bili so nervozni, ker so ostali brez nje. Če bi mogel takrat sporočiti partizanom, ki so bili pred bitko tudi že pri nas — dali so mi neke plakate, da sem jih raznosil — da Nemci trenutno nimajo streliva in naj udarijo nanje, bi bil zelo zadovoljen. A to je bila le želja. Več tedaj tudi ni moglo biti. Strelivo so jim pripeljali s kamionom okoli dveh popoldne.

Naslednji dan pa sem, kot še nekateri drugi, s konjem spet moral proti Dražgošam peljati municijo. Šli smo, dokler je pač šlo...«

O tem jutru Jakob Potočnik z Gabrce, čigar posestvo leži najnižje, piše v dnevniku:

»Že zjutraj so nemške granate začele orati po njivah pod hišo. Padale so vse bliže in potem je ena izmed njih oplazila hišo in razbila okno, pod katerim je ležala bolna žena. Vdano je rekla: Če bo tako, bom res morala vstati!

Umaknila se je v kuhinjo, kjer je bilo varneje. Tam smo bili še za dvema zidovoma, teh pa granate ne bi zlahka prebile.

Obstreljevati so začeli že okoli osmih zjutraj. Granate so sicer padale okoli hiše, pošteno zadela pa nas ni nobena. Navadnih granat se nismo posebno bali, pač pa zažigalnih. Zato smo opravljali le najnujnejša dela. Spred hiše, kamor smo včasih hodili iz radovednosti, smo videli, kako se ob vsakem strelu iz topa prikaže ogenj.

Okoli desetih, ko smo bili ravno vsi v kuhinji, se je s poda razlegel močan tresk. Takoj sem skočil pogledat, kaj je. Tam je bilo vse v dimu, v steni pa je zijala precejšnja luknja, skozi katero je udarila granata. Razbila je tudi dva trama ter končno prebila še streho...

Breg nad hišo je bil razoran in črn od eksplozij... No, popoldne je bilo mirnejše. Razletela se je morda vsaka četrta granata, vendar pa so tisti dan pri nas in drugod napravile na poslopjih veliko škode.³

Na drugem koncu vasi, pri Andrejčku, pa je sin Janez drugače doživljal to jutro:

»... Tega dne je prišla k nam nova mitralješka trojka. Vodil jo je Pavle Inglič. Začelo se je že z dnem. Da bi se zavarovali, so v naša majhna okna zložili kamenje in vreče s koruzo. Granate so udarile okoli pol devetih, a tudi mitraljezec je začel streljati skozi odprto okno.

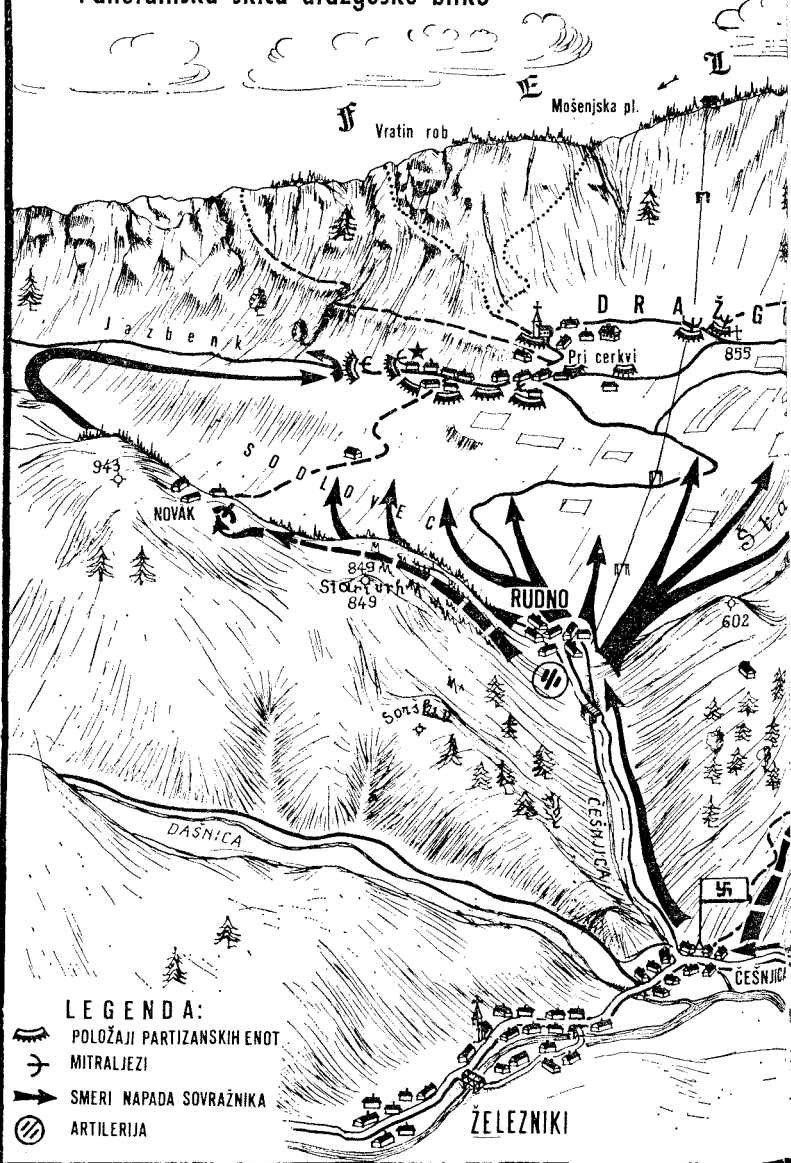
Stročnice so letele po vsej hiši.

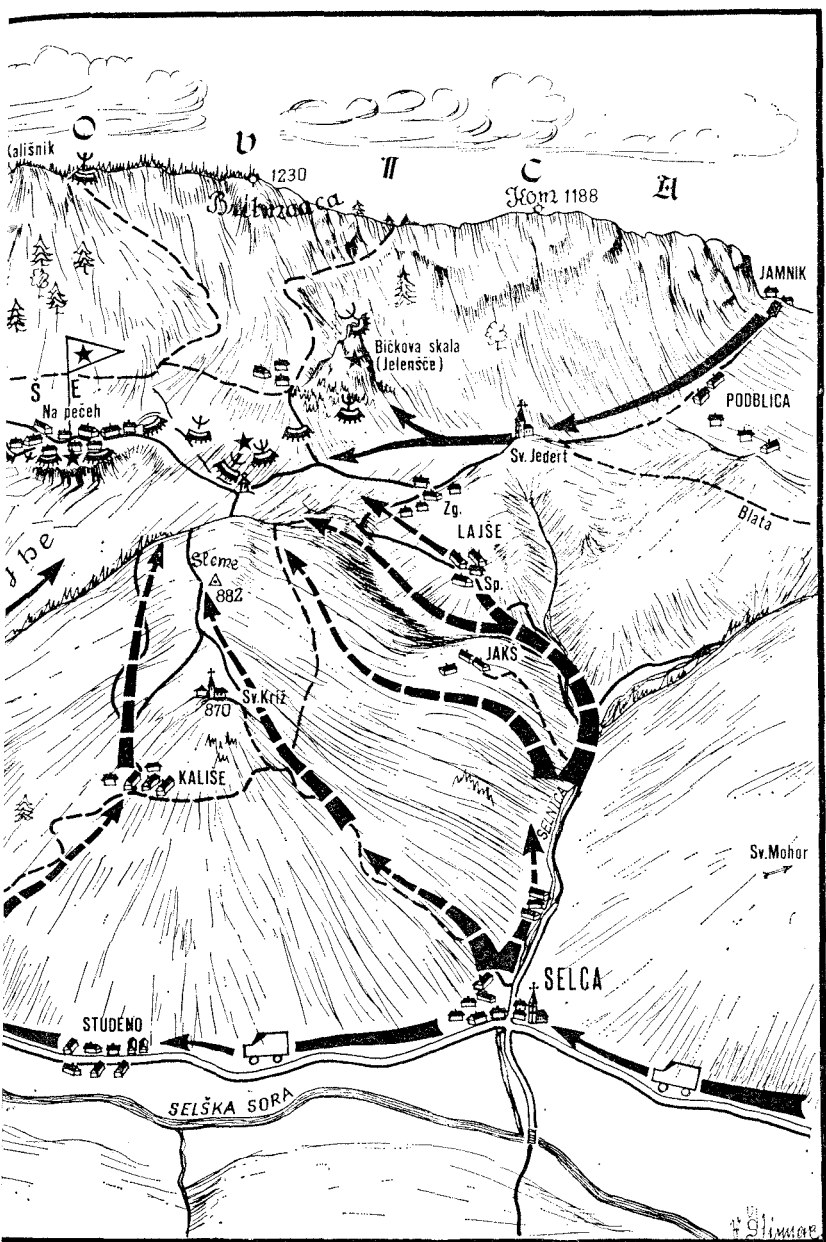
Naslednji dan jih je oče, ki se je to popoldne vrnil z Jelovice, s košem odnesel v grmovje. Veliko so tudi streljali.

Sedel sem na postelji in skozi okno opazoval dolino in Novakov grič. V trenutku, ko sem se ravno sklonil, pa prileti krogla, ki je razbila okensko zatikalo in se potem zarila v električni števec. Dobro, da sem ta trenutek legel.

Proti naši in sosednjim hišam so neprestano sipali strojnični ogenj. Nemško orožje je stalo nasproti pri Novaku in na Rudenskem polju. Okoli poldneva so se topničarji spodaj v Rudnem pripravili h kosilu. Mitraljezec Bar je pomeril navzdol. Zaropotalo je in okoli topov je bilo naenkrat vse narobe. Videl sem, da je Inglič zbrojevko naravnal na oddaljenost 1300 metrov. Po hiši so zažvenketale prazne stročnice, spodaj pri topovih pa je bila prava zmeda, kajti navzdol so streljali tudi drugi partizanski mitraljezci. Kmalu je k topo-

Panoramska skica dražgoške bitke

vom pripeljal nemški rešilni avto in videli smo, kako so od topov do ceste bolničarji dvakrat na nosilih prenašali ranjenca ali mrtveca.

Od kmeta Dobreta sem partizanom pomagal raznašati hrano. Pri tem sem spoznal Jožeta Dežmana iz Lesc in Mirka Štularja iz Ljubnega. Ležala sta ob vaškem koritu. Prinesel sem jima desak in staro odejo, da sta udobneje ležala.

Nekaj granat je eksplodiralo tik ob naši hiši. Spominjam pa se tudi Rafaelna, moža, ki je streljal izza stare češnje takoj za hišo.

Naša družina je bila medtem v kleti, kjer so molili za dober konec...⁴

Tega se Rafael Buh, ki je preživel vse boje, dobro spominja. O tem pravi:

»Izkopali smo snežene zaklone, tako da smo imeli odličen pregled na Rudno pod seboj... Sam sem izbral kritje v snegu pod češnjo. Še zdaj jo vidim: imela je dva vrha, da je bila prav pripravna za streljanje. Snega je bilo ravno toliko, da so rogovile molele iz njega. Za njenim deblom sem se namestil, kolikor se je udobneje dalo.

Kdo ve koliko let je dajala sladke sadeže... tedaj pa je bila bela. Bela od snega; skoraj taka kakor med cvetenjem. In ko je v bližino priletela kaka granata, se je po vsaki eksploziji vsulo name prgišče snega. Sčasoma je bila zaradi tega češnja kmalu gola.

Ta češnja je bila na levem krilu moje desetine, mitraljezec pa je bil v sredini... Nenadoma sem spoznal, da smo na zelo važni točki. Videli smo slehernega Nemca, ki se je premaknil spodaj pod nami. Počilo je in gibanje se je umirilo...

Tako ves dan... Zaslišal sem stopinje? Približeval se mi je fant šestnajstih let. Pogumno je nosil posodo s hrano. Da, to je bil Mali, Andrejčkov Janez. Spet je prinesel krompir in fižol. Razveselil sem se ga. Tega fanta smo se vedno razveselili: ne le zaradi hrane, ampak predvsem zato, ker je bil pogumen. Za zgled. Ni bilo lahko nositi hrane med granatami...⁵

Nekaj granat, merjenih na cerkev, je zadelo tudi zvonove in takrat je vselej močno zadonelo po vasi. Ena izmed granat je odbila tudi vrh zvonika, da je bila cerkev videti kot ptič brez peruti.

Potem so topničarji glavni ogenj prenesli Na peči in dalje proti Jelenščam.

Tu, Na pečeh, kjer je bilo središče fronte, so bili nekateri zadetki še bolj nenavadni. Samo dva primera.

Ko se je Marija Habjan, Ožbicova prikradla z Jelenšč, kamor se je z drugimi zatekla hraniti živino, je dobila okoli 200 kilogramov težkega prašiča mrtvega. Bil je še topel, zato so poskrbeli, da ga je sosed zaklal in razsekal. Pri tem so v prašiču dobili tri kose granate. Poleg tega je samo ta dan v Ožbicovo hišo usekalo 27 granat. Štela sta jih gospodar Janko Habjan in Maks Jelenc-Bolčarjev, ki sta v bližini kuhala za partizane čaj in klobase. Tako je povedala Jankova žena Micka. Dodala je še, da je hrano partizanom nosila tudi Antonija Ambrožič-Martincova in še drugi.⁶

Drugi primer je še hujši: granata je padla v Birtovo hišo, kjer je bil štab. O dogajanju tega dne v Birtovi okolici pri-poveduje Zdravko Tomažin:

»V trenutku, ko sem stopil v štab k Birtu, je zaropotalo. Najprej sem oddal pošto in vse, kar sem prinesel, povedal kako je bilo, a za daljše razgovore ni bilo več časa.

Dobil sem nalogo, naj pomagam materam z majhnimi otroki. Ko sem to storil, smo na dostopne položaje, kjer je še divjala borba, raznosili nekaj hrane in čaja. Tako sem se srečal z ostrostrelcem Bricom (Ivanom Zupancem), o katerem sem že slišal. Njegova naloga je bila držati v šahu minometalce. Minomet je stal na neki vidni vzpetini in je bil brez kritja. Po Bricovi zaslugi ga napadalci niso uspeli premestiti, še manj pa uporabiti. Vsak, ki se mu je približal, je omahnil po bregu. Šele noč je omogočila Nemcem, da so prišli do orožja in ga odnesli. V bližini sem videl tudi Janeza Perka, ki je po vasi odganjal živino in ji vmes prijazno govoril: „Le pazite, kod hodite, da vas ne bo kaj zadelo!“ Vse se mu je kljub res-nemu položaju veselo smejalo.

Ko sem bil spet v štabu pri Birtu, je padla na hišo gra-nata in vse precej stresla. Nekdo je tedaj rekel: „Sem pa nikar! Tu smo ljudje!“ Ohranili smo mirne živce in dobro voljo. Ko pa je druga granata padla na betonsko ploščo pred hišo, se je vse še bolj streslo. Tedaj smo brez besed zlezli pod klopi. Ča-kali smo, kaj bo. Priletela je še ena. Natanko v hišo. Toda, eksplodirala ni, sicer bi nas bilo konec. Zapičila se je v steno ob peči, kjer je stala bolničarka Francka. Nekaj časa smo še

čakali v mislih, da je morda tempirana, da se bo razpočila pozneje. A se tudi to ni zgodilo. Vse je minilo brez žrtev...»⁷

Tisti dan so topovi grmeli najbolj in načrtno prenašali ogenj po vsej fronti.

Vendar pa so topovi predvsem pripravljali pot pehoti, ki je spet silila v breg. Megle, ki so se vlačile po pobočju, so bile nadležne in so Nemcem pomagale, da so se lažje približali dražgoškim branilcem.

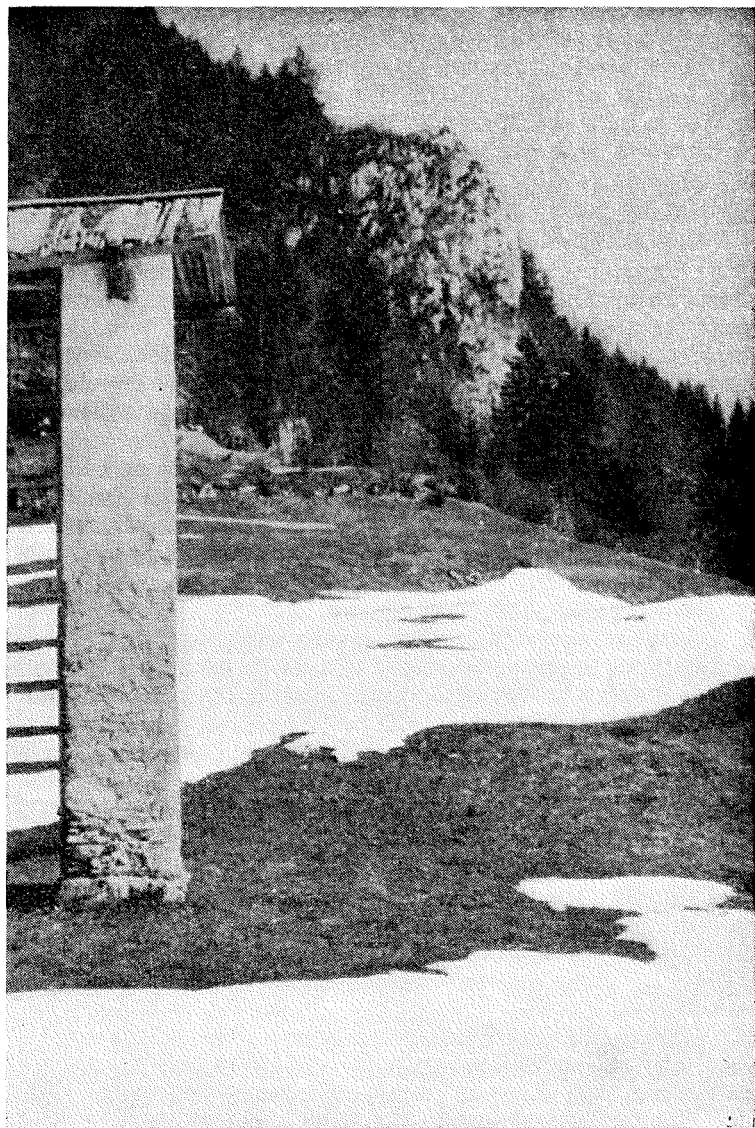
Ko je topništvo utihnilo, je pehota spet najprej udarila na položaje Bičkovega voda. Nemške sile so prodirale in pritiskale z levega krila, a branilci so bili že vajeni tega in so napade sproti odbijali. Pritisk pa ni in ni popuščal. Bil je še hujši kakor prejšnji dan.

Nenadoma se je megla spet pretrgala in tudi snežilo ni več. Tedaj so Bičkovi fantje spet zagledali nad seboj kipečo skalo Jelenco. Vodnik France jo je nekaj časa pazljivo in tehtajoče ogledoval, vmes pa pogledoval spod k Nemcem. Jože Kovačič iz njegovega voda o tem pripoveduje:

»...Kmalu je vodnik poslal na skalo svojega brata Henrika s strojnico. Mi smo ostali pod njo v obliki podkve in branili približevanje Nemcev z leve. Biček je v belem plašču vseskozi hodil po položajih, motril okolico, nas razmeščal na boljše položaje in bodril, kakor prejšnji dan. Mraz in lakoto smo začutili šele zvečer, kajti čez dan za to ni bilo časa...»⁸

Tudi Tone Demšar je bil v Bičkovem vodu in se spominja, da so začeli Nemci tisto jutro streljati že navsezgodaj in z vseh strani. Topovski ogenj je bil hud. V vasi je gorelo na več krajih. Veliko granat je bilo zažigalnih. Zdaj so obžalovali, da niso vzeli nahrbtnikov s seboj, temveč so jih zaradi lažjega gibanja pustili v hlevu.

Henrik Biček in nekaj tovarišev je bilo zdaj s strojnico na skali Jelenci. Tam so ostali ves dan. Novi nemški valovi so močno butali navzgor, a so jih odbijali. Henrikova strojnica na skali je bila tam še posebno učinkovita. Partizani so bolj kakor prejšnji dan zaupali v svoje sile in sposobnosti. Toda Nemci niso bili slabi vojaki, pa še veliko jih je bilo. Ponoči so po nasprotnih gričih na Slemenu in Površnici postavili težke strojnice. Zato so proti Henriku, ki jih je nekaj časa napadal neopazen, zdaj začeli sikati nevarni in gosti rafali. Henrik je že opazil od kod leti smrtonosno zrnje. Zato so v tisto smer močno streljali tudi njegovi soborci. Henrik je bil v tem dvoboju

Skala Jelenca, zdaj »Bičkova skala«

na slabšem, kajti izdajala ga je temna obleka. Te pomanjkljivosti niti drznost ni mogla nadomestiti. Preveč bi se izpostavljaj. Tudi strojnica, ki so jo zaplenili prejšnji večer, ni tam gori dosti pomagala. Ob Henriku je bilo namreč kmalu še nekaj borcev, vendar so bili zaradi izdajalskih oblek vsi v nevarnosti. Strojníci na skali nista več mogli priti do prave veljave, kajti Nemci so ju odkrili. Še čudno, da dotlej kdo izmed borcev na skali ni bil zadet!⁹

Vodnik France Biček se je kmalu tudi sam povzpел k bratu Henriku na skalo. Njemu v belem zaščitnem oblačilu to ni bilo težko. Hitro je ugotovil, kaj se godi in kakšna nevarnost preti bratu Henriku v temnem plašču. Medtem so tovariši spodaj neprestano tolkli po napadalcih in jih zadrževali. Vodnikova bela obleka je zasijala v vsej veljavi. Že vse dopoldne je hodil po položajih, a se mu ni nič zgodilo. Ko je prilezel na skalo, je opozoril Henrika, da ga z one strani preveč vidijo in naj se raje umakne. Tudi Henrik sam je rekel, da ne ve, če bo tu še mogel zdržati. Tedaj se je k njemu priplazil France ter prevzel njegovo strojnico, hkrati pa je s skale poveljeval. Na skali so imeli tudi zaplenjeno zbrojevko. (Zanimivo, da Nemci niso imeli šarcev!)

Potem je začel streljati France Biček.

Zdaj je vodnik streljal z obema strojnicama. Ko se je ogrela prva, jo je zamenjal z drugo, ki so jo tovariši medtem hladili v snegu, in nažigal naprej. Ostali borci so mu za vrhom skale polnili šaržerje.

Spodaj ob gozdu so Nemci hoteli postaviti minomet in tudi na desnem krilu, Na pečeh, je strahovito pokalo. Franc Biček je meril in streljal ter tako preprečeval prodiranje Nemcev z leve, pomagala pa sta mu Krmelj in Miha Fister, ki sta bila pod skalo. Tudi tistega minometa napadalcí niso uspeli postaviti. Skala je omogočala imeniten pregled in doseg po vsej okolici. Tudi proti Novaku in Selcam. Postajala je vse pomembnejša. Nemci ob minometalski cevi so večkrat izginili v debelem snegu in se razbežali, da je cev kmalu osamljena štrlela iz snega.

Mitralješki dvoboj se je nadaljeval, kajti Nemci so še vedno lezli proti partizanskim položajem. Branilci pa so morali z municijo varčevati. Streljali so samo takrat, ko je bil cilj blizu in zadetek zanesljiv. Zato so napadalcí previdno lezli po strmini, kjer je marsikdo obležal. Partizanski streli so jih

spodnašali toliko laže in toliko pogostejše, kolikor bolj so se držali v kolonah. V strelsko vrsto se niso mogli prav razsuti, kajti ovirala sta jih debel sneg in strmina. Toda oficirji so vojake poganjali navkreber. Dostikrat se je zgodilo, da je bil padli predhodnik kritje naslednjemu, ki se je dvignil za njim in tiščal dalje v breg pred partizanske strele!

Po ognju sodeč, so tega dne hoteli Nemci zlomiti predvsem odpor Na pečeh. Zato je bil topovski ogenj na tem oddelku najhujši. Njihova pehota je silila navzgor tudi na krilih in v zadrževanju le-teh so imeli Bičkovi borci pomembno vlogo. Obstreljevali so kolone, ki so prodirale iz Selc ali od jamniške smeri.

Franc Medja o teh spopadih pravi:

»Drugi dan bojev smo bili na položajih že zgodaj zjutraj, kajti pričakovali smo nove napade... Jaz sem bil z bratoma Bičkoma in še z nekaterimi soborci tudi na skali Jelenci. Od tod smo opazovali nemške položaje na nasprotnem Slemenu. Streljanje se je kmalu pričelo, ker so nas Nemci zlahka opazili. Predvsem tudi zato, ker je skala le malo višja od Slemenca. Nenadoma smo se vznemirili, kajti pokalo je tudi za nami. To je bilo presenečenje. A kmalu smo ugotovili, da Nemci streljajo z dum-dumkami, kar v prejšnjih bojih še nisem doživel. To je bilo nekaj novega. Dum-dumke, ki so pokale za nami, ob straneh in kjerkoli so se zadele, so povzročile precej vznemirjenja in nas spravile v negotovost.

Tudi mi smo neprestano streljali na nasprotni greben, ki je bil oddaljen okoli 800 metrov.

S topovi so Nemci močno tolkli predvsem na naselji Pri cerkvi in Na pečeh. Ker se je topovsko obstreljevanje stopnjevalo, smo pričakovali hujši napad. Nanj pa smo bili pripravljeni. Bili smo tudi prepričani, da bodo prav na naše položaje pritiskali še bolj, kot so doslej. To se je kmalu uresničilo... Doživljali smo hude pritiske, a spet smo vzdržali. Brez umikanja smo tolkli po napadalcih, kajti zaupanje v lastno orožje in v sebe je v nas naraščalo. Strojníci na skali sta odigrali svojo pomembno vlogo...

Ko sem pozneje menjal položaj in se po Bičkovih navodilih z nekaj borci spustil na stezo pod skalo, da bi tako okrepili našo obrambo — kar je bilo nujno zaradi vse močnejšega pritiska in približevanja napadalcev k našim položajem — sem videl novo junaštvo vodnika Bička. V neposredni bližini se je

z leve strani našim položajem približal nemški oficir. Tedaj ga je s skale zadel Bičkov strel in oficir je obvisel za drevsom. Kmalu za tem mu je Biček snel usnjeno torbico in orožje. Spet je dobil novo trofejo.

Boj je bil hud in zagrizen, a Nemci svojega cilja niso dosegli.«^{10a}

Razumljivo je, da so tudi borci Na pečeh neprestano odbijali napade nemške pehote in to toliko uspešneje, ker sam teren napadalcem ni nudil dobrega kritja.

Že zjutraj je poveljstvo mislilo na to, da bi utegnili biti nevarni tudi nemški smučarji z Jelovice, čeprav jo je pokrivala poldrugi meter debela snežna odeja. Zadosti časa so Nemci imeli, da bi lahko prišli tudi s te strani.

Iz druge čete je komandir Bernard odredil desetino, ki jo je vodil Ive Šubic in s katero je šel tudi Jože Galičič.

»Na Jelovico pojdete. Postavili boste zasedo proti Radovljici, in sicer med Kališnikom in Mošenjsko planino. Tam je furmanska pot, ki nam utegne biti nevarna. Nemci lahko pridejo z radovljiške strani!«

Ko so hoteli s seboj vzeti tudi nahrbtnike, je komisar Krajc rekel spodbujajoče:

»Kar tu jih pustite, saj se boste tako vrnili!«

Tudi Šubicu je bilo zelo težko pustiti opremo, kajti v nahrbtniku je imel cel zvezek risb svojih tovarišev. Odšli so, Bernard pa je Galičiču še naročil:

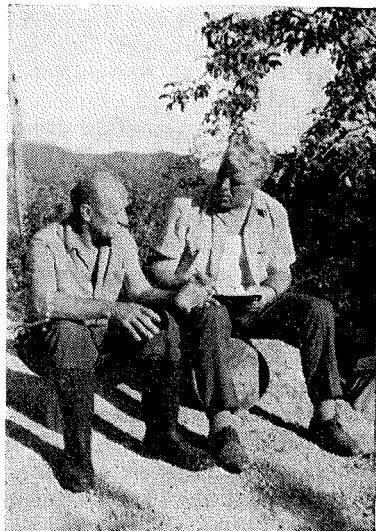
»Zvečer pridi povedat, kako je tam gori!«

Da bi imeli vsaj nekaj radijskih postaj! Bernard je bil tudi tu med pobudniki vsestranske obrambe in zaščite. Zbal se je, da bi jim Nemci ne prišli za hrbet, kajti bitka se je nadaljevala že drugi dan. Na toliko pa v začetku niso računali. Pred odhodom je desetino še opozoril, da bo to trd oreh in da jim Nemci ne smejo priti za hrbet!

»Dokler bo tam gori kdo izmed vas živ, s te strani ne smejo priti v Dražgoše,« je zabičal desetini.¹¹

Mitraljezec je bil v tej desetini neki primorski rojak, najstarejši med njimi. Odgazili so že po malce zvoženi poti za Dražgošami. V dolini so videli mnogo Nemcev, ki so se pripravljali na napad. Tedaj je neki partizanski mitraljezec vžgal po njih, da so se razbežali v kritje kakor kokoši.

Zgoraj, kamor so prigazili, je bila v bližini, kjer so postavili zasedo, majhna drvarska bajta. Ta jim je od časa do

Polde Lotrič-Kališnikarjev v pogovoru z avtorjem

časa nudila malce zavetja, ko so se v zasedi menjavali. Hodili pa so tako, da s križišča, kjer so držali zasedo, ni bilo videti nobenih sledi.¹²

Kljub napetosti pa se pri tej desetini ni zgodilo nič posebnega. Toda — ni dosti manjkalo. Previdnost tudi tu ni bila odveč. Pokazalo se je, da je bil nemški napadalni načrt vsestranski, kajti policisti so hodili v zasede in patroljirat na Jelovico tudi iz radovljiske smeri. O tem je pripovedoval Polde Lotrič-Kališnikarjev, ki je s svojimi petimi brati in Tomažem Gartnerjem vozil s samotežnimi sanmi smrekovo lubje z Jelovice na Lancovo.¹³

Lubje so odpeljali še v soboto 10. I. sredi dneva. Ko so se od Radovljice vračali nazaj proti Mošenjski planini, so pri Lancovem blizu žičnice srečali nemško smučarsko kolono, ki se je spuščala z Jelovice. Bilo jih je okoli 50 (en vod, op. I. J.) in vsi v belih zaščitnih oblačilih, velik del med njimi pa je nosil brzostrelke. Tomaž Gartner, ki je bil že starejši, znal je za silo nemško, se jim ni hotel umakniti s poti in policisti so ga pretepli. Kališnikarjevi fantje pa so se Nemcem raje umaknili, čeprav so imeli potrebna potrdila, s katerimi jim je bilo od nemških oblasti dovoljeno gibanje po Jelovici.

Za tem so se naglo vrnili na Mošenjsko planino ter z voznički iz Lajša odšli proti Dražgošam. Na poti pa so bili vseskozi napeti in pazljivi, kajti na žagi jim je gozdar Hanzlovsky povedal, da je v Selško dolino šlo veliko Nemcev. Lahko bi jih zamenjali s partizani in Nemci bi začeli streljati. Zato niso šli po poti, temveč čez Kališnik in po svoje.

Ko so končno prišli nad vas, je Polde s strmine nad vasjo ugotovil, da je spodaj gorel Tinetov hlev.

Zvečer so se — bilo je 11 ali 12 domačinov — čez Plazi spustili v vas, kjer so najprej naleteli na vodnika Pečnika. Začudeno so gledali, kaj se dogaja v njihovem kraju...¹⁴

Rudi Fajfar, takrat 17-letni fantič iz Lajša, zdaj podpolkovnik JLA, te dni opisuje takole:

»Tudi mi v Lajšah smo hitro zvedeli za prihod partizanov v Dražgoše... Takrat sem prvič videl partizane, ki so patrolirali do Sv. Jederti. V tistih dneh so nekateri Lajšani šli večkrat v Dražgoše.

... V soboto 10. I. 1942 sem se z bratom Matijo vračal domov iz Radovljice, kjer sva delala pri lesnem trgovcu Cajhnu. Vedela sva že, da je proti Dražgošam odšlo veliko nemških vojakov.

Ustavila sva se v Kropi v gostilni »Pri Matevžu«. Tam sva zvedela za boje v Dražgošah in pa, da so v njihovo gostilno pripeljali že nekaj mrtvih, še več pa ranjenih Nemcev.

Na poti prek Jamnika proti Lajšam sva videla v snegu veliko krvavih madežev, kar je dokazovalo, da so tod vozili ranjence.

Pri cerkvi Sv. Jederti sva prvič slišala močno topovsko in strojnično streljanje, ki je prihajalo od Dražgoš in Slemenca. Tudi žvižg krogel naju je motil, zato sva od cerkve navzdol tekla, Nemcev pa nisva videla. Na poti vse od Kroke, prek Jamnika in do Lajša takrat ni bilo nobenega. Doma sem zvedel, da je bil že zgodaj prejšnjega dne pri Sv. Jederti ubit izdajalec — vodnik sovaščan Tone Peternej-Jakš. Podrla ga je partizanska krogla...

Ponoči od sobote na nedeljo pri nas ni bilo streljanja, zato pa sem v zgornjo sobo, kjer sem ležal, večkrat slišal hojo in govorjenje mimoidočih, skozi okno pa nisem upal pogledati...¹⁵

Kot vse kaže, Nemci niso imeli sanitetne postaje le v Škofji Loki, temveč tudi v Kropi, ker so ranjence in padle

odvažali v ta dva kraja. O tem vedo povedati še številni drugi domačini. To potrjuje tudi poznejša izjava selskega komisarja Benedika, da so žrtve odvažali v ti dve smeri.

Tudi to govori o široko zamišljenem načrtu, ki so ga Nemci izdelali za napad na Dražgoše.

Nemci so po topovski pripravi navalili navzgor še odločneje. Naj se mar proti peščici tolčejo kar več dni?

Navzgor so pošiljali val za valom, a so se vsi razbili ob partizanskem ognjenem zidu. Nemci so bili kljub izkušnjam tako drzni, da so večinoma hodili kar pokonci. To so v visokem snegu in hudi strmini tudi morali, če so hoteli priti v Dražgoše. Cankarjevci so jih puščali tako blizu, da so Nemci že mislili, kako bodo vsak hip v vasi. Toda — potem je zaropotalo, zapokalo in napadalci so se morali naglo umakniti.

Vas in pobočje je bila ena sama fronta. Po hišah, v hlevih in okoli njih so se odigrali pretresljivi prizori. Nekaj vaščanov je pomagalo pri obrambi, drugi so nosili na položaje puške, tretji čaj ali hrano. Sodelovanje med vaščani in cankarjevci je bilo neizogibno!¹⁶

Po vasi so tudi še popoldne padale granate, da bi zlomile voljo do odpora, a večina je padla za vasjo. Med trušč in ropot orožja so se mešali klici na pomoč.

»Pomagajte, ljudje! Gori! Pri nas se je vnelo! Sosedova hiša je v ognju!«

Med granatami je bilo zažigalnih granat še vedno veliko.

Če so partizani le mogli in utegnili, so priskočili na pomoč in iz gorečih hlevov pomagali reševati živino in drugo imetje. Reševanje pa ni bilo samo naporno, temveč tudi nevarno, ker so Nemci na vsako premikajočo se stvar takoj streljali.

Streljanja se je ujeti graničar, kuhar Martin tako prestrašil, da je bil v hiši, kjer je bila kuhinja, nekaj časa zakopan v kupu krompirja. Sicer je pa štabu koristil s tem, da je pojasnjeval pomen raket: o njihovih barvah, smereh spuščanja, o znamenjih za napad ali umik. Že kmalu popoldne sta se vžgala Hkauščev in Tinetov hlev. Takrat so prišli Nemci že do prvih hiš, vendar pa partizanske obrambe še niso zlomili.¹⁸

Štab je skrbel predvsem za boj proti topništvu, ki je tako neusmiljeno tolklo po vsej fronti. Tja k stebrom žičnice, kjer je bil mitraljezec Vinko Žakelj ter njegova pomočnika Gregor Božič in France Zorko, so padale granate precej na gosto. Nemci so očitno že vedeli, da je tam zanje nevarno mitralješko

gnezdo. Spričo te nevarnosti je štab naročil dobrim strelcem, naj se stiskajo po hlevih, skednjih, za linami in za zidovi najpripravnejših hiš ter merijo na topničarje na Rudnem, ki jih je bilo z daljnogledom moč dobro razločiti pri Novakovi žagi in blizu nje. Fantje so nekaj topničarjev res zadeli. En nemški top je tako ostal brez posadke.¹⁹

Zato ni bilo čudno, da je še tisti dan nemški oficir na Češnjici razkačen izjavil, da je huje kot na vzhodni fronti, da tudi na Poljskem in v Franciji ni doživel kaj takega! Tudi partizane kot strelce je nehote pohvalil.²⁰

Janez Žvan je bil tudi drugi dan v delu vasi Pri cerkvi. Med drugim je, tako kot Ernest Zajdler, raznašal hrano. Bila sta dva. Od Novaka sem je našel mitraljez. Na piki je imel vrata hiše, kamor je bilo treba odnesti hrano. Do tja sta se pripeljala s sanmi, potem sta se splazila v hišo. Pred vrati je bilo nekaj stopnic. Kako je prišel iz hiše, naj pove Žvan sam:

»Iz hiše je bilo teže priti, ker je Nemec od Novaka spuščal rafale prav na vrata. Prej so videli, da sva šla v hišo. Pognal sem se in čez tiste stopnice kar priplaval ter se spodaj z glavo zaril v sneg. Zadel pa me le ni. Pozneje so naši tista vrata odprli in tako tudi sebi omogočili streljanje.

K drugi zasedi pa smo hrano odnesli spet drugače. Kotel, ki je bil črn, smo zavili v belo rjuho, da se v snegu ne bi preveč videl. Potem smo se z njim plazili k zasedi. Streljanje ni ponehalo. Sneg je lezel v hlače, za suknjič in se spodaj topil. Tako sem si močno prehladil želodec in ga nikakor nisem mogel ozdraviti. Ne vem, kako sem zdržal in prenašal vse tiste napore, mraz, lakoto in slabosti!²¹

Pri vsem tem je štab skrbel za zvezo s četami, pri čemer je uporabljal drzne kurirje Mirka Štularja, Oskarja Pogačnika in Janka Bernika, pomagal je tudi mladi domačin Janez Lušina, ki se ga je tedaj prijel vzdevek Mali. Pikkov oče je pozneje pravil o tem:

»Marsikdo se bo čudil, kako smo bili o vsem takoj obveščeni, natanko in brez telefona. Po snežnih gubah so se plazili kurirji, ki so bili živa vez od začetka do konca dražgoške fronte. Kjer ni bilo drevja ali grmovja, so preskakovali kupe snega ter prenašali obvestila. Seveda partizanom, ti pa so obveščali nas ... Drugi dan smo bili že prepričani, da nas bodo Nemci dobili v pest. Spraševali smo partizane, kaj storiti. Ali naj čakamo doma, da se zgodi, kar se pač bo, ali naj se umak-

Goreča Sturmova hiša na Jelenščah

nemo na Jelovico. A nihče ni vedel pravega odgovora... Nekatero manjše družine so se odločile in se umaknile v goro, mi, trdno vezani na naše hiše in kmetije, pa smo hoteli počakati, pa naj se zgodi karkoli.«²²

Ta dan je bilo topništvo res nevarno. Da so bili Nemci prepričani o zlomu dražgoške bitke, potrjuje izjava njihovega oficirja, ki je tisti dan zvečer na Rudnem rekel:

»Kako je mogoče, da v Dražgošah še vedno gore luči? Saj jih je moja artilerija, ki je tolkla ves dan, vendar morala uničiti!?!«²³

Kljub vsemu so drugi dan bojov pogorela v Dražgošah le tri poslopja ter nekaj senikov, človeški žrtvi pa sta bili le dve. Nacističnih napadalcev je padlo neprimerno več.

Ko je padel mrak, so se Nemci spet morali umakniti, ne da bi na enem samem kraju prebili dražgoške položaje. Vendar pa so čez noč ostali na važnejših točkah. Čisto v dolino jih je šlo le malo.²⁴

14. PO DRUGEM DNEVU BOJA: ŠE OSTATI ALI SE UMAKNITI?

Sobotni večer. Mrzel in negotov, po vasi je smrdelo po dimu, sem in tja pa se je v temo vzel kak zubelj.

Borci, ki so se vračali s položajev, so bili zasneženi, premraženi in nekateri — kljub skrbnim ljudem — ves dan brez grižljaja. In to taki, ki so bili na najbolj ogroženih položajih ter jim prav zaradi tega ni bilo mogoče dostaviti hrane. Zato pa je bila večerja zdaj toliko boljša in obilnejša. Pa vendar so bili fantje vedri in zadovoljni, kakor pravi Zdravko Tomažin, ki jih je občudovaje ogledoval. Iz oči jim je sijalo zadovoljstvo, ko so tudi drugi dan — kar je bilo prvič — tako močnega sovražnika prisilili k umiku. Nekateri so iz plaščev in nahrbtnikov pobirali celo nemške krogle, ki pa nobenemu niso načeale telesa.¹

Proti večeru so se z Jelovice vrnili možje in fantje, ki so sekali in vozili les, kajti bila je sobota in skrbelo jih je, ker pokanje ni in ni prenehalo. Ko so videli, kako je v vasi, so nekateri še isti večer vzeli s seboj nekaj hrane — veliko je spričo naporne zimske poti ni bilo mogoče vzeti — in odšli z družinami nazaj v gozd, kjer so imeli bajte.

Marko Gosar, tedaj še nedorasel vajenec, pripoveduje o tem večeru:

»Ko sem se z nekaterimi tovariši mojih let vračal v soboto iz Kroke, kjer smo se učili, so nas partizani po varnih stezah in kritjih pripeljali čez vso dolgo vas do doma, da ne bi zašli med ogenj nemških strojnic. Doma so bili zaradi tega zelo zadovoljni, še bolj pa sem bil zadovoljen sam, čeravno sem jih našel v kleti resnobno molčeče. Mati je zaskrbljeno sedela na krompirju in premišljevala o bratih, ki sta delala na Jelovici, poleg nje pa je soseda previjala in zavijala nekaj mesecev starega otroka in se pripravljala na beg v hrib.

A snega je bilo mnogo in še je snežilo. Toda, saj bodo tudi tam Nemci! In če gremo, kako bo z živino?! ... Tako in podob-

no je tisto noč šlo od ust do ust. Skrivali so najpotrebnejše, zakopavali hrano, pospravljali, da jim je ne bi izropali. Tako so nam svetovali partizani, ki so bržčas že tudi sami računali s tem, da bodo Nemci kljub odporu vdrli v vas. Ponoči so nam partizani dajali navodila, naj se pripravljamo na pobeg proti Jelovici. Ljudje so pri njih zaupljivo iskali nasvetov in jih spraševali, kje so partizanske zasede, kjer bi se počutili varnejše... V štabu pa so njihovi poveljniki imeli nova posvetovanja.«²

Tisti dan se je zgodilo še nekaj, kar je imelo drugi dan usodne posledice. Moških je bilo tisto noč doma več kot prejšnjo, ker so se vrnili z Jelovice. Kot prejšnjo, so se tudi to noč vaščani med seboj obiskovali in se zaskrbljeno pogovarjali o dogodkih in o tem, kaj jih morda čaka naslednji dan. Nekateri so menili, da bi se pred tem peklom umaknili v dolino. Drugi treznejši, so temu ugovarjali.

Nemci nas ne bodo nič spraševali, kdo smo. Počilo bo in konec!

Kot v potrdilo tega, je prav tedaj počilo nekaj strelav, ki so dokazovali, da Nemci ne mislijo odnehati. Tudi brnenje kamionov je to dokazovalo.

Po napetih ugibanjih je nekdo predlagal, da bi se umaknili na Jelovico, kot se jih je že nekaj.

A tudi za to se niso odločili. Na konec so hoteli počakati doma in v kletih.

Tako so govorili in mislili tisti kmetje, ki se nikakor niso mogli ločiti od hiš, od domov, v katerih so živeli mnogi rodovi. Toda stvarnost je bila močnejša od čustev, zato so ugibali še kar naprej, da bi vendarle našli izhod.

In končno je rekel nekdo, da bi se umaknili na Jelenšče, kjer je najvišji del vasi, kjer bo tudi varneje! Tja gor bodo Nemci prišli nazadnje.

In pod vplivom tega predloga je odšla iz srednjega dela vasi, s Peči, precejšnja kolona moških. Na Jelenščah je bilo vsega sedem hiš; nekatere so bile v mrtvem kotu, tako da jih topovski ogenj skoraj ni mogel doseči.

Ljudje so se napotili v hrib, toda vsi so še bili notranje boje, ker niso bili prepričani, da so našli najboljši izhod. Kam bi bilo najbolje iti, ni vedel nihče, vsi pa so se zavedali, da je njihova vas postala fronta, kjer se bo kmalu o vsem odločilo.

Na poti so jim svetile žalostne bakle dogorevajočih hiš in senikov. Drugače pa je vladal mir, če ne računamo posameznih strellov sredi zimske noči. Grozljiv, nič dobrega obetajoč mir...³

Ljudje so se potem po kleteh nekako vdali v usodo. A bilo je hudo; otroci, ki niso mogli spati, so jokali, ženske so spraševale partizane, kaj bo. Tu in tam so vroče molili za srečen konec in za zmago partizanov. Ob takih prizorih so marsikateremu partizanu solze zalile oči, čeravno so bili vajeni vsegu hudega. Partizani pa so spet poslali po municijo, kolikor je je še bilo v skrivališču, tolažili ljudi in bodrili drug drugega. Položajev niso zapustili.

V štabu pa so imeli živahen posvet. Dosti živahnejšega, kakor prejšnji večer.

Zlahka so ugotovili, da so bili tudi drugi dan zmagovalci partizani. Tudi drugi dan so kljub snegu in nevarnosti zaplenili nekaj orožja. Vendar so bili že precej izčrpani, tudi municije jim je začelo primanjkovati. Še posebej so se čudili, da jih Nemci končno ne puste pri miru. Saj vendar vidijo, da je njihova fronta trdna, da se zaman zaganjajo vanjo. Tudi tisti dan, posebno zvečer, so njihovi, s ponjavami pokriti kamioni, odvažali mrtve vojake in policiste.

Toda Nemci se niso umaknili in štab s četnimi poveljstvi je moral misliti na umik. Vendar samo misliti, čeprav je pritiskal tudi čedalje hujši mraz in so Nemci grozili, da bodo vas zažgali z granatami. Zaskrbljenost je povečala tudi stiska vaščanov. Pred dnevi so jim partizani obljubili, da bodo vas branili. Toda ljudje so se čedalje bolj bali, da tako veliki premoči celo hrabri cankarjevci ne bodo mogli kljubovati.

V štabu so premišljali in preudarjali na vse načine, zavedajoč se, kako velika je njihova odgovornost. Lojze Kebe in Jaka Bernard, njuna vojaška beseda je veliko zalegla, sta se ogrevala za umik. O tem je pozneje pripovedoval Jože Galičič, ki je prigazil s Kališnika, kjer so bili v zasedi:

»... Med večerjo sem slišal, da se v štabu pogovarjajo o umiku. Prisluhnil sem, kajti naš komandir Jaka je bil za umik že ta večer, z utemeljitvijo, da imamo hrbet slabo zavarovan. Sicer se Dražgoška gora — je pravil — strmo spušča proti vasi, a nemške čete lahko pridejo po poti. Nekaj časa sem še čakal. Za umik se niso sporazumeli. Štab je sklenil, da se bomo

držali, v upanju, da se bodo Nemci po tretjem dnevu brezuspešnih bojov morda končno le umaknili.

Še tisti večer sem se vrnil na Jelovico z nekaj hrane in s poveljem, da moramo med Kališnikom in Mošenjsko planino še ostati, ter še bolj budno paziti na sovražnika.«⁴

Končno se je štab po ostrem, burnem in vsestranskem pretresanju glede nadaljnjega delovanja sporazumel v naslednjem:

— ostali bodo v Dražgošah, vse pa je treba pripraviti za primer umika, ker Nemci ne popuščajo. Vendar pa je tudi rahlo upanje, da se bodo naslednji dan napadalci le umaknili;

— skupina močno oboroženih prostovoljcev bo skušala napasti nemške kamione, okrepitve, topničarje v dolini, pri Novaku pa mitraljezce;

— ker je začelo primanjkovati municije, naj bi druga skupina odšla ponjo nad Besnico, kjer imajo uskladiščeno.⁵

Tone Dežman, mitraljezec in desetar v bataljonski rezervi glede napada Nemcev pri Selcah pravi:

»Ko je zvečer na položajih ostala kaka tretjina borcev, sem kmalu opazil kurirja, ki je pripeljal v štab vodnika Pečnika, nakar sta mu Gregorčič in Bernard dajala neke napotke.

Potem je Pečnik prišel med nas in zbral okoli sebe 18 prostovoljcev. Med njimi sva bila tudi midva z Janezom Ogrihom-Templavom, oba mitraljezca. Pečnik nam je povedal, kakšna je naša naloga. Bila je zelo preprosta, a drzna: iz Dražgoš naj bi krenili prek Slemenca (883 m), mimo Sv. Križa (886 m) in Kališ v smeri proti zaselku Studeno, ki je v dolini med Češnjico in Selcami. Tam bi ob cesti postavili zasedo in udarili po Nemcih, ki bi prihajali v pomoč napadalcem Dražgoš. Če pa to ne bi uspelo, naj bi udarili po avtomobilih, ki bi odhajali proti Škofji Loki. Posebno naj bi pazili in uničili osebne avtomobile, iz katerih naj bi potem skušali pobrati torbice ranjenih in ubitih oficirjev, ki so imeli načrte napadanja.

Če po opravljeni nalogi v Studenem ne bi mogli nazaj po isti poti (ker bi Nemce imeli za hrbtom), naj bi se prek Sore prebili na Ostri vrh, od tam pa med Železniki in Češnjico proti Podlonku in na Novakovo Jelovico. Ponoči naj bi tam napadli nemške mitraljezce ali pa spodaj topničarje, kajti že prvi dan so nas od Novaka z mitraljezi nevarno obstreljevali.

S takim drznim napadom naj bi dosegli presenečenje.

Potem je bil sprejet tudi predlog, da bi se po napadu v

Studenem razdelili na dve skupini: ena bi šla proti Novaku, druga pa napadla topničarje na Rudnem.

Odšli smo brez oklevanja, vodila pa sta nas domačina Karel Jelenc-Birt in Lojze Ambrožič-Martincov. Čez kako uro smo se že spuščali s Slemenena proti Sv. Križu in se veselili, da nas nič ne ovira. Pri Sv. Križu pa so se začele težave. Pričakovali smo nemške zasede; gaz v visokem snegu je bila ozka. Na križišču Selca—Sv. Križ—Kališe smo že naleteli na telefonsko vojaško žico, okrog hiš so se svetlikale žepne svetilke, vmes pa je bilo razložiti govorjenje. Vrnili smo se za slab streljaj od križišča, plegli v sneg in čakali.

Kmalu se je pokazala nemška patrulja, ki je odhajala proti Kališam. Še smo čakali in se čez kako uro, ko se je okolica umirila, spet približali Kališam. Dva borca sta bila tu odrejena za ogled Kališ, dva za Lajše, vodnik Pečnik pa se je z dvema tovarišema odpravil na ogleda proti Selcam. Drugi smo ostali v zasedi, pripravljeni na zaščito tovarišev. Kmalu so se ogledniki vračali in poročali: v Kališah je veliko Nemcev s številnimi stražami in patruljami, blizu Lajš imajo Nemci položaje, usmerjene proti Sv. Križu. Ko se je vrnil še Pečnik s soborcem, je povedal, da so opazili Nemce na položajih med potokom Selnica in Kališami.

Poiskal je sicer kraj, kjer bi se dalo priti skozi, vendar brez streljanja ne bi šlo.

Ko pa je slišal še poročila ostalih dveh patrulj, je tri izmed nas odredil za ogled križišča proti zaselku Studeno.

Šli smo in brž ugotovili, da ni nobene gazi, snega pa od tričetrt do enega metra (za dobrih 100 m smo potrebovali celo uro), nazadnje pa smo na položajih odkrili še Nemce. Prehod ni bil mogoč, zato smo se vrnili. Pečnik je ob vsem tem sklenil, da se bomo vrnili, še prej pa so naše patrulje pretrgale telefonsko žico, ki smo jo v dobri pol ure zvili sto metrov in jo odnesli s seboj.

Takoj nato je pod nami nastal vrvež. Nemci, ki so ugotovili, da je telefonska zveza pretrgana, so ob linijah poslali močnejše patrulje, ki so — čemur so pomagale tudi naše sledi — ugotovile našo bližino. V zrak so zletele rakete in začutili smo Nemce, ki so začeli pritiskati za nami. Na Slemenu smo bili še nekaj časa v zasedi, potem pa smo se okoli petih zjutraj, ne da bi opravili nalogo, vrnili v Dražgoše.

Gregorčič je mirno poslušal Pečnikovo poročanje in mu potem rekel, da je ravnal pravilno. Zameril pa mu je, ker nismo ostali še naprej v zasedi na Slemenu, od koder naj bi eden izmed nas prinesel sporočilo.

Že čez slabi dve uri smo se lahko prepričali, kako prav je imel Gregorčič, kajti 883 m visoko Sleme so Nemci zasedli brez strela. S tega vzvišenega položaja so nam potem povzročali velike težave, kajti tam je bilo — poleg ugodnih strelnih položajev — tudi zelo ustrezno izhodišče za zabijanje klinov proti Jelenščam.«⁶

Tega poskusa se spominja tudi domačin Karel Jelenc-Birt, ki dodaja:

»V soboto sem se šele proti večeru s konjem vrnil z Jelovce. Nemci so se zvečer spet umaknili.

Tisto noč sva z Martincovim Lojzetom peljala čez Sleme vsak kakih dvajset partizanov, da bi zjutraj, ko bi se vračali na položaje k Novakovi žagi, napadli nemško topništvo. Pri znamenju smo srečali borce, ki so šli k Mohorju po municijo. Pod Slemenom smo naleteli na telefonsko žico. Ustavili smo se in jo kljub nevarnosti navili kakih 200 metrov. Nad seboj smo opazili Nemce na smučeh, zato smo se umaknili nazaj v vas. Na srečo brez spopada.«⁷

O drugem dnevu in noči dražgoških bojov omenja tudi poročilo Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, objavljeno v Slovenskem poročevalcu. Gorenjski partizanski štab med drugim poroča:

»10. do 11. I. smo poslali manjši odred partizanov v zasedo proti Češnjici, da napade Nemce v desni bok, artilerijo ter avtomobile. Ta naša zaseda ni uspela, ker so bili Nemci povsod na bližnjih gričih in poteh na terenu. Naši skupini je uspelo le, da je uničila njihovo bojno telefonsko mrežo.«⁸

Zaskrbljujoča je bila tudi resnica, da je začelo primanjkovati tudi municije. Zato jo je bilo treba na vsak način dobiti. Za skrito municijo je najbolje vedel in tudi poznal pot Zdravko Tomažin, ki je bil ta večer ravno v štabu. Zato je dobil nalogo, naj skupino prostovoljcev, ki so se javili za to pot, odvede ponjo. Odšli so pod vodstvom Henrika Bička. Na Brezovici pri Čemažarju so se malo odpočili in okrepčali, potem pa odšli dalje proti Zavrhu pri Besnici, kjer je bila municija skrita. Pot je bila nevarna in samo v eno smer so

hodili slabe tri ure. Ko je Zdravko svoje opravil, so se poslovili. Takrat je zadnjič videl Henrika.⁹

Ivan Bertoncelj pa o tem pravi:

»Vedeli smo, da so pod nami in okoli nas goste nemške zasede, zato je bila pot te patrulje zelo tvegana. To smo jim tudi povedali, a fantje so odšli. Mi pa smo bili prepričani, da se bodo vrnili in zelo nas je skrbelo, kaj bo z njimi in z municijo, ki je bila odločilna za nadaljevanje uspešnega boja...«¹⁰

France Kavčič, ki je bil tudi v patrulji, pa je pravil:

»Javili smo se prostovoljno. Bilo nas je morda 10—11. Šli smo mimo tistih položajev, kjer smo po Nemcih prvič udarili. Gazili smo sneg, zavedajoč se, da hodimo po nevarnem ozemlju. Sneg je segal čez kolena, in ne da bi vedeli, smo ga gazili mimo nemških položajev. Šli smo tik ob lajški cerkvi, v kateri so se nastanili Nemci. Računali smo z njihovim napadom, pa smo srečno prišli mimo.

Municija je bila spravljena na suhem v lopi. Napolnili smo nahrbtnike, da nas je kar tiščalo k tlom in se po isti poti vrnili v Dražgoše. Spet smo hodili med nemškimi položaji, a tudi nazaj grede nas niso napadli. Ko smo priganili nazaj v bataljon, se je že skoraj danilo. Štab se je zelo razveselil. Kako ne, saj smo prinesli, če se ne motim, kakih pet tisoč nabojev. Bili smo hudo utrujeni, a še bolj zadovoljni spričo izpolnjene naloge.«¹¹

Doslej sta bili ti dve nalogi različno opisani. Nekateri so namreč ta, drugi večer, zamenjali s prvim, kar spričo številnih dogodkov ni bilo nič čudnega. Vendar večina izpovedovalcev, zlasti domačinov, ki so pri tem sodelovali, natanko ve, da se je oboje dogajalo v soboto zvečer, ker se poprej zaradi njihove odsotnosti na Jelovici tudi ni moglo.

Poleg tega tudi ostala dejstva in vrstni red dogajanja govorijo za soboto zvečer.

Medtem so Nemci spet dobili nekaj novih moči.

Obetal se je torej še bolj vroč dan, kot je bil prejšnji!

Ko se je posvet v partizanskem poveljstvu končal in so bile naloge razdeljene, ter je bilo več ali manj jasno, da bodo Nemci naslednji dan, če se ne bodo umaknili, verjetno prebili dražgoško fronto, se je v dolino odpravil tudi politkomisar Lojze Kebe. V teh dneh je v politično delo vložil veliko truda ter imel ob večerih in presledkih boja sestanke s komunisti in skojevci. Bil je eden tistih, ki je neopaženo povezoval delo

in dvigal borbeni duh borcev, hkrati pa skrbel za čim lepše odnose med partizani in prebivalci.

Odšel je v soboto zvečer in nadaljeval pot proti Stražišču, kjer se je pojavil v nedeljo na zvezi z Miro Svetina, ki v svojih spominih pravi:

»Pripovedoval je o posvetovanjih z Žagarjem in Gregorčičem, ki sta boje v Dražgošah neposredno vodila, ter z nekaterimi drugimi partizani o vztrajanju oziroma umiku. V času njegovega odhoda iz Dražgoš so še nekoliko računali, da bodo Nemci morda le nehali z napadanjem, vendar pa so govorili o vsesplošnih pripravah na organiziran umik, pri čemer morajo storiti vse za zaščito vaščanov pred okupatorjevimi povračilnimi ukrepi.

Pripovedoval je tudi o visoki morali borcev in njihovih bojnih sposobnostih, o razgovorih z vaščani, o njihovem zadržanju in umiku, če bodo Nemci vas zasedli, o tem, da nemško obstreljevanje trenutno še ni napravilo večje škode in o vsem drugem.

Na teren je prišel predvsem zato, da bi čimprej dobil stik s člani PK.«¹²

15. TRETJI DAN — PREBOJ NA JELENŠČAH

Naslednji dan je bila nedelja.

Vsi v Dražgošah — domačini in partizani — so napeto pričakovali, kako se bo to jutro začelo, kajti Nemce so ponoči čutili dosti bliže, kakor prejšnjo noč. Odgovor je kmalu sledil...

Tako, kakor številni drugi moški, so bili to noč doma Na pečeh tudi Kališnikarjevi fantje, ki so se prejšnji večer vrnili z Jelovice. V nedeljo zjutraj, ko se še ni prav zdanilo, so hoteli malo poležati. A stric, ki je imel izkušnje od prejšnjega jutra, jih je priganjal:

»Vstati bo treba! Naj se kaj začne, boste pa še v posteljah!«

Komaj je možak to izrekel, že je v bližini usekala granata. V trenutku so bili vsi oblečeni in pripravljeni. Njihova in sosednja hiša so bile namreč zelo izpostavljene topniškemu in mitralješkemu ognju, vendar je bil zid debel in zadaj v kuhinji kar varno. Zato so se umaknili tja, kamor je pribežalo tudi več sosedov.

Takoj za hišo je bil tudi partizanski mitraljezec, blizu korita drugi, tretji pa nedaleč stran proti zahodu. Med bojem so jim Kališnikarjevi fantje nosili toplo hrano, kar so omogočala zadnja vrata.¹ Granate pa so še kar naprej orale okoli hiše in zadevale tudi zidove, a nobena ni mogla prebiti debelih in kamnitih sten.

Podobno je bilo v bližnjih hišah. Topovsko obstreljevanje se je to jutro začelo prej, kakor prejšnje. Ni se še prav zdanilo, ko so tudi okoli cerkve na gosto padale granate. Andrejčkova mama o tem jutru pravi:

»Ko so navsezgodaj granate zadele zvonik in sekale okoli cerkve, ni nihče več mislil na to, da bi šel k maši.

Ta dan v naši hiši ni bilo mitralješke skupine. Pomaknili so se bolj proti cerkvi, kamor so Nemci tako pogosto sekali s topovi. Zato so tudi zvonove večkrat zadeli. Ker je s krat-

Taka je bila dražgoška cerkev po tridnevnih bojih

kimi presledki snežilo, je snega zapadlo že dober meter... Mi z možem in otroki pa smo bili spet v kleti, ki je bila zaradi debelih zidov in oboka najbolj varna. Tik ob hiši sta bila na položajih dva partizana, ki sta premočeno obleko in rokavice sušila na naši peči. Do popoldneva je samo v bližino naše hiše padlo okoli 50 granat. Šteli smo jih po eksplozijah. Morale pa so biti močnejše kakor prejšnji dan, ker je tudi globlje počilo. Veliko granat pa je bilo zažigalnih. Kjer je taka granata eksplodirala, smo videli ogenj. Ena je nekaj čez poldne zadela sosedovo, Kolendrovo hišo, ki se je zaradi tega takoj vnela. Bala sem se, da se ogenj ne bi razširil še na našo hišo.

Topovi pa so stali na Rudenskem polju pri Novakovi žagi, kamor smo dobro videli...²

Posestnik Potočnik na Gabrci, katerega domačija stoji najnižje v vasi, pa v svojem dnevniku piše:

»Ta nedelja je bila morda prva v tristo letih, da je bila cerkev tedaj, ko bi morala biti maša, prazna.

Topniški ogenj se je začel zgodaj zjutraj. Dopoldne je pri nas padlo nekaj granat, a le na njivo. Rafali iz strojnic so se

usipali precej na gosto. Skozi odprtino vežnega okna so prižvižgale tri krogle, izmed katerih je ena razbila materino omaro, drugi dve pa sta se zarili v zid ob kuhinjskih vratih. Tudi hlevna in vežna vrata so bila večkrat preluknjana. Stekla na oknih na sprednji strani so bila deloma razbita, prav tako tudi streha. Čudil sem se krogli, ki je prebila hlevska vrata in prižvižgala proti živini, pa ni nobene zadela.

Dopoldne smo bili še kar zadovoljni. Ob enih pa se je spet začelo. Prva granata je padla le deset metrov od hiše. En kos je odletel v zgornje okno, in ko sem šel pogledat, je bila hiša polna prahu in peska...

Kmalu zatem je bilo čutiti močan udarec na streho in padanje na tla. Skočil sem pogledat, če se ni streha tudi vnela. Gorelo ni, toda v strehi je bil odbit en tram in ob njem je zijala taka luknja, da bi lahko skoznjo peljal voz sena... Seno je bilo razmetano pred hišo in po vseh češpljah. Tudi klop pred hišo je bila razbita... Potem pa granate pri nas niso več padale. Več pa jih je padlo v oba dela vasi...³

Vsi preživeli so se strinjali v mnenju, da je bil napad tisti dan najhujši. Topovi so zagrmeli že s prvim svitom.

Partizan Janko Bernik, ki je na kurirskih potih švigal po vsej vasi, je pripovedoval o tistem razburljivem jutru:

»Spričo nerganja nekega tovariša, ki bi moral biti na straži, sem nejevoljno vzel puško in čeprav neprespan, odšel na stražarsko mesto. Zdanilo se je že bilo.

Nekaj časa sem hodil po ozki poti gor in dol in gledal po vasi. Kar mi je šinila v glavo misel, da bi bilo bolje, če bi pogledal, kaj se godi v dolini.

Stražil sem ob požgani hiši, ki je pogorela prejšnji dan. Zlezel sem na pogorišče, da bi odondod skrit oprezoval. V vežo in zakajeno kuhinjo so držale ozke stopnice. Iz kuhinje sem se splazil v hišo. Stropa ni bilo več in le s težavo sem se prerinil k oknu. Toda komaj sem pogledal ven, že je prižvižgala granata in se razpočila pred hišo.

Planil sem po stopnicah. Naenkrat nisem več videl: objel me je prah in dim, ki ga je vzdignila tretja granata.

Še dve sta padli blizu hiše, toda srečno sem se umaknil z nevarnega kraja. Na stražo nisem mogel več misliti. Nemci so me z močnimi daljnogledi gotovo opazili, ko sem šel v hišo. Šel sem malo više k drugi hiši. Iz nje je prišel gospodar in me ves preplašen spraševal in prepadeno ogledoval, ker sem

bil ves prašen. Povedal sem mu, kaj se mi je zgodilo. Mož mi je prinesel kos kruha in kozarec žganja. Tudi on je bil zaskrbljen, bal se je ognja. Zahvalil sem se mu. Dejal je, da pojde na Jelovico, kjer ima bojda oglarsko kočo.

Ko sem stopil v hišo, je že na vso moč pokalo. Splazil sem se do sosedne hiše, kjer sem našel druge borce. Pokalo je vedno bolj in čedalje bliže. Pokalo je v drevju, na strehah, celo v zraku. Splazil sem se najprej do nekega skednja, se malo zakopal v seno, da bi vsaj malce zadremal, kar se mi je spričo prečute noči še prehitro posrečilo, ker sem se v senu za silo pogrel. Tedaj pa se je loputa cvileč odprla. Potem se je najprej prikazala mitralješka cev, za njo pa več postav. Bil je mitraljezec Justin Dolinar s skupino borcev, med njimi tudi desetar Janez Perko. Šele zdaj so mi povedali, da streljajo Nemci na nas z dumdumkami in da išče Perko za svoje borce nov, boljši položaj...«⁴

Tako je bilo zjutraj in dopoldne Na pečeh.

Pri cerkvi, kjer v prvih dveh dneh ni bilo hujših napadov, je tistega dne vrel ostri bojni ples.

Mitraljezec Vinko Žakelj, ki je s pomočnikoma Božičem in Zorkom branil položaj ob stebrih žičnice, je bil tistega dne od jutra zelo zaposlen. Že prejšnji dan je imel tam svoje gnezdo, kar so si Nemci gotovo zapomnili. Ta položaj je bil zelo važen, pregleden, na izpostavljenem delu fronte, česar so se vsi trije zavedali.

Vinko je v dolino pošiljal rafal za rafalom, da sta mu pomočnika komaj sproti polnila šaržerje. Sneg okoli njih ni bil več bel, tako so streljali z obeh strani. Nemci so spet našli njihovo gnezdo. Okrog njega so padale granate tako na gosto, da je bilo kmalu vse razorano. Pehota je napadala v kratkih presledkih.

Vinkova trojka je naštela že nad dvajset granat, ki so udarile v njihovo bližino. Kazalo bi položaj zamenjati, toda kam naj gredo? Tu je imenitna točka in tega se je zavedal tudi Gregorčič, ki ga je osebno postavil tja in Vinku zabičal, da brez njegovega povelja ne smejo nikamor. To pomeni, da morajo položaj držati, četudi se zgodi kaj hujšega.

Po pobočju je pokalo in grmelo, da nisi slišal biti ure v zvoniku, čeprav niso bili daleč. Sredi dopoldneva so granate spet pogosteje žvižgale in pokale okoli njih.

Okoli desetih je padla ena prav nanje. Tramovje žičnice, njihovo orožje, sneg in koščki prsti so se pomešali, tako da nekaj časa njihovih trupel ne bi niti videli. A ko se je umirilo, je njihov mitraljez molčal, Vinkovo in Božičevo truplo pa sta stisnjeni in zasuti ležali med tramovjem. Tretjega, Zorka, je eksplozija vrgla nekaj metrov stran, kjer je na snegu obležal omamljen od pritiska. Šele dopoldne so ga nezvestnega našli tovariši. Počasi se je ovedel. Zorko je potem drugim in tudi Žakljevima bratoma Milanu in Janezu povedal, kako je bilo. Ko je Milan zvedel za bratovo smrt, ni imel toliko moči, da bi prišel k njemu, in za spomin vzel njegovo drobnarijo; njuni položaji niso bili niti kilometer oddaljeni.

To je tovarišem in Milanu Žaklju pripovedoval preživeli Vinkov pomočnik Franc Zorko, ki pa je še to leto padel.^{5*}

Sredi dneva so se Nemci prebili celo do poti, ki drži od Peči k Cerkvi. Pri zadnjih hišah je tedaj na novem položaju zaregljala zbrojevka. Med drugimi je streljal z njo komandir Bernard, ki jo je vzel iz rok nekemu mitraljezcu, stekel k debeli hruški in Nemce, ki so že dosegli pot, spet nagnal nazaj. Potem so pritisnili še drugi. Pa tudi ta val napadalcev so partizani zaustavili.⁶

Kmalu potem je odšel Mali na konec zahodnega dela fronte pod cerkvijo, kjer je zaregljal mitraljez. Pri zadnji hiši je opazil v snegu gaz, ki je držala v dolino. To je kmalu nato zvedel mitraljezec Inglič, ki je s tovariši začel pregledovati okoličico. Ni bilo zaman: ob seniku so v bližini stali belo oblečeni Nemci in s strani streljali na partizanske položaje.

Inglič jih je presenetil: v hrbet jim je spustil rafal. Dva je zadel, da sta izginila v snegu, drugi pa so skočili za senik in se skrili. Bilo je očitno, da se Nemci na vseh odsekih fronte prebijajo v obrambne položaje srditeje in z večjimi uspehi, kakor v prejšnjih dneh.⁷

Do tedaj so bili na partizanski strani sicer šele štirje mrtvi, toda odpornost partizanov je popuščala, saj je bila ta fronta kakor otoček sredi viharnega morja.

Bičkova skala in položaji pod njo so bili v začetku tretjega dne še vedno trd oreh, ob katerem so si Nemci še vedno pošteno lomili zobe. Videti pa je bilo, da bi ta oreh zelo radi strli.

* Glej seznam.

Tudi tretji dan se je včasih iz doline privalila megla, da so Nemci, ki niso bili več na smučeh, to priložnost naglo izkoristili in se približali partizanskim položajem. Biček in njegovi borci so jih spet kosili, da se je kar kadilo. Na srečo se je megla vedno dvignila takrat, ko je bilo nevarno, da bi napadalci prebili fronto. Spet so šaržerje polnili štirje borci, tako kakor prejšnji dan. Municije pa jim je že primanjkovalo.

Spodaj, na grebenu pod skalo, je tedaj zadelo Bičkovega mitraljeza Maksa Krmelja, ki je imel položaj nad potjo med Jamnikom in Dražgošami. Tja gor Nemci sicer niso streljali s topovi, zato pa je bil tem večji trušč v vasi Na pečeh in Pri cerkvi.

Ko je boj najbolj divjal, se je zgodilo nekaj odločilnega, prelomnega! Eksplozije granat so v skalah in v vasi strahotno odmevale. Pritisk je bil vedno hujši. Težki mitraljezi so lajali z vseh strani. Bičkovi zbrojevki sta regljali neprestano.

Tedaj je k vodniku prisopihal eden njegovih borcev in zaskrbljeno povedal:

»Na nas streljajo od nekod z boka!«

Biček je debelo pogledal in ukazal:

»Ugotovite, kaj je!« A tedaj je že sam opazil, da so Nemci pod njihovimi položaji med Jelenščami in Pečmi zabili neva-

Grogovčeva domačija v plamenih

ren klin, ki se je pomikal navzgor. Kar se da naglo so udarili nazaj. Nemški klin med Pečmi in Jelenščami se je vedno bolj zapadal navzgor. Napadalci so začutili, da je bil prav ta predel najslabše branjen. Dejansko so tam Nemci že predrli fronto in prišli višje, kot je potekal zahodni del obrambne črte. Strelji in rafali napadalcev so žvižgali tudi s povsem skrajnega levega krila fronte, in vse to je pretilo, da bo Bičkov vod zdaj zdaj odrezan od drugih in da mu bodo prišli za hrbet. Franc Biček o teh trenutkih pravi:

»Ne le po sporočilih drugih, tudi sam sem videl policiste, ki so se vklinili med Jelenšče in Peči ter še vedno prodirali navzgor. Če bi naši s Peči bolj obvladovali tisti prostor zahodno pod nami in če ne bi proti nam pokalo s treh strani, bi še vedno zdržali. Tako pa je pretila nevarnost, da nas bodo odrezali in nam prišli za hrbet. Borci pa utrujeni, premraženi, že tretji dan na položajih, in tudi municija je že pohajala. Če nisem hotel, da nas bodo pokončali, če sem hotel, da bodo borci ostali živi, sem moral ukazati umik. In zanj sem se odločil ne glede na to, da v štab nisem več mogel poslati kurirja. Nemcev je bilo na tem odseku že toliko, da kurir prav gotovo ne bi dosegel štaba, od tam pa tudi ni bilo nobenega. Napadalcev, ki so nam prebili fronto, je bilo blizu nas vse več. Ukazal sem umik, kajti izid boja bi bil kmalu ravno tak, kakršen je bil, le iz našega voda bi jih padlo veliko.«

Tako so se borci Bičkovega voda med navkrižnim in gostim streljanjem v zgodnjem popoldnevu začeli umikati navzgor.

Jože Kovačič, ki je bil v vođu z očetom in bratom, je zapisal:

»Ležali smo med mladim, morda do dva metra visokim smrečjem, ki so ga nad nami kosile nemške kroglice. Streljali smo, kolikor je bilo pač mogoče, mi pa smo bili v dobre četrt ure posuti z odstreljenim smrečjem. Nemško avtomatično orožje je ogenj kar bruhalo proti nam. Naenkrat mi je odneslo kapo: komaj centimeter nad glavo mi je odžvižgal rafal. Poberal sem kapo: imela je šest lukenj!

To je bilo drugič, da me — meni namenjene — kroglice niso našle.

Nenadoma mi je oče za hrbtom zaklical:

„Poišči si boljši položaj!“

Odplazil sem se in poiskal zavetje za kakih dvajset do trideset centimetrov visoko in meter široko skalo. Tako sva bila z očetom blizu skupaj; oba sva streljala. Oče je imel še precej municije in jo je tudi meni po malem dajal, dokler je tudi njemu ni začelo primanjkovati.

S Henrikovo strojnico smo Nemce za silo odbili. Zapustili smo tiste položaje in se umaknili za skalo. Tedaj je prišlo povelje za umik. Bil sem ves zmeden.«⁸

Tone Demšar pa pripoveduje takole:

»Že ob svitu je bilo v neposredni bližini veliko Nemcev v belih oblekah... Topniški ogenj je bil tako močan, da se streljanje lahkega orožja ni razločilo. Čez čas je prišlo z vrha povelje za umik. O tem obvestim svojega spodnjega soseda. Ta se je nekam zgubil. Čakam, da se vrne. Skupaj bi se potem umikala. Ni ga bilo. Tudi tistega nad menoj, ki me je obvestil o umiku, ni nikjer več. V smeri ostalih sem se začel umikati tudi sam. Okoli glave so brenčale krogle, kot bi zašel med čebele ali komarje. Zdaj sem se kot kača plazil med drevjem. Po hrbtu sem se obelil s snegom, da sem bil manj viden. Sneg je bil kar nastlan z vejicami, ki so jih oklestili rafali. Našo skupino sem našel nad požganimi hišami. Potem smo se skupno umikali po strmem pobočju.«⁹

Kako je umik doživljal Franc Medja, zvemo iz naslednjega:

»Ta dan sem bil zjutraj na straži skupaj s Kovačičem, in sicer na robu Jelenšč. Tedaj sva zagledala nemško kolono, ki se je približevala iz smeri Lajš in lezla proti Slemenu. O tem sva takoj obvestila komandirja Bička, le-ta pa je s tem sporočilom poslal kurirja naprej v štab.

Stekli smo na položaje. Medtem so topovi že začeli bruhati granate, zato smo pričakovali napad v kratkem. Začel se je res kmalu in silovito. Napadali so nas z vseh strani, le s hrbtni še ne. Pritisk je bil vedno hujši. Svoj vrhunec je dosegel okoli poldneva. Krogle so na gosto žvižgale okoli naših glav. Spet sem bil na položaju na stezi, ležeč za zloženimi skalami in tik pod Bičkovo skalo. To je bilo na skrajnem levem krilu naše obrambe. Naenkrat z bližine zaslišim: „Nemci prihajajo po stezi!“

Tedaj smo se hitro pomaknili nazaj in čakali za ovinkom. Nemci so pred Bičkovo skalo zavili v breg, po vsej verjetnosti z namenom, da bi zavzeli skalo.

Takrat smo zaslišali povelje: „Umik!“

Bili smo zmedeni. Vsak se je umikal tako, da bi bil ja čim manj dosegljiv krogla, vendar je bilo to sila težko. Kar zadeva mene, nisem bil seznanjen s celotnim položajem in tudi nisem vedel, kaj je povzročilo umik. Med strašnim žvižganjem krogel sem hitel in padal prek zasnežene čistine nazaj proti gozdu in le dosegel stezo, ki je vodila do vrha Bičkove skale. Takrat sem opazil tudi druge borce, ki so se umikali proti vrhu Dražgoške gore. Z največjo težavo sem jih dohitel. Kako pa mi je brez poškodb uspelo priti čez tisto čistino, še danes ne vem, kajti Nemci so bili čisto blizu in so po grabnu zahodno od nas, v smeri proti Jelenščam že visoko gori zabili ognjeni klin. Od tam zgoraj smo spet užgali nazaj...^{9a}

Bičkov vod se je torej z grebena nad Jelenščami in s skale umaknil. To je bil dotlej največji uspeh Nemcev, ki so bili zabili klin v partizanske položaje.

Borci so govorili, da je napadalce pripeljal za njihove hrbte izdajalec, kar pa ni bilo res. Ta preboj je bil sad silovitih napadov prav na ta odsek dražgoške fronte.

Tedaj Bičkov vod s štabom ni imel zveze in v štabu so se jezili, da se je umaknil. Bičkovi so doživeli presenečenje in se zbal, da jih ne bi Nemci odrezali. Zato so se raje umaknili. Dolgo se spričo pomanjkanja municije tako ne bi mogli več držati, vendar je bilo to za ostale zelo neugodno.

Biček je svoje borce pripeljal v Dražgoško goro, kjer so se spet uredili, in od koder so udarili nazaj. Sicer bolj od daleč, vendar so tudi s tem zadrževali prodirajoče Nemce.

Napadalni nemški oddelki so medtem zasedli zgornji zaselek Dražgoš, Jelenšče, in od tam takoj začeli prodirati proti Pečem. Štab je tedaj začutil, da se je tam zgoraj moralo nekaj zgoditi. Zavedel se je nevarnosti, ki je pretila vsej vasi in drugim položajem.

Zato je takoj spremenil položaj Prve čete in ga upognil tako, da je z levim krilom na vzhodnem delu Peči odbijal sunke z Jelenšč. Poleg tega pa je v tisti breg poslal svojo rezervo, v kateri sta bila mitraljezec Janez Ogrin, ki so ga vsi poznali le pod imenom Templav, in Tone Dežman. S srditim ognjem so zaustavljali prodiranje Nemcev in jih potisnili celo nekoliko nazaj. Zadrževati so jih morali vsaj do mraka, kajti podnevi je bilo gibanje prenevarno. Partizanski mitraljezci so streljali tako, da jim pomočniki niso zadosti hitro polnili šaržerjev.

Menjavali so razgrete cevi in dobro merili. Tudi ob tej priložnosti je padlo več Nemcev.

In prav to je zadrževalo umik partizanov do noči.¹⁰

Tako se je začel boj za vsako hišo, za vsak hlev. Postalo je jasno, da se bo končno treba umakniti, in sicer na Jelovico.

Tisti dan je v silnem bojnem metežu izgubil življenje tudi mitraljezec Ivan Zajc, star, prekaljen borec in tovarniški delavec iz Gamelj, ki je oktobra pri Kopaču izgubil dva brata. Zadelo ga je v bližini Franceta Kavčiča, ki je bil priča njegovi smrti. Topniški ogenj ves dan ni popuščal. Sprememba je bila le v tem, da je bil nekaj časa močnejši tu, nekaj časa tam. Najbolj so žgali na Peči, kjer je bil med borci tudi Zajc. Prižvižgala je granata, toda borci niso legli. Granata je udarila naravnost v Zajcove prsi in mu jih preluknjala.¹¹

Po vasi je gorelo, v hlevih ali kar zunaj je mukala prestrašena in zbegana živina, ljudje so se pripravljali na konec bojev, na odhod s partizani ali na neznano usodo v vasi.

Nemci pa so v ostrem dvoboju še vedno padali. Tisti, tretji dan boja so po pobočju tik pod hišami iskali nekega svojega oficirja. Najbližji borci so slišali klicanje: »Herr Hauptmann! Herr Hauptmann!«

Oglasil pa se jim ni nihče. Ne zato, ker so spričo bližine partizanov klicali pritajeno, temveč zato, ker je »Hauptmann« ležal ranjen na nekakšni polici tik pod hišami in se je pritajil. Borci so čakali, da nemški vojaki, ki so iskali svoje oficirje, pridejo čim bliže.

Res so prišli, toda iskanje so drago plačali: počilo je in še nekaj jih je obležalo v snegu. Odvlekli so jih lahko šele tedaj, ko so zvečer prodrli v vas.¹²

Spopad je bil tisto popoldne silovit. France Kavčič, ki je branil položaj proti Jelenščam, je pripovedoval o njem:

»Tu je popoldne padlo mnogo Nemcev. Šlo je za vsako hišo, za vsak korak. Videl sem esesovca, ki je neki materi iztrgal iz rok otroka in ga vrgel na hišni prag. Tega Nemca sem potem počil. Proti nam so prodirali v gostih gručah, oblečeni v bele halje. Umikali se skoraj niso, zato jih je mnogo obležalo v visokem snegu.

Naši položaji so bili tudi po kletih, polnih raznih dobrot. Slanine, klobas, zaseke, sadja in druge domače hrane je bilo na pretek. Noben partizan pa se teh jestvin ni dotaknil. Držali

smo se dogovora, da je vsa ta lastnina domačinov, ki so nam prejšnje dni toliko pomagali, nedotakljiva.«¹³

Komandirji in junaki kot so bili Jaka Bernard, Matija Blejc, Janez Perko, Pečnik in še vrsta drugih, so iskali nove položaje, od koder bi bili Nemci najbolj ranljivi.

Nemški prodor, ki je pognal Bičkov vod v umik, je opozoril tudi druge, da fronta razpada. Bičkov umik je tudi pokazal, da sta imeli obe poveljstvi prav, ko sta računali, da je tista planota na Jelenščah in skala nad njimi glavna točka v obrambi. Ta položaj je bil sicer sestavni del fronte, vendar je partizanski umik z Jelenšč za Nemce pomenil odskočno desko.

Pritiskati so začeli proti Pečem. Boriti se dolgo na boku, proti sovražniku, ki je bil više, ni bilo mogoče. Prav zaradi tega so Nemci prvi in zadnji dan poslali tja znatne sile.

Štab se je naglo sestal in ni mu drugega kazalo, kot da do noči organizira obrambo, svetuje ljudem, naj se umaknejo pred podivjanimi Nemci, zvečer pa bi se bataljon organizirano umaknil na Jelovico.

Janko Bernik, ki je kot kurir moral neprestano križariti po bojišču, je tisti dan prišel iz nekega skednja, od koder ni bilo nobenega pregleda. Pod hišo je bil vrt in po njem so prihajali Nemci. Ena skupina je šla spodaj, druga zgoraj. Nemci so se klicali med seboj.

Za debelo hruško je ležal nemški mitraljezec, ki mu partizani nikakor niso mogli do živega. Neki borec, ki ga je opazil, je zaklical desetarju Perku, naj ga poči kar skozi deblo.

Še nekaj trenutkov, in že se je Nemec zgrudil v sneg. Njegov mitraljez je utihnil.

Potem sta ga dva policista hotela odvleči, toda Perko je siknil:

»Tudi vidva ne bosta prišla daleč!«

Fantje so pomerili in obležala sta ob mitraljezcu za hruško.

Kmalu potem je bil ranjen tudi Janez Perko.¹⁴

Ko so se z mitraljezcem Justinom Dolinarjem mudili v neki hiši, se je kurir Bernik vrnil tja in v bližini opazil Nemce. O tem Janko Bernik pravi:

»Ko sem opazil nevarno bližajoče se napadalce, sem tovarišem zavpil:

„Hitro sem, spodaj so Nemci!“

Perko je tedaj iztrgal mitraljez Dolinarju iz rok in planil k oknu. Pomeril je in trije Nemci, ki so bili že čisto blizu hiše, so padli. Nemci so udarili tudi po Perku, ki so ga bili opozorili od spodaj. Omahnil je, kučma mu je padla z glave. Prvi hip smo mislili, da je smrtno ranjen, pa ni bilo nič hudega. Janez je pobral preluknjano kučmo, po glavi pa ga je samo malo oplazilo. In spet je udaril po Nemcih. Ni trajalo dolgo, ko ga je še enkrat zadelo, in sicer v roko. Nekaj časa je še streljal, potem se mu je roka povescila in ni šlo več. Omagal je.*¹⁶

Blizu njega se je boril mladi — tudi ostrostrelec — Stanko Mlakar. Na pot, ki drži v Jelenšče, so bili Nemci že prodrli. Pri hiši ob poti je stala žena z otrokom v naročju in neki Nemec jo je pretepal. Videč to, se je Mlakar priplazil čisto blizu, pomeril in ustrelil. Ustrelil je tudi France Kavčič, Nemec se je zgrudil pred rešeno žensko. Če bi bil to osamljen strel, bi Nemci vedeli, da je nekdo streljal prav nanj, tako pa je pokalo na gosto, da nisi vedel, kam kdo meri. Drugi napadalci v bližini so se tedaj razbežali.*¹⁶

Na pečeh je še vedno šlo za vsak meter, za vsako hišo. Janko Bernik o tej krvavi bitki v nadaljevanju pripoveduje:

»V tisti hiši se mi ni zdelo varno, pa tudi prostora ni bilo za vse. Za kritje ga ni bilo, toda na Nemce je bilo treba udariti v odkritem boju. Preselil sem se više v zidan skedenj. Lepo smo videli dolino, tovariši so streljali skozi linice... Pridružil sem se jim. Imel sem lep razgled pod seboj. Opazil sem kolone, ki so se pomikale v hrib proti nam.

Tudi tik pod vasjo sem opazil nekaj nemških vojakov. Videti je bilo, da gre za nove oddelke. Na srečo so le s težavo gazili sneg in spotoma se jih je precej zadetih zgrudilo vanj. Partizani so še vedno dobro merili. Toda izhoda ni bilo, ker so od zadaj pritiskali novi. Nedaleč pod seboj sem opazil visoko postavo v belem plašču. Pomeril sem in sprožil. Še zdaj jo v duhu vidim, kako se je prekopicnila v sneg.

Kakih 600 metrov niže je rinila v hrib dolga kolona Nemcev. Bolj za šalo kakor zares sem postavil muho na 800 metrov, pomeril in sprožil. Prav tisti trenutek je kolona skočila v ja-

* Perko in Mlakar sta bila potem še več mesecev skupaj. Padla sta isti dan, 14. septembra 1942. v Udnem borštu v podobnem spopadu, kakor sta ga doživela v Dražgošah. V ostrem, brezupnem spopadu sta se ustrelila sama.¹⁷

rek. Nemec, v katerega sem pomeril, je obležal. Čudil sem se in kar verjeti nisem mogel, da sem ga zadel. A takoj nato so iz grape skočili trije vojaki in ga potegnili za seboj tako naglo, da nisem utegnil še enkrat pomeriti.

V ta boj sem bil zaverovan tako, da sem pozabil na vse drugo. Nenadoma je nekdo stopil k meni, rekoč:

„Tovariš, iti moramo! Nemci so že blizu nas!“

Odgovoril sem mu, da ne grem, češ da je moj položaj odličen. In spet sem gledal trato pod seboj in Nemce na njej, kako se pomikajo v hrib. Nenadoma se zdrznem. Poleg mene zažvižga skozi lino in na vso moč udari ob tla. Ozrem se: nobenega pratizana ni več, vsi so odšli, na tleh pa leži granata! Toda zakaj se ne razpoči? Ali pomeni, da je tudi ta delo sabotaže, kakor je bilo mnogo drugih? Kaj če se bo razpočila?

Prevzame me strah, naglo skočim iz skednja in hočem steči po poti v dolino. A že nekdo krikne za menoj:

„Lezi!“

Urno ležem, se plazim nizdol in najdem tovariše. Vprašam prvega, zakaj so kričali, naj ležem.

V spomin na Dražgoše so se nacisti slikali tudi takole

„Kaj nisi videl za seboj Nemcev,“ mi odgovori. „Hotel sem streljati, ko si skočil iz skednja. Če bi sprožil, bi ravno tebe zadel!“ Malo je manjkalo, da me ni zadela partizanska krogla. V bližini sem potem našel komandanta Gregorčiča, ki je šel pogledat proti Jelenščam in vzel me je s seboj. Na srečo se je privarila megla in naju zagrnila. Granate in mine pa so še vedno orale po pobočju.«¹⁸

O mučnih trenutkih in spoznanju, da je fronta prebita in da se bo treba po tridnevni uspešni obrambi umakniti, je Karel Kravcar pripovedoval:

»Da bi bila zmeda še večja, so Nemci tudi tretji dan streljali z dumdum krogli. Zelo je pokalo za nami in povsod, kjer je taka krogla zadela v kaj trdega.

Že tretji dan smo ležali na položajih in zadrževali Nemce. Naenkrat pa smo zaslišali z leve močno pokanje. Kar verjeti nismo mogli, da so Nemci končno le prodrli v vas.

Vnel se je boj med hišami. Bilo nam je jasno, da se dolgo ne bomo mogli več upirati. Korak za korakom smo se začeli umikati k edinemu izhodu, naravnost v strmine Jelovice. Gazili smo kar po celem. Proti vrhu je bila snežna odeja debela že dober meter. Umik po tako globokem snegu z vso opremo in orožjem je terjal od nas silne, skoraj nečloveške napore, zlasti še, ker zadnje tri dni in noči sploh nismo spali. Samo močna, nepremagljiva želja po življenju nam je dajala še toliko moči, da so naši živci vzdržali.

Sneg, ki nas je spotoma tako oviral, pa je imel tudi svojo dobro stran. Ko so Nemci opazili naš umik, so začeli pobočje, po katerem smo se umikali, močno obstreljevati ne samo z lahkim orožjem, temveč tudi z minometi. Dve mini sta padli samo nekaj metrov od mene, pa ni bilo nič hudega, ker je njun učinek omilila debela snežna odeja. Ko se je razpočila druga, me je zasul sneg, ki ga je bila vzdignila.

Bil sem že na koncu moči. Obleka na meni je bila zmrznjena, na čevlju pa je bil podplat odtrgan, ker je žica, s katero sem imel privezanega, popustila, da sem jo med hojo izgubil. Napenjal sem zadnje sile in se opotekal za tovariši...«¹⁹

16. KRVAVO NEDELJSKO POPOLDNE NA JELENŠČAH

Kako je potekalo tisto nedeljsko popoldne na Jelenščah potem, ko se je Bičkov vod že umaknil?

Ko je Na pečeh boj najbolj divjal, so se Nemci tam gori že razkropili po hišah. Videli smo že, da se je bilo prejšnji večer precej ljudi zateklo na Jelenšče v upanju, da bodo naši tam varno zavetje ali da bodo vsaj zadnji na vrsti, če bi Nemci prodrli v Dražgoše. Toda zmotili so se. Nemci so hodili od hiše do hiše, ropali, popivali in se lotevali ljudi. Moški so bili skriti v hiši in v kleti pri Grogovcu, nekaj pa tudi pri Šolarju in Grogcu. Nanje so naleteli prodirajoči Nemci, ki jih tisto popoldne tod nihče več ni zadrževal.

Grogovčeva Ivanka z Jelenšč, njena hiša je stala v mrtvem kotu, je pripovedovala:

»... Ker so partizani obvladovali vse dohode v vas, smo bili brez skrbi. Poleg domačih je prišlo tedaj v hišo in v klet precej ljudi s Peči, ki so pribežali k nam. Našo hišo je ves čas bojov oplazila samo ena granata in še ta je samo podrsnila po strehi. Popoldne ob treh smo sedeli v kuhinji. Nenadoma je na vežna vrata nekdo močno potrkal. Biček nam je vse dni naročal, naj ne hodimo iz hiš, da nas ne bodo videli Nemci. Mislila sem, da trka sosed. Že sem hotela zaklicati proti vratom, zakaj ne ostanejo doma, v hiši, vendar pa sem odprla.

Pred menoj sta stala razkačena Nemca visokih postav v belih haljah in z revolverji v rokah. Kriknila sem:

„O Marija, Nemci!“ in obstala vsa trda od strahu.

Partizanski kuhar je zbežal skozi zadnja vrata, Nemca pa sta se ritenski umaknila in zaprla vrata za seboj. Skočila sem in brata Cirila potisnila skozi majhna vrata, toda Nemci so bili za hišo. Lovrihov oče in Ožbičev Jaka, očim moje sestre Micke, sta tudi skočila iz hiše. Njuni trupli smo našli pozneje med žrtvami podivjanih Nemcev.

Drugi so se umaknili v klet, le tri sestre smo ostale v kuhinji, se objele in poklekile. Vstopil je Nemec visoke postave. Sestra Francka mi je pošepnila:

„Mene bo prvo.“ Nemca je gledala nepremično, in umaknil se je. Pozneje so na Češnjici pravili, da je pripovedoval, kako ga je neka ženska gledala, da je ni mogel ustreliti. A prav ta je zunaj skozi okence v klet zagnal bombo med ljudi. Moj svak Habjan je držal v naročju hčerko. Ko je opazil bombo, je naglo postavil punčko na tla in zgrabil bombo, da bi jo zalučal nazaj skozi okno. Toda bomba mu je v roki eksplodirala in mu prebila odvodnico na vratu. Bomba je ubila tudi dveletno Reziko Šolar, ki jo je teta držala v naročju, nekaj ljudi pa je ranila. Takoj nato so Nemci nagnali vse iz hiše. Smrtno ranjeni Janko se je že opotekal in padel, toda Nemci niso dopustili, da bi mu kdo pomagal. Mrtvo Reziko je teta nosila še dve uri, ker na otroku ni bilo videti ran. Ko smo šle iz naše hiše k sosedu, smo morale držati roke kvišku. Na poti k vodnjaku pa so že stali možje in fantje, ki so jih Nemci polovili. Prvi je stal naš pastir Vinko Benedičič s Podblice, star trinajst let, za njim moj sedemnajstletni brat Ciril. Med njimi sta stala fantka, stara po enajst let: Polakov Tonček in Markonov Tonček. Najstarejši med njimi je bil Peskarjev oče, star nad se-

Na tem mestu na Jelenščah so Nemci v nedeljo 11. januarja postrelili 17 Dražgošanov, starih od 11 do 73 let

demdeset let. Ko smo šli mimo, je Bolčarjev fant opazil med nami svojo mater in zaklical iz vrste:

„Mama!“

Nagnali so nas v Šturmovo hišo. Večina je šla v izbo in skrivaj gledala skozi okno, kaj se bo zgodilo. Jaz sem ostala v veži in pomagala obvezovati ranjeno Koritnikovo Micko, mater male, že mrtve Rezičke. Micka je bila ranjena že v kleti in je močno krvavela. Bila je že v pozni nosečnosti.

V tej hiši nismo ostali niti četrť ure. Tisti, ki so gledali skozi okno, so videli strašen prizor: Nemec je s strojnico pokosil vse moške, ki so stali pred hišo na poti. Potem so nas nagnali ven. Vsi moški so ležali v snegu, a nihče ni smel k njim... Dve uri smo stali v snegu, med nas pa so se pomešali Nemci, da partizani ne bi streljali nanje. Bilo nas je nad osemdeset. Čez noč so nas nagnali v Šturmov hlev, ki je bil brez poda in poln gnoja.«¹

Njena sestra Micka, žena Janka Habjana, to dopolnjuje takole:

»V soboto zvečer 10. I. sem spet šla nazaj k Grogovcu, kjer so bili poleg drugih tudi mož Janko in otroka. Tam je bilo v mrtvem kotu varneje, naša in Ožbicova hiša pa sta bili med najbolj izpostavljenimi.

Pripravljali smo se, da bi drugi dan šli čez Goro, a kako, ko sta bila otroka stara šele 8 in 5 let?

Zato je bila noč od sobote na nedeljo huda in napeta...

Ko so nas pri Grogovcu v nedeljo popoldne odkrili Nemci, je eden izmed njih vrgel skozi okno ročno bombo — „štilarico“. Kako jo je mož Janko vrgel nazaj in kako se je zgodilo potem, je razvidno že iz pripovedi sestre Ivanke... Ko je smrtno ranjeni Janko obležal v snegu in mu nihče ni smel pomagati, sem se spomnila obljub komisarja Benedika iz Selc. Je to torej tisto, da „se nobenemu ne bo nič zgodilo!“

Medtem so pred Šturmovo hišo postrelili tiste fante, može in tudi otroke, saj je bil najmlajši vendar star šele 11 let.

Tu moram pripomniti, da je dosedanje navajanje ustreljenih pred Šturmom v glavnem napačno. Pripovedovalci in zapisovalci navajajo različne številke, ker jih motijo razni poskusi pobegov. Moj mož Janko je izkrvavel od bomb, za Grogovcem pa so na begu ubili Tomaža Lotriča-Lovriha in pa Jakoba Šolarja, očima mojega moža. Točna številka ubitih

pred Šturmom je 17, vseh domačinov, ubitih na Jelenščah pa je bilo tistega dne s Koritnikovo Reziko skupaj.*

Ko smo potem morale dve uri stati in ležati zunaj v snegu ter so vmes streljali na obeh straneh, smo bili prepričani, da bo tudi nas konec. A ker je bil mož že mrtev, me je prešinjalo:

„Pa naj še mene, samo da bodo tudi otroka!“

Vendar se je zgodilo drugače...²

K pripovedovanju Grogovčeve Ivanke in Micke, poročene Habjan, Lovrihova mama — Ivana Lotrič — pripominja:

Evgen Luznar, ki je edini ušel
strelom na Jelenščah

»Ko so moške postavili v vrsto, so morali stati z eno roko nad glavo. Med streljanjem pa se je eden le znašel in zbežal. To je napravil tako, da je sredi vrste padel, omahnil čez plot ter se potem zvalil na sneg. Začel se je valiti po pobočju pod potjo. Nemci so mislili, da je mrtev in da se vali po snegu njegovo truplo. Bil je mlad fant, Evgen Luznar, ki pa je žal v partizanih kmalu padel.

Po tistem zločinu smo me ženske in otroci tako vpili in jokali, da nas je bilo slišati na vrh gore. Med streljanjem vseh

* Glej seznam.

vrst orožja, ki še ni ponehalo, ni nihče razločil usodnih strelav, ki so pokosili naše može, očete, sinove in brate.

Z možem sem hotela na Jelovico, zdaj pa je ležal mrtev za Grogovčevo hišo. Ubili so ga, ko sta z Ožbičevim Jankom bežala ven. Nemci so medtem že jedli in pili ter se gostili s hrano iz shramb naših hiš.

Odgнали so nas naprej ter okoli nas postavili mitraljeze. Obrnili so nas tako, da smo jim kazale hrbte. Mislile smo že, da bodo postrelili tudi nas. Naslonile smo se druga na drugo. Bile smo z otroki vred slabo oblečene, ker so nas odgnali brez vsega. Otroci so jokali, ranjeni nosečnici nismo smeli pomagati. Otroci so bili še bolj premraženi in lačni kakor me.

Ponoči smo se stiskali v umazanem in mrzlem hlevu. Gospodinji se je le posrečilo pomolsti krave. Tako smo potešile vsaj otroke. Nemci so zahtevali tudi mleko.

Ponoči so nas večkrat prišli z lučmi ogledovat, ter nas tako strašili...³

Rudi Fajfar iz Lajš pa o zadnjih dogodkih pripoveduje:

»V nedeljo zjutraj je bila vsa družina zbrana v hiši ob peči. Iz Dražgoš in s Slemenena sem je bilo slišati močno streljanje...

Okrog devetih dopoldne je hrupno vstopil policist, oborožen z brzostrelko. Cev je obrnil proti meni za pečjo in mi z roko pokazal, naj se spustim na pod. Brž sem se moral obleči in oditi s policistom. S pripravljeno brzostrelko me je gnal proti cerkvi sv. Jederti. Približno na pol poti sva naletela na skupino policistov, ki so na saneh imeli mrtvega policista. Zahtevali so, da sem ga jaz odpeljal v Spodnje Lajše.

Ko sem bil z mrtvim na saneh ob naši hiši, je prišel na prag naš oče. Še on je moral z nami v Spodnjo vas, od tam naprej pa je padlega vozil nekdo drug v Selca. Med potjo navzdol smo srečevali dolgo kolono Nemcev, med katere so bili pomešani domačini; otroci, pa tudi starejši. Pobrli so jih iz obeh delov naše vasi.

Nazaj grede sva se tudi midva z očetom morala vključiti v kolono. S Slemenena sem pa so nas obstreljevali Nemci, ki so nas verjetno zamenjavali s partizani. Stiskali smo se k zidu ob poti, kajti krogle so padale in žvižgale čisto blizu nas.

Le počasi so nas Nemci po edino shojeni poti prignali ob prvem mraku pod Jelenco-Bičkovo skalo in nato navzdol na Jelenšče. Tu so nas (30—35 moških Lajšanov) zaprli v Grogov-

Skupine policistov v praznih Dražgošah. Na zidovih se dobro vidijo sledovi granat. V ozadju Polakova hiša Na pečeh

čevo klet in nas zastražili. V kleti je bilo tako nabito, da smo komaj dihali. Tudi potrebe smo morali opravljati kar v kleti. Tu so nam tisti sovaščani, ki so gazili med prvimi v koloni, povedali, da so ob poti videli in prepoznali nekaj ustreljenih Dražgošanov, ki so jih pobili popoldne. Zdaj je bilo še bolj napeto, ker je tudi nas začela obhajati slutnja, da nas bo doletela podobna usoda...

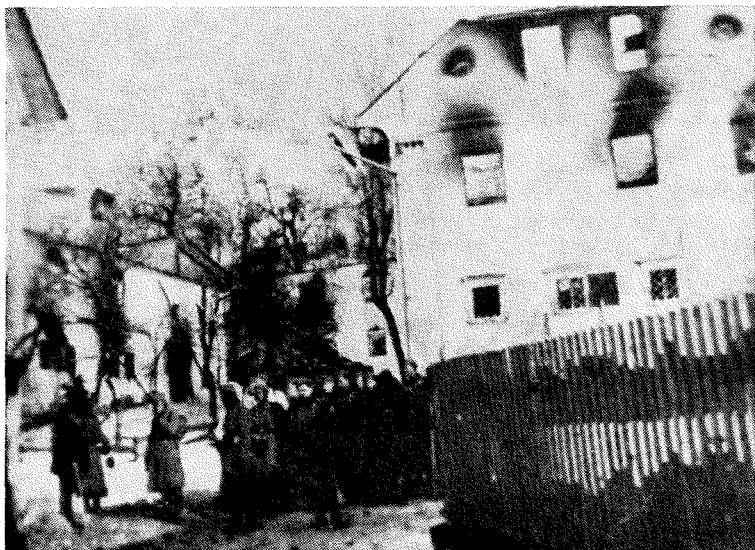
Ponoči so Nemci neprestano hodili nad nami po Grogovčevi hiši in vmes pijano vpili.

Nemška kolona, ki nas je prignala iz Lajš, je po mojem štela okoli 500 mož. Bila je pehota, brez smučí.«⁴

Filip Novak, gospodar že omenjene samotne kmetije onstran globeli, o tej nedelji pravi:

»Nemci, ki so bili pri nas, so na naše začudenje odšli z naše kmetije že v nedeljo pred večerom. Verjetno so šli na pomoč ostalim v Dražgoše, ker so bili veliki zagrizenci.

Pred odhodom je neki SS-ovec vpil, da sem prav gotovo tudi jaz bandit, da bodo prišli nazaj in me ubili. Tega nisem upal povedati družini, da jih ne bi še bolj skrbelo; jaz pa sem

Nemci so planili tudi po hrani in pijači. Pod cerkvijo je Mažova, Kopčova in Šimnova hiša

nemško precej razumel... Iz prepira SS-ovcev sem tudi razbral, da so se prepirali, naj pri nas požgejo ali ne, potem so vendarle — ne da bi to storili — odšli. V nedeljo popoldne, ko je bilo v Dražgošah vedno več ognjenih zubljev, smo zaslišali odmev kričanja številnih ljudi. Prihajalo je z Jelenšč, kjer so streljali domačine, kar smo kmalu zvedeli. Še danes imam v ušesih te krike in mi gre srh po telesu (kar sem tudi videl, ko sva govorila). In ko so Nemci požigali hiše — od Jelenšč postopoma proti Pečem in potem vse bliže — smo pred vsakim zažigom slišali pok...»

Padlo je prvih enaindvajset Dražgošanov. Nemci so se jim hoteli maščevati za udarce in poraze, ki so jim jih zadali partizani. Kako so se zmotili; zakaj niso odšli kar na Jelovico! Toda zdaj je bilo prepozno.⁵

17. UMIK NA JELOVICO

Zaradi hudih bojev, oživiljenega topničarskega obstreljevanja in oddaljenosti, Na pečeh in Pri cerkvi niso mogli takoj zvedeti o pokolu na Jelenščah. Zato pa so toliko bolj čutili, da so Nemci končno prebili fronto na Bičkovih položajih.

Partizanski oddelki so imeli veliko dela, da so zadrževali Nemce, ki so z Jelenšč od strani pritiskali proti Pečem. Zato je tam neprestano odmevalo streljanje, ki ga je povečeval ostali trušč, požari in eksplozije granat. Le s skrajnimi napori so partizani pod Gregorčičevim vodstvom zadrževali Nemce toliko časa, da se je pričelo mračiti. Potem je bil končno odrejen umik. V skrbi za prebivalce so nekateri borci imeli nalogo, da domačinom pomagajo na umiku in jih varujejo. Poglavitno zaščito pri umiku je imela bataljonska rezerva, zato je odšla na Goro med zadnjimi.¹

Dokler pa iz vasi niso odšli vsi, je ta rezerva imela težko delo. Mitraljezca te rezerve — Templav in Tonček — sta bila s puškarji razporejena tako, da so vsi skupaj čim uspešneje varovali pot, po kateri se je v Dražgoško goro umikala težko obložena kolona.

Bataljon se je večinoma umikal proti žičnici in potem po poti v hrib. Naložili so še preostalo hrano, da so bili kot mule natovorjeni. Nekateri so se jezili, ker so bili že tako močno obloženi, še bolj pa premraženi in utrujeni. Praznih želodcev so obžalovali, ker prejšnje dni niso dobivali več hrane, ki so jo zdaj morali vlačiti in nositi v strmo Jelovico.²

Intendantura je po povelju za umik naglo pripravljala vse za prenos, kajti na Jelovici ni bilo drugega kot gore, sneg in strupen mraz. Iz hiš so nosili hrano ter jo nekaj časa, dokler je šlo, vozili s konji. Kljub tem tegobam pa je bil umik organiziran. Uspeh je bil že v tem, da so partizani Nemce zadrževali do noči. Če bi se umaknili podnevi, bi bil bataljon močno razredčen.

Kuhinja z intendanturo se je mukoma vzpenjala v dolgi koloni. Malo nad vasjo je zastala. Ambrožič je ugotovil, da se je to zgodilo zaradi zlomljene ojnice na saneh. Potem je šlo naprej proti Kališniku, kjer je stalo nekaj bajt. Pot je zelo strma in s sanmi ni več šlo. Hrano v vrečah so delno preložili na konje, a vreče so padale v sneg. Na kaj takega niso bili pripravljeni in zdaj je bilo treba hrano spet nositi. Zato se je nekaj partizanov večkrat moralo vrniti nad vas ponjo.³

Med temi je bil tudi Franc Medja, ki pravi:

»Ko smo po vrhu Dražgoške gore šli proti Kališniku, smo na poti že naleteli na druge borce in domačine, ki so prilezli iz vasi. Na Kališniku smo se zbirali in podoživljali težke trenutke umikajoče se in preganjane vojske. Ko so prišli tja še drugi, smo ugotovili, da se je umik posrečil skoraj vsem. Bili smo prepričani, da jih bo v tako hudi in dolgi borbi padlo več, kakor jih je.

Vem še, da sem z nekaterimi prostovoljno šel nazaj nad vas Pri cerkvi, kjer smo naložili ostanke hrane, ki so jo zadnji

Beštrova hiša Na pečeh v plamenih

trenutek s sanmi pripeljali iz vasi. Komaj smo bremena s hrano raztovorili in se malo oddahnili, je padlo povelje, naj gre Bičkov vod na Mošenjsko planino. Čakala nas je spet večurna zimska hoja...^{3a}

V vasi je bil pravi sodni dan. Nekateri kmetje so skrivali ali ponujali partizanom svoje bogate zaloge. Sadja, zlasti češenj, je bilo tisto leto obilo, zato so bile kašče dobro založene. Nekaj vaščanov se še vedno ni odločilo: nihali so med odhodom na Jelovico in pričakovanjem doma. Če bi vedeli, kaj se je zgodilo na Jelenščah, bi tudi omahljivci odšli. Odločitev je bila zelo težka, posebno za trdne gruntarje. Kmetje, ki so odhajali, so odnašali s seboj le najnujnejše. Od popoldneva sta stala ob poti na Jelovico na straži Rajko Pipinič in Janko Bernik. Stražila sta ob robu gozda nad vasjo in niti slutila nista, kaj se godi pod njima. Okrog štirih popoldne sta že opazila skupino ljudi. Toda to niso bili partizani. Ko so prišli bliže, sta videla, da so bili starejši domačini. Ustavila sta jih in vprašala, kam so namenjeni in zakaj zapuščajo domove.

Umikali so se na Jelovico, ker so Nemci zasedali vas. Povedali so jima tudi, da so na Jelenšče vdrli Nemci že dopoldne.⁴

Mraz je hudo pritiskal in pridružila se mu je še lakota ter najhujši sovražnik: negotovost.

Umikajočim, premraženim, neprespanim in lačnim partizanom je bilo glavno, da se čimprej nekje ustavijo, pogrejejo, napijo in za prazne želodce dobe kaj toplega.

Nekateri so morali nositi po več nahrbtnikov. Nekaj tovarišev, ki so že prejšnji dan odšli v zasedo za hrbet in na Jelovico, in nekaj tistih, ki so bili na straži tedaj, ko se je začel umik, je pustilo opremo v hišah.

Dolga je bila pot na Jelovico, pa tudi naporna, da se je borcem kar megnilo pred očmi.

Štab pa je kljub zlomu fronte moral misliti na vse. Skrbe lo ga je tudi, kaj bo z domačini, ki so jim priporočali, naj se umaknejo skupaj s partizani. Šlo pa jih je le malo; nekaj so jih Nemci na Jelenščah že pobili, večina je trepetala doma po hišah, druge pa so Nemci že imeli zaprte v hlevu na Jelenščah. Hiše, ki so jih zažgale granate, so že dogorevale, ostale so Nemci še požigali. Drugo za drugo, vmes pa pili žganje, ki so ga pred požigi jemali iz shramb.

Bataljon se je umaknil na Jelovico v še večji sneg in mraz. Padlo je devet borcev, 11 pa je bilo ranjenih, kar je bilo v primerjavi z nemškimi izgubami zelo malo. Za tiste, ki so jim padli bratje ali sinovi, so bili to dvojni udarci. Tako se je zdelo tudi Jožetu Kovačiču, ko je ves izčrpan še komaj premikal noge. Oziral se je po borcih v upanju, da bo med njimi opazil svojega brata. Očeta je našel, brata pa ne. Jože je o tem pripovedoval:

»Obšla me je zla slutnja. Začel sem spraševati, kje je Janez. Dva tovariša sta namenoma preslišala vprašanje, tretji pa je za trenutek obstal in zajecjal:

„Biček ti bo povedal!“ Nisem ga pustil naprej in hotel sem vedeti več. Tudi o očetu. A tedaj sem ga zagledal, kako je obstal tudi on in iskal drugega sina Janeza. Tovariš mi je povedal, kaj se je zgodilo. Bratu Janezu je krogla prebila obe stegni. Nekaj časa so ga vlekli, potem je prosil, naj se rešijo, njega pa puste. Menda se je sam ustrelil.*

„Kako strašno mora biti očetu, ki samo sluti in še ne ve,“ sem pomislil. Očeta sem se zato izogibal, čeprav nisem vedel zakaj. Bil sem prepričan, da še ne ve, kaj se je z Janezom zgodilo.

Pomikali smo se v hrib. Srečanja z očetom sem se še vedno bal. Prispeli smo v pastirsko kočo na Kališniku in posedli okrog ognja, premraženi, utrujeni in lačni, jaz tudi ves pretresen. Nenadoma je oče vstal in mi pomignil, naj mu sledim.

Stopila sva v mraz.

„Janez je padel, kajne?“ me je vprašal.

„Da,“ sem bolj dihnul, kot izgovoril usodno besedo.

Nekaj časa je tiho gledal v temo, potem pa se je obrnil, rekoč:

„Vrniva se!“

Gledal sem ga, velikega moža, svojega očeta, ki je tako junaško prenašal smrt svojega sina. Šel sem za njim in ga občudoval. Vrnila sva se v kočo in vse oči so bile uprte v

* Kmalu po vojni je Jože Kovačič dobil ostanke bratove delovne knjižice, kjer je bilo videti še del fotografije in imena. Janeza Kovačiča ml. — rojenega 1916. leta, je pokopal grobar iz Selc in mu odvzel dokumente. Pozneje pa je zgorela tudi njegova hiša in z njo tudi zaboj z dokumenti še nekaterih drugih padlih borcev.⁷

Napadalci v belih haljah med dražgoškimi pogorišči

naju. Nastal je mučen molk, ki ga je pretrgala tiha partizanska pesem.

Še vedno sem opazoval očeta, ki mi je sedel nasproti. Med nama je plapolal ogenj. Oče je pel z drugimi, po licih pa so mu drsele solze. Osemnajst let mi je bilo takrat in ponosen sem bil nanj. Prav zaradi njega se mi je dražgoška bitka tako globoko vtisnila v spomin.

Niti na misel mi ni prišlo, da bomo naslednji dan izgubili tudi njega...⁶

Bataljon je pozno ponoči prispel na Kališnik, kjer so stali odrešilni hlevi. Kolikor se je dalo, so partizani zakurili in počivali. Med njimi je bilo tudi nekaj domačinov — beguncev. Kaj bo, če Nemci udarijo za njimi?!

Ponoči ne bodo, to so vedeli iz izkušenj. Vendar so straže le postavili. Borci so sicer komaj zmagovali še ta napor, toda šlo je za življenje.

Gregorčič je poskrbel, da je bataljonska rezerva, ki se je umaknila zadnja, ostala v zasedi na Dražgoški gori. Pazila je predvsem na pot in bila razporejena tako, da do popolnega

presenečenja ni moglo priti. Sicer pa je bilo prav čudno, da Nemci, ki jih spodaj ni nihče ustavljal, niso silili za njimi!

Vsi pa niso odšli na Kališnik. Nekateri kmetje in domačini so ostali doma ali šli drugam. Takrat še nedorasel Anton Gosar se tistega večera spominja takole:

»Partizani so vaščanom svetovali, naj se umaknejo, ker so se bali najhujšega. Toda nekaj jih je ostalo.

Večina hiš je bila že v ognju, ko smo z nekaterimi sosednjimi družinami tik pred Nemci odhajali iz vasi. V snegu in mrazu smo se napotili čez Jelovico na Rovtarico, kjer so stale še kar trdne gozdarske hiše. Ta pot je bila žalostna, da je ni mogoče popisati. Pred nami sta hodila dva partizana, da bi nas opozarjala, varovala in vodila. Matere so najmanjše med nami nosile na hrbtih.

Po celonočni hoji smo prišli na Rovtarico, kjer smo se nastanili po gozdarskih kočah. Nekateri pa so odšli še naprej v Bohinjsko dolino proti Soteski, da bi se od tam vrnili k sorodnikom. Večji del pa je počakal tam.

Čez nekaj dni so po naši sledi Nemci prišli za nami in začeli streljati po kočah. Kolendrova mama je bila ranjena že po prvih streljih. Toda mi smo začeli vpiti in dajati zna-

Požgana dražgoška ognjišča

menja, da smo neoboroženi, mirni prebivalci. Nemci so se naposled pomirili.

Pozneje so prišli vozniki ter odpeljali družine na vse strani, kajti hiš ni bilo več.«⁸

Na Rovtarico je odšla tudi devetglava Andrejčkova družina. Andrejčkova mama pripoveduje o tem takole:

»V nedeljo okoli štirih popoldne smo zvedeli, da je Na pečeh zelo hudo in da so tam zgoraj Nemci že prišli v vas in da so nekaj ljudi postrelili, da počenjajo grozovitosti. To so nam povedali Jurčevi; tudi o imenih nekaterih ustreljenih, vendar pravega ni bilo več moč zvedeti.

Nastal je preplah. Kaj storiti? Najbolj sem se bala za otroke in za vse skupaj. Z možem sva se odločila za umik na Jelovico. Hitro smo zložili skupaj nekaj najpotrebnejšega od hrane in obleke, kar je mož naložil na samotežne sani. Z mrakom smo odrinili proti Rovtarici na zahodnem delu Jelovice. Težko pa mi je bilo še zaradi Janeza, ki je bil nekje med partizani... Spotoma smo ga le srečali in mu povedali, da so Nemci na drugem koncu že vdrli v vas, da požigajo in pobi-jajo in da se umikamo. Janez se je le omehčal in odšel z nami, čeprav je bil z vsem srcem pri partizanih.

Nemci sredi požgane vasi

Ko smo bili že na Kališniku, smo pod seboj dobro videli gorečo vas, senike okoli vasi in vse ostalo, kar je gorelo. Vse življenje sem preživela v tej vasi, zdaj pa je grozljivo gorela. Ponoči je bilo vse skupaj videti še bolj pošastno.

Na Rovtarico se je umikalo tudi več drugih družin, med njimi Blažicovi, Gosarjevi, Peskarjevi, Robovi, Jurčevi, Kolendrovi in Kališnikarjevi, pa morda še nekateri. Družine — največ z otroki — so imele 4—5 članov, Jurčevih, Kolendrovih in Kališnikarjevih pa je bilo kar po sedem. Naša družina je bila pač največja...⁹

Polde Lotrič-Kališnikarjev, temu dodaja:*

»Tako kakor Andrejčkovi, smo se tudi mi odločili za umik na Rovtarico, da nas ne bi dobili v roke podivjani napadalci.

**Osamelo pogorišče Kovačeve
domačije**

* Zanimivost o tej družini: Kališnikarjev oče, imeli so le kajžo, je pozneje — januarja 1943 star 57 let, prišel v partizane z vsemi sedmimi sinovi. Vključili so se v Selško četo. Vsi pa niso dočakali konca vojne: v bojih so padli trije Kališnikarjevi-Lotričevi fantje.¹²

Odšli smo z mrakom, a takrat so bili partizani še na položajih in so še ustavljali Nemce, ki so z vzhodne strani pritiskali proti Pečem in dalje proti zahodnemu delu vasi, kjer smo bili tudi mi. Ker smo bili v najlepših letih in skoraj sami moški, smo najnujnejše — meso, slanino in drugo — naložili v nahrbtnike in tako oprtani odrinili v Jelovico, ki smo je bili vajeni.

Kljub stiski in nemški premoči, pa so nam bili dodeljeni štirje partizani, ki so nas spremljali do potoka Češnjica. Naprej pa je bilo videti varneje, zato smo nadaljevali pot sami. Gazenje po snegu je bilo naporno, zato so se nam družine z majhnimi otroki še posebno smilile. Srečno smo prigazili na Rovtarico, kjer pa še ni bilo konec vsega hudega...¹⁰

Bitka v Dražgošah je bila tako končana šele po tretjem dnevu bojov in pijani Nemci so se razkropili po vasi. Požigali so vse hiše, hleve in vse ostalo, da je sneg kmalu ves počrnel, ker je veter raznašal saje daleč naokoli. Goreli so stoletni žulji trdnih hribovcev, ki nikoli nikomur niso želeli nič hudega.

Šele v nedeljo zvečer se je v Dražgoše prebila s Pavletom Kavčičem skupina oglednikov, ki je pred bitko odšla v Škofjo Loko, da bi pripravila napad na strelišče.

V goreči vasi pa bataljona niso več našli. Med hišami so šarili Nemci in še dobro, da jih niso opazili. Morda so mislili, da so njihovi, ker so prihajali iz doline.¹¹

V bataljon so se vključili šele pozneje.

O bojih zadnjega, tretjega dne govori na kratko tudi del poročil gorenjskega štaba oziroma Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, ki smo ga omenili že poprej. Zaradi dokumentarnosti ta del posredujemo v celoti:

»... 11. I. so Nemci začeli koncentričen napad z artilerijo in pehoto in z velikim silami. Streljali so z 12 cm torpedo-granatami od 8,30 dalje (domačini vsi po vrsti zatrjujejo, da je bilo to dosti prej — op. I. J.). Ob 12. uri se je Nemcem posrečilo predreti levi bok zaradi krivde nekega partizana, ki je dal samovoljno povelje za umik levega boka (kako je to potekalo, smo videli iz rekonstrukcije bojov na Bičkovih položajih — op. I. J.).

Nemci so zasedli važno postojanko (pravilno točko — op. I. J.) in vse Jelenšče. Naši so postavili novo obrambno črto, ki je zavarovala sredino in desni bok. Nemci, da bi napredovali v sredino, so poskuse z velikimi izgubami drago plačali.

Nato so Nemci nadaljevali s čiščenjem zavzetega hriba, pričeli so požigati hiše in streljati domačine. Ob 16. uri so Nemci zopet pričeli streljati z artilerijo in s strojnicami. Naši so držali postojanke (položaje) do 21. ure, potem so se pred premočjo umaknili na planino Kališnik in Mošenjsko planino... V tej tridnevni bitki, razen nekaj ranjenih, ni bilo v prvih dveh dneh nobene izgube, tretjega dne pa je padlo 7 partizanov.* (V resnici jih je padlo 9.)

Nacisti so požgali vse

* V zvezi z bitko v Dražgošah se največkrat pojavlja številka 7. Osmi ni bil takoj prištet zaradi tega, ker se je hudo ranjen umikal čez Novaka in v Podlonk, kjer je pri Erzarju čez 14 dni umrl. K njemu je prišla celo zdravnica dr. Valerija Strnad iz Železnikov, vendar ranjencu ni mogla več pomagati. Tako pravi Filip Novak, ki je ranjencu pri umiku celo pomagal. To je bil mitraljezec Ržen Maks — Sukančev iz Javorij, ki je bil ranjen v trebuh. Deveti pa je Stane Škofic iz Mengša.

Nemci so po svoji statistiki imeli 200 mrtvih in 400 ranjenih.«¹³

O zadnjem dnevu dražgoških bojev je na voljo tudi nekaj nemških — sicer pa zelo skopih — poročil, ki jih spet povzemann po dr. Tonetu Ferencu:

»To, da so z močnimi napadi prisilili Bičkov vod, da se je z grebena nad Jelenščami umaknil v Dražgoško goro in tako odkril bataljonu levi bok, je bil dotlej največji sovražnikov uspeh. Dosegel ga je ali 44. ali 171. rezervni policijski bataljon, za katerih položaje in izgube nimamo podatkov. Pač pa imamo podatke za 93. rezervni policijski bataljon, ki je, kot kaže — napadal Pri cerkvi, torej na nasprotnem koncu fronte, in je imel od pol enajstih dopoldne do štirih popoldne devet mrtvih; med njimi je bil tudi poročnik, komandir voda ali celo čete. Polovica jih je padla od dveh popoldne.«¹⁴

V Dražgošah nekaj dni po bitki

Kakorkoli že, ta tridnevni boj v Dražgošah je bil legendaren. Ob številčno in tehnično tolikokrat močnejšem sovražniku je Cankarjev bataljon tedaj bojeval in dobojeval naj-

**Ivan Kovačič ml. iz
Kranja, mitraljezec**

**Boštjan Jezeršek
iz Oslice**

**Maks Krmelj iz Bačne,
mitraljezec**

Gregor Božič iz Kranja

**Vinko Žakelj iz Žirov,
mitraljezec**

**Ivan Zajc iz Gameljna,
mitraljezec**

**Stanko Skofic iz Mengša
(manjkata sliki Maksa
Dolinarja in Maksa
Ržena)**

daljšo in največjo bitko slovenskih partizanov dotlej, pri tem pa sovražniku zadal občutne izgube. Ob vsem tem so partizani imeli le 9 mrtvih in 11 ranjenih, to je manj, kakor je padlo sovražnikov v enem samem popoldnevu. Zanimivo je tudi, da je bilo največ žrtev med mitraljezci: kar 5 izmed devetih so bili strojničarji, ostali pa so bili njihovi pomočniki.

Toda na Jelovici se je pripetilo še nekaj, kar sodi k slavnim dražgoškim dogodkom, zato bomo splošne ocene prihranili za konec.

18. BELA NEVARNOST NA MOŠENJSKI PLANINI

Tudi gorenjski borci imajo tako kot Prva proletarska brigada svoj Igman, Jelovico.

Po umiku iz gorečih Dražgoš je Cankarjev bataljon doživljal najhujše trenutke. Utrujen, v mrazu, negotovosti, v snegu in potisnjen na Jelovico, kakor Prva proletarska brigada približno v istem času, v času druge sovražnikove ofenzive v Bosni (od 5. I. 1942 do 22. II. 1942).

Tako je na Gorenjskem na svoj način razbijal sovražnikove načrte. Desettisoče nemških krogel, cele tone nemških granat in min, tisoči vojakov in policistov, vse to je v treh dneh ubilo le devet partizanov in ranilo enajsterico. Borci so sami komaj verjeli, da so prišli iz tega pekla živi.

Bajte in hlevi na Kališniku so bili ponoči med nedeljo in ponedeljkom vredni več, kot v drugih okoliščinah najrazkošnejši hoteli.

Ko so po napornih urah z ramen sneli težke nahrbtnike, so imeli borci občutek, ko da jih bo po nenadni razbremenitvi zdaj vzdignilo v zrak. Zakurili so ognje, ki pa jih je bilo za takšno vojsko premalo. Okoli njih je bila gneča, kajti vsak se je hotel malo pogreti.

Mislili so — seve — tudi na prehrano. Res so nekaj moke in drugih malenkosti prinesli s seboj, a za dvesto borcev je bilo to kaj malo. V vasi pa so ostale polne kašče najrazličnejših dobrot. Kašče so jim kmetje ob spoznanju, da bo vse propadlo, odprli na stežaj in jim ponujali klobase, mast, slanino, meso. Zdaj pa je dobil vsak le nekaj žlic nekakšne polente. Kadilci so bili nervozni in zelo prizadeti. Ni bilo druge pomoči, ko da so si pomagali z mahom, ki so ga nabirali s smrek. Spodaj v vasi pa so se podivjani Nemci nalivali z dobrim, še zdaj slovečim češnjevim žganjem, se basali z mesnino in pekli perutnino.¹

Štab je moral iskati izhod. Premišljeval je, kaj storiti. Ker Nemci niso dosegli tistega, kar so hoteli, je bilo treba

misлити na njihovo nadaljnje prodiranje. Zato je štab poslal s Kališnika na 2 $\frac{1}{2}$ —3 ure oddaljeno Mošenjsko planino najprej Pečnikov vod, kmalu pa še Bičkovega, ki naj bi ga zamenjal. Oba voda sta bila iz Druge čete.

To so storili iz dveh razlogov: na Kališniku za toliko ljudi ni bilo dovolj prostora in poleg tega ni bilo priporočljivo imeti na kupu toliko in tako izčrpanih ljudi. Straže niso zadoščale. Drugi vzrok je bil še tehtnejši: z zadrževanjem skupine na Mošenjski planini bi bil bataljon zavarovan iz radovljiške strani, kasneje, če bi bilo potrebno, pa bi se laže umaknili v razne smeri. Zato se je ta skupina, brž ko je bilo mogoče, napotila tja. Snežna odeja je bila debela do dva metra, v kotanjah, kamor ga je nanosil veter, pa še debelejša.

S tem pa skrbi še ni bilo konec. Ivan Bertoncelj o tem piše:

»Ukvarjali smo se tudi z mislijo, kaj ukreniti v bližnji prihodnosti. Naš uspeh je bil v Dražgošah kljub umiku in uničenju vasi tako velik, da ga trenutno nismo mogli niti prav oceniti. Nemce smo prisilili, da so poslali proti nam mnogo vojske in policije. Zato nam najbrž ne bodo dali miru.

Nastalo je tudi vprašanje prehrane in na odročni Jelovici nismo mogli pa tudi ne smeli dolgo ostati. Torej — ali naj bataljon še ostane skupaj, ali pa naj bi ga zaradi lažje prehrane, lažjega manevriranja in prilagajanja nadaljnjemu boju razdelili v skupine? Nedvomno bi bilo najbolje, da bi ga razdelili. Tako smo se že tedaj odločili za razdelitev, le kak dan oddiha smo še potrebovali.«²

Štab je borce naročil, naj se posušijo, odpočijejo in pripravijo za nadaljnje napore, da čimprej spet pridejo na pripravo ozemlje, med ljudi. Zveze z njimi morajo vzpostaviti čimprej in za to bo Poljanska dolina bržčas najbolj primerna, saj so blizu tudi Dolomiti.³

Desetina, v kateri sta bila Ive Šubic in Jože Galičič, se ni vrnila v Dražgoše, kot ji je to ob njenem odhodu na Jelovico zagotavljal komisar Jože Krajc. Kdo pa je računal na tak razplet.

Tako so še vedno vsi premraženi tičali v zasedi med Kališnikom in Mošenjsko planino, ko je tja prišel Pečnikov in potem še Bičkov vod. Sicer je bila ta desetina prva na Mošenjski planini. Nanjo v štabu niso pozabili; sporočili so ji, da se bataljon umika, oni pa naj gredo naprej čez Mošenjsko pla-

nino. Dobili so povelje, naj ostanejo v zasedi v smeri Lipniške planine. Kljub strupenemu mrazu so tudi ostali.⁴

Med borci, ki so s Kališnika odšli na Mošenjsko planino, je bil tudi Tine Rihtaršič.

»Tja smo se napotili sredi dopoldneva,« piše v svojih spominih. »Mraz ni hotel popustiti, čeprav je skozi vejevje sililo sonce. Smreke so se šibile pod ivjem in snegom. Sem in tja je bilo iz gozda slišati zamolkel pok! Če ne bi vedeli, da poka zmrznjeno drevje, bi mislili, da so nas spet začeli bombardirati Nemci. Drgnili smo si ušesa in nosove, da se je kri pretakala po njih. Drugače bi bili marsikomu zmrznili. Prešinjala nas je ena sama želja: čimprej priti na planino! Vedeli smo, da stoji tam prijazna koča, v kateri bomo našli ne samo kolikor toliko varno zatočišče, temveč tudi prijetno in sila potrebno toploto.

Da bi kam zašli, se ni bilo treba bati, kajti tja je držala ena sama gaz, po kateri so vozniki spravljali les. Nikjer ni bilo videti najmanjšega življenja, celo najbolj odporne ptice so se umaknile na varno. Čeprav so bile gorenjske planine v zimskem času vedno preprežene s smučinami, zdaj tudi teh ni bilo nikjer opaziti. Prav to nas je navdajalo z upanjem, da bomo v naročju Jelovice našli nekaj dni miru in počitka.

V takih mislih smo premraženi in lačni prisopihali na Mošenjsko planino, kjer smo se razveselili koče bolj, kakor lačen človek kruha!

Koča je stala pod vrhom grebena, nad golo strmino in dolino, ki se na drugi strani vzpenja v nekaj višji greben. Vsa bela okolica je pričala, da so partizani tam edini prebivalci. Večina ni niti vedela za zasedo, ki je že pred nami prišla tja. O tem so bili poučeni le komandirji. Od koče do gozda nad njo je bilo kakih sto metrov.⁵

Postavili so straže in obvestili Šubičeve, da so prišli za njimi. Začelo se je menjavanje straž in zasede, kajti nihče ni mogel dolgo zdržati. Zasedo pa so postavili tja, kjer so se kači spuščali les po drči v Savsko dolino.

Koča je bila podkletena in v kuhinji je stal štedilnik. Kuhar je kmalu staknil nekaj zdroba, nekaj lipovega cvetja in drugih malenkosti, nekaj pa so prinesli s seboj od »kolektiva«. Tisto popoldne so za silo utešili lakoto. Važnejša sta bila toplota in mir. Vsi so si najbolj želeli počitka. Prostora je bilo dovolj. V pritličju dokaj velike, skoraj še nove koče, so stali

pogradi, postlani s koruznico, kar je bilo za utrujene fante več, kakor so mogli pričakovati.

»V teh časih ne bi zamenjali ležišča niti s kraljem Petrom,« so se zadovoljno šalili, čeprav je pri kakšni špranji silil v kočo mraz. Glavno, da je bilo na ležiščih toplo.

Medtem se je zmračilo in razen stražarjev so ponoči vsi mirno spali.

Drugi dan, 13. januarja, so bili že precej spočiti. Dopoldne so se zasede in straže menjavale in nihče ni mislil na kaj hudega. Vsi so težko pričakovali kosila.

»Kuhar je bil takrat kar vodnik Pečnik,« nadaljuje s spomini Tine Rihtaršič, »ki je trdil, da bo iz koruznega zdroba skuhal žgance, kakršne kuhajo gozdni delavci. Vsi smo bili radovedni, kakšni bodo njegovi žganci, posebno pa so bili radovedni naši želodci, ki so se oglašali vse glasneje... Ker ni bilo dovolj velike posode, je Pečnik pripravil jed v treh obrokih... Na koncu je za svojo spretnost dobil vse priznanje. Kar za kuharja smo ga hoteli imeti.

Ko smo to pojedli, je kuhar pristavil fižol, ki smo ga bili prinesli s seboj. Vmes smo se pomenkovali o tem in onem.

Po kosilu je morala naša skupina v zasedo.

Vrnili smo se okrog ene, pojedli drugi obrok okusnih žgancev in plegli na podstrešje, kjer je bilo spričo razgretega dimnika še topleje. Prišli smo premraženi, zato nam je bila toplota še posebno dobrodošla.

Zleknili smo se po pogradih in se spomnili, da nam manjka še nekaj.

Kohorjev Lojz iz Poljan je začel brskati po nahrbtniku in privlekel iz skritega predalčka nekaj 'mahorke', nekaj pravih pravcatih in lepo zavitih listov domačega tobaka. Pravično ga je razdelil med kadilce. Ne vem, če bi nam mogel kdo bolj ustreči. To je bilo zadovoljstvo! Nastopili so pipci, ki so ga razrezali v prah. Kmalu je bil zavit v »Karawanken Bote«. Nekdo je menil:

„Sam Churchill se še nikoli ni tako počutil s svojo cigaro, kakor se mi s to mahorko!“

Mislili smo, da gre vojna že h koncu in da je svoboda že na pragu.

Neki tovariš, verjetno Primorec, droben in majhen, je spet začel razlagati, da bo prej ali slej izumil perpetuum mobile, in pogovor se je zasukal na znanstveno stran.

Jaz pa sem samozavestno dejal:

„Zdaj, ko sem se za silo najedel in dobil nekaj boljše trave, mi je zdaj vseeno, če takoj pridejo Švabi!“

Tako smo se nekaj časa pomenkovali, dokler ni drugega za drugim premagal spanec. Nekdo se je celo sezul... Potem je nastala tišina.«⁶

»V desnem kotu koč, primerne tudi za turiste, je še vedno visel toplomer,« je pripovedoval Jože Galičič.

»V tem hudem mrazu je bilo stražarju dovoljeno stati tudi v koči pri oknu in gledati skozenj. Tako sem lahko ugotovil, da kaže toplomer -32°C . Tako mraz je bilo morda samo enkrat v mojem življenju, takrat, ko sem šele dobro začel hoditi v šolo.

Na straži sem stal eno uro. Desetina, ki je opoldne šla v naslednjo zasedo, je jedla prva. S Šubicem, Čadežem in še nekaterimi smo ležali na koruznici. Medtem je prišel še Bičkov vod in tako nas je bilo že kar šestdeset.

Moralo je biti okrog dveh, ko je nenadoma počil osamljen strel. To se nam je zdelo čudno. Morda se je komu po nesreči sprožila puška! Toda takoj za tem so žvižgale krogle po koči, da so trske kar frčale okrog nas. Bičkov vod naj bi zamenjal Pečnikovega, a se je prav tedaj, ko sta bila v koči oba naenkrat, usula nanje toča nemških rafalov. Oba naša voda sta imela razen drugega orožja šest strojnic. To ni bilo ravno malo.«⁷

Opis o začetku napada pa je dopolnil Ive Šubic:

»Že prve krogle so razcefrale stene. Nastala je zmeda, ki pa ni trajalo dolgo. Trske so se usipale, ko da smo v gozdu med tesarji.

Naglo sem segel po puški, viseči na steni, ter za nabojniki in kapo. Medtem je komandir Pečnik že zamahnil in vrgel bombo. Streljanje pa ni prenehalo. To je pomenilo, da Nemcev ni v neposredni bližini.

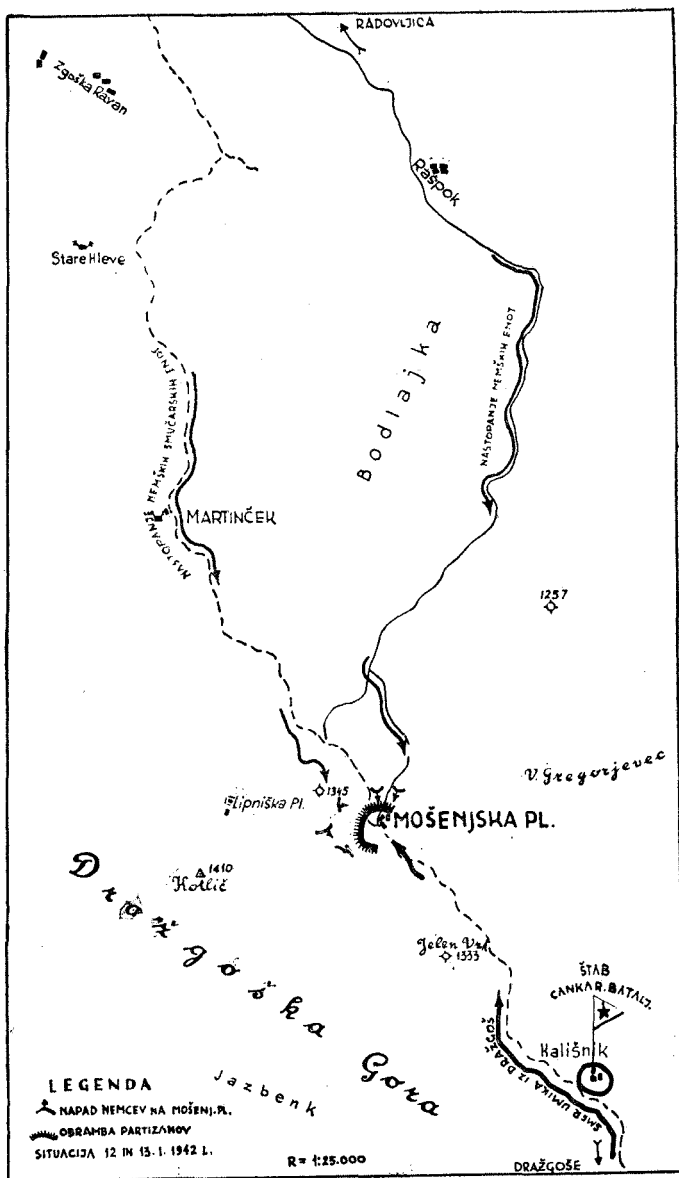
Tedaj je Pečnik kriknil:

„Vsi takoj ven!“

Najbližji so se pognali k izhodu.

Toda med vrati so že obležali prvi mrtvi in ranjeni.

Začetek je bil pravo presenečenje, čeravno je stražar Jože Šolar s tovariši na drugi strani zmrznjenega potočka že poprej slišal nekakšen šum, ki se je naglo bližal. Slišati je bilo, ko da nekdo za seboj po snegu nekaj vleče. Bilo je očitno, da po

Skica napada na Mošenjsko planino

bližnjem bregu nekdo hodi. Breg je bil gol. Zdaj je bilo že razločno slišati škripanje korakov in smuči.

Partizanska straža bi morala tedaj streljati, ali pa vsaj pozvati k odzivu tistega, ki je tam nekje hodil ali se smučal. A tega ni storila! Namesto tega je Jožca stekel h koči, da bi obvestil Pečnika ali Bička. Prepozno in premalo je bilo to! Še preden je pritekel do stopnic pred verando, je že počilo. Potem so se usuli rafali prav na vrata, kjer je bil edini možen izhod.

Takoj za strelom se je sesedel v koči Jožca, ranjen v nogo. Mitraljezci so tedaj že udarili nazaj. Tisti, ki so bili zgoraj, so prihiteli v spodnje prostore, da bi skočili iz koče, kakor je velevalo povelje in kakor bi bilo to najbolj prav. Toda na vratih so že ležala trupla padlih in ranjenih tovarišev. Ranjence smo hitro potegnili nazaj. Še dobro, da je bila kuhinja podkletena z betonskim podstavkom, kamor smo spravili ranjence. Vse je šlo naglo. Nemci so hoteli presenečenje hitro izkoristiti, zato so streljali, da je kar odmevalo po planini.

„Lezite in streljajte iz koče!“ se je glasilo novo povelje. Čeravno smo streljali kar na slepo in nismo videli še nobenega napadalca, smo Nemce zadržali toliko, da niso takoj mogli do koče.

Spoznali smo, da smo obkoljeni, in da se bo treba prebijati!

Toda kdor je poskušal priti ven, ga je skoraj gotovo zadelo. Nekaj se jih je pa le prebilo. Pomirili smo se toliko, da smo začeli streljati. Preboj se pa ni v celoti posrečil, zato smo se s komandirjem Pečnikom vred spet splazili v kočo. Bolje, da smo vsi skupaj.

Zgoraj, kamor se je povzpelo nekaj tovarišev, — tam sem bil tudi jaz — je mitraljezec Jože streljal kar skozi škodlasto streho. Potem smo toliko odmaknili skodle, da smo vsaj malo videli ven. Ko sem s kopitom hotel razbiti streho, mi ga je preluknjal nemški rafal.

„Ženske in ranjenci v klet, drugi zgoraj streljajte!“ se je glasilo novo povelje.

Nemški bombaši so bili že čisto blizu. To je pričala ročna bomba „štilarica“, ki se je prikotnila po bregu izza koče.

Koča je bila že vsa prerešetana. Borci, ki so streljali iz nje ob dimniku, so Nemce najbolj zadrževali, čeprav jih tudi oni niso mogli videti. Slutili so jih samo po smereh streljanja.

Nekaj tovarišev je kljub temu še srečno prišlo iz koče, kjer so kar naprej streljali, iz obroča pa se tudi ti niso mogli prebiti.

„Kaj pa borci na Kališniku? Saj morajo pokanje slišati?“ smo pomislili na preostali bataljon, ki naj bi nam prihital na pomoč?!«⁸

Toda zaenkrat so bili odvisni od svojega orožja in vedeli so, da bi sleherna pomoč utegnila priti prepozno, če se ne bodo branili sami, kolikor je pač mogoče. Ko le ne bi pritiskal tako hud mraz in da bi se le kmalu zmračilo! Sicer so borci na Kališniku slišali nekaj nejasnega, a kako naj vedo, kaj se dogaja. Dan je bil sicer kratek, a zadostovala je pičla ura, pa bi vsi padli, če se ne bi tako žilavo branili. Ta nevidni sovražnik je bil nevarnejši od onega v Dražgošah. Lahko Nemcem, vsega imajo dovolj: radijske oddajnike in sprejemnike, dobro hrano, smuči, predvsem pa municijo! Še dobro, da tudi ti partizani niso ostali brez nje. Vendar je bilo z njo treba varčevati in dobro meriti! Toda kam, ko ne vidiš nikogar? Nemci so bili v belih oblekah, da so bili videti, ko da so zraščeni s snegom. Izmed partizanov pa jo je še vedno imel samo vodnik Biček!

Nekaj ranjencev, ležečih v kleti, je močno krvavelo. Njihova kri se je naglo hladila in zmrzovala na tleh.

Zmrzovalo je tudi orožje. Nekaj mitraljezov je odpovedalo. In spet so si pomagali kakor v Dražgošah: v kleti so zakurili ogenjček, nad katerim so topili in greli zmrznjene strojnice.⁹

Okna so bila že zdavnaj zdrobljena, stene vedno bolj nagosto preluknjane. Mraz je naglo naraščal. Ranjencev je bilo vse več. Padovan je bil ranjen v trebuh, Henrik Biček v nogo, strojnico je moral pustiti, skozi obe nogi pa je bil ranjen Janez Kovačič — starejši in še več drugih. Ženske: Narigarjeva, Murnikova in Pečnikova, so paniko in strah še povečale. Narigarjeva je imela pri sebi tudi sedemletnega sinčka. Zbegane so že prosile Pečnika in druge, naj jih postrele, da bo konec mraza, trpljenja in strahu. Narigarjev fantič pa je jokajočo mater tolažil:

„Nikar ne joči, mati! Nič se ne boj, saj jih bomo nažgali.“¹⁰

Nažgali! Pa komaj do pasu je segel odraslim. Tako drzen je bil in radoveden, da so ga komaj spravili v klet. Kar nazaj je silil in nekaj časa je zgoraj tudi opazoval boj.

Ive Šubic, ki se je med prvimi rešil iz napadene koče in se potem spet splazil nazaj, se še spominja:

»Ko smo se zunaj hoteli prebiti, je bil ranjen vsak, še preden je dosegel rob gozda. Tik ob robu je zadelo nekega starejšega tovariša, intendanta, če se ne motim. Na sebi je imel še jugoslovansko vojaško uniformo. V smrtnem boju se je vzpel pokonci, razkrečil roke in prste ter tako obstal. Še zdaj ga vidim, ker sem ga moral gledati potem vse popoldne. Še pred njim se je v drugo smer po snegu plazil Malšenov iz Dolenčic. Klobuk je imel še na glavi. Dobro sem ga poznal, ker nam je večkrat vozil mlet žito. Ranjen je bil v roko, tako da mu je zlomljena nadlakt nemočno visela ob telesu. Jokal je in prosil, naj ga rešimo bolečin.

Tisti hip je bil ranjen tudi simpatičen, črnolas fant iz Stražišča.* Kroglja mu je razbila nos in mu iztaknila oko. Ni tožil, temveč prosil, naj mu končamo življenje. Večkratno prošnjo smo mu uslišali, kajti bili smo brez zdravnika ali bolničarja. Vsak izmed nas se je dosti bolj bal, da bo ranjen, kot pa smrti.

Ko smo se spet splazili v kočo, sem bil med tistimi štirimi, ki smo se zatekli na podstrešje. Nekaj Nemcev smo videli, ko so se v belih haljah na smučeh vozili s položaja na položaj. Pečnik se je zbal, da se nam ne bi približali tako, da bi nas lahko pobili kar z bombami. Zato smo se spet zabarikadirali v koči.

Nam na podstrešju so tovariši pripravili velike bale stlačenega sena, zavitega v šotorska krila. To so bila naša zaklonišča. Streljali pa smo kar skozi streho. Jaz sem skozi odprta vrata opazoval rob gozda za kočo, kjer je ležal padli intendant, mitraljezec pa je kar stoje pošiljal rafale na vse strani. Ker smo se prej pri premetavanju po snegu zmočili in ker je pritiskal strupen mráz, se je obleka na nas kmalu strdila in zmrznjeni lasje so mi v šopih štrleli na vse strani, kajti pokrivalo sem bil nekje izgubil...¹¹

Franc Medja pa se začetkov napada na Mošenjski planini spominja takole:

»Ko smo bili že pri vratih, da bi zamenjali dotedanjo zasedo, je začelo pokati. Skočil sem nazaj v kočo in na povelje ‚Na položaje‘ sem se po trebuhu skozi verando splazil ven na rob odmetanega snega. Takoj sem tudi streljal, čeprav nisem

* To je bil Edvard Tominc, primorski rojak, ki je še kot otrok prišel v Stražišče. Rojen je bil 1920. leta (Podatki: Danila Gril, Kranj) po poklicu električar.

videl nobenega napadalca. Nekateri so na koncu kože hoteli steči do gozda, a vsi ti so bili takoj pokošeni. Preboj ni bil več mogoč. Morali smo ostati v koči in tesno ob njej, se braniti in čakati na noč. Računali smo, da se bodo Nemci, kot so imeli navado, zvečer umaknili, s tem pa nam omogočili izhod.

Iz tega pa ni bilo nič. Obstreljevanje se je nadaljevalo tudi potem, ko se je znočilo. To je bilo opozorilo, da Nemci kanijo ostati na planini tudi čez noč in še naslednji dan, ko bi dobili okrepitev in bi nas zlahka uničili.

Vseskozi je bil tak mrz, da smo bili vsi trdi, ranjencev pa vedno več. Ranjen je bil tudi Henrik Biček. V nogo je dobil dva strela naenkrat, ko je z nekaterimi poskušal preboj. Popoldne sem bil ranjen tudi jaz. Zadelo me je, ko sem pri oknu ležal za balo sena in streljal proti nevidnim napadalcem. Zadet sem bil v prsi.

Bilo je vedno huje in vse je kazalo, da se od tu ne bomo več rešili. A Biček je popoldne izbral mladega in pogumnega prostovoljca, ki naj bi se nekako prebil na Kališnik, od koder naj bi štab poslal pomoč tako, da bi Nemce napadli s hrbtne strani. (Ta fant je bil Donat Demšar* iz Hotovelj, ki je bil pozneje med redkimi pohvaljenimi junaki, padel pa je že čez 9 dni pri Muhu v Vinharjih. — Op. I. Jan) Biček je Donatu dal svoj beli zaščitni plašč, da bi ja verjetneje prišel skozi nemški obroč.

Po nekaj urah se je fant srečno vrnil in povedal, da je prišel na Kališnik brez strela in da je uspešno izvršil nalogo. To je bil izreden podvig.

Potem smo z veseljem pričakovali, kdaj bomo tam nekje pri Nemcih zaslišali streljanje, vendar tega nismo dočakali. Franc Biček pa je izjavil, da mu je Tonček Dežman pripovedoval, kako je bil s svojo desetino tedaj poslan v pomoč proti Mošenjski planini, a da zaradi prehudega streljanja niso mogli priti bliže, nakar so se spet vrnil...

Ni nam preostalo drugega, kakor da poskušamo izsiliti rešitev sami, vendar so telesne in moralne moči ob tem čakanju slabele.«^{11a}

Ko je bil ranjen Kovačič starejši, je to nekdo povedal njegovemu sinu Jožetu. Fant je bil že tako dovolj prizadet zaradi bratove smrti v Dražgošah, zdaj pa še to... Odšel je v klet. Oče je imel prestreljeni obe nogi, a kosti so bile še cele.

* Glej na str. 303 o pohvaljenih.

Za silo so ga obvezali ter ga položili v kot, kjer je obležal. Kolikšna škoda, da sta medicinec Janez Konšek in bolničar Grega Rupnik ostala na Kališniku.¹²

Potem so se ranjenci kar vrstili. V pičli uri jih je bilo toliko, kakor v Dražgošah vse dni.

A tudi tu je prišel odločilni trenutek. Saj se vse to vendar ni moglo vleči v neskončnost!

Vodnik Biček se je naenkrat pognal skozi vrata in čez verando. Pri hlevu je pograbil kramp in z njim prebil zid koč z zadnje strani. Skozi to odprtino so potem nosili in vlačili ranjence. Bičkovno dejanje je še povečalo njegov ugled, kajti zdaj so vsaj za silo mogli hoditi v koč in iz nje. Vrata z druge strani je namreč neprestano obstreljeval nemški mitraljezec. Če se je Biček že moral umakniti z Jelenšč, se je tu spet izkazal z novim, hrabrim in tovariškim, hkrati pa domiselnim dejanjem!

Poprej, ko so ležali, je bilo v koči, posebno ob dimniku toplo, nekaterim skoraj vroče, da so slekli bluže in suknjiče. Zdaj je bilo v njej mrzlo kot v ledenici. Vlažni lasje, obrvi in brki borcev so zmrzovali, da so jim bile glave vse v ivju. Mladi Stanko Oman je med bojem vprašal soseda po svojem prijatelju Šubicu.

Vprašal pa je prav njega, kajti od zmrzali je bil Ive ves spremenjen. Kot dobra prijatelja sta isti dan prišla v partizane, isti dan sta pred Žagarjem tudi prisegla.¹³

Mitraljezec Joža, ki je še kar naprej stoje streljal ob dimniku, še vedno ni bil ranjen. Njegov pomočnik Stanko, ki je v bližini polnil šaržerje, je naenkrat mirno obležal. Mitraljezec mu je nekaj zaklical, pa se ni odzval. Slonel je na bali sena, kot bi meril. Bil je smrtno zadet; kasneje je izdihnil.

Borci v spodnjih prostorih koč so tovarišem podajali municijo, kajti od zgoraj so lažje streljali.

Potem je padel pogumni mitraljezec Miha Fister, predvojni komunist iz Naklega. Padel je tudi hrabri Karel Mlakar, prav tako star član Partije iz Trzina. Zadet je bil Edvard Tominc, ki mu je raztrgalo glavo in je prosil za tovariški strel, da bo konec trpljenja! Za taka dejanja pa je bila potrebna velika mera človeške moči in globoka zavednost. V nogo je bil ranjen Mirko Šubic, ki ga je za silo obvezal Ive Šubic. Toda res le toliko, da ni prehitro izkrvavel. Kaj več ni bilo mogoče storiti.¹⁴

Ob njem se je tedaj znašel Tine Rihtaršič, ki je nekaj spregovoril. Bila je tema, a ga je Mirko kljub temu spoznal po glasu. S Tinetom sta bila dobra znanca. Mirko je ugašal, ker mu je kri naglo odtekala. Krvaveli so tudi drugi ranjenci, ki jih je spričo izgube krvi neprestano žejalo. Tako tudi Mirka, ki je že s pojemajočim glasom prosil:

»Tine, daj mi vode, potem me pa ustreli!«

Prvo prošnjo mu je izpolnil, kajti nekaj vode so si sčasoma natopili iz snega, za drugo pa ni imel dosti moči. In tudi ni bilo treba, kajti fant je v njegovem naročju kmalu izdihnil. Star je bil komaj osemnajst let!¹⁵

Nekaj borcev, ki so se zunaj kože hoteli prebiti iz obroča, je začutilo, kako so se jim Nemci približali in jih začeli obmetavati z ročnimi bombami, ki pa so na srečo padale tako, da so dvigale visoke oblake snega in zapuščale temne lijake. Partizani so napadalce ustavili z nekaj bombami, ki pa tudi niso zadele ciljev. Preboj se tudi zdaj ni posrečil in partizani so se morali vrniti v notranjost.

Koča je vedno bolj spominjala na klavnico; po tleh je bilo vse krvavo, imeli pa so le nekaj majhnih obvez in zdravil za prvo pomoč. Položaj pa je bil od trenutka do trenutka slabši, kajti ranjencev je bilo čedalje več. Nosili so jih v klet, ki ni bila velika in v njej ni bilo topleje kakor zunaj.

Večina tovarišev je bila prevzeta od prepričanja, da iz tega groba ne bo nihče več prišel živ. Kljub temu pa so se našli trije tovariši, ki so stopili k loncu s fižolom, stoječim na štedilniku. Potegnili so žlice in slastno začeli otepati napol kuhan fižol. Na opozorilo, naj se ne izpostavljajo še večji nevarnosti, je eden rekel:

»Če že moram tukaj poginiti, naj se vsaj sit poslovim od življenja!« In niso nehali, dokler lonec ni bil prazen.¹⁶

Partizani so se še večkrat poskusili prebiti, toda zaman. Ostalo jim je edino upanje, da se jim bo to posrečilo zvečer, kakor je bilo v takih primerih običajno. Po kratkem posvetovanju so sklenili, da se bodo začeli prebijati, ko se bo zmračilo.

Pri tem so na tihem še vedno upali, da jim bodo ponoči prihiteli na pomoč tovariši s Kališnika, istočasno pa so bili v skrbah za zasedo pod kočo, ki je po njihovem mnenju ostala zunaj nemškega obroča. Pa tudi jezili so se nanjo, zakaj Nemcev ni opazila dovolj zgodaj in udarila po njih, da bi tako opozorila tovariše na nevarnost.

Ko se je znočilo, je bil položaj že dokaj kritičen. Razen nekaj mrtvih so imeli partizani pet nevarno ranjenih, ki jim z ničemer niso mogli pomagati. Tolažili pa so se s tem, da se bodo končno le prebili. Že iz izkušenj so vedeli, da se Nemci zvečer umaknejo, kar so delali celo v Dražgošah.

Kljub mesečini, razliti v jasni noči po zasneženi pokrajini, so partizani tvegali poskus, da bi se prebili. Toda Nemci so udarili po njih in jih vrgli nazaj. Napadalci se torej z nočjo niso umaknili! To pot so očitvidno nameravali stisniti partizane v klešče in jih uničiti. Obkoljeni v koči so spet udarili nazaj, da bi jih zadržali, kajti nekaj skupin Nemcev se je že večkrat močno približalo koči. Zdaj so partizani že vedeli, da imajo opravka s smučarskimi oddelki, ki jih varujejo beli plašči.¹⁷

Med regljanjem rafalov so tovariši po nekaj urah tudi oglušeli. Borci zgoraj, ki so streljali, niso razločevali, kdaj govore tiho, kdaj glasno. Kričali so tako, da so jih tovariši spodaj neprestano opozarjali, naj molče. Nemci so dobro vedeli, kje so in temu primerno so postavili tudi svoje strojnice. Tako tudi ponoči ni bilo treba drugega kot pritisniti na petelina, pa so rafali udarili natanko na kočo, in še natančneje, v njena vrata.¹⁸

Zaseda na drči v smeri Savske doline je bila kakor običajno budna tudi tisto opoldne in popoldne. Okrog dveh je zaslišala streljanje. Motil pa jih je odmev, da ni mogla takoj ugotoviti, kje poka. Najbolj čudno pa bi se partizanom zdelo, če bi pokalo pri koči, kajti tja je držala samo shojena pot s Kališnika, in pot, kjer so bili pripravljeni v zasedi. Po celem zaradi visokega snega res ni bilo mogoče hoditi.

Če so hoteli ugotoviti, kje poka in kdo strelja, je bilo treba priti do koče. In to so tudi storili. Čim bolj pa so se ji bližali, tem bolj je pokalo. Bilo je jasno, da so Nemci napadli kočo.

Le od kod? Oni niso videli žive duše!

Previdno so se borci bližali koči in pri tem naleteli na nemški obroč. Pot do koče je bila zaprta! Vendar pa so se ji močno približali, ne da bi jih bili Nemci opazili. Pokalo je tako, da so lahko tvegali nekaj klicev proti koči, ko ni bilo mogoče razločiti strela od strela?!

Zaseda je potem sklenila, da morajo najti pot nazaj na Kališnik.

Hodili so in hodili, se ognili planini in gazili proti bataljonu. Medtem je preživele na Mošenjski planini stiska vse bolj silila, da so iskali kakršenkoli izhod. Nekateri so začeli obupavati, drugi so jih hrabrili.

Spričo srditega ognja z nasprotnih višin je prišlo povelje, naj streljajo tudi tisti ranjenci, ki to zmorejo. Kovačič starejši in tovariš ob njem sta se odzvala. Začela sta streljati skozi majhno odprtino. Tovariš, ki je bil ranjen v prsi, je Kovačiču polnil puške. Pušk je bilo namreč nekaj odveč. Bile so last tistih hudo ranjenih, ki so onemoglo čakali na konec. Ranjeni tovariš ni mogel streljati, polnil in podajal pa jih je še nekako.

Pri tisti odprtini so Nemci opazili premikanje in slišali pokaanje. Sprožili so nekaj rafalov. Oba tovariša sta bila ponovno ranjena. Kovačiču je od kolena navzgor preklalo nogo tako, da je bila zdrobljena bedernica, njegov tovariš pa je bil ranjen v glavo in je takoj obležal. Bržčas je bil to kovač iz Hotovelj, Ciril Golja, prav tako kot Kovačič primorski rojak, mož visoke postave.²¹

Kovačiča so obvezali, pa samo za silo, kajti zmanjkalo je še tistih nekaj obvez, ki so jih imeli v začetku. Njegov sin Jože v nadaljevanju spominov pripoveduje:

»Oče je bil ves čas pri zavesti in o bolečinah ni tožil. Kri pa mu je nenehno odtekala. Bil je že čisto izčrpan, ko mi je komaj slišno rekel:

„Če se rešiš iz tega obroča, poskrbi za mamo!“

Mati je bila takrat že pri znanih v Ljubljani in je sporočila, naj čimprej nekdo izmed nas treh pride v Ljubljano.

V partizane smo namreč šli iz Kranja. Še pred dražgoško bitko so me namreč izbrali, da pojdem k mami v Ljubljano in da bom poskrbel za njen prehod čez nekdanjo mejo na Primorsko.

To mi je rojilo po glavi, oče pa je po teh besedah izdihnil. Ko sem čutil, da me zapušča za vedno, sem se oklenil njegovega trupla.«²²

Njegovi tovariši so vedeli povedati, da je bil fant ves iz sebe. Segel je po pištoli in se hotel počiti. Toda nekdo se je znašel, mu iztrgal revolver in ga nekako pomiril. Fanta so odpeljali iz kleti, njegova obleka pa je bila krvava od prsi do kolen. Ni mogel razumeti in preboleti izgube brata in očeta, ki sta padla v dveh dneh.

V takem vzdušju so čakali, da bo mesec zatonil za gorami. Minila je polnoč, položaj pa je bil še vedno enak. Nemci so jih še vedno vznemirjali z občasnimi rafali in raketami. Že deset ur je trajal ta nepopustljivi napad, pa se ni nagnilo še nikamor.²³

Ranjen je bil tudi Franc Iglič, ki je nezavesten obležal med mrtvimi. Ni si mogel sam pomagati; tudi tovariši mu niso mogli.

Padovan, ki je bil ranjen v trebuh, je lepo prosil, naj mu skrajšajo muke. Šele, ko mu je ugašalo življenje, ko ni bilo pomoči, se je nekdo odločil in ga rešil trpljenja. Taki primeri so bili redki, nekaj pa jih je bilo. V tem času se živ partizan ni vdal. Za take primere so bili med seboj dogovorjeni, da jih ne bodo prepustili Nemcem, četudi jih ne bi mogli rešiti drugače, kot s strelji. In tako je bilo tedaj na Mošenjski planini. Že trije tovariši so se bili po dolgotrajnih prošnjah in rotenju pred zadnjimi zdihljaji tako ognili nevarnosti, da bi ranjene, a še žive morda mučil in pobijal sovražnik.

Henrik Biček je tudi sedel ranjen med ranjenci v kleti na sodu.²⁴ Medtem sta se vodnika pogovarjala o preboju. Bilo je okrog dveh po polnoči in luna je bila pravkar zašla za Jelovico.

Zdaj bo treba udariti!

Toda vodnika se glede smeri nista zedinila. Po daljšem preudarjanju sta sklenila: če uberejo smer, ki jo je izbral Pečnik, pojde najprej njegov vod, če pa se odločijo za Bičkovo smer, pojdejo najprej njegovi! Imeli so precej mrtvih in nekaj ranjenih. Ranjene tovariše so hoteli na vsak način rešiti.²⁵

Prvi je poskusil Pečnik. Ubral je jugozahodno smer. Toda sreča mu ni bila naklonjena. Nemci so bili že udarili po umikajočem vodu in po koči. Pečnikovi so se vrnili z dvema ranjencema več.²⁶

Spodaj v koči pa je bil Henrik Biček ponovno ranjen. Prižvižgala je krogla in mu presekala lobanjo na vrhu. Trenutno je izgubil zavest, potem pa je spet prišel k sebi. Le dihal je globoko in z glave mu je kapljala kri.

Medtem se je poskusil prebiti vodnik Biček, in sicer tako, da so se v sneg zagnali štirje borci in rili in kopali po njem med dva do tri metre visokimi smrečicami. Pri tem se je zlasti izkazal Ludvik Ogrizek, ki je bil potem septembra ujet v Udin

borštu. Ko je bil nekakšen rov izkopan že precej daleč od koče, je Biček ukazal:

»Za menoj, fantje!«

Razen orožja je v koči ostala skoraj vsa oprema. Borci so se plazili, kopali, rili in se pri tem menjavali, prvi pa je bil Biček sam, mož čvrste in krepke postave, izredno odporen in vztrajen.

Preden pa se je začel prebijati, se je vrnil v kočo pogledat, kaj je z mrtvimi, kaj z ranjenimi, kaj z drugimi, kaj z bratom Henrikom. Mrtvi in ranjeni borci so ležali na tleh drug čez drugega. Henriku je tedaj rekel, naj se pripravi, ker je zadnji.

Henrik pa se ni premaknil, le globoko je dihal.

France je imel baterijo. Posvetil je in videl, da se je zgodilo medtem še nekaj. Njegova lobanja je bila prebita tako, da je bilo videti možgane. Hotel mu je pomagati, zato ga je ogovarjal in klical. Henrik je bil še pri zavesti, a s težavo je govoril, da ni rešitve in naj tedaj stori, kar sta se domenila, naj mu s strelom skrajša trpljenje. France ga je tedaj poskusil odnesti pa ni šlo.

Henrik je brata priganjal samo še šepetaje, da ne bi padla oba. France je spoznal, da druge rešitve res ni. S strelom je rešil brata nadaljnjega trpljenja.

Bled in skrušen se je sklonil k mrtvemur Henriku ter mu odvzel uro in puško. Pas za pištolo, ki jo je Henrik zaplenil nemškemu orožniku v Pristavi pri Tržiču, je dal svojemu dobremu prijatelju Franciju Čopiju. Potem je planil iz koče in gasil pred borci.²⁷

Dolgo pa ni zdržal spredaj. Zamenjali so ga drugi in kopali ter rili naprej. Potiho, a vztrajno, v napetem pričakovanju, ali bo počilo. Po eni uri kopanja, brskanja in plezanja po snegu so ugotovili, da so že zunaj obroča.

Franc Medja o reševanju iz koče pravi takole:

»Proti jutru je padla odločitev, da se bomo skušali prebiti iz obroča. Kje? Pečnik je predlagal in poskusil ven proti jugozahodu, a ni uspel. Biček pa je, kot vedno, imel boljši instinkt za take reči. Izbral je nasprotno smer, proti vzhodni strani. Začelo se je pri polni luni. Po trebuhih skozi visok sneg. Čeprav ranjen, sem se pridružil Bičkovi skupini. Prav nič nisem mogel računati, da bom zdržal ta napor, a ostati v koči

je pomenilo gotovo smrt od mraza in krogel. Orožje smo vzeli s seboj, jaz tudi. Čeprav je bila leva roka brez moči, sem puško le nekako vlekkel za seboj...

Ta sicer kratka pot je bila tedaj neizmerno dolga in težavna. Vseskozi smo v napetosti pričakovali, kdaj nas bodo odkrili in nas pokosili. A končno smo prilezli precej globoko v gozd, in tedaj smo se zavedeli, da smo rešeni najhujšega. Vzdržal sem tudi jaz, a v meni je bilo samo še kanček moči. Izčrpan sem bil do konca. V spomin na Mošenjsko in na reševanje iz nje mi je ostala krogla, ki jo še dandanes nosim v sebi.«^{27a}

O umiku Jože Galičič pripoveduje:

»Rili smo med smrečicami. Snega je bilo čez glavo, ob smrečju še več, ob tem pa globoke kotanje. Sneg je bil suh in še veter ga je nanesel na drevje. Če se je komu ob smrečici vdrlo, se je komaj skopal ven. Enkrat se je tudi meni. A ker sem bolj majhen, je bila rešitev dokaj težavna.

Na pot smo se prikopali nekje med Mošenjsko in Kališnikom. Tam nas je že ustavila naša zaseda. Ko smo prišli na Kališnik, oz. tam blizu, se je že danilo. Bataljon je bil v neki kotanji.«²⁸

Zaradi padlih so nekateri vlekli po več pušk, kar pa je bilo nadvse težavno. Po trinajsturnem boju so bili borci nepopisno izčrpani. Le trdnejši, taki, kot vodnik Biček in podobni, so bili kos tem naporom. Slabotnejši so bili na koncu svojih moči.

Tine Rihtaršič k podatkom o tem preboju dodaja tole:

»Skrivajoč se v snegu, smo se pri gaženju v celo menjavali. Nemci so medtem z ognjem obsipali kočo.

A kako je to, približno tristo metrov dolgo snežno pot prehodil mali, sedemletni Narigarjev fantič, še danes ne morem razumeti. Tam, kjer smo sklepali, da bo morda nemški ogenj, nemški obroč najhujši, smo proti vsem pričakovanjem šli nemoteno skozi. Tu sta bili samo dve možnosti: za prvo smo računali, da smo morda naleteli na tak kraj, kjer ni bilo nobenega v zasedi. A to se nam je zdelo nemogoče, ker je ropotalo iz vseh strani! Druga še manj verjetna, pa naj bi bila v tem, da tisti Nemci, ki so nas videli, niso streljali, da so sabotirali.

Naj bo kakorkoli, rešili smo se iz tega pekla vsi, ki smo se živi spustili na to pot!«²⁹

S seboj so imeli štiri ranjence, v koči in okoli nje pa so pustili trinajst soborcev, med njimi nekaj tako tragično pre-

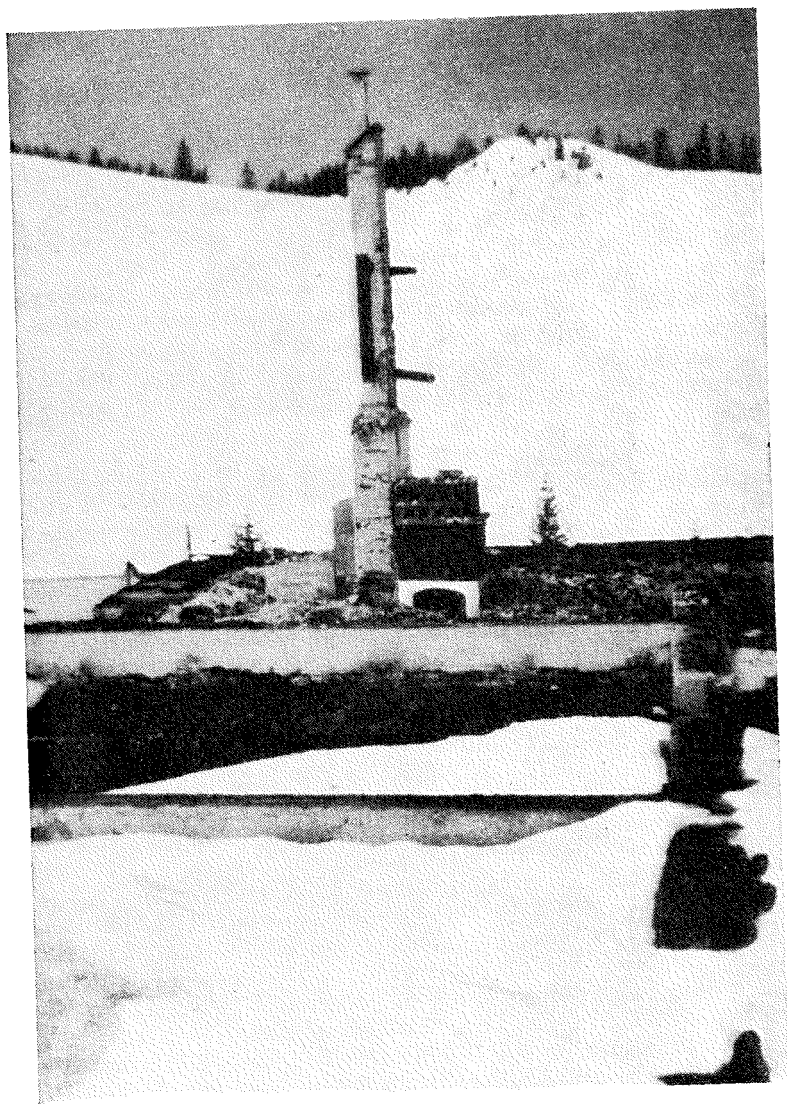
minulih. Trinajst ur so bili v ognjenih in snežnih kleščah, a trdoživost, neprestana budnost in poskusi preboja ter pravilno ravnanje, je večino rešila.

Žrtve pa so bile vseeno velike. Padli so prekaljeni borci, med njimi tudi štirje mitraljezci: Padovan, Henrik Biček, Miha Fister, Karel Mlakar. Že v Dražgošah je smrt najbolj kosila med mitraljezci, kar priča, da so bili med najboljšimi borci. Izgubili pa so tudi eno strojnico.³⁰

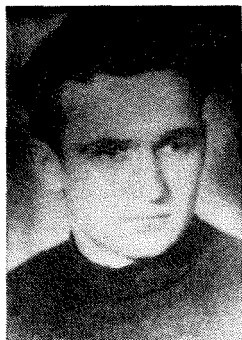
Drugo jutro se je iz kupa mrtvih ob koči zbudil nekdo, ki še ni bil izkervavel, kakor je bilo izkervavelo dvanajst njegovih tovarišev. Ko se je ovedel, se je spomnil vsega in se zgrozil. Zavedal se je, da so tovariši mislili, da je mrtev tudi on. V splošni zmešnjavi to ni bilo nič čudnega, saj je ležal kot mrtev.

Bil je Franc Iglič, Gaborškov iz Kremenka. S težavo je tedaj nabral nekaj cunj in si jih ovil okoli napol zmrznjenih rok in nog. Potem se je začel plaziti s turobnega kraja, kajti vedel je, da bodo Nemci kmalu tu. Plazil se je in plazil, a tovarišev nikjer. Odplazil se je dalje in naletel na kočjo pri žičnici blizu Kališnika. V njej je dobil nekaj hrane, se za silo okrepčal, nato pa se zaril pod ležišče. Čez nekaj dni ga je tam, napol mrtvega, čisto slučajno našel logar Tone Lotrič, ki je pregledoval žičnice. Le ta mu je obljubil, da mu bo pomagal in ga spravil k ljudem. Obljubo je držal. Ponj sta prišla Rudolf Eržen in Matevž Luznar z Rudnegia in ga s sanmi prepeljala k Luznarju. Od tam so sporočili domačim v Kremenek, kje je ranjenec in naj kdo pride ponj. Zaradi nadaljevanja hajk in ker so nemški minerji prišli rušit Dražgoše, stanovali pa so na Rudnem, ranjenca niso mogli odpeljati v Poljansko dolino. Potem, že v marcu 1942, so izdelali lesen zaboj, kamor so skrili ranjenca, vse to pa so obložili s senom. Na voz so za kamuflažo dodali še dva soda, da je bilo videti, kot da gre gostilničar Jože Žbontar, ki je ranjenca odpeljal, kupovat vino. Srečno je prišel skozi Selško dolino in Škofjo Loko ter potem zavil v Poljansko dolino. V Hotovlji je ranjenca oddal sorodnikom. Zakopanega v seno ga je mlinar prepeljal v Kremenek. Iglič je tako ostal živ, vendar invalid s pohabljeno nogo.³¹

Saniteta je imela dosti opravka tudi z ozeblinami in z borci, ki so bili od silnega pokanja okrog kože skoraj oglušeli. Trajalo je precej dolgo, da so spet slišali.³²

Pogorišče koče na Mošenjski planini

Henrik Biček iz Kranja,
mitraljezec

Miha Fister iz Naklega,
mitraljezec

Benedikt Padovan iz Ste-
verjena, doma v Lescah

Ivan Kovačič st., iz
Kranja

Jernej Kokalj
iz Dolenčic

Edvard Tominc iz Hru-
ševja, doma v Stražišču

Stanko Oman iz Hotovelj

Mirko Subic iz Hotovelj

Karel Mlakar iz Trzina

Padli na Mošenjski planini 13. januarja 1942

Manjkajo slike Toneta Demšarja, Cirila Golja in Juriya Gračana

V kotlini globlje v Jelovici, se je 14. januarja zjutraj spet zbral ves bataljon. Manjkalo je 21 borcev, ki so obležali mrtvi. V primerjavi z dražgoškimi boji, s tamkajšnjimi uspehi in žrtvami, ko so izgubili le devet borcev, je bil udarec na Mošenjski planini hud, saj je padlo dvanajst borcev! In le malo je manjkalo, da ni padlo vseh šestdeset, čeprav jih je napadel samo 50-glavi oddelek nemških smučarjev. To je bilo vse drugače, kakor v Dražgošah.

Ko so se prezebli, lačni, sneženi, utrujeni, a rešeni priključili jedru bataljona, so jih tovariši čudno pogledali. O tem Franc Medja pravi:

»Ko smo tako razredčeni, mokri in onemogli prišli na Kalíšnik, smo doživeli kaj čuden sprejem, kajti tam ni bilo nobene več. Štab in ostale soborce smo dohiteli na Dražgoški gori. A tam nas niso sprejeli z navdušenjem, temveč nekako začuden. Kot da so nas že odpisali! Le kakšne občutke so imeli ostali? Da, težko je bilo dojeti, da smo ušli smrti, ki smo ji bili že čisto zapisani. Pozneje smo se večkrat z grenkobo spominjali na ta čudni sprejem.«^{32a}

Nemci so zjutraj po preboju Bičkovega in Pečnikovega voda udarili v prazno. Tam so dobili le dvanajst mrtvih partizanov. Trupla padlih partizanov so zmetali v kočo in jo zažgali. Ostal je le nizek zid ter ožgana okostja padlih borcev.³³

Marsikdo se bo vprašal, kako so Nemci tako hitro zvedeli, da so tudi na Mošenjsko planino prišli partizani? Morda je bilo to le golo naključje? Morda je kolona Nemcev prihajala na planino po načrtu, da bi udarila cankarjevcem za hrbet, česar se je bal Jaka Bernard?!

Za prihod partizanov na Mošenjsko planino je zvedel gozdar Košmrlj, ki je prebival v bližnji gozdarski koči na Martinčku. Na partizane je res naletel po golem naključju, ne da bi ga opazili. A namesto, da bi o tem molčal, se je skrivoma vrnil in telefonično obvestil policijo v Radovljici.³⁴

Ker je Košmrlj naletel samo na Pečnikov vod in na Šubičevo desetino, ki je bila tam prva, so Nemci verjetno zaradi tega pripravili za udarec le okoli 50 mož — smučarjev, torej bržčas en vod.*

* Zelo verjetno bi jih prišlo več, če bi vedeli, da je medtem prišel tja še Bičkov vod, ki naj bi zamenjal Pečnikovega. Nemška praksa je bila vsa leta v primeru izdajstva enaka: če so bili dobro obveščeni o partizanih, običajno nikoli niso poslali proti par-

Nemci so se Mošenjski planini približali od dveh strani. Kolona čez Martinček je prismočala, druga pa je prigazila čez Raztoke.

Druga kolona je na Jamniku, oziroma na Lipniški žičnici, kjer so vozili les vozniki z Jamnika, opazila več konj. Eden izmed teh voznikov je bil znani smučar Matevž Kordež. Nemci so zahtevali od njih, naj jim pelje opremo tisti, ki ima belca ali pa tisti, ki ima rjavca.

Belec je bil Matevžev, a ta se je izgovarjal, da konj šepa. Tako je moral peljati drugi. To je bilo 12. januarja na večer. Tako ljudje partizanov niso mogli obvestiti o nevarnosti. V hrib jim je vozil predvsem smuči, municijo in drugo težko opremo. Do Raztok jim jo je moral peljati, potem pa so jo Nemci spet vzeli na ramena in nadaljevali pot.³⁵

Tako so partizanom pripravili presenečenje. Zato toliko žrtev, zato takšno trpljenje in prezebanje!

Izdajalec Košmrlj je plačal svoje grehe še isto leto. Toda to žrtev ni moglo oživiti! Šlo je manj za kazen, kot za opomin, da bi se kaj takega še kdaj ne ponovilo.³⁰

Iz že prej omenjenega poročila glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 1. maja 1942 vrhovnemu štabu NOV in POJ o dogodkih na Mošenjski planini zvemo:

»13. I. 1942 ob 14. uri je patrolja 50 Nemcev napadla dva naša voda, ki sta se nahajala na Mošenjski planini. Napad je zakrivila naša zaseda, ki je zbežala v gozd, ne da bi obvestila naše v koči in na planini. Pri tem napadu je bilo naših 12 mrtvih in 5 ranjenih.«

Handlovo poročilo 31. I. 1942 se s partizanskim zelo ujema. Razlika je le v tem, da so Nemci trdili, da je »v borbi padlo 13 banditov, 3 so bili težko ranjeni. Poleg tega so (policijski smučarji) zaplenili lahko strojnico, puške in dele orožja.«³⁷

V kotanji na Jelovici, kjer je bil v steptanem snegu spet zbran ves Cankarjev bataljon — razen seveda padlih — so za ranjence zbrali odeje in jih namestili skup. Tam so zakurili ogenj, da so jih ogreli. Medtem je bila kuhana tudi polenta, ki jo je bilo le toliko, da jo je dobil vsak le po dve žlici,³⁸

Medtem so se tisto popoldne vrstili tam tudi razburljivi dogodki. Že tedaj in še prej na pohodu je zmanjkalo nekaj

tizanom velikih sil, ker so računali na presenečenje in nenaden, srdit napad. Poleg tega so bile manjše enote potrebne tudi zaradi tajnega gibanja.

novincev, ki so pod težo naporov omagali. Precej se jih je hotelo začasno zateči v Ljubljano ali vsaj v »Ljubljansko pokrajino«, mnoge pa je vleklo v bližino svojih domov, kjer so računali, da se bodo v tej hajki in hudi zimi pretolkli v boljše čase. Bilo je očitno, da nemške ofenzive še ni konec.³⁹

Potem se je nekdo spomnil nemškega ujetnika Martina, ki pravzaprav ni bil več ujetnik. A nikjer ga ni bilo. Presenečeni so ugotovili, da jo je nekam popihal! Toda kam?

Za njim so poslali patroljo na smučeh, ki pa se je kmalu vrnila, ne da bi ga našla. Pozneje so izvedeli, da se je napotil čez zasneženo Jelovico in se spet javil svojemu poveljstvu.⁴⁰

Končno se je bataljon zbral na zadnjem skupnem sestanku, na katerem je v imenu štaba spregovoril Stane Žagar. Borcem je govoril, da so kljub trenutnemu stanju v Dražgošah izbojevali veliko zmago in dosegli velik uspeh, kajti bataljon je kljub nekaterim izgubam ostal dejansko cel. Razlagal je borcem, da so Nemcem prekrizali preseljevalne načrte in ljudem pokazali, kaj je prava partizanska vojska. Dokazoval je dalje, da so s tem pripomogli celotnemu boju naših narodov in vsej protifašistični fronti! Priznal je borcem junaštvo in poudaril, da je sicer padlo nekaj odličnih partizanov, da so Dražgoše res razbite, vendar pa so ljudem in okupatorju pokazali, da partizanov kljub veliki premoči ni mogoče uničiti.

Potem je govoril o tem, da je bolje, če se zaradi zasledovanja in hude zime začasno razidejo, da se bodo lažje prebijali in lažje prišli v stik z ljudmi. Predvsem je borce vzpodbujal in jih prepričeval, da morajo ostati na Gorenjskem, sicer se bo okupator preveč razbohotil.

* Martin si je rešil življenje po svoje. Med drugim je svojim gospodarjem povedal, da je komandir Jaka Bernard večkrat zahajal v Stirpnik.

In prav Jaka se je zanj tako potegoval, ko so ga ujeli.

»Ujetih ljudi ne bomo pobijali!« je bilo Jakovo stališče. Jaka je namreč v vsakem človeku videl le dobro in mislil, da tako kljub vojni mislijo in čutijo vsi. Njegova beseda je zalegla in Martin je ostal živ. Zdaj pa je prav on napotil gestapovce na Jakovo sled.

In Jaka je res kmalu padel: 9. februarja, prav na Stirpniku.

Martin je izdal tudi bataljonskega zdravnika, medicinca Janeza Konška, ki je kmalu potem skrbno oblečen prišel v dolino po instrumente in zdravila. Mudil se je tudi v Kranju, kjer ga ljudje niso poznali. Nesreča pa je hotela, da je naletel nanj prav graničar Martin in ga pokazal policiji. Janeza so ustrelili med 50. talci 17. aprila 1942.⁴¹

Govoril je še komandant Gregorčič, potem pa se je bataljon razdelil: Matija Blejec naj bi Rašičane odpeljal nad Kamnik, Benedičič naj bi šel na Pokljuko in pod Stol, večina s štabom in Bernardovo četo, s Poljanci, z Robnikom in Pavlom Peterneljem pa v Selško in Poljansko dolino.⁴²

Medtem je komandant Gregorčič poslal kurirja Janka Bernika na oglede, da ugotovi, kako je v vasi.

»Ko sem se oprezno približal robu«, v svojih spominih pripoveduje Bernik, »sem najprej opazil kup tulcev strojničnih nabojev. Vedel sem, da stojim na pravi skali. Splazil sem se na njen rob in kot na dlani zagledal pod seboj Dražgoše. Toda to, kar sem videl, ni bila več vas, temveč sama pogorišča. Med njimi so hodili Nemci in nekaj nakladali na sani. V vasi so zdaj štrleli kvišku goli in ožgani zidovi, o vaščanih pa nobene-ga sledu! To ni pomenilo nič dobrega. Umaknil sem se in Gregorčiču poročal, kar sem videl...«⁴³

Bataljon se je poslavljaj od nepozabnih krajev. Skupine so krenile na pot.

Oddelek, ki je odšel čez zasneženo Jelovico in na Pokljuko, je bil precej močan ter se je od ostalih ločil že tu, da je imel krajšo pot. Hodili so počasi; borci so bili brez hrane, le po nekaj koščkov sladkorja je imel vsak.

Glavnina pa se je vračala tja, od koder je prišla: najprej proti Lajšam in k Mohorju — 14. januarja — a jih je mimogrede zajela noč. Prenočili so kar v gozdu.

S seboj so na konju nosili tudi ranjenega, po vojni umrlega Jožca, Jožeta Šolarja iz Ljubnega.⁴⁴

Na Mohorju so se borci prvič po šestih nočeh vsaj za silo naspali. Poleg vseh ostalih vprašanj, razdelitve moštva in nadaljevanja poti, je bilo trenutno najbolj pereče vprašanje, kam in kako z ranjenci in ozeblimi tovariši. Štab je s prihodom na Mohor računal tudi s tem in spet so jih oddali pri Kocjanu v Bukovščici. O tem Kocjanova mama in sin Zdravko pravita:

»Težko in s strahom smo pričakovali novice iz Dražgoš. Po treh dneh, ko je bilo bojev tam konec in so vas požgali, so prišli z Jelovice ranjeni in ozebli. K nam jih je prišlo deset.

S seboj so prinesli strašne novice o izgubah in tragediji na Mošenjski planini... Med ranjenci je bil tudi Jože Šolar-Jožca, ki je bil hudo zadet v stegno in ga je bilo treba nositi. Štiri ure hoda dolgo pot je prijezdil na konju, obvezan z lastno srajco. Vsi ostali pa so imeli tudi ozeble roke in noge.

Zdravko Tomažin-Kocjanov iz Bukovščice, med bitko kurir in obveščevalec

Razmestili smo jih v postelje po sobah in jih, kolikor je bilo mogoče, obvezali in jim očistili rane. Pomagali sta tudi Marija Grilova in njena hči Danila, ki sta v prvi polovici decembra pribežali k nam iz Kranja. Pri njih pa je bilo treba potem dežurati noč in dan. Vse to smo opravljali rade volje in delali načrte v upanju na svobodo. To pa je v miru trajalo le pet dni, do 20. januarja 1942. Ta dan so namreč nenadoma prišli Nemci in hišo obkolili! Bo sledila nova tragedija?

Takole je bilo: okoli treh popoldne sem opazil — pravi Zdravko, — da se hiši bliži neka kolona. Takoj sem obvestil vse v hiši, da so ranjence hitro skrili v bunker, ki je bil pripravljen za to. Časa za natančnejše pospravljanje ni bilo več. Nemci pa so zdaj prihajali k hiši v strelski vrsti in nam s tem dali le malo časa za primeren sprejem.

Mama je hitro obvestila kurirja Cveta Novaka, ki je prišel z ljubljanske strani in je prav tedaj tudi spal zgoraj v hiši. Zbudila ga je z besedami: „Ja Cveto, na dvorišču so Nemci, ti pa še tukaj!“

Cveto je zgrabil čevlje in hlače, skočil zadaj skozi lino in se zvalil v sneg. Nemci ga niso dobili.

Zato pa so potem dobili njegovo ponarejeno legitimacijo, ki jo je imel v pozabljenem suknjiču.

Medtem pa mene ni bilo doma. Zadať sem se zmuznil iz hiše ter pohitel do četrt ure oddaljenega partizanskega štaba. Povedal sem o Nemcih in da ne vem, kam še kanijo. Tako se je tudi štab umaknil v gozd, jaz pa sem zaradi varnosti čakal, da se je pričelo mračiti.

Nemci v naši hiši pa so bili »lepo sprejeti«. Mama jim je »prijazno« in mirno postregla s klobasami, mesom in žganjem in tako zadržala Nemce, da niso brskali po hiši. A če bi malo bolje pogledali okoli sebe, bi v »mentrgi« dobili peterokrake zvezde, v krušni peči sanitetne pripomočke in dve pištoli, v kleti pa polno banjo krvavih obvez. Najhuje pa bi bilo seveda, če bi odkrili še bunker in v njem deset ranjencev ter Grilovi dve. A to se je kar srečno končalo, vendar pa ne čisto. Le najhujšega ni bilo.

Nemce je motila legitimacija, ki so jo dobili v Cvetovem suknjiču in pritiskali na domače, da bi zvedeli, kako je z njo. Pravega imena v njej ni bilo, in menda je bila še »italijanskega porekla«, zato so se domači delali nevedne in se izgovarjali na različne načine. A nič ni pomagalo: zaradi legitimacije so aretirali očeta, mamó, sestro Ančko in brata Pavla. Medtem sem tam zgoraj pričakoval, kdaj bo zaropotalo ali se bo zgodilo kaj drugega, npr. začelo goreti, ker nisem mogel verjeti, da Nemci pri nas ne bi nič dobili. Prav gotovo niso prišli slučajno!

Ob mraku pa me je dobil desetletni brat Marjan s sporočilom, da so odpeljali naše štiri, doma pa pustili še Jožeta, Marjana in Lada, ki so bili stari od 8 do 13 let.

Zvečer je prišel z Jožetom Gregorčičem iz štaba še brat Ivan, ki sta potem pomagala transportirati ranjence v Stražišče.

Tako je bila hiša zdaj malo manj kakor prazna: Nemci so odvedli naše, odšli so ranjenci z Grilovima in tako smo ostali mi štirje sami. Po hiši smo zdaj vse skupaj še malo pospravili, potem pa sem se vprašal, kaj storiti? Ugibal sem, če bi vse skupaj požgal, kajti zdaj je bilo z našo postojanko konec. Ni nas izdal samo sosed, Nemci so prav gotovo izvedeli tudi od drugih, na primer od tistih Poljancev, ki so jih po vstaji gestapovci aretirali in so bili med pohodom pri nas, pa tudi od drugih. Da sem imel prav, se je kmalu pokazalo. A kam naj

grem v tej zimi in negotovosti, z majhnimi brati, ostati v hiši, pa je bilo spet tvegano.

Gregorčič in brat Ivan sta mi potem svetovala, naj ostanemo kar doma, da bo tako najboljše za nas in za zaprte svojce, ker jih na ta način ne bomo bremenili.

Toda — 22. januarja navsezgodaj zjutraj so spet prišli Nemci in še nas štiri odpeljali v škofjeloške zapore.* Zasliševali so nas, a nihče ni »nič vedel«, tudi najmlajši ne. Govorili smo vsi enako, kajti ječar nam je nekako omogočil, da smo se z očetom in ostalimi skozi dimnik pri ječi lahko pogovorili.«⁴⁶

Mama pa dodaja:

»Tretjo noč po boju v Dražgošah so prišli k nam partizani, med njimi tudi sin Ivan... Tedaj smo zvedeli o vsem... Naša srca je ob tem pripovedovanju napolnila silna žalost. V takem obupanem razpoloženju sem prosila Ivana, naj ostane doma. Sem pač mama. On pa mi tedaj odvrne:

„Kako ste postali malodušni! Vedite, da brez žrtev ni zmage. In tudi za kar sem se začel boriti, bom dosegel, ali pa padel!“ Preden pa je s tovariši odšel, mi je v spominsko knjigo zapisal:

„V svobodi živeti lepo je, za svobodo umreti častno je!“

Potem sem se spet z vso vnemo oprijela zdravljenja ranjencev in bolnikov.«⁴⁶

Tako so se Cankarjevci na Mohorju, kjer so se začeli zbirati v oktobru, sredi januarja 1942 v največjem snegu in mrazu, ko so jih zasledovali Nemci, spet razšli na več krajev, da bi lažje prebili zimo in se izognili uničevanju.

* S tem je bilo konec pomembne partizanske postojanke, Kocjanove hiše v Bukovščici, za kar je bil predvsem kriv njihov sosed in celo sorodnik, ki je še to leto dobil zasluženo kazen. Kocjanovi pa so nastopili mučno pot preganjane družine ter dobili taboriščne številke 1283. V bojih, med talci in v taborišču so padli trije Tomažinovi: oče Janez, sin Ivan in v taborišču 20-letni sin Pavel. Prva dva v 1942, zadnji v 1945. letu.⁴⁷

19. NADALJEVANJE OKUPATORJEVEGA DIVJANJA V DRAŽGOŠAH

Nemci so imeli po partizanskem umiku odprta vrata. Vendar so Na peči in k Cerkvi prihajali postopoma, previdno.

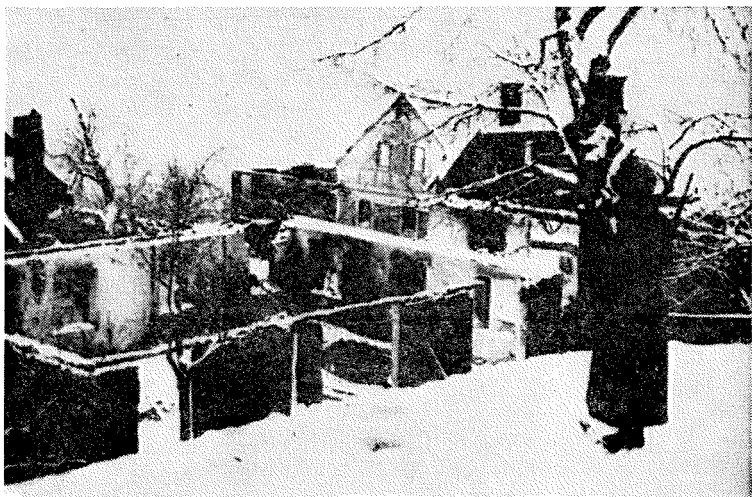
Nastanili so se samo v nekaterih hišah.

Po pokolu na Jelenščah pred Grogovčevo in Šturmovo hišo so začeli ropati, piti in razsajati. To ni bila več vojska, bila je razuzdana svojat. Grogovčeva Ivanka je pripovedovala o njihovem divjanju:

»Ponoči sem sedela pri kravi, da sem se nekoliko pogrela. Trgovka Micka Fajfar je imela s seboj vrečko sladkorja in z njim je tolažila otroke. Naša mama je bila zaprta kar v copatah in brez toplejše obleke, ker jo je Nemec ob napadu potisnil v stranišče tako, kakršna je bila v kuhinji. V ponedeljek 12. I. 1942 so našo skupino odgnali v Lajše. Gazile smo sneg, ob nas pa so po stezi stopali Nemci, ogrnjeni v rjuhe in s prižganimi svečami v rokah. Neki vojak — Korošec — pa je bil ob teh grdobjah solzan. Očitno mu je bilo težko. Prosile smo, da bi se Koritnikova Micka, noseča in še ranjena povrhu, smela peljati na saneh. Namesto tega je morala na čelu kolone v celo gaziti sneg.

V Lajšah so nas vseh 87 zaprli v Štihelново gostilno. Niti na stranišče nas niso pustili. Tudi jesti nismo dobili. Proti večeru so nam nekaj prinesli ljudje iz Lajš in Kališ. V torek sva dve smeli v kuhinjo, da sva pripravili kosilo. Nemci so v peči pekli nakradene kokoši. Sem je iz Železnikov prišla tudi dr. Valerija Strnad, ki je rešila ranjene ženske.

V torek zvečer so bili izredno pijani in so po hiši razgrajali. S Tamžursko Mihelo sva pomagali ženam in otrokom, da so čez noč ležali po tleh drug ob drugem. Ker tam ni bilo več prostora, naju je gospodinja povabila v svojo sobo. Kmalu sva zaslišali kričanje nemških vojakov, ki so hoteli imeti dekleta. Pograbili sva svoje stvari in stekli v sobo k drugim.

Po bitki je ostalo le ožgano zidovje uničene vasi

Vojaki so že štokljali po stopnicah in bi naju gotovo zgrabili, če ne bi bili tako zelo pijani.

V četrtek, 15. januarja, so nas izpustili. Nemci so že v ponedeljek vlačili iz hiš opravo, obleko in živež ter vse to nakladali na sani.

Izpraznjene hiše so zažgali.

Vojaki so pošiljali domov zajetne pakete. Toda celo njihovi uradniki so jim jih nekaj v Škofji Loki zavrnilo, da so prišli nazaj v Železnike...

Hiše na Jelenščah so požgali v ponedeljek zvečer. Iz zapora v Lajšah smo gledali, kako gore. Gorele so naše hiše, hlevi, kozolci, vse.«¹

K temu Rudi Fajfar iz Lajš dodaja:

»Tisti grozni ponedeljek zjutraj — 12. I. 1942 — so nas policisti kmalu zjutraj izgnali iz Grogovčeve kleti in nas odgnali proti Rudnemu. Mene je stražil isti policist kot prejšnji dan.

Spotoma smo v Dražgošah videli sam ogenj in dim, med hišami pa se je gnetlo veliko nemškega vojaštva. Še zdaj vidim, da so številni med njimi imeli na kapah mrtvaške glave. To so bili SS-ovci in gestapovci. Proti Rudnemu je bil sneg

ves črn od saj, tako je gorelo v Dražgošah. Sem in tja smo videli kako mrtvo žival, zadeto od izstrelkov. Na Rudno so prignali vse moške Lajšane in nas za Ambruščevo hišo postavili v dve vrsti ter pred nas postavili mitraljez.

Tako smo stali debelo uro in bili vedno bolj prepričani, da nas bodo — kot one v Dražgošah — postrelili.

Toda potem so nas odgnali naprej na Češnjico in nas tam zasliševali o partizanih in o vsem mogočem. Noč s ponedeljka na torek 13. I. 1942 smo prespali v hlevu nasproti gostilne »Ratitovec«. Ta dan so nas povečini izpustili, zadržali pa so fante nad 18 let.

Ko smo se na večer vračali navzgor proti domovom, je bil pred nami grozljiv prizor: nočno nebo nad Dražgošami je bilo obsijano z ognjeno barvo gorečih vasi...«²

Tudi to je sodilo h »Grosseinsatzu«! Policijski oddelki so imeli po prodoru v Dražgoše proste roke.

Kaj se je dogajalo tiste dni Na pečeh, je pripovedoval kmet Birt.

»Nemci so prišli do naše hiše šele v ponedeljek okrog devetih. Zahtevali so, naj pridemo vsi iz hiše. Mene so iz kleti prinesli nezavestnega. V nedeljo je namreč udarila mina v Sokolski dom in zračni pritisk me je omamilo.

Potem me je neki Nemec udaril z brzostrelko po glavi in me suval, dokler se nisem ovedel in vstal. Nemci so po hišah kradli živila, usnje, perilo, in sploh vse, kar jim je prišlo pod roke. Najprej so nas odgnali h Gričarju v klet, potem pa v Tomaževo hišo. Tam je neki Nemec rekel, da pojdejo tisti, ki so imeli v hiši partizane, v Begunje, kjer bodo dobili svoje, druge pa bodo izpustili...

Od Tomaža so nas odgnali v Maticevo »hišico«. Tam nas je bilo že šestindvajset. Nemci so se pogovarjali, da nas bodo žive sežgali.

Vendar pa so nas od tam odgnali na Rudno. Pod Hkauščevim hlevom smo videli, kako je neki Nemec prevrnil polne sani mesa in masti.

Že popoldne, ko smo odšli od Tomaža, so v Dražgošah gorele vse hiše. Na Rudnem so nas zaprli in nas popisali.

Ob devetih zvečer so nas naložili na dva tovornjaka. V Selcah pa preložili na avtobus. Ob pol enih ponoči smo bili v Šentvidu. Ko so prišli pozneje nazaj vojaki, ki so napadli Dražgoše, smo nekateri morali pospravljati sobo, kjer so bili

nastanjeni Luksemburžani. Vse je bilo razmetano. Domnevali smo, da so Luksemburžane, ki so se upirali policistom, odgnali v kako taborišče.«³

K Cerkvi so požigalci in morilci prišli šele v ponedeljek 12. januarja. Najprej patrolje, za njimi pa še drugi. V začetku nikomur niso storili kaj žalega, zbrali pa so moške in jih odgnali k cerkvi.

Mlajši moški, ki so bili že zvedeli za pokol na Jelenščah, so se umaknili iz vasi. Nemci so poslali za njimi neko žensko z naročilom, naj se vrnejo, da se jim ne bo nič zgodilo.

Mraz je pritiskal, nemška premoč, nasilje in negotovost so jih omajali, da so nasledli nemškim obljubam in se vrnili. Gestapovci pa so jih z drugimi moškimi vred zaprli v betonirano klet župnišča in Prosvetnega doma, kjer so jih pokončali. Vsa poslopja so požgali in tako tudi Prosvetni dom. Nihče pa ni vedel natanko, kako so umrli ljudje Na pečeh; osemnajstERICA. Pikcov oče je rekel, da so umrli strašne, a neznane smrti. Med žrtvami so bili trije Šimnovi: Miha, Tomaž in Nace, dva Kopčeva, dva Markova in dva Maževa. Nekateri pa so kar tako celo izpustili. Morda zato, ker so jim pokazali, kje je žganje ali kake druge dobrote.⁴

Pikcov oče pripoveduje:

»Pri nas Na pečeh so Nemci prirejali ravno take orgije, kot na Jelenščah. Videli smo prizore, ki jih nikoli ne bomo pozabili. Dva Nemca sta hodila okrog ogrnjena v bele prte, kakršne imajo za mrtvaške odre. Toda rjuhe so bile krvave, kot bi jih nosili mesarji v klavnici. Od vseh strani so nosili kokoši s polomljenimi nogami, s prestreljenimi perutmi in z zadrgnjenimi vratovi. Njihov kuhar je tako spretno očistil kakih trideset kokoši, da bi posekal vsakega strokovnjaka. Naše močno žganje so pili kar iz vinskih kozarcev. Sredi tega zadovoljstva so se spomnili na svojce. Mimogrede so napisali kup pisem in jih, ne vem zakaj, zaupali mojemu sinu, ki naj bi jih odnesel na pošto. Pisma so bila večinoma naslovljena na Koroško in Gornje Štajersko. Ni treba misliti, da so bili taki samo Prusi. Pisma niso šla daleč od naših pogorišč.«⁵

Iz dnevnika posestnika z Gabrce pa povzemamo o tem divjanju Nemcev še naslednje podrobnosti:

»Popoldne, 12. januarja, je bil pri nas popoln mir, ki pa mi ni bil prav nič po volji. Imel sem ga za mir pred viharjem. Pričakovali smo in slutili, da se pripravlja nekaj hudega.

Ob treh smo opazili iz vasi Na pečeh prve vojake, ki so gnali ujetnike, preostale vaščane: otroke, mlajše in starejše ženske in nekaj starcev. Drugi so zbežali v druge vasi, nekateri v gozdove, nekaj pa so jih bili že pobili.

Tedaj sem s solzami v očeh rekel domačim:

„Dopolnjeno je! Tudi nas bodo odgnali, kakor te!“

Toda tisti dan niso prišli po nas. O grozotah, ki so jih počenjali v obeh vaseh v tistih dveh dneh, nismo še nič vedeli.

V torek zjutraj, 13. januarja, je prišla iz doline dolga vrsta voznikov in vojakov. Šli so po živino, živež in razno drugo blago. Začudeno smo opazovali ta sprevod, ki se je okrog poldne vrnil. Nekateri so vozili tudi ljudi.

Tedaj so prvi Nemci z naperjenimi puškami prišli tudi k nam. Začeli so stikati po hiši. Okrog dveh je sin Rudolf opazil, da gori. Zažgali so naše tri senike. Še je tlelo upanje, da bomo ostali, kajti pri nas niso našli nobenih sumljivih sledov. Toda nič novega bi se mi ne zdelo tistega dne. Bil sem pripravljen na vse. Še umreti ne bi bilo tedaj nič čudnega.

Kmalu so nas poklicali iz hiše. Najprej sem stopil iz hiše sam. Blizu hiše sta stala dva policista in z naperjenima puškama kričala name: „Weiter! Weiter!“

Tako se je začelo. Prosil sem ju, naj vsaj malo počakata, da bomo vzeli kaj s seboj. Pa ni nič pomagalo.

Naglo sem mislil, kako bi jih zaustavil. Četudi sem stal pred puškama, sem začel pripovedovati, da imam v hlevu konja, krave in prašiča. Ko sta slišala besedo „Schwein“, ju je prevzelo... Eden je pogledal v hlev, nekaj povedal drugemu, odšel na pod in ga zažgal!

Nato se je vrnil, spodil vse iz hiše, da se je mama obuvala še v veži, odšel nazaj v hlev, odvezal krave in ustrelil prašiča.

Pot od doma je bila težka. Gnal sem eno kravo, druga je šla sama za menoj. En sin je na saneh peljal staro mater, nahrbtnik in vrečo z nekaj obleke in hlebom kruha. Drugi sin je vodil konja, na saneh pa so ležali: mrtvi prašič, bolna žena in stari oče. Nič drugega nismo smeli vzeti s seboj.

Bali smo se, da nas bodo odpeljali v Begunje... Končno smo se ustavili v Šentvidu, kjer smo se sestali z drugimi, ki so jih bili pripeljali že prejšnji dan. Bilo nas je šestinosemdeset...

Potem so nas, preživele, zbrali in odpeljali v Šentvid, naše domove pa spremenili v pepel.

Takrat smo mi, Dražgošani, prvič občutili, kaj je lasten dom. Po petih tednih so nas izpustili. Toda, kam naj gremo, ko je vse požgano?»⁶

Tako so bili Dražgošani razgnani na vse vetrove, le tisti so ostali tam gori, ki so umrli mučeniške smrti. Mrtve so pozneje prenesli na pokopališče ob razbiti in porušeni cerkvi.

Ob takih zverstvih ni čudno, da je neki nemški poročnik po zločinu v Prosvetnem domu rekel Mažovemu očetu:⁷

„Kam bomo prišli, kam nas bo pripeljalo, ko povsod počenjamo taka zverstva?“

Tudi med požigalci in morilci so bile izjeme, toda Hitlerjev fašistični stroj ni vprašal posameznikov.

Vsa preživela vas je žalovala za padlimi. Vse je zgorelo, da ženske niso imele niti črnih rut.⁸

Nemci so pobili 41 Dražgošanov, med njimi dve ženski: mater Marijo Šolar in njeno hčerkico, triletno Reziko.

Podivjani »zmagovalci« so v torek 13. januarja prilezli tudi za onimi, ki so se umaknili na Rovtarico. Prav tistega dne se je Andrejčkova mama odpravila nazaj v vas. Šla je sama, ker se je bala, da bodo vse može pobili, kakor so že začeli. To je bilo dve uri hoda in še vedno je po malem snežilo.

Sama pravi o tem:

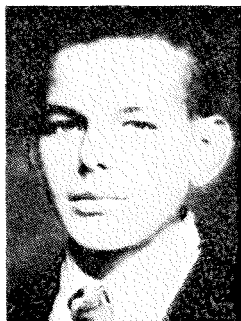
»Gazila sem. Domačije, kar jih je še bilo, in živina, vse je samevalo že od nedelje zvečer. Hotela sem priti do mleka za otroke in videti vse ostalo. Prišla sem do Kališnika, kjer sem od Markovega očeta, ki je tudi prišel nazaj, zvedela, da so Nemci že med hišami. On se je naredil za berača in prosil Nemce v lastni hiši. Tako je dobil malo fižola in mleka.

Naša hiša je tega dne še stala, to sem videla. Zdaj sem ugibala, kako je s kravo in z vsem drugim, ali naj grem ali ne?

Nisem si upala. Brez vsega sem se vrnila na Rovtarico. Pod večer so od Selške planine sem prišli tudi na Rovtarico Nemci. Verjetno so prišli z Mošenjske planine. Najprej so med kočami opazili Kališnikarjevega Poldeta in začeli nanj streljati. Krogle so letele vsepovsod po kočah. Pri tem je bila zadeta Marija Šolar — Kolendrova. Smrtno. Na Golniku je kmalu izdihnila in zapustila pet majhnih otrok. Hudo nam je bilo. Pozneje je bilo slišati, da se za ranjenko na Golniku niso dosti zavzeli, ker so imeli preveč dela z ranjenimi vojaki in policisti iz dražgoških bojov. To bo verjetno tudi držalo.

Habjan Tomaž

Habjan Ignac

Jelenc Tomaž

Jelenc Jernej

Kavčič Janez

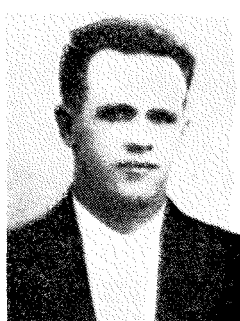
Kavčič Peter

Megušar Janez

Megušar Vinko

Mlinar Filip

Lotrič Anton

Lotrič Franc

Lotrič Ciril

Lotrič Tomaž

Marenk Stanko

Šolar Jakob

Ambrožič Alojz

Bertoncelj Jože

Habjan Miha

Ambrožič Primož

Benedičič Vinko

Berce Tomaž

Jelenc Matija

Jelenc Franc

Jelenc Maks

Jelenc Leopold

Habjan Janko

Lotrič Franc

Prevc Peter

Prevc Rafko

Šmid Janez

Šmid Gregor

Solar Tomaž

Solar Albin

Petrovič Alojz

Lotrič Franc

Solar Marija

Ubiti Drazgošani od 11. do 13. januarja 1942. Manjkajo slike Demšarja Donata, Golja Cirila in Gračana Juriša.

Ko je med kočami začelo pokati, je mož kar bos in s škornji v rokah skočil iz kože, da bi se skrnil. Strašno sem se bala za moža in otroke, za moške sploh. Nemci so bili že vsenaokoli. Pričakovali smo najhujše.

A mož se je čez nekaj časa vrnil v kočo. Nemci so nehali streljati, zastražili pa so vse in nihče ni smel ven.

Noč smo preživel v strahu, drugo jutro pa so nas odvedli v Selca, od koder smo se lahko razšli, kamor je pač kdo mogel. Nastanila sem se pri svakinji v Dolenji vasi...

Potem smo zvedeli, kako je pogorela tudi naša skromna hiša. Pozneje so jo, tako kakor vse, razstrelili...⁹

Nemci so prišli na Rovtarico po naročilu komisarja Benedika-Mlinarja. Zbranim ljudem je na Rovtarici pred odhodom govoril o nepremagljivosti Hitlerjeve vojske neki gestapovec, ki je prišel z Bleda. Nato je ostro zagrozil:

»Premagali smo velike države in jih tudi uničili, in tako bomo z vsakim naredili tudi v prihodnje.«¹⁰

Komisar Benedik, ki je Dražgošanom obljubil, da se jim ne bo nič zgodilo, je bil kljub pripadnosti Nemcem ob vsem njihovem divjanju le prizadet. Skušal je popravljati, kar bi se dalo.

Tako je prišel tudi v Šentvid pri Ljubljani, kjer so čakali na Transporte Dražgošani in drugi. Pri Nemcih je dosegel, da so Dražgošane, prebivalce njegove občine, izpustili. Odšli so na razne kraje, kajti njihovih domov ni bilo več.¹¹

Benedik se je tedaj srečal tudi s Tomažinovimi iz Bukovščice, ki so bili še tam. Mama ga je kot župana in komisarja nalašč opozorila:

»Kaj pa mi? Saj smo mi tudi tvoji?«

»Za vas je pa drugače,« je odgovoril in 25. marca so jih odpeljali v Brestanico. To je bil dokaz, da so bili Tomažinovi pri Nemcih močno očrnjeni.¹²

Okupatorskim vrhovom pa niso zadostovale požgane Dražgoše, 41 ubitih vaščanov in razgnani preživeli vaščani.

Februarja 1942 je prišel tja še vod minercev, ki je imel nalogo, da ostanke vasi »zravna z zemljo«. Minerji so bili z rušenjem zaposleni poldrug mesec, tako velika je bil vas. Delali so strokovno.

Edina hiša, ki je ostala cela, je bila Novakova, ker stoji sama onkraj globeli.

Februarja 1942 je vod nemških inženircev porušil še tisto, kar ni uničil ogenj

Filip Novak je o tem uničevanju povedal:

»Tudi mi smo se že hoteli umakniti, ker so tiste dni požigali vse od kraja. Že odšli smo, a smo se zaradi nemških zased z otroki, katerih najmlajši je bil star šele en mesec, vrnili. Nemci so sicer grozili, da bodo požgali tudi pri nas, a potem tega niso storili. Kdo ve zakaj? Žalostni in prizadeti smo poslušali in gledali miniranje hiš v Dražgošah, kajti od nas je zelo dober razgled. Delali so zelo strokovno, a v začetku niso imeli ‚prakse‘. To smo videli po tem, ko so posamezne hiše minirali večkrat, kosi kamenja pa so leteli daleč naokoli.

Potem so delali drugače: luknje so zavrtali na vsak meter zidu in ko so vžgali, smo slišali samo vzbul; hiša pa se je rahlo dvignila in sesedla na kup. To se je še posebno dobro videlo, ko so zrušili cerkev...* Tako so vas zravnali z zemljo.«¹³

* Preden so cerkev porušili, so nekdanjemu tajniku muzejskega društva v Škofji Loki, Ivanu Kržišniku, na različne prošnje in prigovarjanje, da je oltarja škoda, Nemci le dovolili, da oltar ni bil uničen. Kržišnik ga je razstavil s pomočjo Lotriča in ga odpeljal. Danes so zato te znamenitosti v škofjeloškem muzeju. Vendar pa je najlepše kipe odpeljal na Tirolsko neki Lahhausen.¹⁸

Ruševine cerkve v Dražgošah spomladi 1942

Tisti dan, ko so minirali dražgoško cerkev, sta se pripe-
ljala skozi Rudno tudi gauleiter dr. Reiner in generallajtnant
Rösener s spremstvom, da sta z daljnogledi opazovala ruše-
nje. Okolica je bila dobro zastražena.¹⁴

Čeravno so bile Dražgoše porušene, so ob stezah in po-
teh, ki drže v Dražgoše, postavili table z napisi:

»Achtung! Bandengebiet!«

»Prehod čez ozemlje, kjer so divjali boji, je smrtno ne-
varen in prepovedan!«¹⁵

Vendar Nemcev vse do poletne ofenzive leta 1942 ni bilo
v to vas. Morda jih je bilo groza lastnih zločinov, četudi so
jih bili vajeni počenjati po vsej Evropi.

Čeravno končni vdor Nemcev v Dražgoše ne moremo
šteti za njihov vojaški uspeh, posebno pa še ob nepopisnih
grozodejstvih, ki so jih zganjali nad vaščani, so pripadniki
napadalnih oddelkov dobili nekakšna odlikovanja, jurišne
značke.

To so bili policisti bataljonov s številkami 93, 44 in 171,
kar hkrati pomeni, da so prav ti bataljoni prodrli v Dražgoše.
V okrožnici generala Brennerja z dne 19. marca 1943 namreč
piše, da tako priznanje lahko dobi samo tisti, ki je »z orožjem
v rokah prodrli na sovražne položaje v sprednji črti.«¹⁶

Take značke so med drugimi dobili tudi policisti smučar-
skega oddelka »Alpenland«, ki so 13. I. 1942 napadli partiza-
ne na Mošenjski planini. Isti nemški dokument pravi, da so
imeli partizani v Dražgošah 52 mrtvih, o svojih žrtvah pa
ne povedo prav nič. Ne tu, ne kje drugje. V »Karawanken
Bote«, ki je večkrat tedensko izhajal v Kranju, teh bojov
sploh omenjali niso, čeravno so bili ne le za prebivalstvo,
temveč tudi za nemške oblasti tedaj poglobitna dogajanja.¹⁷

Vprašanje padlih na partizanski in zlasti na sovražnikovi
strani je še vedno odprto. O tem smo slišali in brali različne
številke.

Število partizanskih žrtev in ubitih Dražgošanov je zdaj
znano: v Dražgošah je padlo 9 borcev, na Mošenjski planini je
bilo mrtvih 12, ubitih Dražgošanov pa je bilo 41, kar znese
62 mrtvih.¹⁸

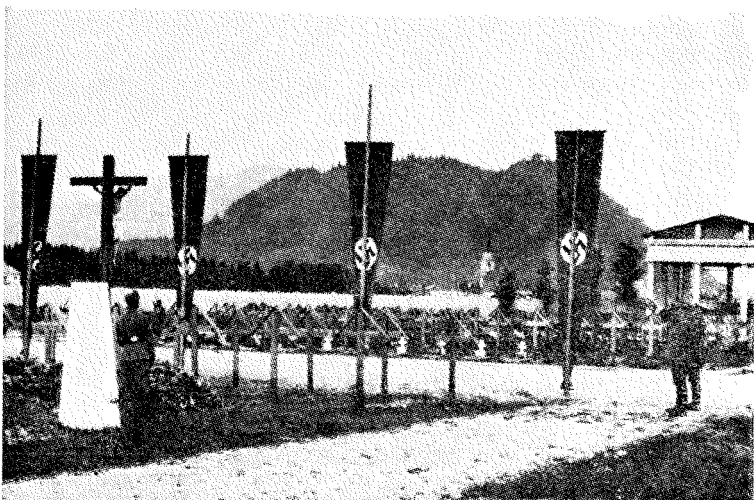
To se ne ujema z nemškimi poročili, v katerih verjetno
štejejo ubite domačine med partizane.

Zelo različni so tudi podatki o padlih pripadnikih nem-
ških enot. Med vojno je bila številka o njih legendarna, fan-

tastična, kar je bilo rezultat in odmev zagrizenih in izjemnih bojev. Gorenjski partizanski štab je bil kmalu po teh dogodkih dosti realnejši. Njegovo poročilo govori o 200 mrtvih in 400 ranjenih okupatorjevih možeh. Kljub zaokroženosti te številke verjetno niso dosti pretirane.¹⁹

Domačini, ki so opazovali odvažanje mrtvih in ranjenih napadalcev ter slišali pogovore nemških oficirjev, pravijo, da so slišali o 182 mrtvih in okoli 300 ranjenih. Tako na primer trdi Tone Bešter z Rudnega, kjer so imeli priložnost kolikor toliko spremljati gibanje napadalcev. Domačini tudi navajajo, da je ob različnih govoricah in o visokih številkah padlih Nemcev v Dražgošah ob neki priložnosti komisar Benedik v Selcah rekel, da je to pretirano. Vendar pa je priznal, da so »Nemci v smeri Lajš, Jelenšč in Jamnika izgubili okoli 80 ljudi, približno toliko ali nekaj manj pa v smeri Peči in Pri cerkvi«. To je še najbolj verjetno, ker Benedik ni lagal v nemško škodo, kot pravijo domačini.²⁰

Res je, da so na kranjskem pokopališču tedaj pokopali 45 Nemcev — policistov, a to so bili le tisti, ki so pripadali stalnim posadkam okupacijskih enot na Gorenjskem. Druge

Nemško vojaško pokopališče v Kranju. Tu leže tudi v Rovtu in Dražgošah padli policisti

padle pa so zvozili v Gradec, kjer so jih v krematoriju sežgali, nekaj pa so jih pokopali tudi v Celovcu.

Natančnih podatkov pa zaradi nemškega prikrivanja o tem še ni.

Ne glede na številke, ki nas zanimajo, so Nemci sami ta boj najzgovorneje povzdignili z imenom »Grosseinsatz«.²¹

Visoko priznanje partizanom in njihovem vodstvu je na sedežu njihovega poveljstva v Češnjici izrazil policijski oficir, ko je dejal:

»Partizanskega komandanta, ki je vodil te boje, ne bi smeli streljati. Povišati bi ga morali v generala in mu dati najvišje odlikovanje. Vendar pa bi mu z veseljem rezal jermene s hrbta!«²²

Tako so člane gorenjskega partizanskega štaba povišali Nemci sami, saj so boje proti Cankarjevemu bataljonu vodili Hitlerjevi generali!

Za izredno junaštvo v teh bojih, kjer se je izkazala cela vrsta borcev, je partizansko poveljstvo pohvalilo predvsem naslednje:

Jožeta Gregorčiča, Jako Bernarda, Henrika Bička, brata Janka in Stanka Mlakarja, Donata Demšarja, Karla Mlakarja, Jerneja Slaparja, Janeza Perka, Toneta Dežmana in Janeza Šinkarja.*²³

Poleg pohvaljenih je bila še cela vrsta drugih hrabrih borcev, ki so se izredno izkazali. Tak je bil npr. še ostrostrelec Ivan Zupanc-Brico, ali pa mitraljezci Janez Ogrin-Templav, Vinko Žakelj, Miha Fister ter Ivan Zajc.

Čeravno smo veliko pisali o podvigih Franca Bička in so njegova dejanja znana ter dokazana, njegovega imena ne zasledimo med pohvaljenimi. Kljub požrtvovanju in izrednim junaštvom mu je štab verjetno hudo zameril umik z Jelenšč, ki pa smo ga tudi vsestransko osvetlili. Da je bilo glede zamere res tako, priča dejstvo, da je bil Franc Biček po teh dogodkih nekaj časa spet običajen borec, kar je potrdil tudi sam. Kakšna

* O Janezu Šinkarju — Jakcevem iz Selc — je kljub dezerterstvu in prestopu k belogardistom treba omeniti, da je bil ne le dober borec, temveč ob Rudiju Robniku tudi najboljši smučar v bataljonu. Na smučeh je pričakoval Nemce pod Dražgošami in jih z brzostrelko nekaj tudi zadel. V spominih borcev pa ni dobro zapisan, ker je bil netovariški, grob in sebičen.²⁴

grenkoba za tako klenega junaka, ki pa se je v naslednjih dneh spet izkazal z novimi dejanji.

Ob žrtvah in ocenjevanju naporov in uspehov dražgoške bitke moramo tudi poudariti veliko pomembnost preprečevanja okupatorjevih načrtov v tej pokrajini. Vprašanjem in dvomom nekaterih ljudi, če je bilo tedanje delovanje gorenjskih partizanov in OF pravilno ali ne, odgovarjajo Nemci sami.

Dr. Tone Ferenc prav o tem pravi takole:

»Neuspešen izid okupatorjevih akcij proti Gorenjskemu bataljonu proti koncu decembra 1941 in v Dražgošah je dr. Rainerja prepričal, da Gorenjska še ne bo tako kmalu pomirjena in primerna za priključitev k rajhu. Zato je predlagal Hitlerju, naj priključitev odloži za nedoločen čas. Na vprašanje zasliševalca: 'Kdaj naj bi bila priključitev k rajhu?' je dr. Rainer po vojni v ljubljanskih zaporih odgovoril: 'Datum se ne spominjam. Vsekakor bi do priključitve morale priti kmalu, tj. že v januarju 1942, za kar si je zlasti prizadevalo notranje ministrstvo. Na mojo prošnjo pa do priključitve ni prišlo, kajti razmere so se mi zdele nejasne in sem pri notranjem ministrstvu prosil za odložitev. To je trajalo do avgusta 1943, ko je bilo jasno, da priključitve ne bo.'

Da priključitve ne bo — o priključitvi so okupatorski voditelji pogosto govorili — je Hitler dokončno sklenil proti koncu januarja 1942. Dne 22. januarja 1942 je bil dr. Rainer pri njem in verjetno mu je takrat tudi natančneje poročal o razlogih za to odločitev. O Hitlerjevem sklepu so oba šefa civilne uprave morali obvestiti vsekakor že ob koncu januarja ali v prvih dveh dneh februarja 1942, saj je dr. Müller-Haccius na štabnih razgovorih v Gradcu 2. februarja lahko napovedal: 'Glede priključitve je stvar takšna, da je treba računati z daljšo dejavnostjo šefa civilne uprave.'

Notranje ministrstvo pa je šele 5. februarja 1942 sporočilo drugim ministrstvom, da je »po führerjevem naročilu« priključitev Gorenjske in Spodnje Štajerske k nemškemu rajhu »še naprej odložena«. Na ponovnih štabnih razgovorih v Gradcu 23. februarja 1942 je dr. Müller-Haccius povedal, da to, in verjetno tudi naslednje leto, priključitve ne bo.«²⁵

20. TUDI TO SO BILE ŠE »DRAŽGOŠE«

Vas je bila uničena, ljudje pobiti in ranjeni, a prave »Dražgoše« so še živele. To je bil predvsem Cankarjev bataljon. Sicer razdeljen na skupine, zasledovan in preganjan, vendar še vedno živ. Tak je bil še vedno jedro nadaljevanja oboroženega upora na Gorenjskem.

Zaradi težkih in usodnih dogodkov, ki so jih doživeli cankarjevci, razdeljeni na razne skupine sredi izredno hude zime, bomo na kratko orisali tudi njihove poti, prebijanja in doživetja, kajti tudi to sodi k dražgoškim dogodkom.

Z razdelitvijo in dekoncentracijo te partizanske enote, je obeležen konec enega izmed zgodovinsko najznamenitejših poglavij gorenjskega partizanstva. Zdaj se je — ob občutni prisotnosti okupatorjevih sil — začelo obdobje boja za obstanek, da bi na spomlad iz razdeljenih skupin spet zrastle nove partizanske enote. Boja zato še ni bilo konec. Prav ob tem je zelo zanimiva ugotovitev, da so partizanski uspehi občutno dvigali tudi zavest in trenutno pripravljenost prebivalstva ter obratno: zaradi upadle decembrske vstaje, zaradi umika iz Dražgoš, zaradi nemške premoči in njihovega nasilja, zaradi aretacij aktivistov, ki so od januarja 1942 naprej v okolici Kranja spravile s terena v zapore, pred puške in v taborišča čez 200 ljudi, so se ljudje zaskrbljeno potegnili vase.

Okupator je ubijal in požigal vse, kar je pomagalo partizanom.¹

V takih okoliščinah se skupinam, sicer taktično pravilno razdeljenega Cankarjevega bataljona, ni bilo lahko približati ljudem in se obdržati.

Med ljudmi in tudi med partizani se je ob silni sovražnikovi premoči in brezobzirnem zatiranju, razvilo tudi razpravljanje o tem, če je bilo pravilno sprejeti boj v Dražgošah ter o načinu nadaljevanja osvobodilnega gibanja sploh. Tega so se voditelji gorenjske vstaje dobro zavedali. Zato je bilo skupinam, ki so se razšle po raznih predelih Gorenjske, naročeno,

da je njihov obstoj odvisen od njihove aktivnosti, ofenzivnosti, sicer jim preti uničenje.

Kakšna skrb je tudi v tem času vladala za delo na terenu, nam pove Mira Svetinova:

»Lojze Kebe se je (iz Dražgoš) vrnil predvsem zato, da čimprej dobi stike s člani PK. Potem smo se tudi hitro sestali in dogovorili, kako je po eni strani treba boj v Dražgošah politično izkoristiti, po drugi strani pa vplivati na prebivalstvo, da zaradi umika partizanov in povračilnih ukrepov nad Dražgošami, ne bi bilo preveč demoralizirano. Seveda je bilo takrat med ljudmi zelo živo vprašanje, ali je bilo primerno sprejeti tako borbo, ali pa bi bilo bolje, da so se partizani umaknili še pred napadom in se tako spopadu izognili. Zaradi snega, zime, težav pri premikih in pri oskrbi s hrano, so tedaj zelo prevladovala težnje po čimbolj mirnem 'prezimovanju' manjših vojaških skupin. Zagovorniki take taktike niso računali, da so okupatorji prav v takih časih in morebitnih občasnih pojavih defenzivnosti in demoralizacije partizanskih enot imeli najugodnejšo priložnost za popolno uničenje partizanstva na Gorenjskem.

Nasprotno pa si je štab za Gorenjsko veliko prizadeval, da na vseh področjih Gorenjske obdrži vsaj manjše partizanske enote in da bodo le-te kolikor mogoče aktivne. Tako bi se pripravljale na večje podvige spomladi. V skladu s temi težnjami je bila npr. kmalu po Dražgošah tudi na kamniško območje poslana skupina dvanajstih partizanov-domačinov. To so bili tisti, ki so jeseni začasno prišli na desni breg Save.

Skupina je prešla Savo v začetku februarja in začela delovati v Tuhinjskih hribih. Tako je izpolnila naloge, ki jih je dobila ob svojem odhodu od Gorenjskega štaba...²

Kamniška skupina je brez žrtev prišla na drugo stran Save ter razmeroma hitro začela razvijati svojo aktivnost in potem je naglo naraščala.

Kako pa je bilo z ostalimi skupinami?

Najprej si oglejmo poključsko, oziroma jeseniško, ki je imela nalogo, da se prebije na Pokljuko, kjer bi se združila s Prešernovo četo (vodila sta jo Andrej Žvan in Stane Bokal) ter potem delovala dalje in šla pod Stol. Štela je okoli 35 borcev, odšla pa je že iz kotanje na Jelovici dan po dogodkih na Mošenjski planini. Vodil jo je komandir jeseniške čete Franc Benedičič. V tej skupini so bili predvsem Jeseničani, Gorjanci

in borci z zgornjega gorenjskega kota, poleg njih pa tudi Franc Šiška, Karel Kravcar, pa tudi Franc Biček. Toda Biček zdaj ni bil več vodnik, temveč navaden borec. Ta skupina je imela velike težave zaradi snega in nemških patrolj, ki so križarile po Jelovici, nazadnje pa je na Nemce naletela še na Pokljuki.

O tem pripoveduje Tone Dežman:

»Krenili smo po robu Dražgoške gore proti Lipniški planini in težko otovorjeni z orožjem in municijo... Pričeli so se najtežji dnevi mojega in našega partizanstva: sneg visok več kot meter, hud mraz in strupen veter, nikjer gazi. Na čelu kolone smo se menjavali na nekaj deset metrov. Več tudi najmočnejši ni zdržal.

Proti večeru smo prigazili na Radovljško planino z upanjem, da se bomo v stajah malce odpočili, okrepčali in ogreli. A namesto staj so bila tam samo še pogorišča. Z nekaterih se je še kadilo... Postavili smo straže in se greti ob pogoriščih, ter iz smrekovih vršičkov skuhali 'čaj', da smo použili vsaj nekaj toplega... Tu smo tudi prebili noč.

Zjutraj smo nadaljevali pot čez Črni vrh nad Selško planino, čez Mrzlico na Oblakovo planino ter Babo proti Kupljeniku. Ta del poti je bil lažji, ker so pred nami neprestano hodili nemški smučarji, ki so nas iskali in požigali planinske in drvarske hoče. Skoraj ves čas smo bili le kako uro za njimi... Prezebli in do konca izmučeni smo se končno spustili na Kupljenik. Vaščani so se nas sicer prestrašili, po drugi strani pa so bili veseli, ko smo bili še živi, saj so veliko slišali o naših bojih in žrtvah. Nekako smo se razmestili po hišah in hlevih, kjer so nam postregli tudi s hrano. Zase vem, da sem prišel k Primošču in padel v hlev med ovce ter pri priči zaspal. Zbudila me je gospodarjeva hči, ki mi je prinesla čaja. Šele, ko mi je dala nekaj žlic tople pijače, sem se dodobra zdramil. Na kratko sem povedal, kako je bilo v Dražgošah in na Mošenjski planini, potem me je spet zmanjkalo. Podobno se je dogajalo tudi ostalim tovarišem. Pri tem moram poudariti, da so se vaščani z nami zelo potrudili in ves dan pazili, da nas ne bi presenetili kaki Nemci.

Proti večeru smo spet dobro razporeženi odšli na pot, se spustili proti Bohinjski Beli, prešli Savo in progo ter prigazili v Slamnike, s seboj pa so nam Kupljenčani dali celo nekaj popotnice. Preden smo odšli, so bili sproščeni že toliko, da so se šalili češ, da mi in Nemci iščemo drug drugega, hkrati

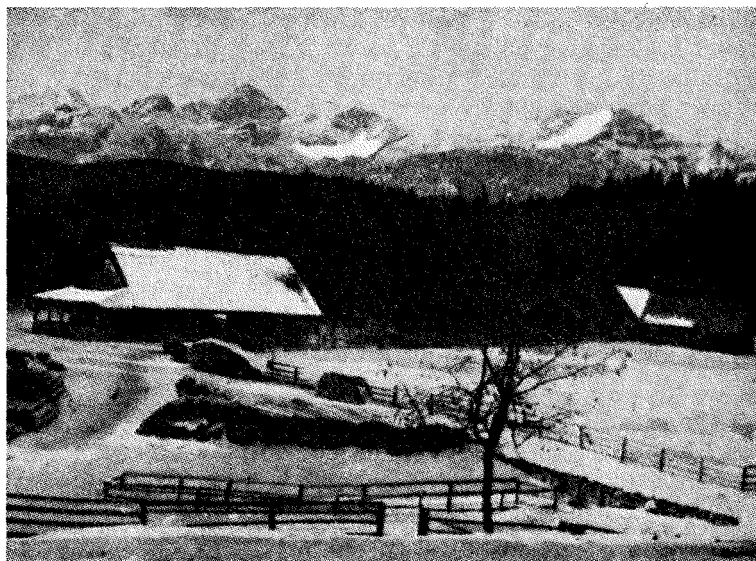
pa smo domenjeni, da se ne najdemo. Ta del poti je bil spet zelo naporen in še bolj nevaren kakor poprej. Na Slamnikih smo končno le dobili zvezo in zvedeli, da je Bokalova četa nekje v Lipanci. Spet nas je čakala naporna hoja...»³

Karel Kravcar, ki je bil tudi v tej skupini, med drugim to naporno pot opisuje takole:

»Sklonjenih glav in zatopljeni vsak v svoje misli smo se pomikali naprej in se spopadali s snegom, s slabostjo, lakoto, mrazom... Kaj, če nas take zasledijo Nemci? Ali in kako bomo mogli sprejeti boj? Kako bo, če spet zaropota?

Vendar pa je bilo med nami nekaj tovarišev, ki niso odnehali in so nam vseskozi vlivali pogum. To pa je bilo v tistih dneh še potrebnejše kakor hrana. V tem se je najbolj izkazal Biček.

Ko smo med potjo zvedeli, da se bomo nekje na Pokljuki združili s tamkajšnjo četo, je spet zraslo upanje v lepše dni in spet smo trdneje gazili dalje. To je bil napor, ki nas je zdelal do smrti. Vendar smo še vztrajali.

Mrzli studenec na Pokljuki, kamor se je 18. januarja 1942 zatekla skupina Cankarjevega bataljona pod vodstvom komandirja Franca Benedičiča. Levo v ozadju se vidi Triglav, skrajno desno pa Lipanca

Že v začetku poti sem imel težave z oteklo glavo in s čevljem, ki je imel odtrgan podplat. Potem smo le naleteli na neko, še ne požgano oglarsko bajto, kjer smo izbrskali neke stare, težke drvarske čevlje. Bili pa so le boljši od mojih in predvsem dosti veliki.

Korak za korakom smo se končno bližali Mrzlemu studencu. Po dolgem času smo v neki hiši vendarle opazili luč! To nam je vlilo novih moči in upanja, da se bomo v kratkem sešli s tovariši, ki imajo urejeno taborišče, kjer se bomo posušili, ogreli, najedli, odpočili in naspali.

Kljub temu se je naša kolona le počasi pomikala proti luči... ko je tišino mrzle noči pretrgal rezki »Halt!« Takoj za tem je že zagrmel strel, za njim pa jih je sledilo še nekaj. Za hip smo obstali, ker nismo mogli dojeti, da se je zasukalo vse drugače, kakor smo pričakovali. A v naših telesih je bilo še vedno toliko moči, da smo se v naslednjem hipu hitro umaknili.«⁴

Na Mrzlem studencu so bili namesto partizanov le Nemci, naseljeni v gozdarski koči, zunaj pa je bil njihov stražar, ki je začel streljati. Ko so se partizani umaknili, so kmalu zagazili v celec in plegli ter čakali, kaj se bo zgodilo. Kmalu je mimo njih šla nemška kolona 80—100 mož, vendar je vse minilo brez spopada.

Medtem se je del skupine pod Benedičičevim vodstvom umaknil nazaj proti Slamniku, kjer so se v hiši pri iskanju hrane spet združili s tistimi, kjer so bili tudi Franc Biček, Maks Grilc, Jože in Tonček Dežman, Lojze Hrovat, Franc Šiška, Karel Kravcar in še nekateri. Zaradi pobud in odločnosti je Franc Biček spet postal vodnik skupine.⁵

Prešernova četa, kamor je bila namenjena partizanska skupina iz Dražgoš, je medtem doživela več spopadov.

Pod vodstvom komandirja Andreja Žvana in politkomisarja Staneta Bokala* se je najprej zadrževala na Zatrniku, potem pa se je premaknila v Brjanco nad Bohinjsko Belo, od-

* Andrej Žvan-Boris, narodni heroj iz Gori, je padel 19. marca 1945 na Poreznu; Stane Bokal, ki je bil s skupino dvanajstih borcev v začetku decembra 1941 poslan z Mohorja zaradi širjenja vstaje v zgornjem gorenjskem kotu, je bil v prvih dneh vstaje komandant novega Prešernovega bataljona, po razbitju decembrske vstaje pa je postal politkomisar Prešernove čete; Bokal je padel že 19. januarja 1942 v Lipanci.⁶

koder je v Gorjah in na Bledu opravila nekaj akcij. Tedaj je štela 24 borcev.

Tu so jo po izdajstvu gozdarja Hanzlowskega 3. januarja 1942 napadli nemški smučarji. Pri tem so partizani izgubili enega borca — Avgusta Pristova iz Mevkša — kočo, kjer so partizani taborili, pa so Nemci požgali. Prešernova četa se je tedaj umaknila v skalovje nad Slamniki, od tam pa čez zasneženo Pokljuko prebila v Lipanco, kjer se je v pastirskih kočah naselila okoli 5. 1. 1942. Kljub oddaljenosti od terena in hudi zimi — snega je bilo okoli dveh metrov — se je četa tu spet začela utrjevati in pripravljati na nove akcije. Pri tem sta zlasti Stane Bokal in Andrej Žvan znala delovati zelo spodbudno.

Čez nekaj dni — 16. ali 17. januarja — sta Prešernovo četo v Lipanci poiskala dva kurirja — borca iz Dražgoš: Franci Kravs in Oskar Pogačnik. Sporočila sta, da v sestavo njihove čete prihaja močna skupina, poslana iz Dražgoš in da jo vodi Franc Benedičič. Pričakovanje na okrepitev je močno dvignilo dobro razpoloženje. Mrzlo pa je bilo tako, da so nekateri borci kljub pazljivosti na straži ozebli.⁷

Zdaj s to okrepitvijo ni bilo nič. Benedičičevi skupini razmere na Pokljuki niso bile jasne, vendar so se nekateri jezili, da tako oboroženi na Mrzlem studencu niso udarili po Nemcih. S tem bi bili verjetno nehoti opozorjeni tudi poključski partizani, ki so naslednji dan — 19. januarja 1942 doživeli hud napad. Nemci, ki so bili prejšnji večer na Mrzlem studencu, so bili namreč že del enote, ki je šla v Lipanco napadat Prešernovo četo.^{*8}

Medtem je Benedičičeva skupina v snegu nad Slamniki imela nervozen in precej piker posvet. Mimogrede so zakurili majhen ogenj, raztopili v porcijah nekaj snega in spet skuhalo »čaj« iz smrekovih vejic. Vanj so vrgli poslednje koščke sladkorja. Na tem sestanku, kjer niso bili vsi enakega mnenja, se je pokazalo, da vleče vsak v bližino svojega doma, kjer mu je teren znan.⁹ Tako so nazadnje sklenili, da bodo Jeseničani, ki jih je bilo 9—10, nadaljevali pot proti Mežakli, da bo gorska skupina ostala na Pokljuki in poiskala Prešernovo četo,

* V hudem spopadu, zimi in visokem snegu je Prešernova četa po celodnevni bojih izgubila 4 borce, med njimi tudi Staneta Bokala. Padli so še: Lojze Knaflič, Janko Jakopič in kurir Franci Kravs.¹³

»preostali, bilo nas je 13,« pravi Tone Dežman, »pa smo sklenili, da se vrnemo z Bičkom na čelu na Jelovico in od tam na Mohor. Po ostri razpravi je vsak obdržal tudi orožje, čeprav je bila večina puškomitraljezcev namenjenih pod Stol. Z nami je bil tudi zrelejši možakar in star komunist Franc Dacar iz Lesc, ki mu ta delitev ni bila všeč, vendar združitve ni mogel doseči. Ker pa je imel nalogo, da gre na teren v okolico Radovljice, je odšel po svoji poti. Na njej je tudi padel, in sicer nad Gorjami istega dne — 19. 1. — kot je bila v Lipanci napadena Prešernova četa. Ob srečanju z nemškimi orožniki se je ranjen raje ustrelil sam, kakor da bi živ prišel v njihove roke.«¹⁰

Po Bičkovih spominih je bila delitev te skupine naslednja:

»Komandir Franc Benedičič je po ostri razpravi odredil: vi, Gorjanci stopite tja, Jeseničani sem, in gremo pod Stol, vi ostali pa po svoje! Jeseničani so želeli k sebi tudi brata Jožeta in Tončka Dežmana, ker sta imela zbrojevke in sta bila dobra mitraljezca, vendar sta se fanta odločila za našo skupino, za katero sem na prigovarjanje drugih prevzel odgovornost. Bilo nas je 13, zato smo se šalili, da nas je kot apostolov. Potem smo spet krenili nazaj čez Savo Bohinjko, čez Jelovico, na Martinček in se spustili v Nemilje, da smo se nahranili in odpočili. Nemci so nas medtem zasledovali zgoraj in tako smo se prebijali dalje. Ko smo bili na poti proti Lavtarskemu vrhu, kamor nas je vodil kurir Mirko Štular, ki smo ga dobili nad Joštom, in kjer je bil štab Cankarjevega bataljona, so še nekateri drugi hoteli zapustiti našo skupino. A nisem dovolil, češ, dokler jaz vodim, nihče nikamor. Saj ste me izvolili za komandirja. Potem so mi dali prav tako tovariši kot oni v štabu.«^{10a}

Franc Benedičič je Jeseničane odpeljal pod Stol, kjer so se v Baragovi koči nad Zabreško planino priključili partizanski skupini, ki jo je vodil Polde Stražišar. Ta se je kmalu razvila v novo Cankarjevo četo. Četa je nekaj časa dobro prezimovala, vmes pa izvrševala manjše akcije. Minirala je vodovodne cevi iz Javorniškega rovta, minirala železniške tračnice, pretrgala električni kabel in električni vod, ki je napajal jeseniško železarno, na Jesenicah pa je skupno z aktivisti širila propagandne letake in risala revolucionarne embleme.

Dva meseca se je Cankarjeva četa zadrževala v Baragovi koči pod Stolom, 20. februarja 1942 pa so jo napadle močne nemške enote, ki so jih vodili jeseniški nemčurji na smučeh.

Nemci so četo potisnili v vrh 2236 m visokega Stola, kjer je prišlo do spopada. Tu je padel Jože Koder, Prešernovo kočo na Stolu in tudi druge pod njim so ta dan Nemci požgali.

Ta spopad je bil zaradi višine Stola in ostalih zimskih razmer nekaj izjemnega, saj na Slovenskem ne vemo za bitko, ki bi se odigrala više.¹¹

Gorjanci so ostali na Pokljuki in se v februarju in marcu postopoma priključili Prešernovi četi, 13 borcev pa se je pod Bičkovim vodstvom vrnilo na Jelovico.¹²

Spet je bila pred njimi naporna in nevarna pot, vendar so se spet ustavili na Kupljeniku, kjer so jih ponovno pogostili. Nemška patrulja je tik pred njimi odšla iz vasi, zato so bili domačini še bolj zaskrbljeni.

Zatem so spet odšli na naporen marš nazaj čez Jelovico. Po raznih težavah so se namesto na Mohorju nazadnje ustavili na Šmarjetni gori v Berjakovi lovski koči. Od Berjaka iz Kranja so po zvezi dobili celo nekaj čevljev, ker so nekaterim obuvala na poti razpadla. Od tu je nekaj tovarišev iz Tržiča in njene okolice odšlo čez Savo v Udinboršt.¹⁴

Večina pripadnikov te skupine je končno le prišla na Mohor, dobila zvezo s štabom in nadaljevala pot v Poljansko dolino.

Tam je četa dobila stik tudi s Tonetom in Jožetom Peterneljem, ki sta se 27. 12. 1941 umaknila v bližino doma. Od tam sta Bičkovi skupini, ki se je precej dolgo zadrževala v Mladem vrhu pod Blegošem, pomagala s prehrano in se kasneje vključila v Poljansko četo.¹⁵

Naslednja večja skupina, ki je po razdelitvi na Mohorju sredi januarja odšla v Poljansko dolino, se je zaradi neprestanega zasledovanja in snega kmalu razdelila na štiri manjše skupine. Prva skupina je odšla v okolico Oselice in jo je vodil Vinko Oblak. Kmalu pa so se borci razšli in se zadrževali v ilegali. Spomladi, v mesecu marcu, so se tudi oni vključili v novo Poljansko četo.

Drugo skupino je Pavle Peternelj odpeljal proti Dolomitom. Ti borci so dobro premagovali zimo in sovražnika, v marcu pa so bili jedro Poljanske čete.¹⁶

Skupina, ki jo je vodil Rudi Robnik, je 21. januarja 1942 zvečer prigazila v Vinharje. Štela je 14 borcev in se naselila pri kmetu Pavlu Kalanu, po domače pri Muhu. Zaradi izdajstva pa je bila že naslednje jutro napadena. Skupina se je

pod Robnikovim vodstvom junaško prebijala iz hleva, pri čemer je 6 borcev padlo. Med njimi tudi hrabri vodnik Rudi Robnik,* eden pa je bil ujet. Med ostrim in hrabrim bojem se je preostalih sedem borcev rešilo. Muhovo domačijo z vsemi poslopji vred so Nemci takoj zažgali. V ogenj so zmetali tudi mrtve borce. Kalanovo družino so potem po snegu na pol boso odgnali v dobro uro oddaljene Poljane, jo tam pretepali, pozneje pa odpeljali v internacijo.¹⁷

Naslednja skupina je bila Loška, ki je štela 20 borcev. Ta je nekaj časa uspešno prezimovala v loški okolici — najprej pri Završniku na Polhovcu. 8. februarja pa je prigazila k Jamniku na hrib pri Sv. Barbari. Naslednji dan jo je zadel hud udarec: izgubila je komandirja Jako Bernarda.

Zaradi nemške premoči in nasilja, kar je po Dražgošah nekaj časa zaviralo partizansko dejavnost, so oživelci zlasti izdajalci.

Ko so v tem času nemške oblasti okrepile vohunsko službo, so ti izprijenci dvignili glave.

Zato je bilo potrebno v opomin ostalim kaznovati nekaj takih ljudi. 9. februarja 1942 je na eno izmed takih nalog odšel tudi Jaka Bernard, z njim pa Anton Demšar. Med potjo so ju na Stripniku dobili Nemci. Jaka, že ranjen, si je raje sam vzel življenje. Borcem je bilo zelo hudo, kajti »Jaka je bil komandir, ki mu nismo videli enakega«, kot je zapisal Janko Bernik. O njem so soborci že tudi govorili, da se z Jakom poraja nov Tuhačevski.*¹⁸

Skupina s kamniškega območja, ki jo je vodil Matija Blejc, ni mogla takoj čez Savo, zato se je zadrževala s Selško skupino, kjer je bil tudi štab. Ta skupina je z Mohorja odšla na Malenski vrh, od tam pa na Blegoško Jelovico nad Žetino in naprej. 20. januarja je ta skupina s Selško četo krenila iz Martinj vrha v Ostri vrh. Tu so jih spet napadli Nemci, pri čemer sta dva borca padla, pobegnil pa je Janez Šinkar iz Selc, ki se je pozneje priključil belogardistom na Dolenjskem.

Za tem se je skupina s štabom prebijala čez Blegoš, da bi prišla v Farji potok na koncu Selške doline. Pot je bila zaradi snega, mraza in strmin zelo naporna in dolga, vendar

* Ranjeni Rudi Robnik se je ustrelil sam, da ga ne bi dobili Nemci, čeprav ni bil smrtno ranjen.^{17a}

* Jaka Bernard je bil za narodnega heroja proglašen 29. 11. 1953.

je Matija Blejc, od zadovoljstva, da so dosegli vrh, po razpihanem temenu Blegoša veselo poplesaval in pel. Ko pa so se spustili proti Farjemu potoku in prišli do prvih hiš, je bila tam že policijska zaseda. Stane Kersnik, ki je bil tudi v tej skupini, je prepričan, da bi jih tedaj policisti prav gotovo lahko potolkli, a so bili v zasedi Luksemburžani. Takoj pa tega niso vedeli, zato so se partizani spet umaknili, šli na Martinj vrh ter dalje čez Rovt in Lenart. Medtem so vzpostavljali zveze z ostalimi skupinami.

Nazadnje se je štab utaboril v gozdu pod Črnim kalom blizu Martinj vrha in se zadrževal v neki oglarski bajti.

V začetku februarja je Matija Blejc odpeljal od te skupine 12 borcev na kamniško stran.¹⁹

Selška četa, ki je v marcu štela 32 moških, se je z Martinj vrha čez Soro Selščico premaknila na Hrastnik. Od tu je skupno z gorenjskim štabom krenila prek Planice nad Crngrobom proti Jelovici, da bi spet razplamtevali upor.

Toda 27. marca je ta četa s štabom vred na Crngrobu doživela hud napad. Bila je izdana. V ostrem boju je padlo 15 borcev, 11 pa je bilo ranjenih. Tedaj sta padla tudi narodni heroj Stane Žagar ter komandir čete in španski borec Matija Udvinc-Vajs. Preostali so se potem postopoma prebili proti Jelovici. Ta dan bi morala priti nad Crngrob tudi Poljanska četa, ki sta jo vodila Franc Biček ter politkomisar Anton Nartnik. A ker je prejšnji dan začelo snežiti in bi za seboj puščali sledove, je Biček odredil, da so še ostali nad Žetino v Poljanski dolini. To jih je rešilo — čisto naključno — da tudi oni niso zašli v nemški obroč.²⁰

Skupina štirih partizanov Cankarjevega bataljona pa se je prebila celo na primorsko stran. Vodil jo je Milan Bajc-Buštinov iz Gorenje vasi, ki je bil primorski rojak. Ta skupinica je postala zarodek partizanske enote, ki je prerasla v četo. 1942. leta je Milan Bajc postal komandir čete, februarja 1943 pa komandant prvega bataljona Južnoprimorskega odreda. Padel je še to leto v Vipavski dolini.²¹

21. SKLEPNA BESEDA

Dražgoško bitko je vodil in izbojeval Cankarjev bataljon, ki je bil ustanovljen v začetku poletne vstaje 5. avgusta 1941. Sam njegov nastanek je bil že izraz oborožene vstaje, ki pa so jo vse od poletja do pozne jeseni hoteli zatreti močni nemški policijski oddelki. Okupatorjevi vojaški naporji so bili spremljani z nepopisnim nasiljem po dolini, s ponemčevanjem, izseljevanjem, zapiranjem in streljanjem talcev. Kljub nepopisni premoči, kljub povzročenemu ljudskemu trpljenju in preliti krvi, nasilniški okupator začete vstaje ni mogel zatreti.

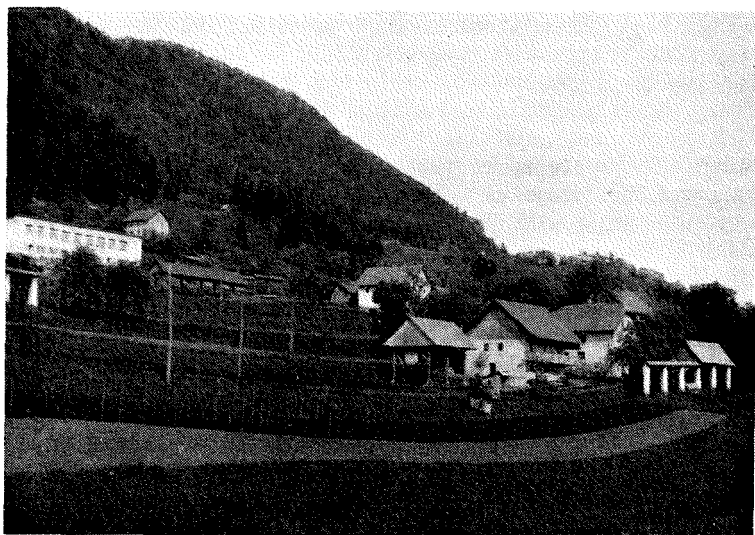
Gorenjski organizatorji upora so potem novo, množično vstajo pripravili in začeli izvajati v decembru istega leta. Tudi v tej zimski vstaji je Cankarjev bataljon, ki je v tem času postal prekaljena, največja in najudarnejša partizanska enota v Sloveniji, odigral poglobljeno vlogo.

Toda to množično ljudsko vstajo na Gorenjskem je nemški okupator z močnimi silami zatrl že na začetku. Najprej v zgornjem gorenjskem kotu, potem pa v škofjeloškem hribovju.

S tem je propadel tudi še en poskus nastajanja osvobodilnega ozemlja. Vendar pa so se gorenjske partizanske enote konec decembra številčno znatno okrepile. To še posebej velja za Cankarjev bataljon, ki se je ob novem letu 1942 nastanil v Dražgošah.

V tem času sta se obe strani — partizanska in okupatorjeva — pripravljali na spopad, ki se je potem razrasel v veliko tridnevno bitko, kar se je zgodilo prvič v zgodovini slovenskega partizanstva. Nemci kljub velikanski premoči — saj je najmanj 25 napadalcev prišlo na enega dražgoškega branilca — in občutnim žrtvam, niso dosegli svojega namena. Cankarjev bataljon je ob majhnih izgubah po organiziranem, uspešnem umiku ostal celovit.

Čeprav so nemški napadalci po umiku partizanov pobili 41 Dražgošanov, vas pa požgali in porušili, čeprav so potem presenetili del Cankarjevega bataljona na Mošenjski planini,

Nove Dražgoše s šolo »Staneta Žagarja« levo in Birtovo domačijo desno

kjer je v hudem boju in mrazu padlo dvanajst partizanov, to ni spremenilo izhoda dražgoške bitke. Zlasti še, če upoštevamo tudi udarec v Rovtu in boje v Poljanski dolini konec decembra. Do 12. januarja 1942 so Nemci v bojih s Cankarjevim bataljonom izgubili nekaj sto policistov, orožnikov in vojakov, kar je več kot desetkrat več kakor partizani. Tak izhod boja je za okupatorja na ozemlju, ki ga je štel za svojega, pomenil neuspeh brez primere.

Čeprav se je Cankarjev bataljon v Dražgošah branil frontalno, je bila odločitev na tak boj realna. Dražgoško zemljišče, ki je nudilo ustrezne položaje, številčnost in oborožitev bataljona, z visokim bojnim duhom prepojeno moštvo, ki so ga podpirali vaščani, visok sneg v dražgoških strminah ter poveljstvo, ki je vedelo kaj hoče, vse to je pripomoglo, da je bila obrambna bitka cankarjevcev v Dražgošah za Nemce neuspešna in da so branilci kljub zimi zdržali na položajih cele tri dni.

V teh dneh je Cankarjev bataljon, prežet s fanatično vero v pravičen boj za lepšo prihodnost, pokazal množično junaštvo in požrtvovalnost, njegovo poveljstvo pa veliko iznajdljivost,

odločnost in sposobnost stvarne presoje položaja in bojnih možnosti ter spretnost v poveljevanju. Lahko ugotovimo, da je bil tridnevni spopad Cankarjevega bataljona v Dražgošah dotlej največja partizanska bitka na Slovenskem, hkrati pa tudi najpomembnejši boj partizanskih enot na Gorenjskem sploh. Ko je gorenjsko partizansko poveljstvo ugotovilo, da za množično vstajo po decembrskih spopadih ni več stvarnih možnosti, se je odločilo po tej poti doseči podoben ali še večji učinek. V tem je popolnoma uspelo. Saj je bila z dražgoško bitko razbita propaganda o nemški nepremagljivosti ter izničeni njihovi načrti o mirnem priključevanju Gorenjske k rajhu.

Tega ne zmanjša niti dejstvo, da je bila dražgoška bitka v tem času na Slovenskem osamljen utrinek. Umik iz Dražgoš in poznejša razdelitev bataljona na manjše skupine, je bila samo logična nujnost v teh razmerah in pravilno uporabljena partizanska taktika.

Dražgoška bitka je bila za Nemce tudi moralni, ne le vojaški neuspeh. Elitne okupatorjeve enote so se kljub velikanški premoči tudi tu zatekle k običajnemu nasilju nad neoboroženim prebivalstvom, ki pa tudi po uničenju vasi ni stalo ob strani.

Zimska vstaja, katere veličastni zaključek je bila obrambna bitka v Dražgošah, je tako rodila velike vojaške in politične rezultate. Dežela tudi poslej ni bila pomirjena in partizani ne uničeni. Zaradi tega je okupator še vso zimo zadržal na Gorenjskem več policijskih bataljonov in drugih enot, skupaj najmanj 4000 mož. Te enote so neprestano zasledovale partizane po vsej Gorenjski, vendar jih tudi poslej niso mogle zatreti, kajti osvobodilne vojske, zakoreninjene v upornem, k svobodi stremečemu ljudstvu, ni mogoče uničiti.

Vojaškemu in policijskemu preganjanju partizanskih skupin so se potem pridružili še gestapovski vdori v organizacije OF in KP. Zato je postalo delo na terenu izredno težavno, vendar ni zamrlo. Skupine in odbori Osvobodilne fronte ter posamezni aktivisti, ki jih gestapo ni dosegel ter jih spravil v zapore, pred puške ali v taborišča, so delovali naprej, na mesta padlih, ustreljenih in zaprtih pa so stopali novi.

V prvih pomladnih dneh so partizanske skupine, ki so uspešno prezimile, naglo preraščale v nove čete in bataljone v Poljanski dolini, na Pokljuki, pod Stolom, v okolici Kamni-

ka, po vsej Gorenjski. Iz te osnove je bila na Gorenjskem skladno z razvojem narodnoosvobodilnega boja v drugih slovenskih pokrajinah, v aprilu 1942 ustanovljena I. grupa odredov. Preživeli, zdaj še bolj utrjeni in v izkušnjah bogatejši borci Cankarjevega bataljona, nekdanji dražgoški borci, so bili nov kvas v rasti in bojih novih partizanskih enot.

Gorenjsko ljudstvo, kot ljudje vse Slovenije in Jugoslavije, je trmoglavo, vztrajno in neustrašeno nadaljevalo svoj boj za svobodo. Gorenjske partizanske čete in bataljoni pa so šli z novim poletom v tretje obdobje narodnoosvobodilnega boja.

Čeprav o dražgoški bitki še ni mogoče izreči zadnje ocene, kajti dokumenti nemških višjih štabov in organov še vedno niso dosegljivi, z gotovostjo lahko ugotovimo naslednje:

Dražgoška bitka je bila v zimi 1941/42 edinstven vojaški spopad z nacističnimi zavojevalci v okviru Hitlerjevega rajha in v zasedeni Evropi. Česa podobnega v tem času drugod še nismo zasledili.

Pomembnost in veličina sta še večji glede na čas, v katerem se je bitka odigrala. Tedaj je ves svet nestrpno opazoval, kakšen bo izhod bitke za Moskvo. Mnogi so pričakovali zlom Rdeče armade in Sovjetske zveze. Mali slovenski narod pa je bojeval dražgoško bitko.

Dražgoška bitka je mogočen izraz vere v svobodoljubne sile sveta in napredne slovenske množice, ki so ta boj podpirale. In obratno, veličina in uspeh dražgoške bitke sredi okupirane Evrope sta svobodoljubnim ljudem dajala novih moči in jim vlivala upanje na zlom fašizma.

Čeprav v zimi 1941/42 ni bilo stvarnih možnosti za obsežnejše bitke z okupatorjem, so Dražgoše pokazale, da je kaj takega mogoče, če poveljstvo vsestransko presodi razmere, prav v najhujših okoliščinah; v izredno hudi zimi in snegu, na pobočjih Jelovice je bila možna takšna bitka s številnimi okupatorjevimi silami. To zmore le zavestna, revolucionarna, osvobodilna vojska.

In ne nazadnje je treba ugotoviti, da slovenski osvobodilni borci v Dražgošah niso bili osamljeni. Tisoče mož in žena po Sloveniji in Jugoslaviji, po vsej Evropi, se je bojevalo za iste cilje. K njim moramo šteti in ne smemo pozabiti tudi Luksemburžanov, ki v nemških policijskih in drugih enotah niso hoteli izpolnjevati povelj in so s tem posredno prav tako pripomogli

k partizanskim uspehom.

Četudi ta knjiga govori predvsem o decembrski vstaji, največ pa o dražgoški bitki, ne smemo zanemariti dejstva, da je Cankarjev bataljon mogel izvajati tako zmago predvsem zaradi njegovega utrjevanja in zorenja skozi različne boje in spopade vse od poletja do zime 1941. Sredi januarja 1942 — takoj po dražgoških bojih — je bil Cankarjev bataljon razdeljen na več manjših skupin, da bi tako lažje prebil zimo. Čez nekaj mesecev so iz teh skupin nastale nove čete in bataljoni. Med njimi tudi nov Cankarjev bataljon v maju 1942 pod Stolum. Vendar ta novi bataljon s prvim nima neposredne in organske zveze. Zato moramo Cankarjev bataljon, ki je začel poletno vstajo 1941 in potem izvajal tudi decembrsko, imenovati prvi, onega pod Stolum pa drugi Cankarjev bataljon.

Na koncu smo dolžni še ugotoviti, da so po zmagoviti osvobodilni vojni znova oživele tudi Dražgoše. Vztrajni domačini so jih spet obnovili. Zdaj so še lepše kot nekoč. Ob spominu na žrtve življenje vasi, ki ima dvajset številk manj kakor pred uničenjem, s polnim utripom teče dalje. Kdor pa mora ali hoče za kruhom drugam, ga najde že tik pod njimi, v Selški dolini, kjer v novih tovarnah in delavnicah kipi novo življenje.

OPOMBE

1. ROJSTVO IN PRVI BOJI CANKARJEVEGA BATALJONA

¹ Gorenjska v borbi za svobodo, Pokrajinski muzej Kranj 1961, št. 4, str. 40.

² Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, TV-15, št. 21 in 22, letnik 1968.

³ Dr. Tone Ferenc — prav tam.

⁴ Gorenjska v borbi za svobodo, Pokrajinski muzej v Kranju 1961, št. 4, str. 37—39.

⁵ Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem; Prispevek za zgodovino delavskega gibanja, 1966, str. 318—321.

⁶ Ivan Križnar — prav tam.

Mira Svetina: pismena izjava 20. septembra 1971, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj.

⁷ Ivan Bertonec-Johan: Ob 20. obletnici vstaje na Gorenjskem, Gorenjska v borbi za svobodo, št. 5, str. 12—13, Pokrajinski muzej Kranj 1961.

⁸ Gorenjska v borbi za svobodo, št. 4, str. 39—40, Pokrajinski muzej Kranj 1961.

⁹ Ivan Bertonec, prav tam.

¹⁰ Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, TV-15, št. 21 in 22, 1968.

¹¹ Ivan Križnar: Ljudska vstaja in začetki NOB na Gorenjskem, Borec, št. 6—7, 1971.

¹² Svetko Kobal-Florjan: Začetki vstaje v Škofji Loki, Loški razgledi 1954, str. 14—15; Pavle in Franc Kavčič: Ustanovitev OF v Škofji Loki in okolici, Loški razgledi 1961, str. 14—18.

¹³ Maks Krmelj: Govor v Poljanah 29. nov. 1960, str. 12—17.

Tone Peternelj: Gradivo za Loške razglede 1972.

¹⁴ Svetko Kobal-Florjan: Začetek vstaje v Škofji Loki, Loški razgledi 1954, str. 15—17; Zdravko Tomažin: pisani spomini 18. 6. 1971; Tine Kalan-Dolinski: Dodatek v Loških razgledih 1961, str.

2. OKTOBRA SE BATALJON SPET ZBERE

¹ Poročilo poveljstva 171. rezervnega policijskega bataljona z dne 17. septembra 1941 poveljniku varnostne policije alpskih dežel o dejavnosti bataljona od 9. avgusta do 5. sept. 1941, Zbornik dokum. in podatkov o NOV VI/1, dok. št. 160, str. 396; Isti zbornik, dokum. št. 182 in Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941, Prispevki za zgodovino delav. gibanja 1966, str. 322.

² Gorenjska v borbi za svobodo št. 4, str. 42, Pokrajinski muzej v Kranju 1961; Zbornik dokumentov in podatkov o NOV VI/1, dokum. št. 170.

³ Ivan Bertoncelej-Johan: Ofenzivni pohod Cankarjevega bataljona v Poljansko dolino, Loški razgledi 1957, str. 107—108; Ustni izjavi Staneta Kersnika-Jelovčana 15. 6. 1971 in pismena Zdravka Tomažina 18. 6. 1971.

⁴ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV — VI/1, dok. št. 45, »Slovenski partizan«, okt. 1941 o preimenovanju partizanskih čet.

⁵ Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941 — Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1966 — str. 322—323.

⁶ Franc Konobelj-Slovenko: Pod Mežakljo in Karavankami so se uprli, Mestni odbor ZB Jesenice 1954, str. 142—144.

⁷ Anton Dežman: Cankarjev bataljon, Vstaja jugoslovanskih narodov 1941, II., Vojnoizdavaški zavod JNA »Vojno delo« 1964, str. 452—453; Zdravko Tomažin, pismena izjava; Stanko Petelin: Prešernova brigada, knjižnica NOV in POS, 1967, str. 457—458.

⁸ Zbornik VI/2, dok. št. 130, točka 12.

⁹ Anton Dežman: Cankarjev bataljon, Vstaja Jugoslovanskih narodov 1941, II. VIZ JNA »Vojno delo« 1964, str. 453; ustna izjava Staneta Kersnika 15. junija 1971; pismena izjava Zdravka Tomažina 18. junija 1971; Milka Jelenc, Dražgoše, ustna izjava 5. septembra 1971.

¹⁰ Izjava Maksa Krmelja, decembra 1959.

¹¹ Pavle in France Kavčič: Ustanovitev OF v Škofji Loki in okolici, Loški razgledi 1961, str. 19—20.

¹² Opomba Mire Svetinove septembra 1971, tedanje članice PK KPS za Gorenjsko.

¹³ Sveto Kobal-Florjan: Začetki vstaje v Škofji Loki, Loški razgledi 1954, str. 20;

Pavle in France Kavčič: Ustanovitev OF v Škofji Loki in v okoli, Loški razgledi 1961, str. 19—20.

¹⁴ Sveto Kobal-Florjan — prav tam.

¹⁵ Sveto Kobal-Florjan — prav tam; Gorenjska v borbi za svobodo, št. 4, izdal Pokrajinski muzej Kranj 1961, str. 43.

¹⁶ Zbornik dokumentov in podat. o NOV VI/2 — dok. št. 130, točka 1—5.

¹⁷ Gorenjska v borbi za svobodo, str. 4, Pokrajinski muzej Kranj 1961, str. 43.

3. PREHOD NA MNOŽIČNO ZIMSKO MOBILIZACIJO IN VSTAJO

¹ Gorenjska v borbi za svobodo št. 4, Pokrajinski muzej Kranj 1961, str. 42—43.

² Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, TV-15, št. 27, 1968.

³ Dr. Tone Ferenc, prav tam.

- ⁴ Mira Svetina, pismena izjava junija 1971, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj; Tone Dolinšek, ustna izjava v istem času.
- ⁵ Zbornik dokumentov NOV VI/i-dok. št. 80, opomba 6; Zbornik NOV VI/2-dok. št. 6, opomba 2.
- ⁶ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV VI/2, str. 73—74.
- ⁷ Zbornik NOV VI/2 — prav tam.
- ⁸ Zbornik NOV VI/2 — prav tam — str. 77.
- ⁹ Mira Svetina, pismena izjava junija 1971, arhiv Pokrajinskega muzeja v Kranju; Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem v letu 1941, Pripravki za zgodovino delavskega gibanja 1966 — str. 322.
- ¹⁰ Maks Krmelj: Govor 29. novembra 1960 v Poljanah, str. 80, osebni arhiv.
- ¹¹ Gorenjska v borbi za svobodo, Pokrajinski muzej v Kranju 1961, str. 37.
- ¹² Mira Svetina, pismena izjava junija 1971, arhiv Pokrajinskega muzeja v Kranju.
- ¹³ Stane Kersnik, ustna izjava 18. junija 1971.
- ¹⁴ Ivan Bertoncelj in Maks Krmelj, ustna izjava novembra 1959; Sveto Kobal-Florjan: Začetki ljudske vstaje v Škofji Loki, Loški razgledi 1954, str. 20.
- ¹⁵ Franc Konobelj-Slovenko: Pod Mežakljo in Karavankami so se uprli: Decembrska vstaja, str. 169—171.
- ^{15a} Danila Gril, Kranj — Stražišče, ustna izjava 30. 10. 1971.
- ¹⁶ Franc Križnar: Ne vdaj se, fant — 1968, str. 31—37.
- ¹⁷ Zbornik dokum. in podatkov o NOV VI/1, dok. št. 78, opomba 2; Gorenjska v borbi za svobodo, št. 4, Pokrajinski muzej v Kranju 1961, str. 43; Svetko Kobal-Florjan: Začetki ljudske vstaje v Škofji Loki, Loški razgledi 1954, str. 20; Pavle in Franc Kavčič: Ustanovitev OF v Škofji Loki in okolici, Loški razgledi 1961, str. 20; Ivan Bertoncelj-Johan, ustna izjava; Zdravko in Franciška Tomažin-Kocjanova, spomini — ustni in napisani v 1949. letu in 15. junija 1971; Franc Križnar: Ne vdaj se, fant — 1968, str. 31—37; dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15«, št. 26—27, 1968.
- ¹⁸ Ivan Bertoncelj: Ofenzivni pohod Cankarjevega bataljona v Selško dolino decembra 1941, Loški razgledi 1957.
- ^{18a} Poročilo orožniškega komandanta za Gorenjsko z dne 7. januarja 1942 o partizanskih akcijah na Gorenjskem dec. 1941, zbornik NOV VI/2, dok. št. 130, točka 14.
- ¹⁹ Zdravko Tomažin, pismena izjava 15. junija 1971. Arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj.
- ²⁰ Ivan Bertoncelj: Ofenzivni pohod Cankarjevega bataljona v Selško dolino decembra 1941, Loški razgledi 1957, str. 109—110.
- ²¹ Zdravko Tomažin, pisani spomini 15. junija 1971, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, Milan Žakelj: Ob dvajsetletnici decembrske vstaje, Loški razgledi 1961, kjer navaja upornike iz Praprotna, Križne gore, Selc in drugih vasi iz Selške doline, zvemo, da so tudi prišli v sestavo Cankarjevega bataljona. Razdelili so jih po raznih vodih; ustna izjava Staneta Kersnika v juniju 1971, s katero potrjuje Tomažinove navedbe.

4. MED PREMIKOM V POLJANSKO DOLINO — USPEŠEN SPOPAD V ROVTU

¹ Ivan Bertoncelj: Ofenzivni pohod Cankarjevega bataljona v Poljansko dolino, Loški razgledi 1957.

² France Planina: Poljanska in Selška dolina, MK 1962.

³ Tone Peternejl: Rokopis za Loške razglede 1972.

⁴ Stane Kersnik, ustna izjava novembra 1959 v Ljubljani.

⁵ Franc Biček, pismena izjava septembra 1959, arhiv v Pokrajinskem muzeju v Kranju, odd. NOB — fasc. 12—13.

⁶ Anton Ambrožič-Božo, Gorje, pismena izjava v novembru 1959 — arhiv Pokrajinskega muzeja v Kranju, oddelek NOB, fasc. 12—13.

⁷ Janez Žvan-Dravski, Gorje, pismena izjava novembra 1959 — isto tam.

⁸ Mrliški listi padlih, fasc. 915/II v AIZDG.

⁹ Anton Dežman: Cankarjev bataljon, Vstaja jugoslovanskih narodov 1941-II-VIZ — »Vojno delo« 1964, str. 455.

¹⁰ Zbornik NOV VI/2, dok. št. 130, točka 16.

¹¹ Zbornik NOV VI/1, dok. št. 204, 205, 206.

¹² Zbornik NOV VI/1 — prav tam; Tone Peternejl: rokopis za Loške razglede 1972.

¹³ »Slovenski poročevalec« 30. decembra 1941, št. 32 o odlikovanju Cankarjevega bataljona, kjer napak piše, Cankarjeve čete, Zbornik dokum. in podatkov o NOV VI/1 — dok. št. 79.

¹⁴ Komunique poveljstva slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet z dne 1. okt. 1941 o borbah partizanskih čet med 22. in 28. sept. 1941, Zbornik NOV, dok. št. 37 z opombami; — Kamniški zbornik VII-1961: Rašiška četa — str. 42—44.

¹⁵ Tine Zaletel: »Predajte se banditi«, RTV Ljubljana, oddaja »Še pomnite, tovariši« 19. 7. 1959. — arhiv RTV.

¹⁶ Iz pisma Fernanda Tribeaua 5. 8. 1964, shranjenega pri avtorju knjige.

¹⁷ Cvetov Novak in Justin Ažman: Zapisi o Mirku Knapiču in ostalih, RTV Ljubljana, oddaja »Še pomnite, tovariši« z dne 10. I. 1960 — arhiv RTV;

Zbornik NOV VI/I. dok. št. 190 — o streljanju talcev 13. novembra 1941.

¹⁸ Poročilo orožniškega komandanta za Gorenjsko z dne 7. januarja 1942 o partizanskih akcijah na Gorenjskem decembra 1941, Zbornik NOV VI/2 — dok. št. 130 — točka 5.

¹⁹ Italijanski dokumenti št. 55/52 z dne 5. decembra 1941 in strogo zaupno poročilo generala Robottija, št. 02/-49, 6. decembra 1941, Zbornik NOV VI/1.

²⁰ Cvetov Novak, pismena izjava v septembru 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, oddelek NOB; fasc. 12—13.

²¹ Karawanken Bote 24. 12. 1941.

²² Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942. TV-15, št. 24—26, letnik 1968.

5. RAZPLAMTEVANJE DECEMBRSKE VSTAJE

¹ Maks Krmelj, iz govora v Poljanah 29. novembra 1960; Milan Žakelj: Ob dvajsetletnici decembrske vstaje, Loški razgledi 1961, str. 24—26.

² Poročilo orožniškega komandanta za Gorenjsko 7. I. 1942 o partizanskih akcijah v decembru 1941, Zbornik NOV VI/2-dok. št. 130, točka 15.

Marjan Telatko: »Še pomnite, tovariši«, RTV Ljubljana 18. 12. 1957, arhiv RTV Ljubljana.

Milan Žakelj: Ob dvajsetletnici decembrske vstaje, Loški razgledi 1961, str. 27.

³ Maks Krmelj, iz govora v Poljanah 29. novembra 1960.

⁴ Poročilo orožniškega komandanta za Gorenjsko z dne 7. I. 1942 o partizanskih akcijah na Gorenjskem decembra 1941, Zbornik NOV VI/2-dok. št. 130, str. 326.

⁵ Ive Šubic, pismena izjava septembra 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁶ Zbornik dokumentov in pod. o NOV VI/2, dok. št. 130, 136 in 144; Zbornik dokum. in podatkov o NOV VI/1, dok. št. 207 — v vseh teh dokumentih od 17. XII. 1941 do 7. I. 1942, so poročila, navodila in nemška povelja, vezana na decembrsko vstajo.

Maks Krmelj: Iz govora v Poljanah 29. novembra 1960;

Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15«, št. 28 in 31, letnik 1968.

⁷ Milan Žakelj: Ob dvajsetletnici decembrske vstaje, Loški razgledi 1961, str. 25—26; — Anton Dežman, pismena izjava avgusta 1971.

⁸ Milan Žakelj — prav tam, str. 27—28.

⁹ Ive Šubic, pisani spomini, septembra 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹⁰ Tone Peternelj: rokopis za Loške razglede 1972.

¹¹ Milan Žakelj: Ob dvajsetletnici decembrske vstaje, Loški razgledi 1961, str. 25—27.

¹² Sveto Kobal-Florjan: Začetki ljudske vstaje v Škofji Loki, Loški razgledi 1954, str. 20—22; Pavle Kavčič: Vdor partizanov v škofjeloške zapore decembra 1941, Loški razgledi 1961, str. 32—38.

¹³ France Kavčič: O razmerah v škofjeloških zaporih in reševanju, Loški razgledi 1961, str. 40—46.

¹⁴ Meri Govekar o reševanju zapornikov v Škofji Loki in o delu med to akcijo, Loški razgledi 1961, str. 38—40.

¹⁵ Povelja, opozorila in poročila nemških orožniških oblasti na Gorenjskem z dne 22. decembra 1941 in 7. januarja 1942, Zbornik dokum. in podatkov o NOV VI/1, dok. št. 211 in 213, ter Zbornik VI/2, dok. št. 130.

¹⁶ Handlovo povelje 22. 12. 1941, AIZDG, fasc. 17/1.

¹⁷ Zbornik dokum. in podatkov o NOV VI/2 — dok. št. 128, poročilo orožn. postaje v Radovljici z dne 6. januarja 1942, ki govori o partizanskem napadu na patroljo 510. bataljona deželnih strelcev;

Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15«, št. 35 — 1968.

6. PREGNANI PRESELJEVALCI

¹ Cveto Novak, pismena izjava v septembru 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

² Maks Krmelj, ustna izjava septembra 1959.

³ Milan Žakelj: Ob dvajsetletnici decembrske vstaje, »Loški razgledi« 1961 — str. 28;

^{3a} Franc Medja, pisani spomini avgusta 1974, avtorjev arhiv.

⁴ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV VI/1, dok. 215. Nemškega dokumenta o tem ni.

⁵ Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15«, št. 28, 1968; Maks Krmelj: iz govora 29. novembra 1960 v Poljanah; Slov. poročevalec 6. I. 1942; Zbornik dokum. in podatkov o NOV VI/2, dok. št. 2.

⁶ Ive Šubic, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja v Kranju, fasc. 12—13.

⁷ Tone Peternelj, rokopis za »Loške razglede« 1972.

⁸ Niko Kavčič: Ustanovitev, razvoj in akcije Loške čete v letu 1942, Loški razgledi 1958, str. 7 ter ustna dopolnitev.

⁹ Cveto Novak, pismena izjava jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13, ustna izjava Staneta Mrharja v istem času; Karel Kravcar, ustna izjava.

¹⁰ Milan Žakelj: Ob dvajsetletnici decembrske vstaje, »Loški razgledi«, 1961 — str. 25 in 28—29.

¹¹ Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15«, št. 29, 1968.

¹² Dr. Tone Ferenc, prav tam.

7. BOJI PO VRHOVIH PASJE RAVNI IN POLHOVCA IN DOGODKI V ZGORNJEM GORENJSKEM KOTU

¹ Telegrami komande 11. armadnega korpusa z dne 25.—28. decembra 1941 komandi 2. armade, AVZI, škatla 456; Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15«, 1968, št. 33.

² Dr. Tone Ferenc, prav tam.

³ Milan Žakelj: Ob dvajsetletnici decembrske vstaje »Loški razgledi« 1961 — str. 28.

^{3a} Franc Medja, pismena izjava avgusta 1974, avtorjev arhiv.

^{3b} Franc Biček, ustna izjava avgusta 1974.

⁴ Dr. Tone Ferenc, prav tam.

⁵ Milan Žakelj: Govor 25. 12. 1955 na Bukovem vrhu, »Loški razgledi« 1956, str. 242—243.

⁶ Jože Galičič — Ljubljana, ustna izjava jeseni 1959.

⁷ Anton Ambrožič, Gorje, ustna izjava septembra 1959.

⁸ Janez Žvan, Gorje, ustna izjava septembra 1959.

⁹ Franc Čopi, pismena izjava jeseni 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹⁰ Ivan Križnar: Kranjske partizanske enote v letu 1941, Kranjski zbornik 1971, str. 20.

¹¹ Cveto Novak, pisani spomini, jeseni 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹² Maks Krmelj, iz pisanih spominov, a neobjavljenih citiran odlomek avtorju v septembru 1971.

^{12a} Franc Medja in Franc Biček, pismena in ustna izjava avgusta 1974.

¹³ Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15«, 1968, št. 33.

¹⁵ Arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj: padli borci.

¹⁵ Mira Svetina, pismena izjava v juniju 1971.

¹⁶ Milan Žakelj: Ob 20-letnici decembrske vstaje — Loški razgledi 1961, št. 28—29.

¹⁷ Poročila štaba XI. armadnega korpusa z dne 28. XII. 1941 — pripis, Zbornik dokum. in podatkov o NOV VI/1, dok. 222.

³⁸ Jože Galičič, ustna izjava jeseni 1959.

¹⁹ Gorenjska v borbi za svobodo št. 4, Pokrajinski muzej v Kranju 1961, str. 44.

²⁰ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV VI/1, dok. 213.

²¹ Franc Dijak, Franc Konobelj in Ivan Vovk: Decembrska vstaja v blejsko-bohinjskem kotu in v Zgornji savski dolini, Gorenjska v borbi za svobodo, št. 5, str. 34 in 37.

²² Franc Dijak, prav tam; Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941, prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1966, str. 324; Poročilo orožniškega komandanta za Gorenjsko z dne 7. januarja 1942 o partizanskih akcijah na Gorenjskem decembra 1941, Zbornik NOV VI/2, dok. št. 130, točka 19—20.

²³ Dr. Tone Ferenc: narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15«, št. 28-29, 1968.

²⁴ Franc Dijak, prav tam, str. 35—36.

²⁵ Franc Dijak, prav tam; Zbornik NOV, dok. št. 130, točka 21 in 24; pod točko 24 Handlovo poročilo navaja datum 17. decembra 1941, a to se je zgodilo že 16. decembra, takoj po razbiti vstaji, kar je popravljeno v poročilu, ki ga dr. Tone Ferenc navaja v »TV-15« v št. 30, letnik 1968, kar je pravilno. Avtor knjige je bil tudi sam udeleženec te vstaje, zato so mu znane številne podrobnosti.

²⁶ Poročilo orožniškega okrožja Radovljica 24. 12. 1941, arhiv IZDG, fasc. 22; dr. Tone Ferenc, prav tam.

²⁷ Sporočilo štaba XI. armadnega korpusa štabu II. armade 16. 12. 1941, Zbornik NOV VI/1, dok. št. 206.

²⁸ Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15«, št. 30, 1968.

²⁹ Boj pod Triglavom, 1966 — ZB Gorje, str. 20—21.

³⁰ Franc Konobelj — Ivan Vovk: Decembrska vstaja v Zgornji savski dolini, Gorenjska v borbi za svobodo, št. 5, Pokrajinski muzej Kranj, str. 38—40; Franc Konobelj: Pod Mežakljo in Karavankami so se uprli, Jesenice 1954, str. 169—172, Zbornik NOV VI/1, dok. št. 220: poročilo orožniške postaje Dovje z dne 28. decembra

1941; Zbornik NOV VI/2, dok. št. 130, točka 22, 23, 25 in 26; Ivan Križnar, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1966, str. 324 do 325.

³¹ T. Ferenc, kakor pod 8, št. 31, 1968.

³² Navodilo orožniškega okrožja Radovljica 17. 12. 1941, Zbornik NOV VI/1, dok. št. 207.

³³ Ivan Križnar, prav tam, str. 324.

³⁴ Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev, Prispevki IZDG 1966, str. 325.

³⁵ Zbornik dokumentov in podatkov o NOV VI/2, dok. št. 34.

8. ZARADI NEMŠKIH NAPADOV MANEVR PROTI SELŠKI DOLINI

¹ Mira Svetina, pismena izjava v juniju 1971, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj.

² Jože Galičič, ustna izjava jeseni 1959.

³ Pavle Kavčič, ustna izjava jeseni 1959; Gašper Dolinar, ustna izjava jeseni 1959.

⁴ Pavle Kavčič, prav takrat.

^{4a} Franc Medja, pisani spomini avgusta 1974, avtorjev arhiv.

⁵ Rafael Buh v oddaji »Še pomnite, tovariši« 5. 1. 1969, stran rokopisa 3—4 — pripravil Marijan Krišelj. Arhiv RTV.

⁶ Ive Šubic, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁷ Frančiška Tomažin, pismena izjava junija 1971; Janko Bernik, pisani spomini jeseni 1959, oboje v arhivu Pokrajinskega muzeja v Kranju, fasc. 12—13.

⁸ Poročilo o divjanju fašistov v času okupacije v občini Poljane nad Škofjo Loko 19. 12. 1953, tipkopis iz arhiva Toneta Peternelja-Igorja, Ljubljana, Aleševčeva 6.

⁹ »TV-15«, št. 32, 1968.

¹⁰ Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15«, št. 34, 1968.

¹¹ Poročilo državnega propagandnega urada NSDAP, kakor zgoraj; dr. Tone Ferenc, prav tam, št. 28, 1968.

¹² Zdravko Tomažin, pisani spomini junija 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13; Milan Žakelj: Ob dvajsetletnici dec. vstaje, Loški razgledi 1961, str. 29.

¹³ Frančiška Tomažin, Gunclje, dnevnik, osebna last avtorice.

¹⁴ Julči Strnad: Spomini na dražgoško bitko, »Še pomnite, tovariši«, RTV Ljubljana 13. I. 1957, str. 1, napisano po pripovedovanju Pikcovega očeta iz Dražgoš, arhiv RTV.

¹⁵ France Planina: Usodni dogodki v Dražgošah, Loški razgledi 1955, str. 22, pripovedi Dražgošanov.

¹⁶ Izvleček iz mesečnega poročila Gorenjskega štaba po »Slovenskem poročevalcu« z dne 8. februarja 1942, Zbornik NOV VI/2 dok. št. 16, str. 38—39.

¹⁷ Ive Šubic, pisana izjava jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹⁸ Milan Žakelj: S Cankarjevim bataljonom v novo 1942. leto, Vstaja jugoslovanskih narodov, VIZ »Vojno delo« 1964, str. 764—765.

¹⁹ Ivan Bertoncelj-Johan: pisani spomini jeseni 1959, Pokrajinski muzej Kranj, fasc. 12—13.

²⁰ Poročilo komandanta orožništva z dne 31. I. 1942 o partizanskih akcijah in dogodkih v januarju 1942 na Gorenjskem, zbornik dokum. in podatkov o NOV VI/2 — dok. št. 137.

²¹ Zbornik NOV VI/2 — prav tam, točka 2.

²² Zdravko Tomažin, pisani spomini v juniju 1971, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

²³ Ive Šubic, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

²⁴ Rafael Buh, kakor pod opombo 5 — str. 6, 7, 8.

^{24a} Franc Medja, kakor pod 4 a.

²⁵ France Planina: Usodni dogodki v Dražgošah, Loški razgledi, 1955, str. 21—22.

²⁶ Drago Vraničar, Škofja Loka, ustna izjava januarja 1960.

²⁷ Ivan Bertoncelj-Johan, Milan Žakelj, Tone Dežman, France Kavčič, Janez Lušina in drugi, pismene izjave, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13; Stane Mrhar, Anton Ambrožič, ustne izjave jeseni 1959; vaščani Dražgoš: Karel Jelenc, Jakob Potočnik — pripovedi v »Loških razgledih« 1955, str. 22 in 27; iz oddaje »Se pomnite, tovariši« z dne 13. I. 1957, ki jo je po pripovedovanju Pikcovega očeta sestavila Julči Strnad.

9. DRAŽGOŠKA REPUBLIKA

¹ Po originalnem rokopisu neimenovanega domačina, ki je v avtorjevem arhivu. Resnico tega potrjuje tudi Karel Jelenc-Birt v »Loških razgledih« 1955 na str. 22.

² Jakob Potočnik, Dražgoše, št. 15 — dnevnik, Loški razgledi 1955, str. 27.

³ Janko Bernik, Škofja Loka, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁴ Julči Strnad: Spomini na dražgoško bitko, napisani po pripovedi Pikcovega očeta, oddaja »Se pomnite, tovariši« 13. I. 1957, str. 2, Arhiv RTV.

⁵ Cveti Novak, Ljubljana, pismena izjava jeseni 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁶ Janko Bernik, prav tako kot opomba 3.

⁷ Iz rokopisa neimenovanega domačina, original je v avtorjevem arhivu.

⁸ Janez Lušina, pismena izjava jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13 in oddaja »Se pomnite, tovariši« 8. I. 1961, str. 4, arhiv RTV.

⁹ Anton Dežman: Cankarjev bataljon, Vstaja jugoslovanskih narodov 1941, knjiga II., VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd 1964, str. 459—460.

¹⁰ Jakob Potočnik, Dražgoše 15, dnevnik »Loški razgledi« 1955, str. 27.

¹¹ Julči Strnad, kakor pod 4, str. 1.

¹² France Kavčič, Škofja Loka, pismena izjava jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹³ Anton Ambrožič, Gorje, ustna izjava jeseni 1959.

¹⁴ Gregor Rupnik, pisana izjava 7. 2. 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹⁵ Janko Bernik, enako kot pod 8.

¹⁶ Gašper Dolinar, Škofja Loka, prav tako.

¹⁷ Marko Čadež, Škofja Loka, prav tako.

¹⁸ Poročilo orožniške postaje v Radovljici z dne 6. januarja 1942. komandantu enot na Gorenjskem o napadu na nemški vod pri Ribnem, Zbornik NOV VI/2 — dok. št. 128; Poročilo komandanta orožništva na Gorenjskem z dne 31. januarja o partizanskih akcijah in dogodkih v januarju 1942 na Gorenjskem, Zbornik NOV VI/2 — dok. št. 137, točka 9.

¹⁹ Rafael Buh, Poljane, pismena izjava jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

²⁰ Cveto Novak v spominih na Jožeta Krajca-Žaklja, ostalo kot pod 19.

²¹ Cveto Novak, prav tam.

²² Marija Habjan, Dražgoše, ustna izjava konec junija 1971.

²³ Milan Žakelj: S Cankarjevim bataljonom v novo 1942. leto, Vstaja jugoslov. narodov 1971, knjiga IV, VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd 1964, str. 765—766.

²⁴ Gregor Rupnik, pisana izjava 7. 2. 1960. Ob tej priložnosti še Rupnikovo pojasnilo: njegov razgovor z Žagarjem je bil dosti daljši, vsebina pa se je vrtela okoli vprašanja, če je Žagar res prepričan, da vojna ne bo dolga. Rupnik je ugotovil, da je Žagar vedel, kako je s tem, a je o skorajšnjem uničenju Hitlerjeve vojske govoril le iz propagandnih razlogov, da bi tako v ljudeh vzpodbudil večjo zagnanost na boj. Rupnik iz podobnih razlogov ni razglašal, kaj sta govorila z Žagarjem.

²⁵ Anton Demšar, Brezno pri Laškem, kakor pod 19.

²⁶ Jože Kovačič, Kranj, prav tako.

^{26a} Franc Medja, pisani spomini avgusta 1974, avtorjev arhiv.

²⁷ Ive Šubic, Predmost, prav tako.

²⁸ Miha Demšar, Lipce pri Blejski Dobravi, prav tako.

²⁹ Ivan Bertonceľ, Kranj, prav tako.

10. PRIPRAVE NA SPOPAD

¹ Julči Strnad: Spomini na dražgoško bitko, radijska oddaja »Še pomnite, tovariši« 13. I. 1957, napisana po pripovedovanju Pikcovega očeta, arhiv RTV Ljubljana.

² Francka Pavlič: Žgoči spomini, radijska oddaja »Še pomnite, tovariši« 16. II. 1958, arhiv RTV Ljubljana.

³ Zdravko Tomažin, Gunclje, pismena izjava v juniju 1971, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj.

⁴ Pavle Kavčič, Ljubljana, ustna izjava jeseni 1959.

⁵ Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15«; št. 35, 1968: Handlovo povelje 2. I. 1942, št. 41/42, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj.

⁶ Dr. Tone Ferenc, prav tam, »TV-15«, št. 34, Navodilo vodstva držav. prop. urada NSDAP za Koroško, arhiv IZDG, fasc. 1003.

⁷ Kakor opomba 6.

⁸ Dr. Tone Ferenc, prav tam, »TV-15«, št. 34—35;

Ukaz poveljnika angažiranih sil južne Koroške z dne 22. 12. 1941 o razdelitvi ozemlja, arhiv IZDG, fasc. 17/1; dopis 3/24 policijskega polka, prej 93. rez. policijski bataljon, z dne 2. 12. 1942 Landrata Kranj o vpisu padlih vojakov v mrliško knjigo, arhiv IZDG, fasc. 915/1—2; dopis 322. batalj. deželnih strelcev z dne 25. 12. 1941 poveljstvu divizije »Granatieri di Sardegna« arhiv VZI. škatla 456.

⁹ Dr. Tone Ferenc, »TV-15« št. 35.

¹⁰ Ivan Bertoncelj, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 11—13.

11. BREGOVI V OGNJU — NAPADALCI ODBITI

¹ France Planina: Usodni dogodki v Dražgošah, pripoved Milke Lotrič, Loški razgledi 1955, str. 24; ustno dopolnilo Milke Lotrič, por. Jelenc v Dražgošah jeseni 1959.

² Jože Kovačič, Kranj, pismena izjava jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

³ Jože Galičič, Ljubljana, pismena izjava kakor pod 2.

⁴ Silvo Štibelj, Javorje, pismena izjava, prav tako.

⁵ Gregor Rupnik, pisani spomini, prav tako.

⁶ Janko Bernik, Škofja Loka, prav tako.

⁷ Gašper Dolinar, Škofja Loka, prav tako.

⁸ Janko Bernik, Škofja Loka: V Dražgošah, radijska oddaja, »Še pomnite, tovariši« 3. I. 1960, str. 3, arhiv RTV Ljubljana.

Justin Dolinar, Škofja Loka, po pripovedovanju jeseni 1959 zapisal avtor. To potrjuje tudi pismena izjava Gašperja Dolinarja (ki ni Justinov brat) iz istega časa in izjava Karla Jelenca-Birta v Loških razgledih 1955 — str. 23—23;

Ivan Bertoncelj: pisani spomini jeseni 1959, kjer govori o začetku spopada in o zamrzovanju orožja, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁹ Janez Lušina, Dražgoše, ustna izjava jeseni 1959.

¹⁰ Filip Novak, Dražgoše, ustna izjava v juniju 1971 Janezu Lušini in avtorju.

¹¹ Janez Lušina, Dražgoše, ustna izjava jeseni 1959.

¹² Janez Lušina-Andrejčkov, Dražgoše, pisana izjava jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹³ Anton Dežman, Radovljica, pismena izjava julija 1971. Kopija v Pokraj. muzeju Kranj.

Franc Biček, ustna izjava jeseni 1959.

¹⁴ Franc Biček, ustna izjava jeseni 1959.

Franc Planina: Usodni dogodki v Dražgošah, izpoved Ivanke Lotrič-Grogovčeve z Jelenšč-Dražgoše 76, Loški razgledi 1955, str. 25.

¹⁵ France Kavčič, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹⁶ Anton Dežman: Cankarjev bataljon, Vstaja jugoslovanskih narodov 1941, VIZ JNA »Vojno delo« 1964. — II — str. 460.

¹⁷ Anton Dežman, prav tam;

France Štular, ustna izjava jeseni 1959.

¹⁸ — Anton Dežman, prav tam;

Ivan Bertoneclj, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

France Štular-Ilija, prav tako kot pod 17;

France Kavčič, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

^{18a} Izvleček iz mešanega poročila gorenjskega štaba, objavil Slovenski poročevalec 8. februarja 1942. Zbornik dokumentov in podatkov o NOV VI/2, dok. št. 16.

¹⁹ Franc Biček, Škofja Loka, pismena izjava jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13;

— Anton Dežman, Radovljica, kakor pod 16 in njegovo ustno dopolnilo jeseni 1959.

Karel Jelenc-Birt, Dražgoše 38, pripoved v Loških razgledih 1955, str. 23 in njegovo dopolnilo jeseni 1959.

Jože Kovačič, Kranj, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

Pripoved Ivanke Lotrič-Grogovčeve, v Loških razgledih 1955 na str. 25.

²⁰ Janez Lušina, Dražgoše, ustna izpoved jeseni 1959;

France Kavčič, pisani spomini, jeseni 1959, arhiv. Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

Ivan Bertoneclj, prav tako.

²¹ Cveto Novak, pisani spomini januarja 1960, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

²² Inž. Stane Šinkovec, Kranj, ustna izjava septembra 1971.

²³ Karel Kravcar: Takrat je zmrzovala celo obleka, radijska oddaja »Še pomnite, tovariši« 13. I. 1963, arhiv RTV Ljubljana.

²⁴ Karel Jelenc, Dražgoše, pripoved v Loških razgledih 1955, str. 23 in ustno dopolnilo jeseni 1959;

Janko Bernik: V Dražgošah, radijska oddaja »Še pomnite, tovariši« 3. I. 1960.

²⁵ Ivan Bertoneclj, Kranj, pisani spomini februarja 1960, arhiv Pokraj. muzeja, fasc. 12—13 in ustno dopolnilo v istem času;

Anton Dežman, kakor pod 16, str. 426.

²⁶ Milan Žakelj: S Cankarjevim bataljonom v novo 1942. leto, Vstaja jugoslovanskih narodov. 1941 — IV — VIZ JNA »Vojno delo« 1964, str. 766;

Janez Lušina, ustna izjava po pripovedovanju domačinov iz Rudna, zapiski iz januarja 1960;

Janez Žvan, Gorje, ustna izjava januarja 1960.

²⁷ Jakob Potočnik, Dražgoše, iz dnevnika, ki je objavljen v Loških razgledih 1955, str. 29;

Janez Lušina, prav tako;

Drago Vraničar, Škofja Loka, ustna izjava, zapisana decembra 1960. Vraničar je bil bataljonski orožar.

²⁸ Seznam mitraljezcev je sestavljen po podatkih bataljonskega orožarja Draga Vraničarja v februarju 1960 ter na osnovi izjav Antona Dežmana, Ivana Bertoncija, Rafaela Buha, Milana Žaklja, Franceta Kavčiča, Janeza Žvana, Gašperja Dolinarja, Jožeta Kovačiča in Silva Štiblja.

²⁹ Jože Kovačič, Kranj, pisani spomini na dražgoško bitko jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

³⁰ Franc Biček, ustna izjava januarja 1960;

Ivanka Lotrič-Grogovčeva, Dražgoše, pripoved zapisana v Loških razgledih 1955, str. 25;

Anton Dežman: Cankarjev bataljon, Vstaja jugoslovanskih narodov 1941, VIZ JNA »Vojno delo« 1964 — II. — str. 461;

Franc Medja, pismena izjava v avgustu 1974, avtorjev arhiv.

³¹ Drago Vraničar, kakor pod 27 in 28.

12. KO JE MINIL PRVI DAN BOJEV

¹ Karel Jelenc, Dražgoše 38, po pripovedi v Loških razgledih 1955, str. 23, ter ustno dopolnilo jeseni 1959.

² Karel Jelenc, prav tam.

³ Franc Čopi, pisana izjava jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁴ Ive Šubic, pisani spomini jeseni 1959, str. 2, kakor pod 3; Ivan Bertoncij, prav tako.

Jože Galičič, ustna izjava jeseni 1955, zapisana pri avtorju.

⁵ Janko Bernik: V Dražgošah, oddaja »Še pomnite, tovariši« 3. I. 1960, str. 3, arhiv RTV Ljubljana in v arhivu Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁶ Janko Bernik, prav tam.

⁷ Zdravko Tomažin, pismena izjava junija 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj.

⁸ Janez Žvan, Gorje, ustna izjava jeseni 1959, zapisana v arhivu avtorja.

⁹ Filip Novak, Dražgoše 1, ustna izjava junija 1971 Janezu Lušini in avtorju.

¹⁰ Jože Galičič, Ljubljana, ustna izjava jeseni 1959.

¹¹ Frančiška Lušina, Dražgoše, ustna izjava jeseni 1959.

¹² Filip Novak, kakor pod 9.

¹³ Miha Demšar, Lipce pri Blejski Dobravi, pisana izjava jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹⁴ Milka Lotrič — Jelenčeva, prej Češnjica, zdaj Dražgoše 38, ustna izjava jeseni 1959, dopolnitev avgusta 1971.

13. DRUGI DAN JE BILO ŠE HUJE

¹ Filip Novak, Dražgoše 1, ustna izjava junija 1971 Janezu Lušini in avtorju.

² Tine Fajfar, Rudno, ustna izjava septembra 1971 Janezu Lušini in avtorju.

³ Jakob Potočnik, Dražgoše 15, Dnevnik v Loških razgledih 1955, str. 28—29.

⁴ Janez Lušina, Dražgoše, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13 in oddaja »Še pomnite, tovariši« 8. I. 1961, arhiv RTV Ljubljana.

⁵ Marjan Krišelj: Zakloni v snegu, odd. »Še pomnite, tovariši«, 5. I. 1969, str. 9—11, napisana po pripovedi Rafaela Buha, arhiv RTV Ljubljana.

⁶ Marija Habjan, Dražgoše, ustna izjava Janezu Lušini in avtorju junija 1971.

⁷ Zdravko Tomažin, Guncleje, pisani spomini 15. junija 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁸ Jože Kovačič, Kranj, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁹ Tone Demšar, Delnice, kakor pod 9; Franc Biček, Škofja Loka, prav tako; Jože Kovačič, Kranj, prav tako.

¹⁰ France Biček, prav tam; Jože Kovačič, prav tam.

^{10a} Franc Medja, pisani spomini avgusta 1974, avtorjev arhiv.

¹¹ Jože Galičič, Ljubljana, ustna izjava jeseni 1959; arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹² Jože Galičič, Ive Šubic, prav tako kot pod 11.

¹³ Polde Lotrič, Dražgoše, ustna izjava Janezu Lušini in avtorju junija 1971.

¹⁴ Polde Lotrič, prav tako.

¹⁵ Rudi Fajfar, Škofja Loka, pisana izjava v avgustu 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹⁶ France Kavčič, pismena izjava jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

Cveto Novak, prav tam.

¹⁷ Julči Strnad: Spomini na dražgoško bitko — zapisano po pripovedovanju Plkovega očeta, oddaja »Še pomnite, tovariši« 13. I. 1957, str. 4, arhiv RTV Ljubljana; Janez Lušina, pismena izjava, kakor pod 16; France Kavčič, prav tako; Janko Bernik, prav tako in radijska oddaja »Še pomnite, tovariši«, 3. I. 1960, arhiv RTV Ljubljana; Jakob Potočnik, Dražgoše — dnevnik, objavljen v Loških razgledih 1955, str. 29.

¹⁸ Anton Ambrožič, Gorje, ustna izjava jeseni 1959. Zapiski pri avtorju.

¹⁹ Anton Dežman: Cankarjev bataljon, Vstaja jugoslovanskih narodov 1941 — II — VIZ ZNA »Vojno delo« 1964, str. 462, in ustno dopolnilo jeseni 1959;

Janko Bernik, oddaja »Še pomnite, tovariši« 3. I. 1960, arhiv RTV Ljubljana; Janez Lušina, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

²⁰ Janez Lušina, kakor pod 19, zapisano po zbranih spominih domačinov iz Češnjice in Rudnega.

²¹ Janez Žvan, Gorje, ustna izjava jeseni 1959.

²² Julči Strnad: Spomini na dražgoško bitko, zapisano po pripovedi Pikcovega očeta, radijska oddaja »Še pomnite, tovariši« 13. I. 1957, arhiv RTV Ljubljana, str. 5—6.

²³ Ustna izjava posestnika Ambrušča iz Rudnega, ki je slišal to iz ust poročnika, ki je poveljeval topničarjem v Rudnem.

²⁴ Karel Jelenc, Dražgoše — pripoved, zapisana v Loških razgledih 1955, str. 23 in dopolnjeno ustno jeseni 1959.

14. PO DRUGEM DNEVU BOJA: ŠE OSTATI ALI SE UMAKNITI

¹ Zdravko Tomažin, pisani spomini 15. junija 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj.

² Marko Gosar, Ljubljana, pisani spomini 24. 12. 1952, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

³ Spomini Pikcovega očeta v radijski oddaji »Še pomnite, tovariši« 13. I. 1957, str. 5—6, arhiv RTV Ljubljana, ter ustne izjave drugih domačinov: Karla Jelenca, Ivanke Lotrič-Grogovčeve jeseni 1959.

⁴ Jože Galičič, Ljubljana, ustna izjava jeseni 1959; Stane Mrhar, Ljubljana, prav tako.

⁵ France Kavčič, Škofja Loka, pisani spomini, jeseni 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

Zdravko Tomažin, Guncle, pismena izjava 15. junija 1971, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj; Anton Dežman: Cankarjev bataljon, Vstaja jugoslovanskih narodov 1941, VIZ JNA »Vojno delo« 1964. — II. — str. 462 s pisanim dopolnilom avgusta 1971; Poročilo »Slovenskega poročevalca z dne 8. 2. 1942 — izvleček iz mesečnega poročila Gorenjskega štaba, Zbornik NOV VI/2 dok. št. 16, str. 39.

⁶ Anton Dežman, Radovljica, pisana izjava avgusta 1971; Silvo Štibelj, Javorje, pisana izjava januarja 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13; Jakob Galičič, Apače, prav tako; Miha Demšar, Lipce pri Blejski Dobravi, prav tako.

⁷ Karel Jelenc, Dražgoše, pripoved v Loških razgledih 1955, str. 23.

⁸ Izvleček iz mesečnega poročila Gorenjskega štaba, Zbornik NOV VI/2 — dok. št. 16, str. 39.

⁹ Zdravko Tomažin, pisana izjava 15. junija 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj.

¹⁰ Ivan Bertoncelj, Kranj, pisani spomini 12. 3. 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹¹ France Kavčič, prav tako.

¹² Mira Svetina, pisana izjava junija 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj.

15. TRETJI DAN — PREBOJ NA JELENŠČAH

¹ Polde Lotrič, Dražgoše, ustna izjava Janezu Lušini in avtorju, junija 1971; Rafael Buh, zapisana izjava jeseni 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

² Frančiška Lušina, Dražgoše, ustna izjava jeseni 1959.

³ Loški Razgledi 1955, str. 29—30.

⁴ Janko Bernik; V Dražgošah, radijska oddaja »Še pomnite, tovariši«, 3. I. 1960, str. 5—6, arhiv RTV Ljubljana, in pisani spomini v Pokrajinskem muzeju Kranj, fasc. 12—13.

⁵ Milan Žakelj: S Cankarjevim bataljonom v 1942. leto, Vstaja jugoslovanskih narodov, VIZ JNA »Vojno delo« 1964, IV, str. 767 do 768 in ustno dopolnilo jeseni 1959; Janko Bernik, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13 in ustne izjave v istem času.

⁶ Janez Lušina, Dražgoše, pismena izjava februarja 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13 ter ustno dopolnilo v istem času na kraju dogajanja.

⁷ Janez Lušina, prav tako.

⁸ Jože Kovačič, Kranj, pismena izjava jeseni 1959, kot pod 5; Franc Biček, ustna izjava jeseni 1959.

⁹ Anton Demšar, Delnice — Brezno, pisani spomini 22. 2. 1960, arhiv v Pokrajinskem muzeju Kranj, fasc. 12—13.

^{9a} Franc Medja, pisani spomini v avgustu 1974, avtorjev arhiv.

¹⁰ Anton Dežman: Cankarjev bataljon, Vstaja jugoslovanskih narodov 1941, VIZ JNA »Vojno delo« 1964, — II — str. 462—463 in pismena dopolnitev 13. 8. 1971; Ivan Bertoncelj, pisani spomini 12. 3. 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13; Karel Kravcar: Takrat je zmrzovala celo obleka, radijska oddaja »Še pomnite, tovariši« 13. 1. 1963, str. 4—5, arhiv RTV Ljubljana.

¹¹ France Kavčič, Škofja Loka, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13; Anton Dežman, Radovljica, ustna izjava januarja 1960.

¹² France Kavčič, pisani spomini, februarja 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13. Janko Bernik, prav tam.

¹³ France Kavčič, prav tam.

¹⁴ Janko Bernik: V Dražgošah, radijska oddaja »Še pomnite, tovariši« 3. I. 1960, str. 6, arhiv RTV Ljubljana, in ustno dopolnilo v istem času: Janez Žvan in Justin Dolinar.

¹⁵ Janko Bernik, prav tam.

Justin Dolinar je v istem času potrdil Bernikove izjave.

¹⁶ Gašper Dolinar, Škofja Loka, pismena izjava 13. 1. 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13; France Kavčič, enaka ustna izjava v istem času.

¹⁷ 10-letnica tragedije v Udin borštu (članek je brez podpisa), Borec št. 10-1952, str. 331.

¹⁸ Janko Bernik, prav tam kot pod 13 in 14, str. 6—7.

¹⁹ Karel Kravcar, kakor pod 9.

16. KRVAVO NEDELJSKO POPOLDNE NA JELENŠČAH

¹ Ivanka Lotrič-Grogovčeva iz Dražgoš — Jelenšče — pripoved v Loških razgledih 1955, str. 25—26.

² Marija Habjan, Dražgoše, ustna izjava junija 1971 Janezu Lušini in avtorju.

³ Ivana Lotrič, Lovrihova, ustna pripoved avtorju februarja 1960.

⁴ Rudi Fajfar, Škofja Loka, pismena izjava v avgustu 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj.

⁵ Filip Novak, Dražgoše št. 1, ustna izjava Janezu Lušini in avtorju v juniju 1971.

17. UMIK NA JELOVICO

¹ Anton Dežman: Cankarjev bataljon, Vstaja jugoslovanskih narodov 1941, VIZ JNA »Vojno delo« 1964, — II — str. 463 in pismena izjava — dopolnitev 13. 8. 1971; Ivan Bertancelj, pisani spomini 12. 3. 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13; Julij Nardoni, pismena izjava februarja 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13; Janez Lušina, ustna izjava jeseni 1959.

² Milan Žakelj: S Cankarjevim bataljonom v 1942. leto, Vstaja jugoslovanskih narodov 1941, VIZ JNA »Vojno delo« 1964 — IV — str. 768; Janko Bernik: V Dražgošah, radijska oddaja »Še pomnite, tovariši« 3. 1. 1960, str. 8—9.

³ Anton Ambrožič, Gorje, ustna izjava februarja 1960.

^{3a} Franc Medja, pisani spomini v avgustu 1974, avtorjev arhiv.

⁴ Janko Bernik, prav tam, str. 8; Jakob Potočnik, Dražgoše — dnevnik v Loških razgledih 1955, str. 30.

⁵ Julči Strnad: Pikcovega očeta spomini na dražgoško bitko. Marko Gosar: Dražgoše 1942, rokopis z dne 24. 12. 1952 v avtorjevem arhivu, str. 4.

⁶ Jože Kovačič, Kranj, pisani spomini na dražgoško bitko januarja 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁷ Jože Kovačič, prav tam.

⁸ Marko Gosar, kakor pod 5.

⁹ Frančiška Lušina-Andrejčkova mama, ustna izjava januarja 1960.

¹⁰ Polde Lotrič, Dražgoše, ustna izjava Janezu Lušini in avtorju v juniju 1971.

¹¹ Pavle Kavčič, Ljubljana, ustna izjava januarja 1960.

¹² Janez Lušina, ustna izjava junija 1971.

¹³ Zbornik NOV VI/2, dok. št. 69.

¹⁴ Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15«, 35, 1968.

18. BELA NEVARNOST NA MOŠENJSKI PLANINI

¹ France Kavčič, Ljubljana, ustna izjava januarja 1960; Gregor Rupnik, Šoštanj, pisani spomini 7. II. 1960, arhiv Po-

krajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

— Karel Kravcar, pisani spomini, februarja 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

² Ivan Bertonec, Kranj, pisani spomini februarja 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

³ Ivan Bertonec, prav tam.

⁴ Ive Šubic, Ljubljana, pisani spomini, januarja 1960, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13;

Jože Galičič, Ljubljana, ustna izjava v istem času.

⁵ Tine Rihtaršič: Na Mošenjski planini, radijska oddaja »Še pomnite, tovariši« 12. I. 1958, arhiv RTV Ljubljana in arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁶ Tine Rihtaršič, prav tam.

⁷ Jože Galičič, Ljubljana, zapisano po njegovi pripovedi januarja 1960.

⁸ Ive Šubic, kakor pod 4.

⁹ Tine Rihtaršič, kakor pod 5, str. 4.

Jože Galičič, kakor pod 7.

¹¹ Ive Šubic, prav tako.

¹² Jože Kovačič, Kranj, pisani spomini januarja 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

Ive Šubic, prav tako.

Gregor Rupnik, pisani spomini 7. II. 1960, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹³ Ive Šubic, prav tako.

¹⁴ Ive Šubic, prav tako.

Jože Galičič, kakor pod 12.

¹⁵ Ive Šubic, prav tako.

Tine Rihtaršič, kakor pod 15.

¹⁶ Tine Rihtaršič, prav tako.

¹⁷ Tine Rihtaršič, prav tam.

Jože Galičič, ustna izjava, kakor pod 7.

¹⁸ Ive Šubic, prav tam.

¹⁹ Franc Tavčar, Rafael Buh, Valentin Hren, Pavel Rihtaršič: pismene izjave, januarja 1960, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

²⁰ Ive Šubic, prav tam.

Jože Galičič, kakor pod 7.

Franc Biček, ustna izjava decembra 1959.

²¹ Jože Kovačič, kakor pod 10.

Ive Šubic, prav tam.

²² Jože Kovačič, prav tam.

²³ Tine Rihtaršič, prav tam.

Franc Biček, ustna izjava decembra 1959.

Jože Galičič, prav tako.

²⁴ Ive Šubic, prav tam;

Tine Rihtaršič, prav tam.

²⁵ Jože Galičič, prav tako;

Jože Kovačič, kakor pod 12.

²⁶ Jože Kovačič, prav tam;

Franc Biček, ustna izjava decembra 1959.

²⁷ Jože Kovačič, prav tam;
Tine Rihtaršič, prav tam;
Franc Biček, kakor pod 234;
Franc Čopi, pismena izjava januarja 1960, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

^{27a} Franc Medja, pisani spomini v avgustu 1974, avtorjev arhiv.

²⁸ Jože Galičič, prav tako.

²⁹ Tine Rihtaršič, prav tam;

Jože Kovačič, prav tam — o tem, da je nosil tri puške.

³⁰ Iz poročila »Slovenskega poročevalca« z dne 8. februarja 1942, o bojih Cankarjevega bataljona v Poljanski dolini in v Dražgošah od 25. decembra 1941 do 11. januarja 1942 — Izvleček iz mesečnega poročila gorenjskega štaba, Zbornik NOV VI/2 — dok. št. 16, str. 40;

Drago Vraničar, Škofja Loka, ustni podatki o mitraljezcih januarja 1959.

Ciril Zupanc: Spomini Jožeta Žbontarja, Loški razgledi XIX — str. 115—116;

³¹ Ive Šubic, kakor pod 4.

Franc Biček, kakor pod 4.

³² Gregor Rupnik, kakor pod 12.

³³ Ivan Bertoncelj, Kranj, pisani spomini februarja 1960, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

³⁴ Ivan Bertoncelj, prav tam in ustno dopolnilo v istem času.

³⁵ Matevž Kordež, Jamnik, ustna izjava februarja 1960.

³⁶ Ivan Bertoncelj: govor ob petnajstletnici dogodkov na Mošenjski planini, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, in kopija v arhivu avtorja.

³⁷ Zbornik NOV VI/2, dok. št. 69, str. 179 in 137, str. 432.

³⁸ Gregor Rupnik, kakor pod 12.

³⁹ Milan Žakelj: S Cankarjevim bataljonom v 1942. leto, Vstaja jugoslov. narodov, VIZ JNA »Vojno delo« — IV — 1964, str. 769; Jože Galičič, ustna izjava jeseni 1959.

⁴⁰ Milan Žakelj, prav tam;

Silvo Štibelj, pisani spomini januarja 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁴¹ Janko Bernik, pisani spomini, decembra 1959, arhiv. Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13;

Gregor Rupnik, kakor pod 12;

Zbornik NOV VI/2 — dok. št. 158, str. 415.

⁴² Ivan Bertoncelj, Kranj, pisani spomini na dražgoške boje februarja 1960, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13;

Jože Galičič, ustna izjava o Žagarjevem nastopu na Jelovici 14. januarja 1942, avtorju januarja 1960;

Ive Šubic, pisani spomini januarja 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁴³ Janko Bernik: V Dražgošah, radijska oddaja »Še pomnite, tovariši« 3. 1. 1960, arhiv RTV Ljubljana.

⁴⁴ Janko Bernik, prav tam.

⁴⁵ Frančiška in Zdravko Tomažin, Gunclje, pismena izjava 15. junija 1971;

Cveto Novak, ustna izjava februarja 1960;
Stane Kersnik, ustna izjava — potrditev Tomažinovitih navedb v juniju 1971.

⁴⁶ Frančiška Tomažin, Guncleje, spominska knjiga, pisani spomini leta 1949, njen osebni arhiv, ter izjava zapisana v »TV-15« v št. 21, 31. 5. 1966.

⁴⁷ Frančiška Tomažin, prav tako in zbornik NOV VI/2, dok. št. 152, str. 405: Razglas nemškega komandanta policije in SS čet generallajtnanta Rösenerja z dne 31. 3. 1942 o ustrelitvi 29 talcev v Begunjah. Med njimi je bil tudi Ivan Tomažin starejši, roj. 1884.

19. NADALJEVANJE OKUPATORJEVEGA DIVJANJA V DRAŽGOŠAH

¹ Ivanka Lotrič, Jelenšče — Dražgoše 76 — pripoved, zapisana v Loških razgledih 1955, str. 26—27.

² Rudi Fajfar, Lajše-Škofja Loka, pisana izjava avgusta 1971, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

³ Karel Jelenc, Dražgoše — pripoved, zapisana v Loških razgledih 1955, str. 24.

⁴ Polde Lotrič, Dražgoše, ustna izjava v juniju 1971.

⁵ Julči Strnad: Pikcovega očeta spomini na dražgoško bitko, radijska oddaja »Se pomnite, tovariši« 13. 1. 1957, str. 8, arhiv RTV Ljubljana.

⁶ Jakob Potočnik, Dražgoše — dnevnik, zapisano v Loških razgledih 1955, 30—32.

⁷ Janez Lušina, ustna izjava na osnovi spominov Mažovega očeta iz Dražgoš jeseni 1959.

⁸ Franc Lotrič, Dražgoše 52, pisani spomini januarja 1958, arhiv RTV Ljubljana.

⁹ Frančiška Lušina, ustna izjava jeseni 1959.

¹⁰ Frančiška Lušina, prav tako.

Polde Lotrič, ustna izjava z enako vsebino junija 1971.

¹¹ Zdravko Tomažin, pisana izjava junija 1971;

Jakob Potočnik; iz dnevnika, zapisanega v Loških razgledih 1955, str. 32.

¹² Frančiška in Zdravko Tomažin: pisane in ustne izjave 1949 in v juniju 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

¹³ Filip Novak, Dražgoše št. 1, ustna izjava Janezu Lušini in avtorju junija 1971.

¹⁴ Tine Fajfar-Špan, Rudno, ustna izjava Janezu Lušini in avtorju, septembra 1971;

Marko Gosar: Dražgoše 1942, pisani spomini 24. 12. 1952, avtorjev arhiv.

¹⁵ Franc Lotrič, Dražgoše št. 52, pisani spomini januarja 1958, arhiv RTV Ljubljana;

Marko Gosar, prav tam.

¹⁶ Okrožnica poveljnika redarstvene policije »Alpenland« z dne 19. 3. 1943 o podeljevanju jurišnih značk za borbene akcije, Zbornik NOV VI/5, dok. št. 184.

¹⁷ Zbornik NOV VI/5 — prav tam.

¹⁸ France Planina: Usodni dogodki v Dražgošah, Loški razgledi 1955, str. 21—22.

¹⁹ Zbornik NOV VI/2, dok. št. 13 — opomba 2;

Poročilo »Slovenskega poročevalca« z dne 24. januarja 1942 o borbah v Dražgošah itd.;

isti Zbornik dok. št. 69:

Poročilo glavnega poveljstva Slov. partizanskih čet z dne 1. maja 1942 Vrhovnemu štabu narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije o bojih na področju Slovenije od 25. decembra 1941 do 11. maja 1942.

²⁰ Ustna izjava posestnika Pintarčka iz Prevola kmalu po dražgoški bitki. Zapiski v avtorjevem arhivu.

²¹ Zbornik NOV VI/2, dok. št. 137:

Poročilo komandanta orožništva na Gorenjskem z dne 31. jan. 1942 o partizanskih akcijah in dogodkih v januarju 1942 na Gorenjskem, str. 342.

²² Milka Lotrič-Jelenčeva, doma v gostilni Ratitovec v Češnjici, zdaj v Dražgošah pri Birtu, ustna izjava januarja 1960.

²³ Poročilo Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 1. maja 1942 vrhovnemu štabu narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije o bojih na področju Slovenije od 25. decembra 1941 do 11. maja 1942, Zbornik NOV VI/2-dok. št. 69, str. 180.

²⁴ Filip Novak, ustna izjava junija 1971;

Silvo Štibelj, pisani spomini, januarja 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

²⁵ Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15« št. 39, 1968.

20. TUDI TO SO BILE SE »DRAŽGOŠE«

¹ Vinko Hafner o organizaciji OF in KP v Kranju in okolici ter o vdoru gestapa v te organizacije od januarja do marca 1942. Zapis z dne 9. IV. 1965, v arhivu CK ZKS.

² Mira Svetina, pisana izjava junija 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

³ Anton Dežman, pisano dopolnilo k dražgoškim dogodkom 13. 8. 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

⁴ Karel Kravcar: Takrat je zmrzovala celo obleka, radijska oddaja »Še pomnite, tovariši« 13. 1. 1963, arhiv RTV Ljubljana in Pokrajinski muzej Kranj, fasc. 12—13.

⁵ Anton Dežman in Karel Kravcar, prav tam;

Franc Biček, ustna izjava v avgustu 1974.

⁶ Kronika najvažnejših dogodkov v gorjanski okolici v letih 1941—1945, str. 20—21, Boj pod Triglavom, Zbornik Gorje pri Bledu 1966.

⁷ Franc Dijak-Štefan: Na mrzlih strminah Lipance, Boj pod Triglavom — Zbornik 1966, str. 98;

Vinko Repe-Triglavski: Boj nad zmrznjenimi prepadi, Boj pod Triglavom — Zbornik 1966, str. 111—112.

⁸ Anton Dežman, kakor pod 3.

⁹ Karel Kravcar, kakor pod 4.

¹⁰ Anton Dežman, prav tam;

Poročilo komandanta orožništva na Gorenjskem z dne 31. 1. 1942 o partizanskih akcijah in dogodkih v januarju 1942 na Gorenjskem, Zbornik NOV VI/2, dok. št. 137, str. 345.

^{10a} Franc Biček, ustna izjava v avgustu 1974.

¹¹ Franc Konobelj-Slovenko: Pod Mežakljo in Karavankami so se uprli, ZB Jesenice 1954, str. 118, 120, 175—181.

¹² Anton Ambrožič: Med Gorjami, Dražgošami in Pokljuko, »Boj pod Triglavom« str. 74;

Vinko Repe, kakor pod 7, str. 126;

Anton Dežman, prav tam.

¹³ Boj pod Triglavom, ZB Gorje 1966, str. 21.

¹⁴ Anton Dežman, prav tam;

Karel Kravcar, kakor pod 4;

Franc Biček, kakor pod 10a.

¹⁵ Anton Dežman, prav tam;

Anton Peternelj, ustna izjava junija 1971;

Milan Žakelj, pismena izjava 6. 9. 1974, avtorjev arhiv;

Franc Biček, ustna izjava v avgustu 1974.

¹⁶ Gorenjska v borbi za svobodo št. 2, str. 35—38, izdal Pokrajinski muzej Kranj 1961. Tu so zbrani podatki, ki so jih posredovali: Ivan Bertoncelj, Stane Kersnik, Franc Biček, Franc Šiška, Milan Žakelj, Franc Konobelj, Anton Dežman, Cveto Novak in Tine Zaletel.

¹⁷ Poročilo o divjanju fašistov v občini Poljane z dne 19. 12. 1953, arhiv Toneta Peternelja, en izvod pri avtorju.

Handlovo poročilo dne 31. 1. 1942 o partizanskih dogodkih v januarju 1942 na Gorenjskem pod točko 18, pravi, da se je to zgodilo 21. 1. 1942 in da so v Vinharjih in na Kremeniku skupno ubili 12 partizanov, 3 pa ujeli, zaprli pa tudi 9 domačinov, Zbornik NOV VI/2, dok. št. 137, str. 345.

^{17a} Rafael Buh, Poljane, ustna izjava januarja 1960.

¹⁸ Niko Kavčič: Ustanovitev, razvoj in akcije Loške čete v letu 1942, Loški razgledi, 1955, str. 10.

Janko Bernik: Pri Jamniku, radijska oddaja »Še pomnite, tovariši« 25. 3. 1962, arhiv RTV Ljubljana;

France Kavčič, ustna izjava januarja 1960.

¹⁹ Stane Kersnik, ustna izjava decembra 1959;

Maks Krmelj, ustna izjava januarja 1960;

Mira Svetina, pisane opombe septembra 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13;

Vrnitev borcev v kamniško okrožje, Kamniški zbornik 1961 — VII. — str. 64;

Handlovo poročilo 31. 1. 1942 o partizanskih dogodkih v januarju 1942 na Gorenjskem, Zbornik NOV VI/2, dok. št. 137, str. 345.

²⁰ Ivan Bertoncelj, pisani spomini jeseni 1959 arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13;

Stane Kersnik, ustna izjava januarja 1960;

Zbornik NOV VI/2, dok. št. 153, op. 2;

Franc Biček, ustna izjava avgusta 1974.

²¹ Maks Krmelj, ustna izjava januarja 1960. Zapisek pri avtorju;

Naredba štaba Alpske operativne cone z dne 13. febr. 1943 o formiranju Severno in Južnoprimskega odreda ter udar. brigade. »Andrej Laharnar«, Zbornik NOV VI/5 — dok. št. 51, str. 133.

DODATEK S SEZNAMI
FORMACIJA BATALJONA

Gorenjski štab, ki je v Dražgošah hkrati opravljal tudi funkcijo bataljonskega štaba.

Komandant:	Stane Žagar
Namestnik komandanta:	Jože Gregorčič
Politični komisar štaba:	Lojze Kebe
Politični komisar bataljona dotlej	Ivan Bertoncely
Obveščevalni oficir:	Ivan Tomažin
Intendant:	Anton Vidic
Zdravnik, medicinec:	Janez Konšek
Orožar:	Drago Vraničar
Kurirji:	Oskar Pogačnik
	Mirko Štular
	Janko Bernik

1. četa

Komandir:	Franc Benedičič
Politkomisar:	Matija Udvanc
Intendant:	Anton Ambrožič
Bolničarka:	Francka Basaj

2. četa

Komandir:	Jaka Bernard
Politkomisar:	Jože Krajc
Intendant:	
Bolničar:	Gregor Rupnik

Samostojni vod

Komandir:	Franc Biček
-----------	-------------

Španski borci

1. Jože Gregorčič
2. Matija Udvarc
3. Jože Krajc

Narodni heroji

- Padli: 1. Stane Žagar
 2. Jože Gregorčič
 3. Lojze Kebe
 4. Jaka Bernard
 5. Matija Blejec
- Živa: 6. Anton Dežman
 7. Maks Krmelj

PADLI CANKARJEVCI V AVGUSTU, V DECEMBRSKIH,
DRAŽGOŠKIH IN NASLEDNJIH BOJIH

Na Rženovem robu-Partizanskem vrhu 8. avgusta 1941:

Komar Andrej, Gorje pri Bledu
Koren Pavle, Jesenice
Žvan Alojz, Gorje pri Bledu

*Na Pasji ravni in Polhovcu ter ostalih vrhovih nad Poljansko
dolino od 25. do 27. decembra 1941:*

Demšar Ciril, Poljane
Dolenc Vinko, Praprotno
Koruza Jože, Prezelj na Primorskem in Kranj
Maček Ivan, Škofja Loka, padel na Visokem
Mlakar Janko, Šenčur
Pušavec Miha, Voglje — Kranj
Ručigaj Božo, Kranj
Šubic Ivan, Hotovlja

V Dražgošah od 9. do 11. januarja 1942:

Božič Gregor, Kranj
Dolinar Maks, Javorje
Jezeršek Boštjan, Stara Oselica
Kovačič Janez mlajši, Kranj
Krmelj Maks, Bačne
Ržen Maks, Javorje
Zajc Ivan, Gameljne
Žakelj Vinko, Žiri
Škofic Stane, Mengeš

Na Mošenjski planini 13. januarja 1942:

Biček Henrik, Kranj
Fister Miha, Naklo

Golja Ciril, Hotavlje
Jereb Jaka, Praprotno
Gračan Jurij, Kovači grad, Vinica
Kokalj Jernej, Dolenčice
Kovačič Janez starejši, Kranj
Mlakar Karl, Trzin
Oman Stanko, Hotovlja
Padovan Benedikt, Števerjan, Lesce
Šubic Mirko, Hotovlja
Tominc Edvard, Stražišče

V Vinharjih 22. januarja 1942:

Demšar Donat, Hotovlja
Dermota Alojz, Žabja vas
Dolinar Alojz, Žabja vas
Košir Pavle, Poljane
Petrič Ciril, Žabja vas
Robnik Rudi, Žabja vas

Nad Crngrobom pri Škofji Loki 27. marca 1942:

Basaj Francka, Selca
Kovačič Stanko, Kranj
Ravnikar Janko, Križna gora
Ravnikar Jože, Križna gora
Štular Mirko, Ljubno
Tomažin Ivan, Bukovščica
Udvanc Matija-Vajs, Črnuče
Vidic Anton, Dobrava pri Kropi
Žagar Stanko, Dobrava pri Kropi

V jami pri Okroglem 21. in 22. aprila 1942:

Hrovat Alojz, Begunje
Rabič Jaka, Dovje
Zupanc Ivan-Brico, Kranj - Primskovo
Zupan Tonček, Šenčur

Na Lipniški planini 9. septembra 1942:

Benedičič Anton, Dobrava pri Kropi
Flego Jaka, Gorenja vas
Gregorčič Jože, Jesenice

Ravnikar Polde, Križna gora
Štirn Franc, Kranj
Zorko Franc, Kranj

V Udin borštu 14. septembra 1942:

Mlakar Stanko, Šenčur
Perko Janez, Retnje-Duplje

Padli na raznih krajih (a največ že v letu 1942):

Arnolj Janez, Volča
Bajc Milan, Vipava, Gorenja vas
Benedičič Franc, Jesenice
Benedičič Ludvik, Javornik — Jesenice
Bernard Jaka, Bled — Koritno
Bizjak Franc, Lom
Blejc Matija, Mengeš
Dacar Franc, Lesce
Demšar Anton, Škofja Loka
Dežman Jože, Lesce
Demšar Peter, Zadobje
Dolenc Stane, Praprotno
Dolenc Vinko, Praprotno
Dolinar Maks, Dolge njive
Eržen Janez, Lom
Fink Jože, Križe — Tržič
Franko Ivan (Zrinjski), Škofja Loka
Galičič Franc, Hotovlja
Golob Jože, Praprotno
Golob Lojze, Praprotno
Guzelj Franc, Jesenice
Hiršenfelder Alojz, Križe — Tržič
Inglič Pavel, Gorenja vas
Jakopič Drago, Črnuče
Jan Dušan, Žiri, padel kot nemški vojak
Jelovčan Franc, Malenski vrh
Jerala Franc, Jesenice
Jereb Jože, Knap
Kavčič Jože, Škofja Loka
Kavčič Peter, Škofja Loka
Kebe Lojze, Cerknica — Ljubljana
Kiršner Rupert, Jesenice

Kisovec Jože, Hotovlja
 Konšek Janez, Trojane, ujet in ustreljen
 Koprivnik Feliks, Koroška Bela, dezertiral, nato ustreljen
 kot sovražnik
 Kos Maks, Podobeno
 Krajc Jože, Jesenice
 Krajnik, Križna gora, pobegnil kot izdajalec
 Kraljič Cene, Šentvid
 Kravs France, Jesenice
 Krmelj Jože, Črni vrh
 Lazar Jože, Stara Oselica
 Lazar Janez, Stara Oselica
 Marinović Ljubo, Gorenja vas, likvidiran kot izdajalec
 Mlakar Albin, Gorenja vas
 Mlakar Ljubo, Mengeš
 Mrak Jože, Praprotno
 Murnik mož in žena, pozneje kaznovana kot škodljiva NOB
 Nartnik Anton, Lučine
 Novak Jože, Dolenje brdo
 Oblak Albin, Bukov vrh
 Oblak Franc, Bukov vrh
 Oblak Vinko, Gorenja vas
 Ogrin Janez-Templav, Mengeš
 Ogrizek Ludvik, Hruševje pri Postojni, Kranj
 Oman Franc, Hotovlja
 Pavšič Tine, Železniki
 Pečnik Alojz, Ljubno, ustreljen julija 1942
 Peternelj Tine, Žirovski vrh, ubit kot domobranec 1944. leta
 Peternelj Jože, Žirovski vrh, ubit kot skrivač leta 1942
 Peternelj Pavle, Vinharje
 Pestotnik Franc, Šentvid
 Pintar Franc, Praprotno
 Platiša Jože, Hotovlja
 Platiša Pavel, Hotovlja
 Pogačnik Ivan, Dobrava — Mišače
 Pogačnik Oskar, Bled
 Pohleven Janez, Črni vrh
 Pohleven Martin, Kremenk
 Potočnik Franc, Papirnica — umrl po vojni
 Potočnik Bojan, Škofja Loka
 Potočnik Janez, Rovt

Ravnikar Alojz, Križna gora
 Repe Adolf, Spodnje Gorje pri Bledu
 Rozman Andrej, Križe
 Rupar Jože, Poljane
 Rupar Peter, Jesenice
 Rupnik Gregor mlajši, Srednja vas
 Rus Pavle, Hotovlja
 Sever Marjan, Ljubljana (padel pri Jamniku 11. III. 1942)
 Slapar Jernej, Veterno nad Tržičem
 Stanonik Franc, Lovsko brdo
 Stanovnik Stane, Horjul, ustreljen febr. 1942 v Martinj vrhu
 Stražišar Viktor, Jesenice
 Šifrer Tone, Praprotno
 Šinkar Janez, Selca, ušel in padel kot domobranec
 Šmid Janez, Jesenice
 Šolar Jože, Ljubno
 Štefe Anton, Tržič
 Štibelj Dominik, Javorje
 Šubic Janez, Bukov vrh
 Šubic Franc, Bukov vrh
 Šušteršič Mirko, Ljubljana
 Švagelj Anton, Lesce
 Tavčar Janez, Gorenja Dobrava
 Tavčar Janez, Javornik — Jesenice, kot odpadnik in
 raztrganec ustreljen maja 1942
 Zajdler Ernest, Gorje
 Žakelj Janez, Žiri
 Martin, nemški graničar, pobegnil nazaj k Nemcem.

PREŽIVELI CANKARJEVCI NOSILCI SPOMENICE 1941*

Ambrožič Anton, Gorje pri Bledu (umrl)
Benedičič Matevž, Jesenice (umrl prvi po vojni)
Bertoncelj Ivan, Dobrava pri Kropi (umrl)
Buh Rafael, Poljane (umrl)
Biček Franc, Kranj
Čopi Franc, Kranj
Debeljak Peter, Trstenik
Demšar Miha, Hotavlje
Dežman Tone, Lesce
Dolinar Justin, Puštal — Škofja Loka (umrl)
Galičič Jože, Hotovlja
Galičič Viktor, Hotovlja
Galičič Jakob, Zakobilje
Grilc Maks, Ribno (umrl)
Hren Valentin, Zadoblje
Kavčič France, Škofja Loka
Kavčič Pavle, Škofja Loka
Kravcar Karel, Tržič
Medja Franc, Javornik — Stražišče
Mrhar Stane, Šentvid (umrl)
Nardoni Julij, Podobenno
Novak Cveto, Tacen
Rihtaršič Tine, Poljane (umrl)
Rihtaršič Pavel, Poljane
Rupnik Gregor, Srednja vas (umrl)
Šiška Franc, Kranj
Šolar Jože, Ljubno (umrl)
Štibelj Silvo, Javorje (umrl)
Štular Franc, Ljubno
Šubic Ive, Hotovlja — Škofja Loka
Vraničar Drago, Škofja Loka
Žakelj Milan, Žiri
Žvan Janez, Spodnje Gorje pri Bledu (umrl)

Do 1973. leta jih je po vojni umrlo 12 izmed 33.

OSTALI PREŽIVELI UDELEŽENCI DRAŽGOŠKE BITKE

Alič Jože, Delnice
Alič Pavle, Vinharje
Bernik Janko, Škofja Loka
Čadež Marko, Delnice
Demšar Anton, Delnice
Debeljak Franc, Martinj vrh
Dolinar Gašper, Škofja Loka
Fern Janko, Bukov vrh
Ferlan Janez, Jazbine
Hobič Leopold, Poljane
Iglič Franc, Kremenk
Jelovčan Vinko, Malenski vrh
Justin Vinko, Gabroče
Kovačič Jože, Kranj
Kokalj Alojz, Hotovlja
Kržišnik Jože, Hotovlja
Kržišnik Ciril, Kremenk
Malovrh Jože, Srednja vas
Novak Ignac, Dolenje brdo
Praprotnik Maks, Hotovlja
Pečnik Erna, Ljubno
Pipinič Rajko, Škofja Loka
Osredkar Viktor, Gorenja vas
Raznožnik Anton, Poljane
Strel Jože, Lajše, Poljane
Šorli Slavko, Gorenja vas
Tavčar Franc, Poljane
Trpin Jože, Srednja vas

UBITI DRAŽGOŠANI:

11. januarja 1942 na Jelenščah pred št. 76:

1. Ambrožič Primož (Martinc), star 67 let
2. Benedičič Vinko (Grogovčev pastir), star 13, doma iz Podblice
3. Berce Tomaž (Peskar), star 65 let
4. Jelenc Matija (Bolčarjev), star 51 let
5. Jelenc Franc (Bolčarjev), star 17 let
6. Jelenc Maks (Bolčarjev), star 20 let
7. Jelenc Leopold (Bolčarjev), star 17 let
8. Habjan Janko (Ožbic), star 32 let (od ročne bombe, ki jo je hotel vreči nazaj)
9. Lotrič Franc (Markonov), star 16 let
10. Lotrič Anton (Markonov), star 11 let
11. Lotrič Franc (Tomažovc), star 60 let
12. Lotrič Ciril (Grogovčev), star 18 let
13. Lotrič Tomaž (Lovrih), star 50 let (na begu iz Grogovčeve hiše)
14. Marenk Stanko (Pstoten), star 20 let
15. Šolar Jakob (Ožbic st.), star 60 let (na begu iz Grogovčeve hiše)
16. Lotrič Jakob (mežnar), star 66 let
17. Bešter Anton (Polakov), star 11 let
18. Frakelj Peter (Kajžen), star 60 let
19. Frakelj Zdravko (Kajžen), star 17 let
20. Šolar Rezika (Koritnikova), stara 3 leta (zadeta od drobca granate v Grogovčevi kleti)

12. januarja 1942 ubiti in sežgani v kleti pri cerkvi:

21. Ambrožič Alojz (Martincov), star 30 let
22. Bertoncelj Jože, star 22 let
23. Habjan Miha (Šimnov), star 36 let
24. Habjan Tomaž (Šimnov), star 30 let
25. Habjan Ignac (Šimnov), star 20 let
26. Jelenc Tomaž (Pavlnovc), star 24 let
27. Jelenc Jernej (Dobre), star 32 let
28. Kavčič Janez (Hkavšč), star 55 let
29. Kavčič Peter (Bitc), star 45 let
30. Megušar Janez (Kopčov), star 30 let
31. Megušar Vinko (Kopčov), star 27 let

32. Mlinar Filip (organist), star 36 let
33. Prevc Peter (Markov), star 24 let
34. Prevc Rafko (Markov), star 21 let
35. Šmid Janez (Kovačev), star 29 let
36. Šmid Gregor (Urbanovc), star 39 let
37. Šolar Tomaž (Mažev), star 29 let
38. Šolar Albin (Mažev), star 28 let

Padli na begu:

39. Petrovič Alojz (Tinín), star 37 let
40. Lotrič Franc (Štihelnov), star 17 let
41. Šolar Marija (Koritnikova), stara 36 let, mati petih otrok.

KAZALO

Uvod	7
1. Rojstvo in prvi boji Cankarjevega bataljona	11
2. Oktobra se bataljon spet zbere	23
3. Prehod na množično zimsko mobilizacijo in vstajo	36
4. Med premikom v Poljansko dolino — uspešen spopad v Rovtu	53
5. Razplamtevanje decembrske vstaje	74
6. Pregnani preseljevalci	95
7. Boji po vrhovih Pasje ravni in Polhovca in dogodki v zgor- njem gorenjskem kotu	102
8. Zaradi nemških napadov manever proti Selški dolini	126
9. Dražgoška republika	144
10. Priprave na spopad	163
11. Bregovi v ognju — napadalci odbiti	170
12. Ko je minil prvi dan bojev	190
13. Drugi dan je bilo še huje	197
14. Po drugem dnevu boja: še ostati ali se umakniti	214
15. Tretji dan — preboj na Jelenščah	222
16. Krvavo nedeljsko popoldne na Jelenščah	236
17. Umik na Jelovico	243
18. Bela nevarnost na Mošenjski planini	256
19. Nadaljevanje okupatorjevega divjanja v Dražgošah	283
20. Tudi to so bile še »Dražgoše«	300
21. Sklepna beseda	310
Opombe	315
Dodatek s seznamami	338

Ivan Jan: CANKARJEV BATALJON IN DRAŽGOŠKA BITKA /
Razširjena in popravljena izdaja knjige »Dražgoška bitka« / Slika
na ovitku Ive Šubic / Oprema Andrej Verbič / Korektor Vera
Kuhar / Izdala in založila v nakladi 2000 izvodov Partizanska knjiga
Ljubljana / Zanja Milko Štolfa / Za založbo Nadja Puppis / Tisk in
vezava tiskarna Tone Tomšič / Ljubljana 1974

Po mnenju št. 421-1/74 Republiškega sekretariata za prosveto in kulturo je
knjiga oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov.

